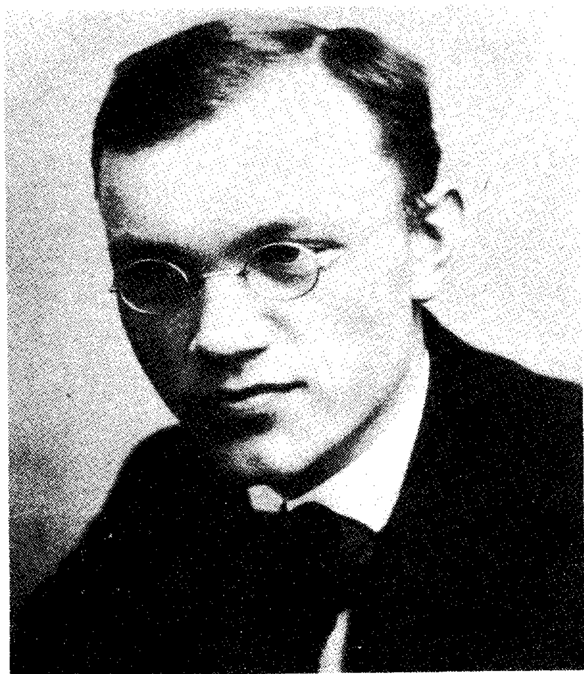
PETRAS KLIMAS

DIENORAŠTIS

1915.XII.1 - 1919.I.19

pradedamas
P. BUGAILIŠKIO UŽRAŠAIS
1915.VIII.23(10) - X.13

CHICAGO, 1988

PETRAS KLIMAS 1917 METAIS

Redaktorius — Ž. Mikšys
Techninis redaktorius — Vytautas Vepštas

Aplankas V. O. Virkau

Library of Congress Catalog Card Number: 88-70020

Tiražas 800

Rankraščio parengimui spaudai 1,000 dolerių auka prisidėjo Lietuvių Fondas

Išleido Algimanto Mackaus Knygų Leidimo Fondas/
AM & M Publications
7338 S. Sacramento Avenue
Chicago, Illinois 60629

Spaudė M. Morkūno spaustuvė, Chicago

TURINYS

PETRAS KLIMAS

Lietuvos nepriklausomybės akto signataras, diplomatas, istorikas, Petras Klimas gimė 1891 m. vasario 23 d. Kušliškių kaime, Kalvarijos valsčiuje, Marijampolės apskrityje. 1901 m. įstojo į Marijampolės gimnaziją ir joje įsitraukė į slaptą moksleivių veiklą. 1908 m. jis redagavo moksleivių hektografuotą laikraštėlį „Mokinių draugas". 1910 m. įstojo į Maskvos universiteto teisių fakultetą, kurį baigė 1914 m. Pirmojo pasaulinio karo metu pasiliko Vilniuje ir dirbo Lietuvių komitete nukentėjusiems nuo karo šelpti. 1917 m. P. Klimas buvo išrinktas į Lietuvos Tarybą. 1918 m. pradėjo dirbti užsienių reikalų ministerijoje. 1919 m. jis dalyvavo Taikos konferencijoje Paryžiuje, o sekančiais metais derybose su rusais Maskvoje. 1920-23 m. aukštuosiuose kursuose ir Kauno universitete dėstė Lietuvos istoriją. 1923 m. paskirtas Lietuvos įgaliotu ministru Italijoje, 1925 m. Prancūzijoje, kur išbuvo iki Lietuvos pasiuntinybės panaikinimo antrojo pasaulinio karo metu. Be Prancūzijos dar Lietuvai atstovavo Belgijoje, Ispanijoje, Portugalijoje, Liuksemburge. 1943 m. vokiečiai P. Klimą suėmė pietų Prancūzijoje ir iki 1944 m. išlaikė kalėjimuose, kol sugrąžino Lietuvon ir Kaune kovo 19 dieną išleido apriboton laisvėn. Antrą kartą bolševikams okupavus Lietuvą, rugsėjo mėnesį jis buvo suimtas, išvežtas į Sibirą ir ten kalintas iki 1954 m. Po Stalino mirties buvo jam leista grįžti Kaunan, kur mirė 1969 m. sausio 16 dieną.

P. Klimas bendradarbiavo „Vilniaus žiniose", „Lietuvos žiniose" ir „Aušrinėje", o kai pasirodė Vilniuje „Lietuvos aidas", jis buvo jo faktinasis redaktorius. Yra paruošęs mokykloms vadovėlių: „Lietuvių kalbos sintaksė" ir lietuvių kalbos „Skaitymai" (chrestomatija). P. Klimas yra parašęs įvairių istorinių darbų, iš kurių paminėtini „Lietuvos žemės valdymo istorija", „Lietuvių senobės bruožai", „Der Werde-

gang des litauischen Staates". Prieš Antrąjį pasaulinį karą P. Klimas buvo surinkęs medžiagą Lietuvos istorijai parašyti. Iš dešimties numatytų tomų suspėjo paruošti tik du, kurie liko neišleisti. Sugrįžęs iš Sibiro, parašė „Iš mano atsiminimų", kurie išleisti Bostone 1979 m.

Baigęs mokslus Maskvos universitete, mano tėvas sugrįžta į Lietuvą. Tuo metu įsiliepsnoja Pasaulinis karas. Lietuvai yra viltis atgauti savo nepriklausomybę. Įvykių raidos sudomintas, P. Klimas ima žymėti ryškesnius ir svarbesnius įvykius krašte. Taip gimsta jo dienoraštis 1915 m. Rašo reguliariai iki 1919 m.

Verta atkreipti skaitytojo dėmesį, kad šis dienoraštis yra rašytas P. Klimui turint 24-28 metus. Lietuvos Taryboje jis pats jauniausias narys — 26 metų. Dienoraštį rašė sau, o ne spaudai.

Vėliau P. Klimas dienoraštį panaudojo savo straipsniams ar istorinėms studijoms. Tai žymu A. Šapokos „Lietuvos istorijoje", kur jis rašė apie nepriklausomos Lietuvos atstatymą. Sugrįžęs iš Sibiro tremties, rašydamas „Iš mano atsiminimų", mano tėvas labai apgailestavo, kad neturėjo dienoraščio, nes buvo likęs Prancūzijoje šeimos archyve.

P. Klimo dienoraščiui 72 metai. Jame sužymėti įvykiai turi svarbios reikšmės Lietuvos istorijai. Dienoraščio saugotojai nutarė jį išleisti ištisai, be jokių išleidimų, t.y. tokį, kokį P. Klimas parašė.

Dėkoju Žibuntui Mikšiui už visą darbą.

Paryžius, 1987 m. Petras Klimas

PELIKSAS BUGAILIŠKIS

Gimė 1883.XII.30 Juodžiūnų kaime Šimonių valsčiuj Panevėžio apskrityje ūkininkų šeimoje. Baigęs Šimonių pradinę mokyklą, 1894-1902 m. mokėsi Liepojos gimnazijoje, o ją baigęs, studijavo Peterburgo universiteto teisių fakultete. Dėl 1905 m. revoliucijos įvykių buvo priverstas studijas nutraukti ir tik 1909 m. Maskvos universitete gavo teisininko diplomą ir teisę verstis advokato praktika, kurią pradėjo Šiauliuose kaip įžymaus advokato ir visuomenės veikėjo Stanislovo Lukauskio (1869-1925) padėjėjas.

Pirmojo pasaulinio karo metu dirbo Vilniuje „Lietuvos Žinių", „Lietuvos Aido" ir socialdemokratų „Darbo Balso" redakcijose. 1917 m. dalyvavo Lietuvos Tarybą išrinkusioje Vilniaus konferencijoje, buvo jos prezidiume. Kai atsikūrė Lietuva, buvo pirmuoju nepriklausomos Lietuvos teisėju, 1918.XII.15 tas pareigas pradėjęs eiti Šiauliuose, atstodamas tardytoją, valstybės gynėją ir notarą. Nuo 1923.XII.1 Šiaulių apygardos teismo pirmininko pavaduotojas, vėliau jo pirmininkas. 1927.V.15 įsteigė Šiaulių kraštotyros draugiją, kuri jo iniciatyva suklestėjo ir 1928 m. perėmė iš miesto savivaldybės prieš penkeris metus įsteigtą „Aušros" muziejų. P. Bugailiškio pastangomis „Aušros" muziejus tapo žymiausiu Lietuvos kraštotyros muziejum.

1939 m. atgavus Vilnių, P. Bugailiškis buvo pasiųstas į jį sutvarkyti apygardos teismą ir jam pirmininkavo. Pirmosios sovietų okupacijos metu vadovavo Lietuvos Mokslų Akademijos etnografiniam sektoriui, o jai pasibaigus, grįžo į Šiaulių apygardos teismą ir jam pirmininkavo. Po Antrojo pasaulinio karo dirbo Mokslų Akademijos Istorijos institute ir Knygų rūmuose. Pensininkas nuo 1956 m. Mirė Vilniuje po trumpos ir sunkios ligos 1965.X.27. Palaidotas Rasų kapinėse.

P. Bugailiškis iki mirties paliko socialdemokratiškų įsitikinimų, daug rašė socialdemokratų spaudai, visada su jų sąjūdžio nariais palaikė artimus santykius, bet į grynai partinį darbą tebuvo įsijungęs 1905 m. revoliucinėje veikloje. Socialdemokratų eilėse dalyvavo ir Didžiajame Vilniaus seime, uoliai platino jo nutarimus. Dėl tos veiklos 1907 m. vieną mėnesį kalėjo Lukiškių kalėjime Vilniuje, o už ryšius su Lietuvos socialdemokratų partija — 1908 m. tris mėnesius Peterburgo kalėjime.

1920.XI.26 P. Bugailiškio iniciatyva Šiauliuose buvo įsteigta kooperacinė „Kultūros" bendrovė leisti ir platinti knygoms bei kelti Lietuvos žmonių kultūrai. Bendrovės pirmosios valdybos pirmininku buvo išrinktas P. Bugailiškis, jos vadovybėje jis išbuvo visą bendrovės veikimo laiką. P. Bugailiškio sumanymu, „Kultūros" bendrovė 1923 m. rugsėjo mėnesį pradėjo leisti iliustruotą mėnesinį mokslo, visuomenės ir literatūros žurnalą „Kultūra", kurį jis nuo pradžios iki 1932 m. redagavo. Po 1926 m. perversmo bendrovės veikla buvo sužlugdyta ir jos vieton stojo „Kultūros" švietimo draugija, kurios vadovybėje buvo ir P. Bugailiškis. Ji toliau leido „Kultūros" žurnalą ir organizavo „Kultūros" būrelius, kurių tikslą apibūdino įstatų žodžiai: „Švieskis ir šviesk". Ir „Kultūros" bendrovės, ir „Kultūros" švietimo draugijos vadovybėje P. Bugailiškis nešė sunkiausią naštą.

P. BUGAILIŠKIO

UŽRAŠAI

1915.VIII.23 (10) — X.13

Pelikso Bugailiškio užrašai Vilniuje rašyti dviejuose sąsiuviniuose. Pirmo sąsiuvinio (1915.VIII.23 (10) — IX.24) viršelis neišlikęs. Šiems užrašams pavadinimas paimtas nuo antro sąsiuvinio (1915.IX.25 — X.13) viršelio, kur P. Klimas rašalu užrašė **P. Bugailiškio užrašai**.

1915.VIII.10 - IX.23.[1]

[Pirmas sąsiuvinis]

[1][2] 23.VIII/10-VIII.[3] Kauną paėmus, miesto panika iš karto pakyla ligi aukščiausio laipsnio. Judėjimas gatvėse neišpasakytas: vežimų vežimai, žmonių mantos prikrauti, slenka gatvėmis. Daugiausia gi — tai karo valdžios kroviniai. Tų krovinių užversta visa stotis, jų net nebesitikima išvežti. Tiek pat ir su žmonių bagažu: 2-3 dienas laukiama eilės išduoti. Stotyje susikalbėti galima tik su kyšiais: nešikai ima po 5-6 rub., svarstytojas 3-5 rub. Kitam išvažiavimas apseina stotyje kyšiams 25-50 rub.

Varpai ir paminklai baigiami kraustyti. Nepaprastai išrodė Kotrynos II nukėlimas. Žmonės[4]
Dėl varpų nebebuvo šį kartą ekscesų: išleistasai komendanto atsišaukimas, kad tie varpai būsią grąžinti, kad juos gali lydėti ligi vietos parapijos atstovai, taip pat kunigų raminimai [2] pagelbėjo . . .

Per Vilnių būriais grįžta nuo Kauno kareiviai, pabėgėliai. Kareivių išvaizda nesmagi. Daugybė be ginklų, kiti be apsivilkimų, nudriskę. Tvarkingesni būriai, miestu eidami, dainuoja, tik nematyti, kad tai iš savo smagaus ūpo, daugiau dėl jo pakėlimo viršininkų liepiami . . .

Gyventojai iš priemiesčių, ypač Snipiškio [Šnipiškių] ir Antakalnio, keliasi miesto vidurin, bijodamies mūšio ir kareivių plėšimo: mat, per čia ji [kariuomenė] trauksis nuo Kauno — Žaliuoju tiltu ir pontonu. Snipiškis [Šnipiškės] jau kimšte prikimštas kariuomenės. Laukiama atvykstant 10 armijos štabui. Dvinsko [Daugpilio] apskričio gi komendantas Tumanovas išsikelia toliau. Šiandien jau uždaryti telefonai šiaip žmonėms naudotis. Iš įstaigų beveikia paštas, telegrafas, bet ir tai po vieną valdininką. Policijai įsakyta laukti pasirengus įsakymo [3] išvažiuoti.

Iš gubernatoriaus gauta leidimas surengti miliciją, tik perspėta, kad ji gali būti nepatvirtinta karo valdžios. Milicijos skaičius 2500 žm[onių]. Miestas padalytas į 8 nuovadas maždaug senųjų nuovadų ribomis. Nuovadų viršininkai — komisarai turi po du padėjėju: technikos ir administracijos. Nuovada skirstoma į nuovadėles su jų viršininkais, padėjėjais, dešimtininkais ir sargybiniais. Milicijos užsirašymas eina sparčiai, nors viešai apie ją dar ir neskelbiama. Žydai turi pristatyti savo sąrašą skyrium. Krikščionys užsirašo pas savo komisarą pagal gyvenamosios vietos. Legitimacijos bilietus išduoda miesto galva Venclauskis, būsimasai milicijos komendantas. Komisarų tarpe du lietuviu[4a]. Jų nuovadosna daugiausia eina užsirašytų lietuvių, iš jų gi nuovadų stengiasi „perbėgti" kitosna lenkai. Taigi, jose lieka lietuviai ir žydai, dėl to į ją labiau žvairuoja ir komendantūra, kurios sąstatas lenkiškas. Jos paprastai ir sudaro jai opoziciją, jos kartu stovi ant sargybos dem.[okratinių] principų, už ką ir skaitomos „nenuoramomis", kair[5]

[4] Vakare matosi pašvaistė karo sandėliuose — deginama daiktai, kurių negali išvežti. Eina gandas, kad bus sprogdinami valdžios sandėliai, net namai ir įstaigos, pvz. karo ligoninės, valstybės bankas — esą jau žibalu aplaistyti.

Valstybės iždas (казначейство) [iždinė] ant kiemo visą naktį, dieną prieš išeinant rusams iš Vilniaus, buvo deginami popieriai. Net gatvėje nuo liepsnos šviesu buvo per visą naktį bemaž. Paskum bent per kelias dienas po visas gatves sudegusius lapelius vėjas nešiojęs.[6]

[5] 31.VIII/18-VIII. Miesto išvaizda priima paprastąjį pobūdį. Mažiau bežygiuoja kariuomenės, vėl pasirodė gatvėse daugiau aficierių, kareivių, kurie didž. kun. Mykalojui apsilankius buvo apsislapstę. Atėjo gandas vokiečiams pro Biniakonius [Benekainius] prasiveržus. Šaudymas girdėti net iš trijų pusių — vokiečiai, matomai, raukia aplinkui Vilniaus maišą. Pats štabas dėl to išsikėlė į Vileiką [Naująją Vilnią].

Karo vyriausybė pasiėmė miesto valdžią į savo rankas. Kas dieną lipdomi įvairūs skelbimai gyventojams. Nuo šiandien užginama vakare rodytis gatvėse — kareiviams nuo 8 val. vak., šiaip žmonėms nuo 11 val. Užginta taipgi žiburiuoti

butuose iš vakarų ir šiaurės pusės, t.y. nuo Kauno ir Ukmergės, taip pat užgesinami visi miesto žiburiai gatvėse: mat, laukiama vokiečių aeroplanų atskrendant. Vėlai vakarą miestas pasineria į tamsą, užviešpatauja nepaprasta klaiki tyla, pertraukiama armotų trenksmo atbalsiais [6] ir prajojančiųjų patrulių arklių žingsniais.

1.IX/19-VIII. Antrą dieną kariuomenė gatvėmis plaukia. Vakar ji ėjo ne tai Trakų, ne tai Ašmenos pusėn, šiandien vėl iš ten eina. Nuvežti pontono tiltai. Šį kartą kariuomenė tvarkingiau jau žygiuoja — matyti, nėra taip blogai. Ties štabo butu stovi 4 vokiečių armotos, kurios pavyko rusams atmušti tur būt ties Trakais, kur, sako, ežere prigėrę nemažai vokiečių: mat, atsiradę rusų apsupti ir, jiems nenorėdami pasiduoti, leidosi ežeru plaukti; daugelio tik kepurės likę ant vandens paviršiaus. Jų likučiai (apie 10 žmonių) vedami buvo Vilniuje, kaip belaisviai.

Vilnius, tur būt, dar nėra matęs tiek sužeistųjų, jei bent karo pradžioje; gatvėmis eina pėsti, važiuoja ratais, automobiliais [7] sužeistieji iš pat karo lauko nuo Lantvaravos [Lentvario]. Kapų gi linkui gatvėmis eina vieni po kitų šermenys. Iš kai kurių karstų[7] dar sunkiasi kraujas.

Kariuomenės tarpe siaučia ir ligos. Užkrečiamajame barake gulį 50 kareivių, cholera susirgusių.

Vokiečių cepelinai ir aeroplanai nenustoja lankę Vilniaus. Buvo jis [jie] naktį, [iš] ryto ir dieną. Savo bombomis sutrupino garvežį, sužeidė du kareiviu ir gailestingajai seselei ranką nutraukė.

Paskelbta 1-sios rūšies ratnikų [atsarginių] mobilizacija net už 19 metų (nuo 1898-1916 m.). Ryt skelbiama dviračių mobilizacija. Kiti jau laukia ir 2-sios rūšies ratnikų šaukimo, ypač kad Dūmoje ant greitųjų pravestas dėl to tam tikras įstatymas. Čia gi jis būtų pirmiausia vykdinamas, kad tie būsimieji kareiviai netektų priešininkui, jam beužimant tą kraštą.

[8] 2.IX/20-VIII. Nuo Ukmergės pusės ryto metu važiuoja ilgiausia eilė padvadų [vežimų]: veža sužeistuosius. Jų apie 100, kiekvienuose gi ratuose po 2-4 sužeistuosius. Kiti jų nežymūs, kad būtų gyvi. Tik iš arčiau pažvelgus, matai ant jų

veido kančias. Gatvėje iš šalies kareiviai piktinasi: — „Štai mes ir sužeisti turime kratytis per miesto grindinį paprastaisiais ratais, automobiliais gi važinėja mūsų vyresnybė su panomis."

Dieną važiuoja vėl automobiliai irgi sužeistaisiais vežini. Pagaliaus, naktį 11 val. pusė valandos traukiasi nesuskaitoma eilė vežimų su tomis karo aukomis. Kiek kančių turi pakelti tie nelaimingieji, kolei pasiekia ligoninę! Kiek jų pagaliaus nebeprivažiuoja gyvi. Numirusius kareivius jau nebematyti, kad laidotų su ceremonijomis. Daug vežimų traukiasi kapų link su baltais grabais, nebelydimi kareivių būrių, взвод'ų [kariuomenės būrių]. Kiek tų nežinomų, našlaičių kapų pasidarys plačioje Lietuvoje!

[9] 3.IX/21-VIII. Drumstame vandenyje žuvis gaudoma . . . Vilniaus sudrumstasai gyvenimas, matyti, irgi davė progos jai pagaudyti. Didieji žvejai, kaip žinoma, intendantai. Kariuomenės atsitraukimas — jiems tikra piūtis. Vilniuje tik išėjo keblumas. Vokietis susilaikė, greit neatėjo, čia gi išeikvoti sandėliai, trūksta produktų . . . Ir intendantai laksto po miestą ir privačius sandėlius, ieškodami pirktis kelių tūkstančių pūdų miltų trūkumui užkišti . . .

Lietuviai Vilniuje, rusų įstaigomis išsikėlus, užėmė didžiulius rūmus stačiatikių prieglaudos „Kūdikis Jėzus". Jai priklauso čia 4 mūro namai su salėmis, mokyklomis, daržais. Liet. Komitetas perkėlė čia savo prieglaudas ir kai kurius bendrabučius. Vokiečiams Vilniuje užsilikus, lietuviams gal ir visai paliktų tie namai ir pleciai [sklypai] — būtų tad didelis laimėjimas.

[10] 4.IX/22-VIII. Baisių žinių pareina iš kaimo apie rusų kariuomenės elgimąsi. Laimingi tie kraštai, kurie anksčiau pateko vokiečių rankoms, bent nebus taip nuniokoti, sunaikinti. Rusų atsitraukimą lydi gaisrų pašvaistės, Trakų apskr.[itis] plačiu ruožu esąs nudegintas. Žinomo lietuvių veikėjo D. Malinauskio [Malinausko] dvaras su naujais trobesiais ir folvarkais supleškėjo ugnyje. Esą net tam tikri padegėjų būriai, kurie kartu užsiima plėšimu. Žmonės taip pat varomi nuo fronto. Aukštesnioji valdžia teisinasi neleidžianti tokių įsakymų ir jų nevykdinanti, praktika gi

rodo ką kita. Liudija tat žmonių būriai, nagaikomis išvarytieji iš savo gyvenimų [sodybų] su šeimynomis, vaikais, kaip stovi, be drabužių, valgio. Yra net skelbimai (išversti ir lietuvių kalbon), kad vyrai nuo 18-50 metų būtinai trauktųsi kartu su kariuomene. Ne tik [11] manta kenčia nuo kariuomenės, bet ir žmogaus neliečiamybė, ypač moterų nekaltybei tenka nukentėti nuo kazokų žiaurumo.

5.IX/23-VIII. Sužeistųjų vežimai nenustoja trauktis gatvėmis. Daug eina jų pėsčiom — visą kelią nuo pozicijų kokia 25-30 verstų iš Maišogalos [Maišiagalos] pusės. Per dvi dieni užregistruota čia jų 4000. Matyti, gausiai laistomi krauju Maišogalos — Šetos apylinkių laukai, kad net sanitarų nebespėjama rinkti lavonai ir sužeistieji, net čia iš Vilniaus imami žmonės jiems pagalbon. Ties stotimi pilna tų nelaimingųjų su parištomis rankomis, aprištomis galvomis. Sugulę, susėdę gatvėse ant grindinio, laukia jie savo eilės, kada juos paims sanitarų traukiniai.

6.IX/24-VIII. Bombos ir aeroplanai paliko paprastuoju Vilniaus gyvenimo apsireiškimu. Prie jų žmonės priprato, nors neretai ir nuskaudžia juos. Užvakar numestoji stotyje bomba sužeidė [12] apie 8 žmones, tam skaičiuje jauną lietuvį daktarą J. Žilinskį. Kitą vėl dieną Lantvarave 5 bombos užgavo net kelias dešimtis žmonių. Šiandien gi krito bombos prie gubernatoriaus namų.

Miesto vidaus tvarka neatsimainiusi. Jos dar žiūri policija, kuri, rusų kariuomenei labiau besisekant, vis labiau kelia galvą. Kartais nebenori net pripažinti milicijos: bent nebegelbi milicijos legitimacijos, varant gyventojus į darbus. Sako, nebegelbėsią jos ir iš miesto vyriškius varant, kai kariuomenė trauksis nuo Vilniaus. Policija taip pat sutrukdė milicijos pašto veikimą, nors valdžios paštas negrįžo ir nežada grįžti. Rusų nepasisekimai Gardine, kur, buvo kalbų, pakliuvusi net visa 8 armija, atsiliepė ir čia.

Ties Vilnium vokiečiai, sako, esą netoli, bet jų niekaip nesurandą. Juokingai jie pražuvę ties Trakais paežeryje, kur buvo susirėmimai ir kur vokiečių daug buvo susikimšę apie Tiškevičiaus dvarą. Rusai vieną dieną tik pajuto, kad jiems

nieks vokiečių nebeatsiliepia, bet kur jie pranyko ir pasislėpė, ligi šiol negali susekti.

[13] Lietuvių laikraščių nebeina nė vienas, rusų gi paliko tik žydiškoji „Naša Kopeika", lenkų — atsirado naujas „Mały Kurjer" ir atgimė senasai demokratų „Przegląd Wileński". „Kur.[jer] Litew.[ski]" gi su savo redaktorium Hłasko, matomai, vokiečių prisivengdamas, išsikėlė į Minską. — „Vilties" leidėjai ėmė mėginti patraukti savo pusėn visuomenę, kad gavus iš jos įstaigų subsidiją. Tarėsi, matyti, viena beeisianti po vokiečių valdžios ir viena būsianti lietuvių balso išreiškėja. Žinoma yra tačiau, kad ir pažangieji pasiryžę laikraštį leisti. „Liet.[uvos] Žin.[ios]" turi irgi pradėti eiti. Be to, d-ro A. Domaševičiaus gauta tam tyčia nauja laikraščio koncesija.

7.IX/25-VIII. Ūpas visų nykus, ypač visuomenės tarpe: neaiškumas stovio, matomai, gali ilgiau patverti. Tuo gi laiku gali atsimainyti ir aplinkybės. Milicijoje susirūpinę dėl paėjusių paskalų, būk[8] padarytas 40 žmonių sąrašas[9]
Diena iš dienos taipgi laukiama paskelbiant [14] suaugusių vyriškių evakuacijos: skelbimai jau rengiami esą spaustuvėse. Kariškieji pranašauja greitą Vilniaus galą.

Visuomenė, laukdama naujų atsitikimų, formuojasi, tvarkosi. Ypač žymiai apsireiškia lenkų veikimas. Susiformavo tam tikras Komitetas iš 8 žmonių, kuris nori patapti Piliečių Komitetu dėl Kauno ir Vilniaus gubernijų. Sudaro jį įvairių srovių žmonės, daugiausia dvarininkai, jų tarpe vienas endekas, ir darbininkas Wierzbickis. Tasai Komitetas būtų grynai lenkų įstaiga. Bendrą gi krašto įstaigą turėtų sudaryti atstovai nuo visų tautinių organizacijų, karo metu iškilusių viršun savo veikimu, kaip antai, Liet. Komiteto, Žydų Komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti.

Sukruto kiek ir lietuviai. Pradėta daryti pirmieji bandymai tartis, kokios taktikos laikytis vokiečiams atėjus, kaip sudaryti bendra lietuvių atstovybė, su kuria vokiečiai galėtų skaitytis. Tik ar pasirodys rimtai supranta ir atjaučią [15] istorijos momento svarbumą tie, kurių rankose tuo tarpu visuomenės gyvenimo vadžios? . . .

9.IX/27-VIII. Mieste išlipdyti skelbimai nuo armijos vado Radkevičiaus, kuriais įsakoma visiems vyriškiams nuo 18-45 metų, kariuomenei atgal besitraukiant, irgi pasišalinti. Nurodyta ir plotas, kur tas įsakymas veikia, būtent, į vakarus nuo linijos Inturkės — Nemenčinės — Kijanų — Varanavo — Pavlovo, taigi ir iš Vilniaus miesto. Be to, skelbime perspėjama ir raminama žmones, kad nesą ko bijotis kariuomenės ir kazokų plėšimų — jų nebūsią . . . Dėl turto ir mantos naikinimo rašoma, kad tai bus daroma tik reikale. Žmonės dėl tų įsakymų, ypač prasišalinimo, be galo neramūs: kas ligi šiol nėra išvažiavęs, tas nusprendė palikti dėl šiokių ar tokių išrokavimų [išskaičiavimų]. Be to gi Vilniuje daugybė, matyti, yra pasilikę bėgūnų kareivių, naujokų ir šiaip prisivengiančiųjų mobilizacijos, kurie čia tikėjosi perlaukti bangos užplūdimo, kad pasilikus kitapus [16] fronto. Esą nemažai ir lietuvių kareivių, ypač kauniškių, kurie, bėgdami iš Kauno, nusprendę . . . toliau Lietuvos sienos prieš vokietį nebesitraukti. Taigi, tūkstantinės pabėgėlių ir ištremtųjų minios turės dar padidėti. Jau dabar Rusijoje paplūdo visais kraštais kelių milijonų minia. Vienu Minsko — Maskvos traktu [vieškeliu], kaip praneša telegramos, plaukia 60 tūkstančių ištremtųjų minia. Kur ji pasidės ir kaip išmis? Kiek niekais nueis žmonių jėgų, kiek nukentės krašto gerovė, kultūra!

Apsaugos skyrius, kuris iš pat pradžių kreivomis akimis žiūrėjo į miliciją, pareikalavo iš komendantūros milicijos narių adresų, būk tai ieškodami adreso vieno vokiečių šnipo, kuris įsibrovęs milicijos tarpan.

10.IX/28-VIII. Grįžę iš kaimų Liet. Draugijos nukent. [nuo karo] šelpti įgaliotiniai pranešė klaikių žinių apie pabėgėlių stovį Vilniaus gub[ernijoje]. Jų čia didžiausios minios susimetę po miškus ir kaimus. Taip Rūdininkų miškuose jų pasislėpę saloje apie 15-20 tūkst.: kūrena jie čia laužus, skerdžia gyvulius, kol kas dar „užgavėniaudami", nes turi šį tą iš namų pasiėmę, bet už savaitės — kitos laukia badas, šaltis ir ligos. Ašmenos apylinkėse tų pabėgėlių [17] skaitoma ligi 150 tūkst. Blogiausia, kad jie seniau jau išsikėlę iš namų (po 2-6 mėnesius). Į Bienicą (arti Molodečno) atsikėlęs visas

maitinamasai punktas su savo vedėju buv. amerik. Martusevičium iš Sudervos [Sudervės] (arti Vilniaus), kur jiems neleido pasilikti, nurodę tam tikrą punktą. Toje žmonių jūroje pradeda rastis ligų, net choleros, dėl to visų noras ir troškimas — kaip nors perlaukti vokiečių užėjimą ir grįžti namon.

Kas bus su tomis miniomis, kurios užplūdo Rusiją? Savo kelionės žygiu jos viską pakeliui tuštino, iš laukų ėmė javus, kasė bulves, nes buvo alkani, vietos gi gyventojai bėgo nuo tų minių į miškus. Ar nesuturės gi to varymo valdžia? Bet jai, rods, ne tas rūpi. Jos planas tebepildomas ir net tikslingai, būtent, ištuštinti pakraščius, kad paskui kolonizaciją sparčiau varius. Neveltui ištremiamiesiems paskirtos net gubernijos: Taip [18] Vilniaus gub.[ernijai] paskirta — Saratovo gub.[ernija], Kauno — Samaros, Suvalkų —[10]

Naujadvario (Trakų apskr.) žmonės skundžiasi jų visus javus, mantą išnaikinusi kariuomenė, tyčia užeidama per laukus, klodama rugius, avižas į mėšlą ir net užvarydama per laukus pačius pabėgėlius su gyvulių bandomis. Nukentėjo daugiausia tie kaimai, kurie prie kelių randasi.

11.IX/29-VIII. Šiandien aeroplanų diena. Ryto metu atskridęs vokiečių aeroplanas susiėmęs buvo muštis su rusų aeroplanu. Vokiškasis, būdamas viršuje rusiškojo, sviedė į jį bombą, kuri nepataikiusi nukrito miestan į Ūkio draugijos sandėlį, lyg tyčia į tą patį, kur buvo sukrautos vogtosios iš Rytų Prūsų ūkio mašinos ir įrankiai.

Naktį vėl sukilusi buvo tikra kanonada, kuri sukėlė visą miestą.[11] Trenksmas buvo toks smarkus, kad namai drebėjo, nors bombos ir buvo mėtomos Vileikoje už 7 verstų nuo Vilniaus. Čia cepelinas pridarė daugybę eibių: numetęs apie 30 [19] bombų,[12] sudraskė geležkelį, suardė stoties trobesius. Iš visko matyti, vokiečių stengiamasi šiokiu ar tokiu būdu perkirsti geležinkelių arterijas, kuriomis karo žygiams paduodama gyvoji jėga — šoviniai, ginklai, maistas.

Šaudymas vėl pradeda artintis, ypač skardesnis jis Širvintų pusėje, kur vokiečiai nuo vakar dienos ėmė užpuldinėti. Poroje vietų matyti net gaisrų: ar tai [nuo] karo ugnies

užsidegę gyvenimai, ar rusų besitraukiančios kariuomenės naikinama žmonių manta . . .

15.IX/2-IX. Kelios dienos iš eilės skraido vokiečių aeroplanai, mėtydami bombas. Taiko daugiausia į gelžkelį ir jo trobesius, bet kliūva ir miestui. Jų aukų jau skaitoma kelios dešimtys. Ypač nukentėjo žmonių Stepono gatvėje, kur pataikė į žydų būrelį. Porą kartų pataikė į abazus [gurguoles] Antakalnyje ir Vagzalo [Stoties] gatvėje.

Numesta vokiečių proklamacijų, rašytų [20] penkiomis kalbomis: vokiečių, rusų, lenkų, lietuvių ir žydų. Raminama žmones dėl tų bombų, kurios taip baugina ir skaudžia žmones; esą tai daroma strategijos žvilgsniu, bet jau nebe ilgai, nes . . . rugsėjo 6 d. jie būsią patys jau Vilniuje nebe iš oro.

Vilnius jau pradeda būti atkirstas nuo pasaulio. Jau dvi dieni nebegaunami iš Petrapilio laikraščiai, vietos gi laikraščiai išeina taip pat be telegramų. Pasirodo, Švenčionyse vokiečiai užėmę geležinkelį ir labai lengvai: rusų tebuvę 280 žm., vokiečių gi atėję 3000, ir tuojaus prasiveržę tolyn į Lentupį. Kalba net, kad ir antras kelias Minsko — Vileikos sugadintas ties Gudogaju [Gudagoju].

Geležinkelio valdyba išsikraustė su visa manta ir žmonėmis. Jos vietą užėmė geležinkelio batalionas. Tūkstantinė žmonių minia susirinko prie [21] stoties ir ėmė grobstyti visa, kas tik buvo likę: malkas, špalus, geležis, žibalą ir t.t. Kokių čia scenų nebuvo. Puikiausi reginiai kinematografui!

Stoties pašte irgi viskas pamesta, padrika. Laiškai palikti, kaip buvo, ir dabar kareiviai rankiojasi laiškelius su paveiksliukais, drasko sau popierį papirosams ir t.t. Kad bent būtų tie laiškai įduoti miesto milicijai, būtų pasiekę adresatus. Buvo sugrįžęs ir miesto paštas, atsivežęs ir laiškus, bet pataikė vėl suirutės laiku ir laiškų neišnešiojo ir taip pat, rods, milicijai neatidavė.

16.IX/3-IX. Viskas lyg apmirę, apsigandę. Ant tvorų iš nakties išlipdyti dideli plakatai, kuriais aiškinama, kaip turi tvarkytis kariuomenės žygiavimai, kokiomis gatvėmis į kurį traktą reikia važiuoti, perspėjama žmones, kad nesipainiotų gatvėje kariuomenei einant. Krautuvininkai jau išgąstingai

dairosi; pamatę būrį kariuomenės besitraukiant, [22] ir skubinai darinėja krautuves, kala langus. Daugiausia gi terorizuoja žmones, ypač vyriškius, administracija, kuri gaudo pirmąjį pakliuvusį ir varo nuovadon. Kitur policistai besislapstančius baugino šausią. Čia gi iš jų skirsto ir tvarko tam tikras karo darbininkų rotas [kuopas]. Kitiems rodosi vėl, kad jau prasideda evakuacija. Net milicijos nariai vengia rodytis gatvėje ir dargi neateina pildytų savo pareigų. Per tat kariuomenei apstojant žygiuoti, gatvės išrodo visiškai tuščios.

Miesto valdybon atsikreipė ligoninių kasų darbininkų atstovai, reikalaudami, kad į maistinę komisiją būtų įleisti ir darbininkų įgaliotiniai, nes darbininkų sluoksniai, iškėlus iš čia fabrikus ir nustojus darbų, ypač kenčia nuo kainų pakėlimo.

Pravažiavo per Vilnių Žemiečių Sąjungos abazai [gurguolės] su savo veikėjais. Jų tarpe daugybė lietuvių, kurie ten vis daugiau ir daugiau įgauna svaros, išstumdami lenkus. Iš lietuvių yra čia daktarų, advokatų, studentų, kursisčių, mokytojų ir šiaip tarnautojų. Rusų akyse vardą lietuviai turi gerą ir juos brangina. Tik stebėjosi kiek rusai dėl lietuvių materiališkumo: [23] ieškant daktarų ir siūlant po 250 rub. algos mėnesiui, negalėję gauti. Paskui tik daugiau pasiūlius, greičiau gavę.

Raudonojo Kryžiaus automobiliai, uždengtosios būdos nepąliauja visais kraštais važiavę. Visi jie pilni sužeistųjų. Nesmagu ir nejauku žiūrėti į laidotuves. Štai paveiksliukas. Ant pirmųjų pakliuvusių ratų su bet kokiu žmogum (pvz., Lipskio alinių ratais ir jo vaikiuku) pridėta visaip grabų ir tik vieno šventiko (ir tai dar gerai!) lydimi traukia brolių kapų linkui. Čia gi jie laidojami vienoje duobėje sluoksniais. Ant kapų gi įkišamas medinis kryželis su palaidotojo vardu, pavarde. Ir kiek čių tų prastučių kryželių, išdygusių Antakalnio ir kitose kapinėse: jų vienų jau išrodo didžiausia armija, o kad patys tie numirėliai sukiltų, gal ir visam Antakalnyje būtų jiems ankštu.

[24] 17.IX/4-IX. Istoriškasai momentas artinasi. Senasai Vilnius, tiek kartų matęs priešininkų savo sienose, ryt-poryt vėl jų

sulauks. Tas persikeitimo procesas jau baigiasi. Didžiuma kariuomenės ir abazų prasigrūdo. Rusai atsitraukę ant paskutinių pozicijų Verkiuose. Pabėgėliai, atvykę nuo pozicijų, sakosi neišbuvę ten — perdaug karšta palikę nuo ugnies. Vilniaus pakraštyje girdėti ir šrapnelių zvimbimas. Dangus apšviestas gaisrų pašvaistėmis — tai už 14 verstų vokiečių pozicijose dega dvaras.

Vakare Vilnius lyg nebe karo miestas: nematyti nė kareivių, nė aficierių. Tik aficierių „panos" vaikšto vienos gatvėse, bet ir tai vis prastesnės „rūšies". Aristokratės „evakuavosi" kartu su diduomene. Keista buvo matyti ant automobilių kartu su karo kroviniais moteriškieji lagaminai.

Žiūrėsime, ką naktis ir rytojus parodys. Miestas aptilęs ir apsigandęs laukia, bijodamasis grobimų dezorganizuotos kariuomenės ir kazokų, kai trauksis iš pozicijų!

[25] 18.IX/5-IX. Klaiki naktis! Miesto gatvėmis tamsumoje ūžia — plaukia kareivių minios. Kur-ne-kur suskamba jų daužomieji langai. Nepaprastūs šešėliai slankioja namų sienomis nuo liktarnių [žibintų] nešamųjų. Visi nutilę laukia, bijodamies grobimų. Bet štai netikėtai didžiausias sprogimas. Vienas, kitas, trečias ir t.t. Žmonės nesuprasdami blaškosi, lenda į rūsius: mano, kad prasideda bombardavimas. Ir iš tikrųjų lyg panašu. Skeveldros net su ugnimi skrenda net kelinton gatvėn. Nevienam į galvą pataikė, o gal ir užmušė. Namuose gi esant, įspūdis, lyg namų mūrai griūtų. Po kiekvieno sprogimo girdėti skambėjimas sudužusiųjų langų.

Sprogdinami buvo tiltai, geležinkelis, kai kurios dirbtuvės. Bet sprogimai buvo nevykusieji. Žaliąjį tiltą tik vienoje vietoje kiek įlenkė, Žvėryno gi ir visai sveikas paliko. Kariuomenė vokiečių dėl to nė kiek nebuvo sulaikyta. Tik nuostolių žmonėms. Kai kurių namų ties Žaliuoju tiltu [26] visi ligi vienam langai išbyrėjo.

Persikeitimo procesas išėjo visai „pilkas", be jokių baisumų. Miestas nebuvo visai šaudomas. Tik ryto metu, dar rusams iš miesto neišėjus, jau vokiečiai 10 val. iš ryto ėjo per Žaliąjį tiltą rusų belaisviais vedini. Nė žvalgų mūšių gatvėse nebuvo.

Policija išsikrausčiusi buvo jau naktį 12 val., apie ką pranešė iš anksto milicijai; nuo 6'gi val. ryto ant sargybos stovėjo miesto milicija. Tą pačią naktį išlipdyti atsišaukimai 5 kalbomis: rusų, lenkų, lietuvių, gudų ir žydų, kad visuomenė klausytų naujos valdžios.

Nuo 11 1/2 val. prasidėjo vokiečių kariuomenės ir abazų ėjimas. Nesustojama jų juosta traukėsi net ligi 9 val. vakaro. Ir kur, rodos, jiems ir bepasidėti. Ir nejaugi taip toli būtų rusus nuvijęs.

Miesto žmonių ūpas šventiškas net perdaug. Gėlių kareiviams ir aficieriams davinėjama begalės. Žmonės, apspitę kareivius, šnekučiuojasi, teiraujasi, šie gi su įsitikėjimu į savo pergalę aiškina. Ir nė kiek nematyti kareivių ūpo svyravimo.

[27] Jų išvaizda ir drabužiai kiek visgi geresni už rusų, tik vokiečių arkliai daug prastesni, labiau nuvaryti, kaip rusų. Ratai gi ir pakinktai taip pat geresni. Aficieriai be galo mandagūs su savo kareiviais, ir santykiai iš karto matyti geresni ir paprastesni, be tos didelės paviršutinės subordinacijos.

Organizacija gi kaip . . . vokiečių. Nespėjo įeiti į miestą, jau, žiūrėk, tiltą taiso. Tą pačią dieną ant Jurgio skvero įtaisė bevielį telegrafą, pravedė telefonus ir t.t. Visame mieste 18 lauko pašto skyrių.[13]

Jokios netvarkos mieste iš jų pusės nebuvo padaryta. Tuo tarpu rusai besitraukdami nemažai langų išdaužė, sankrovų išplėšė. Sankrovų užkalinėtosios durys, langai pamažėlio ėmė atsiliuosuoti ir visur pilna paplūdo pirkėjų kareivių. Ypač perkama buvo saldainiai, papirosai. Dovanų siūlomi kai kokio daikto, tuoj užklausdavo „was kostet", norėdami mokėti.

Nepaprastai smarkūs tie vokiečiai, visą jų eigastis, darbai — visa paskubom. Rusų kareiviai traukdamies nemoka taip sparčiai eiti, kaip šie užeidami.

[28] 19.IX/6-IX. Antroji diena sumažino gerąjį vokiečių įspūdį, ypač lietuvių, žydų ir gudų akyse. Išlipdyti atsišaukimai su grafo Pfeilio parašu, kuriuose Vilnius vadinamas Lenkų Karalijos perlas. Kalbama tik į lenkus ir baigiama žodžiais:

„Dievas telaimina Lenkiją!"[14] Tas visas pavyzdingasai vokiečių pasirodymas po to lyg nustojo savo įspūdžio. Radosi nusivylimas. Ypač juntama gi buvo visų širdgėla prieš lenkus, kurių pasirūpinta buvo „apeiti" vokiečius anksčiau kitų. Taigi, net kiti sąžiningesni lenkai jautėsi lyg negerai ir teisinosi prieš kitataučius. Tamsioji gi lenkų liaudis kėlė galvą prieš lietuvius, džiaugdamasi garsiai, kad dabar tai lietuviai nebegalėsią savo „pagoniškos" kalbos vartoti. Ligi vakaro betgi ir vokiečių komendantūroje susiprasta, matyti, dėl to žingsnio klaidingo. Jau 4 val. į miliciją atėjo įsakymas tuos atsišaukimus nudraskyti. Pagaliaus ir Pfeilis, sako, išvažiavęs.

Lietuvių visuomenės tarpe dėl to atsišaukimo buvo irgi subruzdimų. Nuo tam tikros grupės [29] žmonių, nesusitvarkius dar bendrajai atstovybei, pasiųsta trys atstovai — E. Vileišienė, J. Basanavičius ir J. Kymantas painformuoti apie lietuvių buvimą ir jų teises. Bendra lietuvių atstovybė dėlei dešiniojo sparno trukdymų vis dar negalėjo susitvarkyti, taip pat ir Liet. Komiteto papildymas.

Nuo miesto užstovais [įkaitais] buvo paimti Venclauskis, Zubavičius ir Rimša, tuo tarpu paleisti, išskyrus Rimšą.

Pabėgėliams paskelbta, kas nori grįžti namo, tesirenka Lukiškių pleciuje [aikštėje], iš kur jie, gavę palydovą, būsią išvesti už miesto ir paleisti. Negalį jie tik su savim pasiimti galvijų, arklių ir daugesnio maisto, ką turį palikti kam nors pažįstamų.

Kariuomenė ir abazai, ypač artilerija, visą dieną tebeina per miestą dviem traktais Jurgio prosp. ir Poltavos gatve į Ašmenos pusę. Sako, ji dar eisianti ir rytoj. Su artilerija atsitiko nelaimė: atsidarius šovinių skrynutei, iškrito bomba, kuri [30] čia pat (Jurgio pr.[ospekte]) sprogdama užmušė moteriškę, vaiką ir sužeidė 6 kareivius ir dar kitą tiek žmonių. Einančioji kariuomenė beveik neapsistoja Vilniuje: net pietauja gatvėje ant ratų, taip, kad matyti ir jų valgis, kuris pasirodo neblogas, taip pat ir duona. Kavinės, pilnos kareivių, ir visai kitaip išrodo. Prie rusų jose sėdėjo aficieriai ir generolai su panomis, čia gi pilna paprastųjų kareivių, bet matyti inteligentiškų. Elgiasi liuosai ir linksmai. Muzikai griežiant, kai kuriuos dalykėlius ima net dainuoti. Šne-

kučiuojasi su publika, dalindamies žiniomis. Giriasi Novogeorgievske [Modline. Miestas-tvirtovė Lenkijoje] paėmę 75 tūkst. rusų kareivių nelaisvėn ir 2000[15] armotų, kulkosvaidžių, Kaune gi — 400[16] armotų. Kai kurie kareiviai, per Vilnių važiuodami, kreipėsi į žmones lietuviškai: „Laba diena!", „Sveiki gyvi lietuvininkai!"

Iškabintos žmonėms skaityti pirmosios telegramos vokiečių kalboje. Rašoma, kad Petrapilyje suimta 18 dūmos atstovų, kad paimta Ust Dvinsko [dabar Daugavgriva] tvirtovė ir t.t. Vietinių laikraščių išėjo trys: „Aušra", „Liet. Žinios" ir „Viltis". Kitomis gi kalbomis nė vieno. Ėjo be cenzūros.

[31] Miesto pakraščiam, kaip paprastai, tenka visuomet daugiau kęsti. Rusai plėšė daug Snipiškyje, Antakalnyje, kūreno tvoras, vokiečiai irgi vietomis nebuvo tuo žvilgsniu švarūs. Iš sankrovų ėmę prekių, nemokėjo, butuose savotiškai šeimininkavo kaip namie. Žvėryno nuovadoje dėl tokių atsitikimų buvo milicijos surašyta 17 protokolų; I-je nuovadoje — 2.

20.IX/7-IX. Lenkų susitvėręs anksčiau dar Piliečių Komitetas pasiūlė kitų tautų atstovams įeiti jau tokiu būdu: lenkų pasilieka jame 10, prirenkama du darbininkų atstovu, 5 nuo lietuvių, 3 nuo žydų ir 2 nuo baltarusių. Žydai, baltarusiai sutiko įeiti. Lietuvių tarpe solidarumo ir tame žvilgsny nesirado. Klerikalai, tautininkai ir visuomeniečiai tarė, kad toks pririnkimo būdas neteisingas, kad lenkai nėra to krašto reikalų vadovai ir jo sprendėjais, kaip pasistatė, būti negali, ir toks komitetas turėtų būti visai naujais [32] [pagrindais] tvarkomas. Demokratai laikėsi formal[in]ės pusės, būtent, kad naujo Komiteto nesą galima tverti (ką pasakys rusai sugrįžę), kad kitos tautos vis viena jau įeina, ir opozicijos dalyvavimas būtų gera kontrolė lenkų darbui ir kartu vadžios. Taigi, sutarties dėl to dalyko lietuvių tarpe neįvyko, kaip ir apskritai nevyko visą laiką šiais sunkiais laikais vienybės obalsiui: įgavę kapralo lazdikę, lietuvių dešinieji stipriai laiko savo rankose, kad jos nepaleidus nė valandikei, nors ir jaustųsi, kad bendrąjį tautos reikalą aukauja savo partyviems išrokavimams [partiniams išskaičiavimams].

Mieste stinga produktų: sunku gauti pirktis duonos ir kitų daiktų. Miesto valdyba paskelbė, kad pirkliai ir sandėlių savininkai praneštų, kiek kas turi produktų. Vokiečių gi komendantūra įsakė, kad visos sankrovos būtų atidarytos, kitaip uždarytosios būsią atplėštos ir jas kareiviai „iššinkuosią" [išsidalinsią] be pinigų. [33] Pareikalauta taip pat iš milicijos, kad ji pristatytų komendantūrai sąrašą visų tuščiųjų butų.

Apskritai milicijai tenka patirti vargo iš pusės karo vyriausybės. Pvz., Antakalnyje rusams išsprogdinus tiltą ir žmonėms jį išnešiojus, vokiečių kariuomenė tuojaus per pusę valandos įsakė jį pataisyti, kitaip Antakalnis būsiąs uždegtas. Milicija išsiderėjo 2 valandi laiko ir per tą laiką visgi suskubo padaryti tiltą. Vokiečių kariuomenė punktualiai atėjo už 2 valandų ir dar palaukusi 8 minutes galėjo jau žygiuoti per tiltą.

Pabėgėliai jau būriais su džiaugsmu ima grįžti namo. Ties komendantūra visas Lukiškių plecius pilnas žmonių, laukiančių praleidimo. Kad greičiau būtų, tie praleidimai išduodami ištisoms grupėms po 50 ir daugiau žmonių į vieną vietą, pvz., Kauną ir t.t. Įsakyta tik karvių ir grūdų neimti su savim, bet palikti mieste ar pas pažįstamus, ar rekvizicijon atidavus.

Lenkai, pasijutę už savo pečių naujųjų ponų paspirtį, [34] ėmė ignoruoti kitas tautas, taigi, ir lietuvius. Miesto valdyba išleidė skelbimą tik vokiečių, lenkų ir rusų kalbomis, tomis kalbomis ir naujai dedami parašai gatvių pavadinimų.

8(21)[17]-IX. Naujoji tvarka pradedama vykdinti ir vidaus gyvenime. Nustatomas naujas kalendorius ir laikas pagal vidurinės Europos — pusę valandos anksčiau, kaip mūsų. Laukiama atvažiuojant civilinio gubernatoriaus, be kurio daug kas ir nevykdinama. Ant Kauno gub.[ernijos] jau toksai esąs. Buvusioji Liet. Komiteto deputacija (iš A. Smetonos, J. Kymanto, J. Basanavičiaus ir E. Vileišienės) gavo patikrinimą, kad Komiteto sandėliai, karvės ir arkliai nuo rekvizicijos bus liuosi. Komendantui buvo paaiškinta apie lietuvius ir jų teises šiame krašte. Žadėjo spausdinti toliau atsišaukimus ir lietuvių kalba, taip pat sakė galį lietuviai ir savo mokyklas atidengti.

Juntama didelė maisto stoka, ypač kariuomenei. Ypač bloga dėl to rusų belaisviams, kurių čia apie Vilnių pririnkę kelis, jei ne kelioliką tūkstančių. Jie kelintą dieną sėdi be valgymo. Savo gi [35] kariuomenei vokiečiai užsakė, kad miestas statytų kas dieną po 5000 [apie 82.000 kg] pūdų duonos. Neturėdamas atsargos, miestas paskyrė kepykloms, kiek kuri turi pristatyti duonos. Be to vokiečių leitenantai užėmė tris viešbučius su restoranais, būtent, „Bristolį", „Žoržo" ir „Europos", kuriuose valgo ir geria miesto galvon, pinigų nemokėdami. Dėl tos maisto stokos net paėjo paskalos, būk vokiečių kariuomenė žadanti apleisti Vilnių.

Apie karo stovį ir šiaip politikos žinių Vilnius neturi jau daugiau savaitės. Net vokiečių laikraščių, nė jų telegramų dar nėra leidžiama, tik ką išstatoma vienoje vietoje ranka rašytos telegramos, prie kurių sunku prisimušti. Dėl tos nežinios užtat visokių paskalų eina, būtent, tai, kad Mykalojus Mykalojietis miręs, kad dūmoje 18 atstovų suimta, kad gelžkelių stotys kariuomenės užimtos, kad Ryga, Dvinskas paimti ir t.t. Mūšiai, matyt, čia dar ne taip toli nuo Vilniaus eina, kad sužeistieji pėsti einą į Vilnių. Vilniaus policija, bėgdama iš Vilniaus, nespėjo išsprukti ir visa su pristovais, policmeisteriu ir [36] gubernatorium sugauta buvo Vileikoje ir su dideliu paradu pargabenta atgal Vilniun. Taip pat sugavo vokiečiai rusų aficierių, sprogdinusį Žvėryno tiltą, kuris net paskui turėjęs pagelbėti vokiečiams jį taisant ir gavęs padėką, kad „gerai" išsprogdinęs . . .

Vilniaus laikraščių nebeišeina jokių. Laukia atvažiuojant cenzoriaus. „Liet. Žin.[ios]" nebeis senaja firma, nes leidėjos nėra; rūpinamasi bus kita koncesija.

Milicijos tarpe pastebėta faktas, kuris primena senosios policijos papročius. Susekta imant kyšius už tai, kad prileidžiama prie vokiečių komendanto dėl legitimacijos.

22-IX. Net trys atsiliepimai atsirado iš ryto išlipinti gatvėse: vienas nuo generalleitenanto ir gubernatoriaus Wegnerio ir du nuo feldmaršalo Hindenburgo. Rašyti visi trims kalbomis: vokiečių, lenkų ir lietuvių. Hindenburgo įsakymai sudaro karo teisės [nuostatus], kitaip sankcijas už įvairius nusikaltimus, kaip tai šnipavimą, ginklų atidavimą, rusų kareivių

dezertyrus ir t.t. Wegnerio gi — paliečia ir vidaus gyvenimą. Raginama stoti į darbą. [37] Liepiama daboti švarumo. Paskelbiama, kad Vilniuje patirta cholera, dėl to visi turi įsiskiepyti nuo raupų ir choleros. Liepiama vokiečių kalba iškabos padėti, atidaryti sankrovas, nustatoma pinigų kursas: 1 rub. = 1 markė 60 pf., 1 markė — 60 kap. Iš vakaro dar markės kursas buvo 50 kap., čia gi pakeltas viešai ligi 60 kap. Be to gi sankrovininkai, naudodamies žmonių nesupratimu, nebeima 1 rub. už pilną rublį, bet skaito 80-90 kap. Bėdiniesiems žmonėms tikras vargas!

Naujasis gubernatorius lenkams, matyti, mažiau patinka, gal ir mažiau jiems tepalankus. Buvusioms pas jį deputacijoms (Piliečių Komiteto) patarė mažiau užsiimti politika. Perspėjo, kad jie galį iš Vilniaus dėl strategijos išrokavimų ir pasitraukti, taigi, kad nebūtų iš rusų pusės nemalonumų. Apie žydus išsitarė, kaip apie greit mainančius savo orientaciją. Už rekvizuotus daiktus žada mokėti tik po karui. Kai kuriuos nuostolius tačiau, užregistruotus milicijos (kareivių vogimus, plėšimus), komendantūra atlygino.

[38] Turėjusieji reikalų su komendantūra išneša įspūdį, kad vokiečiai gali ir nepasilikti Vilniuje. Net ir pats šeimininkavimas jų lyg tą patvirtintų: pvz., rekvizuota iš gaisrininkų draugijos visi pakinktai, taip pat greitosios pagalbos vežimai. Dėl visokių tokių apsireiškimų, brangumo žmonių ūpas vėl nupuolęs.

Iš paimtųjų užstovų du (Venclauskis ir Zubavičius) paleisti, vienas gi (Rimša) dar tebelaikomas. Marijos gimnazijos bute prikimšta daugybė rusų belaisvių, kurie kelintą dieną laikomi nevalgę: iš šalies atnešus, priima ir liepia patiems išdalyti.

Visa Vilniaus laimė, pasirodo, kad prieš vokiečių užpuolimą buvo dideli lietūs, kurie užpylė rusų paskutiniuosius apkasus, kur jie turėjo dar užsilaikyti, bet dėl vandenio nebeužsilaikė: kitaip šoviniai būtų siekę ir Vilnių.

Telefoną taisydamies vokiečiai naudojasi aeroplanu, kuris traukė vielas per stogus.

Pravažiavo dvi didžiausios padvadų eilės po 100 vežimų, iš valstiečių sudarytos: naujos stuikos [pastotės] žmonėms prasideda.

[39] 23-IX. Civilinė vokiečių valdžia vis dar neatvažiuoja. Apskritai, kažko vokiečiai nesiskubina tvarkytis Vilniuje. Laikraščių klausimas dar neišrištas. Policmeisteris paaiškino, kad greit pradėsiąs eiti vokiečių laikraštis. Kitataučiai gi tegalėsią leisti valdžios biuletenius savo kalboje išvertę, bent kurį laiką taip. Tik lietuviams, berods, privilegija. Atvyksiąs iš Tilžės Seimo atstovas Steputaitis, kuris ten leidė lietuvių laikraštį, dabar gi perkelsiąs čion. Jis skaitąsis prie karo valdžios „atašė" dėl lietuvių spaudos.

Lietuvių gyvenime paminėtinas Liet. Komiteto paprinkimas: dideliu vargu praėjo į jį keturi visuomeniečiai, tik atskiesti dar keturiais žmonėmis iš klerikalų ir neaiškiųjų. Pradėta plačiau vykdinti mokslo reikalai — steigimas ir organizavimas mokytojų, buhalterijos kursų, lietuvių vidurinės mokyklos ir t.t.

Į Piliečių Komitetą nuo lietuvių įėjo[18]

[40] Kainos produktų vis kyla ir jų pačių stingama. Rinkoje sviestas — 1 rub. 40 kap. svaras, bulvės — 13 kap. gorčius [arti 3 litrų]. Duonos sunku gauti pirktis, nes keptuvės [kepyklos] užimtos kariuomenės.

24-IX. Šiąnakt, pasakoja kareiviai, buvęs pats Vilius [kaizeris Wilhelmas II]. Įdomu, kad taip be jokio parado ir iškilmės. Pernakvojęs viešbutyje ir nuvažiavęs toliau į frontą. Matyt, vokiečiams nelabai dar vyksta pirmyn stumtis. Nuo Šumsko ir Kenos veža vis daug sužeistųjų automobiliais, savo ir valstiečių vežimais, eina ir pėsčių. Miestui primesta maitinti kariuomenė ir rusų belaisviai, kurie praeina. Kai kurios sankrovos rekviduotos (Januševičiaus ant Didž.[iosios] g-vės — 16 tūkst., ant Raduniaus vyno [19]

1915.IX.25 — X.13.[20]
[Antras sąsiuvinis]

[1] 25-IX. Gatvėje tikras kaleidoskopas, ypač miesto centre — Jurgio pr., Vilniaus ir Didžiojoje gatvėje. Vežimų vežimai nenustoja visais kraštais plaukę. Jų tarpe vis daugiau ir dažniau regėti sužeistųjų vežimai — paprastosios sodiečių furmankos, šiaudų pridėtos. Veža juos nuo Šumsko, Ašmenos, kur buvę ypač karštūs mūšiai. Vienas sužeistasis kareivis, tame mūšyje dalyvavęs, pasakoja, kad durtuvų susirėmimas trukęs net 4-5 valandas; rusai pasidarę 4 eiles apkasų, ko vokiečiai nesitikėję ir pakliuvę karšton ugnin. Nors rusai ir pasitraukę, bet pagal nuostolių mūšis esą vokiečių pralaimėtas; žuvę net 3 generolai. Sužeistųjų tarpe nematyti visai rusų. Klausiami vokiečiai dėl to tyli, akis nuleidę. Sako kiti, kad jie paliekami laukuose.*

Be sužeistųjų tuomet varomi būriais rusų belaisviai, tai dešimtimis, tai šimtais, tai net tūkstantimis. Gailu žiūrėti į juos: išalkę, išbadėję, kelias dienas duonos nematę, vargiai eina. Dėl duonos kąsnio, iš šalies paduoto, tarp savęs ilgai varžosi. Jų pilnas Antakalnio kalėjimas, Marijos gimnazija ir kiti namai. [2] Matyti juos varant ir į darbus.

Žmonių ūpas dėl vokiečių keičiasi. Mat, sprendžia kiekvienas subjektyviškai. Visi atjaučia badą, atskiras nuoskaudas, ir vargina taip pat nežinios stovis — ar „jie" paliks, ar „anie" vėl grįš. Ypač bijosi „anų" ir jų keršto dėl vokiečių priėmimo. Jau yra žinių, kad Minske rusų kariuomenė padarė žydų pogromą dėl vilniečių džiaugsmo, vokiečius pasitinkant.

Po truputį jau pradedama tvarkyti ir taisyti miestas. Lyginami grindiniai, naujinami trotuarai [šaligatviai], prave-

* ar pribaigiami (nepajėgiant net saviškių sudoroti). Nejaugi tai būtų teisybė?

dami telefonai, kol kas kariškiams. Aštriai dabojama sanitarijos reikalų. Prasidėjus dizenterijos ir choleros ligoms, užginta gatvėse pardavinėti valgiai, užsakyta laikyti švarumo sankrovose. Be to dažnai jau matyti ant vartų namų užrašai,[21] **atspausdinti vokiečių kalba**, kad čia serga užkrečiamąja liga.

Pabėgėliai dar tebesikrausto į savo kraštą. Per tokią daugybę nesuspėjama išduoti praleidimų. [3] Be to gi ir traukiniai dar neina: nepataisytas Lendvaravo [Lentvario] tunelis ir Jonavos tiltas. Traukiniai, sako, tepradėję vaikščioti nuo Lendvaravo į Kauną ir Suvalkiją.

Vietos gyventojai valstiečiai privargsta su tomis stuikomis: važiavo jas rusams, važiuoja vokiečiams. Ir tai kokius žygius padaro! Pvz., nuo Varnėnų [Varnionių] į Ukmergę arba nuo Vileikos (apskr. miesto) į Ukmergę vežioja sužeistuosius.

27-IX. Tolyn — labyn žmonės pradeda atkąsti dantį dėl vokiečių. Iš visų kraštų, ypač iš kaimo, eina balsų dėl jų plėšimų, rekvizicijų be pinigų ir tinkamų kvitancijų. Vilniaus apylinkėse, kiek dar buvo palikę po rusų kariuomenės, viskas baigiama šluoti vokiečių. Atimama kitur ne tik paskutiniai gyvuliai, bet ir duona, nekalbant jau apie vištas, kurias labai vikriai moka jie gaudyti. Išleistasai gubernatoriaus įsakymas, kad Vilniaus gubernijos sienose nebūtų daromos rekvizicijos be tam tikro jo talono (orderio), [4] liekasi tik ant popieriaus. Net Vilniuje krautuvėse ne visuomet užmokama pinigais, o duodama kortikės, neturinčios jokios vertės, su panašiu parašu: „ką vokietis paėmė, rusas tur užmokėti."

Tos rekvizicijos žmones taip įpykino, kad kitur net ima keršytis. Viename kaime už 24 verstų nuo Vilniaus buvo pasilikęs vokiečių „intendantas", kuris tik kiaules šaudydavo, kurias atvažiavę furažeriai pasiimdavo. Vienas vaikinas norėjo jį „nutėkšti", bet nepavyko. Atvažiavusi ant rytojaus egzekucija, to vaikino neberadusi, suėmė jo brolį ir sušaudė, visą gi kaimą ugnim paleido.

Pastebėta daug nekultūringų apsireiškimų kaimuose iš vokiečių pusės, k.[aip] t.[ai] pribiaurojimo bažnyčių, ėmimo iš jų žvakių net mišių laike; vienoje žydų šulėje suvedė

nakties laikui arklius, žmonių klojimuose* kloja arkliams nekultų javų ir t.t.

Žydai vietomis labai vokiečiams meilinas ir stengiasi prisitarnauti: nurodo, kur žmonės turi paslėpę gyvulius, padargus.

[5] Pavažiuoti keliu kur toliau su arkliais beveik negalima — tuoj stato vežti karo daiktus. Vienas Liet.[uvių] Komit.[eto] įgaliotinis iš Šešuolių (7 myl. nuo Vilniaus) laimingai atvyko į Vilnių su arkliu tik per gudrumą: pasiėmė su savim vaiką, kuris, vokiečius susitikus, apsimesdavo didžiai sergąs — įgaliotinis gi aiškino tuojaus, kad veža dizenterijos ligonį.

Vilniaus gubernatorius savo skelbime nustatęs yra tokias gubernijos sienas: nuo Dusenikų Vakos [Vokės] upės pakrančiais ligi Verkių, iš ten į Naująją Vileiką ir Nemėžiun [Nemėža?] ligi Dusenikų.

Kokie tie lengvatikiai lenkai. Dar rusams nenutolus kelių verstų nuo Vilniaus, jie puola vokiečių glėbin. Įeinančius vokiečius sutinka su bukietais, jų vadus apspinta, inspiruoja apie vietos dalykus, kad savo valdžios užgrobus vietos dalykuose. Suorganizuotuose milicijos skrajotojų būriuose vedama lenkų tautinė politika ir apie ją daugiau kalbama, kaip apie miesto tvarkos reikalus. Iš tų skrajotojų net svajojama legionus ilgainiui [6] sutverti. Dėl tos politikos iš tų būrių pradeda atsisakinėti lietuviai. Vienas lenkų veikėjas gi jau net pasiskubinęs surasti Muravjovo nužudytųjų veikėjų kapus ir su fanatikėmis bobomis iškasti jų lavonus, kuriuos norima iškilmingai palaidoti. Savo keliu gi ant lietuvių leidžiama nebūtų paskalų dėl jų būk meilinimosi vokiečiams. Pramanyta net visas faktas, kad vokiečiams įėjus miestan, prie Žaliojo tilto lietuvių deputacija bučiavusi vadų pasagas . . . Panašias vėl kalbas apie vokiečių priėmimą leidžia žydai apie lenkus. Bene bus tai noras savo nuodėmes ant kitų nuversti, ypač pasklidus kalboms, kad rusai rengiąsi grįžti į Vilnių. Patys vokiečiai neslepia, kad buvęs momentas, kuomet jiems tik-tik nereikėję per vieną valandą apleisti

* Vilniuje „Rūtos" bute prieškambaryje buvo pastatytas arklys, o salėje paleistos žąsys. Gėdinosi patys taip padarę, bet teisinosi, kad nėra kur padėti, o leiten.[antas] mėgstąs žąsis.

Vilniaus. Čia gi dar kaip tyčia pradeda girdėtis šaudymai, kurie buvo nutolę, ir sužeistieji vežami ne iš taip tolimo karo lauko — Biniakaimy [Benekainiuose].

[7] 28-IX. Išgabeno iš Vilniaus susirinkusius čia rusų belaisvius. Nepaprastas buvo reginys. Jų minia užėmė visu gatvės platumu ištisą Jurgio prospektą ir dar tur būt Antakalnio gatvės dalį. Skaičium jos buvo gal daugiau 10 tūkst[ančių]. Jų tarpe buvo matyt ne vienas ir vilnietis. Čia pat juos lydėjo ir atsisveikino žmonos, pažįstamieji, dėjo jiems kelionėn indėlio. Visa ta gyvoji žmonių banga baigėsi rusų aficierių krūvele, kurių buvo keliolika žmonių. Dėl Vilniaus tie belaisviai buvo sunkenybė, nes ir be to maisto stigo, vokiečiai gi pusbadžiai laikė, taigi jau kai kurios draugijos ir šiaip žmonės užsiėmę buvo jų šelpimu. Užtat vokiečiai nustojo darbininkų rankų, kurių vietoje imti pradėjo šiaip žmones, surašydami ne tik vyriškus, bet ir moteriškus.

Naują spausdintą žodį vis dar teturime progos skaityti ant sienų ir naujai daromų vokiškųjų iškabų. Prie tos sieninės literatūros taip visi priprato, kad kurią dieną ant jų nauja neradę, visi kažko nepatenkinti. [8] Tiesą pasakius, reta kuri diena be jų apsieina. Šiandien net 3 lapai pasirodė: du skelbimu ir seniai laukiamos telegramos. Iš skelbimų vienas apie tai, kad gyventojai, turį pas save daugiau kaip 3 pūdus kurių nors produktų, praneštų apie tat miesto valdybai, kitaip būsią padarytos kratos, atimti produktai ir 1000 rub. pabaudos uždėta, kad žydai savo šventėms neprivalo uždarinėti sankrovų; antras — apie numirėlių laidojimą, būtent, kad numirus kam, ne vėliau, kaip už valandos turi būti pranešta miesto komendatūrai, kuri per aptieką išduoda kreozolio numir.[ėlio] drobulei sušlapinti, kad lavonai neturi būti mazgojami ir žmonių lydimi, kad tik priešais grabo gali eiti vienas žmogus su kryžium ir 2 su žvakėms. Žodžiu, visi įsakymai paliečia sanitarinį stovį ir turi tikslą išnaikinti įsiviešpatavusiąją cholerą, tiek tarp žmonių, tiek tarp kareivių. Telegramos paduodamos iš radiotelegramų, pirmąjį kartą gal kiek suvėlintos (už 24/IX), keturiomis kalbomis: vokiečių, lenkų, lietuvių ir žydų.

Maistui pristatyti nuo Landvaravo stoties (dar vis tebetaisomas sugriautasai tunelis) surekvizuota ligi 300 padvadų iš miesto [9] ir šiaip pakliuvusių arklių. Jų tarpe yra sodiečių, kurie ūmai iš namų išvažiavo, palikę ar tai vienus vaikus, ar ligonis, kurių laukai palikę neužsėti, gyvuliai neapžiūrėti. Liet.[uvių] Komitetas mėgina rūpintis tuos žmones per komendantūrą išliuosuoti nuo tolimesnės pareigos.

Lietuvių prirengiamuosiuose mokytojų kursuose prasidėjo priimamieji egzaminai. Kursų terminas — 1 mėnuo. Išguldomoji kalba — lietuviška. Mokytojai[22] vietos inteligentai, mokiniai iš buv. moksleivių, nemažiau 4-5 klasių, ir šiaip pusinteligenčių. Be tų kursų žemesniesiems mokytojams, kitaip sodžiaus „daraktoriams", rengiami paraleliniai kursai. Pagaliaus formuojasi ir tvarkosi taipgi būsimoji lietuvių vidurinė mokykla.

[10] 29-IX. Prie komendantūros įtaisyta nelyginant taryba iš vietos atstovų kai kuriems bendriesiems reikalams aptarti. Sudaro ją tik perdaug siaura atstovybė, būtent tik milicijos prezidiumas ir Piliečių Komiteto pirmininkas, pagal tautos lenkai, dėl ko neretai nukenčia kitų tautų reikalai. Pvz., baltarusių kalbai vokiečių vyresnybės nebepripažinta teisių. Aiškinama tat tuo, kad dėl tų kalbos teisių ėjo rūpintis tautų atstovai skyrium, o ne iš vieno ar ne viena kokia bendra atstovybė, ir baltarusiai nuėjo paskiausia kitų, kuomet vokiečiams pasirodė — ar dėl ko kita — perdaug vietos kalbų.

Nuo lietuvių prie komendantūros Liet.[uvių] Kom.[iteto] pasiūlymu priimta žmonės, kurie užsiima vertimais, susišnekant su vyriausybe.

Milicijoje įvyksta permainų. Skrajotojų būriai panaikinami. Be to vokiečių pasiūlyta miesto valdybai kitaip sutvarkyti policiją — ar sutikus, kad jie patys tuo užsiimtų, ar pavedus surasti žmonių vietos gyventojų [11] tarpe ir pavesti juos vokiečių valdžiai ir žiniai. Būtų tuomet miesto mokama policija, bet nebe visuomenės sargyba su savo visuomeniška organizacija. Miesto valdyba sutiko su antrąja alternatyva.[23]

Visiems daktarams, kurie gyvena Vilniuje ar naujai atvyksta, jau įsakyta pasiskelbti pas sanitarinį daktarą.

Be maisto laukiamosios rekvizicijos, dar žadama daryti skalbinių ir pagalvių rekvizicija, bet, rods, neverčiamoji, o[24] Visi liuosieji butai, kurių sąrašus gavo per miliciją, paimti karo žinybon ir sunaudojami jų įvairiems biurams. Dėl butų net įsakymas išduotas, kad jų niekas nemainytų, nors ir prieina Mateušas[25] — diena jų mainymo.

Visiems likusiems kareiviams nuo rusų armijos ir patiems atėjus į komendantūrą civiliškai apsirengus, visi paleisti ant valios, tik kožnam liepta du kartu į savaitę pasirodyti komendantūroje, o kiti visi, kurie sugauti besislapstant po miškus ar po namus, [12] pasodinti yra kalėjimuose. Nežinoma yra kaip su tais, kurie išbėgioję į provinciją, o jųjų nemaž išbėgo.

Sužeistųjų vis didžiau plaukia važiuotų, pėsčių, jų tarpe maišosi jau ir rusų. Apskritai dar Vilnius, tur būt, nėra tiek matęs tų nelaimingųjų karo aukų — mat, pro jį daugiau būdavo pravežama, čia neapsistojus, dabar gi visi jie koncentruojasi čia.

30-IX. Vokiškumas įgija vis didesnes teises. Viešpataujančioji gatvės kalba vokiška, nes ir tos publikos (kareivių) daugiau. Pagaliaus neretai ir šiaip žmonių išgirsi vokiškai kalbant, nors anksčiau tokių nė balso nebuvo. Sankrovos marguliuoja naujomis (tiesa, laikinomis iš drobės padarytomis) vokiečių iškabomis, ant kurių ypač dažnai pastebėti „bier", kurio čia taip seniai žmonės bematė.

Gubernatoriaus įstatymai dar vis pilasi kaip iš tos skalsumo deivės rago. Įsakoma visoms prostitutėms užsiregistruoti tam tikroje vietoje, kad galėtų savo „amatu" užsiimti. Užginama ligi laikui kilnotis iš buto į butą (tur būt, dėl ligų pernešimo ar kariuomenės reikalavimo butų), nors šv. Mykolo[26] 29/12 dieną čia pats mainymas butų. Kaip dėl to susidarys nuomininkų ir šeimininkų santykiai, dar nežinia ir dėl jų įsakymuose tik žadama [13] nauji parėdymai išleisti.

Belaisvių kas dieną vis dar pulkais einama. Jų dalį gabena toliau, kitus stato į darbus. Pvz., jais ardoma Landvaravo tunelis, taisoma kelias. Dar blogiau — netoli Vilniaus matę juos net užkinkytus į akėčias prie bulvių kasimo: mat, nesant dabar arklių, atstoja jie jų vietą. Bado prikenčia jie nemažai,

ypač kelyje būdami. Ties Musninkais matė juos, kaip, išsikasę pakeliui bulves, žalias graužė, susėdę pakelėj.

2-X. Miesto valdymą paėmė į savo rankas ober-burgomistras, be kurio dar yra ir burgomistras. Pirmon galvon jis pasikvietė pas save visų labdariškųjų draugijų atstovus, iš kurių iškvotė smulkiai žinias apie jų veikimą, apie globiamuosius žmones ir lėšas. Ypač teiravosi apie lėšas, sandėlius, kiekai laiko galį užtekti lėšų draugijų reikalams. Žadėjo nekliudyti rekvizicijomis draugijų sandėlių, jeigu juose nėra daugiau kaip 2 mėnesiams produktų pagal globiamųjų [14] dr.[augijos] žmonių skaičiaus.

Maisto kainos vis dar aukštyn kyla. Jau sviesto svarui moka 2 rub., kvor.[ta] griet.[inės] — 85 [kap.], juod. duonos — 12 kap., baltos — 25 kap., cukraus — 35 kap., mėsai — 30 kap. svar., avižų — 4 rub. pūdas, 10 kiauš. — 1 rub. (12 kap.). Vokiečiai pradeda kiek normiruoti kainas. Pradėjus ant turgaus pardavinėti pūrą bulvių (   )[27] po 2 rub. 75 kap., liepta numažinti kainą ligi 1 rub. 50 kap.

Prie duonos keptuvių, prie sandėlių stovi žmonių eilės, kaip prie išpažinties. Kiti jų skundžiasi nematę duonos jau visą savaitę — minta grybais, bulvėmis; vežikų arkliai po 2 savaiti neragavę šieno ir avižų. Dėl to ir vežikų beveik nematyti mieste.

Kariuomenė užiminėja dar butus, ypač taikindamasi privatiškuose įsitaisyti; mat, ten daugiau patogumų randasi, kartais gi ir pavalgyti.

[15] 2-X.[28] Dviems savaitėms praėjus, vokiečių stovis Vilniuje vis dar nesutvirtėjęs ir netikras. Matyt tat iš to, kaip jie nesiskubina tvarkyti vietos gyvenimo arba jeigu ką ir daro, tai tik dėl savęs. Dėl to, tur būt, perdaug duoda laisvės ir savo kareiviams, kurie, nežiūrint viešųjų gubernatoriaus draudžiamųjų skelbimų, plėšia — rekviduoja žmones, atiminėja jų arklius ir t.t. Nuvykusios pas gubernatorių Liet. Komiteto deputacijos, kuri norėjo supažindinti vokiečių vyriausybę su savo veikimu ir išgauti leidimą jai toliau veikti, nepriėmė ir pasiuntė pas miesto ober-burgomistrą, tas gi taip pat greitomis tik priėmė ir tepasakė, kad viena galį nuo savęs leisti, tai organizuoti produktų statymą į Vilnių.

Vokiečių plėšimai po kaimus valstiečiams tiek įkyrėjo, kad vis dažniau pradeda būti atsispyrimų, pasipriešinimų, ypač kai mato, kad kareiviai neapginkluo[ti]. [16] Žmonės, užklupti ant kelio kareivių (pvz., apie Šešuolius, Musninkus, kur daug praeina sužeistųjų ir šiaip ligonių ar dezertyrų), juos apniokoja ir nuvažiuoja. Buvo net atsitikimų, kad pačiam kaime iš vokiečių atsiimdavo jau nupeštas vištas.

Dažnai būna, kad atėmę arklį, vokiečiai parduoda tuoj agentui. Agentai perka arklius irgi iš valstiečių, bet moka netikrais, padarytais pinigais.

Plačiai kalba ir matyti, kad vokiečiai atitraukia iš čion didžiumą savo kariuomenės. Sako, net 4 korpusai gabenami Vakarų frontan. Nejaugi rusai vėl įstengtų atstumti juos ir Vilnių atgauti?

3-X. Paskelbta telefonų rekvizicija. Darė ją rusai, dabar renka likusius vokiečiai. Jų daroma ūmai. Pranešimai paskelbti po pietų ir tą pačią dieną ligi 8 val. turį būti sunešti visi telefonai, kitaip butų savininkai ir net namų savininkai būsią nubausti [17] 1000 rub. Kažin ar tai greitumo apsireiškimas, ar noras nuplėšti iš ko nors pabaudą.

Laikraščių redakcijų atstovai, Piliečių Komiteto šaukiami, padarė susirinkimą, kaip išsirūpinus laikraščiams koncesijas.

5-X. Žymu be galo didelis kariuomenės judėjimas ir ypač daug vežama sužeistųjų. Vokiečių štabo pranešimas skelbia, kad tarp Postavų [Pastojų] ir Smorgoniaus [Smurgainių] atmuštas didžiausis užpuolimas rusų su neapsakomais nuostoliais. Vežimų eilės, sužeistųjų vežinos, traukiasi nepabaigiamos.

Vyriausybė (gubern. valdyba) pradeda tvarkyti produktų kainas, įsakydama statyti kainas ant prekių. Nustatomos pabaudos (po 500-1000 markių ar 2 mėnesių kalėjimo) už peržengimą prekybos [18] įsakymų.

Nuo Piliečių Komiteto važiuoja su vokiečių leidimu delegacija pas Rockefellerio komitetą dėl išgavimo pašalpos Lietuvai. Dalyvauja joje ir lietuvis. Liet. Komitetas nuo savęs vaikščiojo pas gubernatorių, leidimo prašydamas savo delegatams į tą Rockefellerio komitetą ir į Ameriką; pažadėjo duoti. Savo keliu Kom.[itetas] siunčia įgaliotinius

Lietuvon ištirti padėjimo ir užmegzti ryšių kultūros gyvenimui pakelti.

Komunikacija žadama neužilgo paleisti. Kelias gelež.[inkelio] jau susiaurintas, tik baigiama tuneliai taisyti. Siaurinant kelią, vokiečiai piausto reikas [geležinkelio bėgius], kad rusai nebegalėtų išskėsti jų. Darbo paskubinimui jį varo partijomis, [19] kurių net 6 yra; vieni tik atsuka muterkas [veržles], kiti piausto ir t.t.

Vilniun iš kaimų Žemaitijos ir Aukštaičių pradeda atvykti žmonių, dažniausia pėsčių — tai savotiški laiškanešiai, nesant kitokio susinešimo.

7-X. Žymu didelis vokiečių tarpe nerimas. Iš fronto pusės eina neramesnių vis žinių. Būk rusai sumušę didžiai juos ties Vyšniavu. Vežimų vežimai traukia eilėmis Kauno pusėn, siekdami, kaip pasakoja atvykusieji, iš ten net Panemunį. Savo keliu gi pozicijų pusėn traukiama pastiprinimai — kariuomenė ir artilerija. Šią naktį pravežė matomai paslapčiomis 24 centimetrų kanuolę. Sako, vežę ją 20 arklių, dalimis padalintą. Kiti spėja netoli ją tenuvežę — nesant gero kelio. Tarp Vilniaus ir Landvaravo beveik visas kelias naujai [20] išgrįstas ar lentomis išdėtas.

Dėl kariuomenės vežimo ir ligonių gabenimo pašaliniai keleiviai traukiniais mažai tegali naudotis, dabar net viešai paskelbta, kad traukiniai per Landvaravą skiriami išimtinai kariuomenei.* Landvarave gi ir kitose stotyse laukia tūkstantys žmonių namo grįžti. Buvo jau ir nelaimių su traukiniais. Vienas susidaužęs traukinys riogso ant Liepojaus — Romnų kelio, buvo ir žmonių aukų.

Maisto klausimas darosi kas kartą vis opesnis. Maisto produktų beveik visai nebegalima gauti, jeigu gi priepuolamai gaunama, tai mokami didžiuliai pinigai, pvz., duonos svarui 28 kap., žvakei — 30 kap., muilo svar. (prastojo) 60-70 kap. Draugijų ir komitetų sandėliai stačiai apgulti žmonių. Negaudami ir čia produktų, žmonės kerštauja, [21] graižoja [grasina]. Ypač dantį griežia ant Liet. Komiteto sandėlio. Mat, ir čia atsiliepia fanatizmas, pakursto ir tamsieji gaivalai — lenkininkai.

* Per dvi tik dieni pravežta pro čia apie 5 tūkst.[ančiai] sužeistųjų.

Įdomi psichologija pastarųjų. Nęt duonos eidami prašytų, jie laiko užantyje „akmenį" ar net jį rodo. Pavyzdžiui, ateina į L. Komitetą ponia — lenkė ir rūsčiai klausia: „czy tu sprzedaje się u tych **bezjęzyków** mąka?" [„ar čia parsiduoda pas tuos *bekalbius* miltai?"] Mat, užsirūstino, kad ant durų nerado lenkų iškabos.

Prie kitų sandėlių stačiai prisiėjo statyti sargyba, kad nakties metu neišplėštų minia. Paimti gi iš sandėlio produktus reikėjo irgi anksti ryto, kad nesusirinktų minia, nes ir artimieji sandėlio gyventojai davė suprasti, kad sandėlio neduosią iš čia išvežti.

Savo keliu sandėlis slėpti reikia ir nuo vokiečių. Miesto ober-burgomisterio pareikalauta buvo [22] pristatyti skaitmenis, kiek kuri draugija turi produktų ir šelpiamųjų žmonių. Bijodamiesi rekvizicijų, komitetai paprastai nuslepia dalį produktų, išskirsto ją pas savo narius, paslepia net bažnyčių sklepuose (šv. M.[29]

10-X. Rekvizicijos mieste neapsistoja. Rekviduotas didžiulis universalinis Zalkindo magazinas — neva už pabaudą: sankrovos šeimininkas užklausęs leitenantą, kuris pirkosi sau daiktų, kaip jis mokėsiąs — pinigais ar kvitais, ir tam nepatikęs tonas. Pranešęs jis komendantui, kuris uždėjo 20 tūkst. pabaudos, jų gi negaunt išmokėti, uždėjo areštą ant magazino. Užrašyta taip pat M. Kuktos lietuviškosios spaustuvės mašina ir paimta kiek šrifto. Spėjama, kad tai padaryta lenko konkurento [23] nurodymu, kuris be to yra miesto komendentūros viršininku ir turi savo 15 spausd. mašinų; be to gi mieste liko daug rusų spaustuvių ir žydų.

Nustatytos ir viešai paskelbtos kai kurių produktų kainos — pieno kvortai 18 kap., sviesto sv. — 1 rub., kiaušiniai — 6 kap., be to gi tiksliau apribota vokiečių pinigų vertybė: pvz., 1 rub. = 1.67 Mk., 10 Pf. = 6 kap., 30 Pf. = 18 kap.

Paskelbta darbininkams, kad kas nori laukų darbuos eiti, gali užsirašyti miesto valdyboje. Būsią siunčiami bulvių kastų — vyrams mokėsią 50 kap., moterims — 40 kap. ir užlaikymą.

Nuo pirmos dienos vokiečių inėjimo Vilniun visi tiltai ant upių yra dabojami, dieną vienas, o naktimis 2 kareiviai vaikšto ir publikai liepiama eiti dešinėj pusėj per tiltą.[30]

[24] 13-X. Pirmąją dieną pasirodė prie vokiečių „laikraštis" trims savaitėms praslinkus. Leidžia jį žydas Šuras visomis vietos kalbomis. Lietuvių kalba nebloga, tik šrifto matomai stoka ir yra korektūros klaidų. Turinys — tik vokiečių agentūros telegramos.

Paskelbta lovų mobilizacija. Butų savininkai, kurie mokėjo po 8 rub. 50 kap. buto mokesnio, privalo po bausme 1000 markių pristatyti lovą, matracą, paklodę, pagalvį.

Atmainyti visi pasiršeinai [Passierschein — leidimas praeiti]. Leidžiama be jokių leidimų važiuoti vakarų, pietų ir šiaurės pusėn.

Pradėjo vaikščioti jau ir traukiniai.

Liet. Kom. siunčia 4 įgaliotinius ištirti stovio nukentėjusių dėl karo vietų.[31]

PASTABOS

1 Įrašyta P. Klimo ranka pieštuku. Pirmoji data (VIII.10) dar senojo, prie rusų vartoto (Cezario) kalendoriaus data, atitinkanti naujojo kalendoriaus VIII.23 d., antroji (IX.23) — jau pagal vokiečių Lietuvoje įvestą naująjį (Grigaliaus) kalendorių. Dienoraštyje yra ir IX.24 dienos įrašas.

2 Rankraščio puslapių numeracija bei redaktoriaus patikslinimai žymimi laužytuose skliausteliuose.

3 P. Klimo pieštuku įrašyta naujojo kalendoriaus data. 10.VIII — data, kurią įrašė P. Bugailiškis, vesdamas dienoraštį.

4 Rankraštyje tuščias dviejų eilučių tarpas.

4a Rankraštyje seka tuščias tarpas.

5 Rankraštyje taip baigiasi eilutė.

6 Šie 3 sakiniai su rašybos klaidomis įrašyti į P. Bugailiškio dienoratį nežinomo asmens.

7 To pačio nežinomo asmens ranka išbraukta P. Bugailiškio *grabų* ir įrašyta *karstų*.

8 Rankraštyje tuščias tarpas.

9 Rankraštyje vienos eilutės tuščias tarpas.

10 Rankraštyje liko tuščia.

11 Rankraštyje seka išbraukta: *Mat, armotomis ėmė šaudyti grįžtantį iš Vileikoje cepeliną, kur jis.*

12 Rankraštyje virš *bombų* (naujo puslapio [19] pradžioje) P. Klimo pieštuku įrašyta: 30-12 31-13 1-14. Tai sužymėtos dienoraštyje neminimos dienos — pirma pagal senąjį, paskui pagal naująjį kalendorių.

13 Sakinys rankraštyje įrašytas pieštuku.

14 Seka autoriaus išbrauktas sakinys: *Apieitųjų tautų žmonės jautėsi lyg pagiriomis sergą.*

15 Rankraštyje pieštuku autoriaus pataisyta: 1840.

16 Rankraštyje pieštuku 4 nubraukti, įrašyti 13 — kas turėtų reikšti 13 šimtų.

17 Skliausteliuose paties P. Bugailiškio įrašyta naujo kalendoriaus diena.

18 Rankraštyje pusės puslapio tuščias tarpas.

19 Taip užrašai pirmame sąsiuvinyje baigiasi.

20 P. Klimo įrašas pieštuku.

21 Sekė: *„Vorsichtig!"*, pačio P. Bugailiškio išbrauktas. Nežinomas rankraščio papildytojas, tas pats kaip pirmame sąsiuvinyje, virš išbraukto žodžio įrašė ir pabraukė *atspausdinti vokiečių kalba.*

22 Seka išbraukta: *P. Gaidelionis (lietuvių kalbo*[s]

23 Rankraštyje dviejų eilučių tuščias tarpas.

24 Rankraštyje eilutės tuščias tarpas.

25 Nežinomasis asmuo pataisė: Mykola[s]. Po *mainymo* seka jo prierašas su rašybos klaidomis: *Visiems likusiems . . .* iki: *. . . nemaž išbėgo.*

26 Nežinomasis asmuo taip teisingai pataisė: P. Bugailiškio įrašytą šv. *Mateušo dieną.*

27 Skliausteliuose neišskaitomas žodis.

28 Rankraštyje antrą kartą pakartota data.

29 Rankraštyje dviejų eilučių tuščias tarpas.

30 Nežinomojo asmens įrašas su rašybos klaidomis.

31 Autorius buvo vienas iš tų įgaliotinių ir spalio 15 d. išvyko Žemaitijon. P. Klimas išvyko į Dzūkiją ir Kapsiją.

P. KLIMAS

LIETUVIŲ VARGŲ IR LINKSMYBIŲ CHRONIKA

1915.XII.1 — 1919.I.19

Prieštituliniame savo dienoraščio puslapyje P. Klimas pažymėjo dienoraščio sąrangą:

viršuje užrašyta: **Sąsiuvinis 4.** *(292 psl. + priedai)*

per vidurį įrašyta *1915.XII.1 — 1919.I.19 d.*

paskui seka Nota bene: *N.B. Sąsiuviniai Nr. 1 ir Nr. 2 yra P. Bugailiškio užrašai.*

Sąsiuvinis Nr. 3 mano kelionės aprašymai.[1]

TRUMPINIMŲ PAAIŠKINIMAI

A. = Atsitikimai, tikrieji.
Bm. = **bendrieji miesto** reikalai.
Bl. = **lietuvių** reikalai, **bendrieji.**
Ls. = **lietuvių srovių** reikalai ir darbai etc.
La. = **lietuvių atskirų** žmonių reikalai ir darbai etc.
P. = pasakos, paskalos, „padavimai" . . . etc.
LK. = **Lietuvių** D-jos nuk. dėl karo šelpti **Komiteto** reikalai etc.
Ld. = kitų lietuvių draugijų reikalai ir t.t.
K. = **kainos.**
Etc. = visa kita.

Neišlaikyta
praktikoje![2]

[1] **Vilnius. 1915 m. gruodžio mėnuo.**

(Ligi tol rašė P. Bugailiškis).[3]

1-2 d.

Bm. Nuo šios dienos Vilniuje prasidėjo „Brotkarten'ų" [duonos kortelių] darbas. Dar 26.XI buvo paskelbta, kad kiekvienas ligi 1.XII turi gauti vieną „Dauerkarte" visam laikui ir su tąja „Dauerkarte", į tam tikrus biurus (kurių visam Vilniuje įsteigta 21) pagal numerio didumo kiekvienas tam tikromis dienomis kreipdamasis, gauna jau savaitinę „kartę." Pagál tos kortos tik ir galima gauti „miesto duonos" kepyklose (ar restoranuose). Paskelbta taip pat ir kepyklos — iš viso 67 — kur galima pirkinėti duona. Drauge nustatyta kainos: duonos — 11 kap. svaras (rus.), miltų rug.[inių] — 9 kap., kvietinių — 11 kap. Šit, kaip išrodo „Dauerkarte" [nuolatinė maisto kortelė]:

1	2	3	Dauerkarte-Karta stała	4	5	6

28	№ 32927	7
27	Name - Nazwisko: ... Vorname - Imię: ...	8
26	Adresse - Adres: ... Gültig - Ma otrzymać kartę tygodniowych	9
25	Für Erwachsene - Dla dorosłych: ... " Kinder von 5-10 Jahren - Dla dzieci od 5 do 10 lat: ...	10
24	" Kinder bis zu 5 Jahren - Dla dzieci do 5 lat: ...	11

23	22	21	20	19	18	17	16	15	14	13	12

Kitoj pusėj — tuščia. Berods, tur būt, kokioms pastaboms — palinijuota:

Su ta karte, pvz., Nr. 32927, reikia kas savaitė **penktadieniais** kreiptis į 7 biurą (9 ligi 3 val. vak.). Išdavus savaitinę kortelę, pramuša skylę (1, 2. . . narvely). Duonos teduoda po 1/2* sv. tiek mažiem, tiek dideliem. Kas eina valgyti pietų į restoranus — tam yra savaitiniam lapely dalelytės po 1/4 sv. Nusipirkti duonos galima iš karto visai savaitei ir kasdien. Duona su bulvėmis, kartais kyšo bemaž čielos bulvės. Bet skonis neblogiausias. Išrodo savaitinis lap. žiūr. psl. 2.

[2] **La.** Inž. S. Kairys sumanė, kad reikėtų Vilniuje suorganizuoti lietuviams darbininkams „liaudies universitetas". To klausimo pasiaiškinimui ateinantį šventadienį renkamas [rengiamas] pasikalbėjimas.

P. Esą 400 mergų, kurios sirgę lyties ligomis, vok. daktarai užnuodinę, kad apsaugojus armiją nuo užkrėtimo. Tam, esą, tikslui iš pat pradžių visas prostitutes ir surašinėję . . .

Ld. „Rūta" vėl ėmės savo senų tradicijų ir, nusamdžius su Komitetu valgyklos butą, ims daryti „vakarus", „vakarienes", „arbatavimus". J. Vil.[eišis] dargi užprašė paruošti šiokių tokių paskaitėlių.

Bm. Savaitiniai duonos lapeliai (žiūr. psl. 1) išrodo taip:

Brotkarte für die Zeit vom 8. bis 14. Dezember. — Karta na chleb od 8 do 14 grudn

1/2 (russ.) Pfund Brot oder 12 Lot Mehl 1/2 funta chleba lub 12 łotów mąki	1/2 (russ.) Pfund Brot oder 12 Lot Mehl 1/2 funta chleba lub 12 łotów mąki	1/2 (russ.) Pfund Brot oder 12 Lot Mehl 1/2 funta chleba lub 12 łotów mąki	1/2 (russ.) Pfund Br oder 12 Lot M 1/2 funta chleba lub 12 łotów m
15 Lot Mehl — 15 łotów mąki	1/4 (russ.) Pfund Brot oder 6 Lot Mehl 1/4 funta chleba lub 6 łotów mąki	1/4 (russ.) Pfund Brot oder 6 Lot Mehl 1/4 funta chleba lub 6 łotów mąki	1/4 (russ.) Pfund B oder 6 Lot M 1/4 funta chleb lub 6 łotów
	1/4 (russ.) Pfund Brot oder 6 Lot Mehl 1/4 funta chleba lub 6 łotów mąki	1/4 (russ.) Pfund Brot oder 6 Lot Mehl 1/4 funta chleba lub 6 łotów mąki	1/4 (russ.) Pfund Br oder 6 Lot M 1/4 funta chle lub 6 łotów m

* [pusę]

Vadinasi, be 1/2 sv. kasdien dar pareina 15·lotų miltų per savaitę. 1/4 sv. — jei eini pietauti į valgyklas, restoranus.

[3] 3.XII.

Bm. Išlipinta naujas skelbimas, kad namų sargai budėtų nuo 10 val. vak. ligi 5 val. ryto. Dežuravimo eilę — sutvarkys milicija. Visi gyventojai I-sios nuovados 6.XII turi ateiti „išsiprausę ir švariai apsitaisę" į tam tikrą vietą, kad įsičiepijus nuo tifo.

K. Jautiena 22 kap. sv., aviena — 25 kap. sv., taukų sv. — 80 kap. Miltų ruginių — kurių iš sodžiaus slapta atvežta — pūdas 6.50 rub. (Vokiečių taksos žiūr. pr. 1. Druskos taksos pirmiau buvo — 10 kap. sv.)

Etc. Vis dar negaunu nusipirkti (?) „Verordnungsblatt Nr. 1", kurį vokiečių valdžia ims leisti Vilniuje, dėdama ten visus įsakymus ir įstatymus, kurie tik turi juridinės reikšmės. Šiandie bus paskutinis „Wohltätigkeits-Konzert" [labdaros koncertas] karinio orkestro lenkų teatre, kurio pelnas eis 131-ojo regimento [pulko] likusioms namie šeimynoms šelpti. Gatvėj nereta pastebėti rusų belaisvių. Iš mano buto šiandie (nuo fronto durų) nuėmė misinginę klemką — pirmiau buvo rekvizavę ventiliatoriaus apdarus ir krosnies blėtas [skardas] . . .

LK. Valkininkų vokiečių komendantas atsiuntė raštą į L. D-jos Komitetą, prašydamas atsiųsti jam mokytoją, kurs mokėtų liet., lenkų ir vokiečių kalbas. (Posėdžiai K-to dabar trumpoki, nors ir du kartu per savaitę . . . tur būt, įėjo į „Stillstand'o" [sustingimo] juostą).

4.XII.

Etc. Labai apsunkintas išvažiavimas iš Vilniaus į Kauną, Šiaulius, Telšius. . . [4] Pvz., vienas fabrikantas ir komersantas visus du mėn. jau landžioja, leidimo į Šiaulius ieškodamas, ir vis dar negauna: reikalauja fotografijų, sako paskui tas fotografijas [siųs] į vietą, kur važiuojama — vis, mat, „Achtung! Spionengefahr" [Dėmesio! Saugokis šnipų]. . . Labai nenori leisti grįžti dvarininkus — esą, ten vokiečiai apsirūpinsią. Be to, bet kokiais pretekstais neleidžia visai; pvz., Basanius [Dr. J. Basanavičius] prašė paviešėti atlankyti gimines — tai visai ir prašymo nepriėmė (komendantūra), ir tik priėmė, kada pridėjo, jog jis kaip daktaras pas sergančius gimines važiuojąs.

Bm. 1. Paskelbta, kad mokymo „atnaujinimui" reikalinga mokytojų, tad prašo šių pranešti savo adresą, vardą, pavardę, tautą, tikybą, diplomą ir užsiėmimą ligi tol magistratui ligi 8.XII. (Pasirašė „Oberbürgermeister").

2. Paskelbta, kad visa atsarga miltų (daugiau kaip 1/2 pūdo), bulvių (daugiau kaip 1 pūdo), o kitų produktų (visa) būtų ligi 8.XII pranešta ant „Brotkarčių." Kas viršaus, bus rekvizuota. Neteisingai parodžiusių ar visai nepranešusių produktai bus konfiskuoti be mokesnio. (Pas. Oberbürg.)

3. Komendantūra — Miesto „Darbo biuras" — reikalauja darbininkų įvairiems darbams už Vilniaus savaitei; ir tik vyrų, mokės 1 Mk. 60 Pf. dienai, išlaikymas pagal išlaidų, nuvežimas dovanai. (Pasir. Oberbürgermeister).

Ld. Pradėta (6 val. vak.) vėl „Rūta" laistyti. . . Įkurtuvėms naujose sąlygose atsilankė 31 žm., daugiausia vyrai (Liet. Kom. valgykloje). Janul.[aitis] padarė prie arbatos mažą pranešimą apie Gaigalaičio kn.[ygą] „Litauisch-baltische Frage" Berlin 1915. Išdėstęs turinį, pastebėjo, kad labai mažai vokiečiai žino apie lietuvius, [5] tuo tarpu kada ukrainiečiai ir lenkai nepaliaudami informuoja apie save (lenkų laikraš.[tis] Galicijoje „Polen", Vokietijoj — „Polnische Blätter"). Mano, jog nuolaidumu, kaip ir prie rusų prieš 1905 m., ir čia nieko nepešime. Aktyvus pasipriešinimas tačiau irgi negalimas (jis pamini, kad dar metai prieš karo pradžią buvo lenkų atstovai atvažiavę tartis dėl sukilimo ir lenkų „legionų" tvėrimo — bet ir jie tąsyk buvo sąlygą pastatę, jog kilus karui su Vokiečiais ir Austrais*, Lietuva ir Lenkija turės virsti karo lauku, ir apie sukilimą tada negalės būti kalbos — perdaug bus žmonės nuvarginti, nusilpninti). Geriausias kelias — tai sąmonės kėlimas. Vokiečiai ypač vengia „centralizacijos" užkariautoj šaly, kame tik ji norėtų reikštis: jie tik leidžia vietines siauras organizacijėles — Vilniuj, parapijoj. . . Mums tad reikią tokias organizacijas, kurios visus mus jungtų, tverti. Šaulys prideda, kad Gaig. brošiūra labai mažai teišsiplatinusi ir žinoma Vokiečiuose. Ir

[* Vokietija ir Austrija. Dienoraštyje tautos daugiskaitos vardininkas, rašomas didžiąja raide, reiškia valstybę.]

visi tie „landratai" ir valdininkai, kurie į mus atvažiuoja — jokio supratimo apie šį kraštą neturi, jei bent tiek, kiek apie tai painformuoja lenkai. . . Ukrainiečiai priešingai kasdien (kaip sužinojo Š.[aulys] būdamas Vokiečiuose) apkrauna vok.[iečių] laikr.[aščius] savomis korespondencijomis, ir apie juos jau žino. Gaig. brošiūra yra iššaukta Bezzenbergerio pranešimo. Lietuviams reikėtų įtaisyti biuras — nes Gabrio [biuru] Paryžiuje, nors ir daug triukšmo padaro, pasitenkinti ypač dabar (po vokiečiais) negalima. E. Vileišienė pranešė, kad pas ją atsilankęs „alldeutsch"[5] laikraščio „Der Panther" korespondentas, klausdamas apie lietuvių [6] partijas ir ūpą (klausė demokratiškų ir klerikal-demokr. partijų). Bakšys sutikęs vok. kunigą, kurs buvo skaitęs lietuvių raštą popiežiui ir gailėjęs, kad kareivija neatskiria lenkų nuo lietuvių; tuo tarpu, kada lenkai vokiečiams daros labai nesimpatingi ir perdaug atspirūs. . . . Šiandie Vilniuje vok.[iečiai] apsigyvenę daugiausia prie lenkų, ir mes turime dvi valdi: vokiečių ir lenkų. Vokiečiai — padeda mus lenkinti. (N.B. Kariuomenėj esą nėra nė vieno lenko kunigo, o tik vokiečiai, moką lenkiškai). Bugail.[iškis] pran.[eša], kad pas vieną Žemaičių dvarininką buvo atvažiavęs vok. valdininkas teirautis apie lietuvių nepriklausomybės idėją — čia pat pridūręs, kad su lietuvių separacija vok.[iečiai] kovosią. Buvęs suvažiavimas, kame nuspręsta Lietuva aneksuoti ir todėl buvo Hindenburgo įsakyta „švelniau" elgtis su žmonėmis, ir būk pastebėta elgimosi permaina. P. Klim.[as] pasteb., kad prieš informuojant apie lietuvių stovį, ne pro šalį būtų pasirūpinti sustiprinti dvasią lietuvių provincijoj. Nes ten jie taip tautiniu atžvilgiu apsileidę, ypačiai pietų daly Suv.[alkų] gub. (nors ir šiaip labai vokiečiais nepatenkinti ir pasidarę dideliais rusofilais dėl rekvizicijų ir prekių trūkumo), kad perdaug lenkiasi, tyli, pasiduoda. . . įsigąsdinę, įsibailinę, jokios atspirties nedarydami. Ir dar kas: jei vok. atsiunčia lenkus žandarus, ar apskritai laiko tą kraštą Lenkija — tai jie jau ir visi su vokiečiu susitikę — „nie ra zu miem" šveplioja. Trakų, pvz., visi žmonės labai įniršę ant vokiečių; juo labiau, kada sužinojo, kad vieną kunigą smarkiai, nežinia [7] už ką, kareiviai kančiais išpliekė, o paskui pasiaiškino esą

„per klaidą"... Dėl lenkimosi pastebėta, kad Gardine esąs išleistas įsakymas, kad oficieriams reikią imtis kepurė (buvo atsit.[ikimas] su kun. Kuleša, kad jį susistabdę paprašė nusiimti kepurę). J. Vileiš. manė, kad reikėtų patiekti vokiečiams Vilniaus Seimo nutarimai arba nauja polit. programa, kadangi lietuviai dar neturi savo aiškių reikalavimų. Bakšys mano, kad dabar išstatyti aiškus reikalavimas sunku, nes jei imsime etnograf. ribas — tada Vilnius, Asava, Dziteła [Zieteła] ir kitos vietos liks už Lietuvos ribų — tuo tarpu tai būtų didelis nuostolis.[6] Pagalios apskritai sunku pravesti ribas su lenkais, su latviais visai lengva. (Bet tas etnograf. autonomijos klausimas atidėtas toliau). Bagdonas (stud.) past.[ebėjo], kad suvalkiečių ūpo kritimas tai tik šviesuomenės pasišalinimo vaisius — nes likusi be **vado** liaudis nežino ir kur ieškoti išeitis. Jei inteligentai grįžtų į sodžių arba būtų neišbėgę — būtų kas kita. Norėjo dar Šaulys pranešti apie Rohrbacho knygą,[7] bet dėl laiko stokos — kitam kartui. Nors ir nevisai tvarkingai — daugiau įspūdžių, kaip sistem.[atinio] klausimų nagrinėjimo — „Rūtos" klubo darbas prasidėjo. Vieną valandėlę žmonės kuopelėmis pasišnekėjo, jaunieji išsigėrė po butelį „biero", senieji išrūkė po pypkaitę, surinko 25 kap. mėn. „Rūtos" nario mokesnio, Šlapelienei dar parinkus prenumeratos „Dabarčiai" — išsiskirstėme, be didelio ūpo, be didelio nusiminimo. Taip sau.

5.XII.

Bm. Paskelbta, kad eitų čiepytis nuo tifo Vilniaus apylinkės ir Portovos gat. gyventojai. [8] Kadangi blankai, matyti, ilgam laikui atspausti ir yra tuščių vietų — tai paliko užpildyta tik vok., lenk. ir žydiškas tekstas; liet. — tuščias.

Ls. Buvo dem. ir visuom.[enininkų] susir. dėl liaudies universiteto įsteigimo. Iš 12 žm. atėjo tik 5 (M. Birž.[iška], Paknys, Kairys, Stašinskas, P. Kl.[imas] ir Kairienė). Painformuota apie **lenkų** univ. „Uniwersytet Ludowy (dla wszystkich) im. Ad. Mickiewicza." Vadinasi tai **Lenkų sekcija.** Lėšų gausiąs tur būt iš „Komisja Edukacyjna," kurios pirm. Venslavskis. Kursai įsikraustė į buvusio univ. rūmus. Klausytojų tėra apie 150-200 visuose skyriuose. Skyriai toki: a) I, II, III grupė

sistematiško pradedančiųjų-suaugusių mokymui; b) grupė „żydowska dla języka polskiego"; c) „Nauczycielki ludowe" (mok. tik higienos); d) „Wykłady zawodowo-techniczne" ir e) „Wykłady ogólno-kształcące" (šiuose pastaruose skaito ir M. Biržiška „Lietuvos istoriją"). Pamokos eina 6-8 val. vakarais. Žmonių į paskaitą susir.[enka] apie 40, kartais 15-20, daugiausia moteriškos, darbininkų maža.* Universiteto **Lenkų** sekcijos pirm. dr.[8], kurs yra L.S.D.P. narys. Apskritai, pirmeiviška — kairioji dvasia. Į tą sekciją norėjo įsiprašyti gudai, bet lenkai jų kreipimąsi atmetė, patardami autonominiai sutvarkyti „Gudų sekciją". Žydai ketina padaryti savo univers[itetą]. Lietuviams taip pat patogiausia padaryti sekciją. Būtų prasmės net jeigu atsirastų 10-15 darbininkų. Manoma, kad susiras. Programa maždaug tokia: grupė bendrojo lavinimosi (Lietuvos istorija, visuotinė istorija nuo prancūzų revol., politinė ekonomija, pirmosios prigimties mokslo žinios, pasaulio išsiplėtojimas), antrojoj grupėj — praded.[amasis] mokymas ir analfabetų (liet. kalba, aritmetika, [9] geograf.[ija], šis tas iš prigimties, lenkų, vokiečių ir gal rusų kalba). Prieš tai reikia padaryti anketa, kad lietuviai užsirašytų. Tam organizaciniam darbui ir lektorių sukvietimui, buto pasamdymui (į univer. butą) parinkta komisija iš Kairio, Paknio, Vileišio, Janul.[aičio]

1.* * Priedas prie dienoraščio rankraščio 9 psl.: priklijuotas lenkiškas, spaustuvėj spausdintas dviejų lapų kursų ir paskaitų sąrašas. Pirmame puslapyje: *Uniwersytet Ludowy im. ADAMA MICKIEWICZA. Program na grudzień 1915 roku. Wilno, Uniwersytecka 3.*

8I. Iš Stašinsko, „Obyvatelių [Piliečių] Komiteto" nario, suž.[inojau], kad jis jau lenkų ir vyskupijos valdytojo su kunigais „pakartas" — ir tik pribaigia savo darbus (rinkinėja rekvizicijos kvitus ir duoda juos „**taisyti**", surašinėja žmonėms skundus, prašymus dėl visokių neteisybių, vokiečių daromų nuoskaudų ir t.t.). Per dien pereina arti po 40 žm.,

---

* Bet, mat, lenkai turi dar „Kursy rzemieślnicze" — kur klausytojų esą šimtai . . .

* * [Žiūrėk priedus knygos gale.]

pirmiau būdavo po 200. Prieš „Obyvatelių Komitetą" patys lenkai. „Komitet Polski" dabar nori likti vienas.

Etc. Pasirodo, kad nei knygynas (viešasis) [Viešoji biblioteka], nei archyvas rusų neišvežtas. Vokiečiai iš kurjerio atsiėmė dabar raktus ir keletą paveikslų išvežė (pap.[asakojo] pats paliktasis rusų šveicorius-kurjeris, kuriam dabar nieks algos nenori mokėti).

Bl. 6 val. vak. buvo „pirmas"[9] po vokiečiais lietuvių vakaras-spektaklis. Vardu L. D-jos nuk. dėl karo šelpti Komiteto ir būk tik D-jos nariams. Susirinko pilna — be ūpo, be nuliūdimo, taip sau. Daug buvo ir nesuaugusių. O kun. Bakšys, apžvelgęs pirmas eiles, kur sėdėjo mūsų tautos dėdės, vienu tonu su Smetona pažiūrėjo į viršų ir sudejavo: „tai kad dabar užgriūtų Mikalaujos lubos, tai visas lietuviškumas Vilniuj dingtų . . ." (Mat, čia sėdėjo: Basan.[avičius], Kymantas,-ienė, Smetona,-ienė, Biržiška,-ienė, Gaidelionis, kun. Jezukevičius, kun. Bakšys, kun. Dogelis, Bugailiškis, Janulaitis,-ienė, A. Vileišis,-ienė, Landsbergis-senis, Landsbergis Č.,-ienė, Naujalis, Stulginskis (Mokytojų kursų direktorius), kelios gražesnės mergiotės ir aš . . .). [10] Atsilankė ir vokiečių kareivis, kurį prisijaukino Lietuvių Kom. ir kurs rašo lietuviams memorandumą (vok., Bakšio ir Smetonos informuojamas). Vaidino operetę „Adomas ir Ieva". Išėjo, palyginti, labai gerai — ypač Strazdas (Adomas) pasižymėjo, galima buvo ne tik žiūrėti, bet ir pasižiūrėti ir pasiklausyti. Vis, mat, senio Landsbergio triūsas. Naujalio ved. choras padainavo kelias bespalves ir labai vientones dainas ir kompozicijas. Spektaklis baigėsi 9 val. — norėjo kai kas pasišokti, bet kun. Dogelis (Cato Censorius!) susiraukė ir išbėgo. Žmonės, pasišnekėję grupytėmis, išsiskirstė. Tik mikalojietės paskui pasišokinėjo — padainavo.

6.XII.

Bl. Pabaigta spausdinti „Geografijos pradžia", kaina 85 kap. su apd[arais]. Tai pirmas „kultūrinio" darbo kūdikis, kurį susirinko gimdyti L. Mokslo Draugija (L. Komiteto padedama — tiesą sakant, dabar sunku atskirti tie dvi įstaigi, nes ir ten, ir ten tie pat žmonės, o pas mus daug kas patriarchališkai, ypač kada Smetona pirmininkas). Tą geografiją išvertė iš rusų

kalbos S. Tijūnaitis, bet Smetona radikališkai pataisė — ir dabar nežinia, kieno darbo. . . Klišes surankiojo — sukalėdojo Janulaitis, kuriam pavesta visų vadovėlių ekonominė dalis (pirmiau jis buvo bevarąs ir korektūrą, bet maž kalbos težinodams, ypač smulkmenose, niekas nėjo). Tik žemlapių niekur negauta ir . . . Taip jau mums lemta! išėjo geografija be žemlapių.

Bm. Dėl įsakymo — (žiūr. 4 psl. [1915.XII.4] Bm. 2 — žmonės ėmė „maišytis", ėjo atstovai į miesto galvą, kad tas įsakymas numarins badu visus neturtinguosius, kurie bulvėmis tesimaitina [11] (su 1/2 sv. duonos negi gyvens!). Girdėta, kad Michalkevičius[9a] liepęs paskelbti bažnyčiose, jog bulvių neatiminėsią, bet kad jos reikia sunešti prie klebonijų, ir klebonas, pristigus kam, išdavinėsiąs, t.y. kad bulvės nebūsią kareiviams paimtos. „Bobos", girdi, jeigu atimi bulves (kažin kodėl čia kaltina ne vokiečius, bet miesto galvą), tai te ir vaikus . . . Apskritai, įsakymas sukėlė daug sumišimo, baimės, pikties.

LK. Kom.[itetas] nutarė siųsti Bugailiškį į Telšius ir Šiaulius gimnazijos tvarkyti. Kunigai nespėjo nė „sumislyti", taip netikėtai pirmeiviui teko toks „dinstas" [pareigos — Dienst]! Pastebėtinas vienas labai charakteringas dabartinio Kom. ruožas [bruožas]. Kunigėliai ir „kuniginiai" (Stulginskis ypačiai) be galo jautrūs, kada reikia „įstatyti" koks savas žmogus, ar savam žmogui alga pakelti; čia atsiranda visokių įrodymų ir gailesio, kad, sakysime, pons Gylys (stud.), gaudamas per 150 rub. kas mėnuo, visą išlaikymą, drabužius, apskalbimą (iš bendrabučio) ir t.t., nepaprastai vargstąs, ir kad jam reikią pridėti . . . Kiti žmonės apskaito, jog tas pons turi apie 200 rub. su viršum „labdarių" „dochodo" [pajamų] . . . (mokytojauja gimnazijoj, prižiūri bendrabutį, kur yra apie 80 vyrų . . .).

Hc. Pradėjo truputį šalti. Vokiečiai eina geruos kailiniuose, ypačiai „abazninkai" [gurguolininkai] — balti, vilningi, su didelėmis apikaklėmis, ir automobilistai; ant ausų kareiviai turi maišus, kaip aviatorių. Mėsos sv. 23 kap. Duona su tokiomis neluptomis ir čielomis bulvėmis, kad daugelis moterų metė į akis ją atgal. Šneka, jog turėsią pagerinti.

[12] 7.XII.

Bm. Anksti iš ryto susirinko žmonės druskos, sustojo eilėmis be galo, po du per kelias gatves tokia uodega. Iš pradžių davė kiek (po 2 sv.), paskui ėmė visus vaikyti. Žmonės įtužę. Daugiausia moterys; graso, kad tik gautų pagauti Venslavskį, jos jį pakartų. Milicijantai kumščiuoja žmones, kolioja, veda areštan, bet, kaip tik bobą kokią ima, ji atsisėda ant žemės ir daryk ką daręs; milicijantui belieka prašyti „proszę niesiadać . . ." [prašau nesėsti].

Ld. „L. d-jai agronomijos ir teisės pagalbai teikti" pagalios gavo iš Boguševskio, Venslavskio ir Michalkevičiaus 8.000 rub. Mat, buvo Vilniui **Lozanos** Komiteto atsiųsta apie 50.000 rub. (100.000 frankų), kurie turėjo būti padalinti trimis dalimis tarp: lenkų, lietuvių ir gudų Kauno, Vilniaus ir Gardino. Michalkevičius, Konča ir Venslavskis tuos pinigus gavę, lietuviams pranešė Liet. Komitetui ir Agronomijos d-jai, tačiau, matyti, beketino patys globoti lietuvius, atiduodami tą darbą „Komitet'ui Polski'ui." „Piliečių Komiteto" posėdy tam dalykui iškilus, Kymantas (jis buvo narys) piktinosi tuo ir pasakė, kad „te piniądze w takim razie są zagrabione" [tokiu atveju šitie pinigai yra pasisavinti], nes jie priklauso lietuviams. Iš to kilo trečiųjų teismas (Kymanto su Boguševskiu), kurs dar kol kas nesibaigė. Lietuvių Komitetas pasiuntė raštą, bet negavo atsakymo. Ruošė raštą į Lozanos Komitetą, bet tatai ne taip greit ėjo. Michalkevičius savo pranešime sakė, jog tai esąs lenkų komitetas, iš tikrųjų gi — Komitetas šelpti nuk. d. karo Lenkijoje. Kyla klausimas, ar tai tik pusė, ar tai jau visa? Ketinama pasiteirauti.

[13]

Etc. Per Jurgio prospektą kasdien ėmė vaikščioti apie 11 1/2 val. ryto pulkelis kareivių su muzika „in ceremonialmarsch". Šiandie radau korespon.[denciją] „Tilsiter Zeitung'e" 2. Dezember Nr. 282 apie susidariusį Švedijoj Komitetą Lietuvai šelpti (iškarpą čia pridedu).

2. Priedas prie rankraščio 13 psl.: priklijuota iškarpa *Das litauische Hilfskomitee.*

K. Batai dabar nuo 25-60 rub. Sviesto visai viešai neparduoda, nes taksa — 1 rub.; paslapčioms gauname po 2.50 rub. sv.

Pieno — 25 kap. kvorta. Dešros arbatinės sv. — 65 kap., rūkytos — 1.05 rub. Už puspadžius ima 7 rub. Kaliošai po 8 1/2 - 9 rub.

8.XII.

Bl. Vienas kitas skundžiasi dėl A. Smetonos nepraktiškumo, kaip L. Komiteto pirmininko. Jam viena terūpi: „rytai, rytai ir rytai", vis lenkų pavojus ir lenkų pavojus. Posėdžiuos taip pat — tik tik užeis klausimas, kur susiduria su lenkais, jau posėdis dingęs — Smetona kalbės kuo gražiausiai apie 2 ir daugiau valandų apie „lenkų pavojų" — ir nieko daugiau nepamatys. Net ima patarlė „vaikščioti": „Buvo susirinkimas?" — „Buvo". — „O Smetona buvo?" — „Ne." — „Tai laimingi: viena kalbėjimo valanda turėjote mažiau"... Betkas dabar pasigesta pirmininko Yčo, kurs visuomet būdavo praktiškesnis, sukalbamesnis, aiškesnis ir tvarkingesnis, ypačiai tokiam reikale kaip nualinto krašto jėgų organizacijoj ir šelpime.

Bl. Kun. Bakšys jau įstebėjo pavojų savo tarpe, kad „Agronomijos draugija" padarė negražų daiktą, užbėgusi už akių Komitetui ir paėmusi 8.000 iš lenkų (atsiųstus [14] iš Lozanos). Girdi, „užkulisinis" darbas ir dar tų pačių L. Komiteto narių. Dabar Komitetui esą atpuola visi argumentai tiems pinigams išreikalauti. Tuo tarpu jau buvo sustatyta raštas į Lozanos Komitetą.

Etc. Šaulys gavo iš Steputaičio laišką (per vok. komendantūrą — šiaip laiškai neina, apskritai pašto nėra, dargi uždrausta pervežinėti „paslams" [pasiuntiniams]), kuriame sakosi gruodžio mėn. persikeliąs į Kauną, o paskui atvažiuosiąs į Vilnių. Straipsnius gavęs, sunaudoti negalės, kur apie nukentėjimą rašo ir apie Vilnių. Dėl kitų „asmeniškai" turėsiąs pasitarti.

9.XII.

Ld. Buvo Agronomijos ir teisių d-jos valdybos posėdis, kuriame nutarta pavesti pinigus maitinimo punktų steigimui ir vartotojų d-jų palaikymui.

Bl. Liaudies universiteto Komisija (žiūr. psl. 8-9) [1915.XII.5] nutarė reorganizuoti tą universiteto pobūdį ir, susijungus su žydais ir gudais, padaryti šiokią tokią presiją prieš lenkų

vyravimą. Mat, lenkų pastatyta sąlyga, kad Mickevičiaus vardo un.[iversitete] negalį būti nieko, kas nešioja „nacinę" spalvą.

Etc. Girdėjau pasakojant, kaip lietuviai Žvėryno nuovadoj (milicijoj, ten pirmiau buvo S. Kairys nuovados viršininkas, dabar L. Gira) buvo užsirašę lenkais, bet kada sužinojo, jog yra milicijai atsiųsta miltų ir viršininkai lietuviai — tuojau ėmė visi lietuviais „atsirašinėti". Net Šeiniaus (Jurkūno) tėvas atsinešė paliudijimus (sūnaus laišką), kurie turėjo „akyvičnai" [akivaizdžiai] išrodyti jo lietuviškumą. Ta pati istorija buvo ir Lietuvių Komiteto [15] priemenėj; kada reikėjo miltų gauti — atsirado daug mokančių Vilniuj lietuviškai šnekėti . . .

Šiandie išėjo Vilniuje 1 nr. „Zeitung der 10. Armee" — savo kameradų palinksminimui, painformavimui ir t.t. Gailisi, kad negalį svetimoj šaly taip gerai ir gražiai spausdinti (nėra gotikos. . . [gotiško raidyno]), kaip „Heimat'e" [tėvynėje], randa Vilniuje tik rusus, lenkus, gudus, totorius ir „unzählige" [nesuskaičiuojamus] žydus, kurie[10] savo nešvarumu suteikia miestui ypatingą „kvapą". . .

10.XII.

Bm. Paskelbta 30 vietų, kur pagal „Dauerkart'ų" kiekvienam bus išdavinėjama druska 11-13.XII. Gavo po 2 sv. (po 10 kap.).

LK. Padavė Beckeraičiui* (Oberbürgermeisteriui) raštą dėl Lozanos pinigų istorijos. Ten išdėstė jų gavimą, paskirimą trims dalimis (lietuviškai, lenkiškai ir rusiškai kalbantiems), paskui istoriją su „pagrobimu" (Kymanto), prikišo, kad lenkai steigią mokyklas Trakų aps. (kada pinigai buvo skirti tik nukentėjusių šelpimui), kad lietuvių organizacijos tegavo visai neseniai 8.000 rub. (Agronom. d-ja) ir tai tokia, kuri visai nieko neveikusi, ir pagalios prašė, kad kitą kartą lietuviams skiriamus pinigus siųstų tiesiog į lietuvių rankas — Lietuvių Komitetui. Beckeraičiui įdavė, kad jisai persiųstų į Šveicariją. Beckeraitis priėmė — ir prisižadėjo ištirti patį dalyką.

Etc. Pradėjau skaityti apie kooperaciją buhalterijos kursuose. Klausytojų [16] iš viso . . . 7. Pirmiau buvo daugiau, bet kai

*[rittmeisteriui — eskadrono vadui — von Beckerath]

išleido pirmąją mokytojų partiją ir ėmė rinkti antrąją — tai paveržė iš buh. kursų. Mano kursas turės eiti per mėnesį po 2 kartu per savaitę.

11.XII

Bl. Jau girdėjau, kad lenkai sužinoję apie Liet. Komiteto „denunciaciją" per vokiečių policiją ir labai nerimauja, kadangi su tuo surišta daug asmeninių pavojų (kas pinigus gavo, kas vežė laiškus — juk tatai yra uždrausta ir t.t.). Bijosi tyrinėjimų, o lietuvius laiko per „donoščikus" [skundikus].

Bm. Išklijuota, kad supirkinėjami arkliai kariuomenei. Tarpininkai nepriimami. Nuo 11.XII ligi 28.XII įvairiose Vilniaus apylinkėse.

Etc. Miestą pradėjo kruopščiai valyti, lyginti gatves, iškaišiojo vokiečių vėliavų, net įsmeigė 2 katedros varpinėj, su kokiais tai ypatingais ženklais (raudonos, baltos, juodos spalvos), kasė stulpus, apipintus vainikais ir apkartus vėliavomis, tarp kurių vieną Zavalinės-Trakų kryžkely mačiau su parašu: „Heil unserm Herrscherpaare" [„Sveikiname mūsų valdovų porą"]. **Matyti**, atvažiuoja Wilhelmas su pačia. Sako rytoj. Bakšys, Brazys ir vienas vok. kareivis jau gėrė „Kaiserfest'ą" [„kaizerio šventę"].

Ld. „Rūtos" lietuvių susivienijimo (Litauischer Verein „Rūta") arbata. Jan.[ulaitis] pranešė apie P. Rohrbacho kn.[ygą] „Russland und wir" Stuttg.[art] 1915, kaip jis ketina sugermanizuoti Latvius (visai esą lengva), Estus ir Lietuvius. Šaulys, girdėjęs Berlyne Rohrbacho paskaitą ir su juo patim ten šnekėjęs, par.[eiškė], kad tikslas — įtikinti vokiečių visuomenę, jog Germanijai reikalinga [17] paimti visi nerus.[iški] pakraščiai (prieš antianeksininkus, kurie vengia svetimų gaivalų), nes tuo būdu geriausiai susilpninsią Rusiją, o patys žmonės būsią lengva germanizuoti. Kitaip Rusija atsigautų — ir prarytų. Čia pat buvo past.[ebėta], kad lenkai visur stengiasi išrodyti, jog patiems vokiečiams yra naudinga sutverti stipri Lenkija ir užtat jai nereikią . . . atimti Lietuvos (mat, ligi jūrių). „Tautinis Lenkų Komitetas" Berlyne taip pat išrodinėja („Polnische Blätter"), kad lenkai yra pribrendę prie valstybės. Vietiniai gi lenkai ir daugumas užsieniečių į Lietuvą žiūri taip: pačių lietuvių interesas jungtis su lenkais,

nes būdami be kultūros, be kapitalų, be jėgos — jie būsią greitai vokiečių pasmaugti. Kilo (gan netvarkingai) kalbų ir apie Lietuvos etnografinį principą — čia J. Vil.[eišis] pamanė, kad lietuviams, rasi, nebloga būtų ir Minskas, ir Gardinas pasiimti. — A. Sm.[etona] ėjo prieš Lietuvos „ekspansiją", kuri jau pakankamai pamokė mus . . . istorijoj.

Tame pat „arbatvakary" pranešta, kad vienas miesto valdybos narys — sekretorius — „bėgdamas pietų" pro šalį pranešė J. Vileišiui, jog reikalaujama žinių apie mokyklas Vilniuje (lenkai jau surinko) ir kad jis nežinąs į ką kreiptis . . . Vileišis ir nežinojo . . . ir, šit, pranešė „Rūtos" klubininkams, išrinkti siūlydamas tam tikrą komisiją toms žinioms suteikti ir pageidavimams išreikšti. Pasipiktinta pranešimo forma — juk yra lietuvių įstaigų, į kurias privalytų kreiptis M.[iesto] Dūma. Iširo. [18] Rytoj norėjo, kad pasitarti susirinktų visų draugijų atstovai — bet, tur būt, nieko neišeis, nes visiems buvo aišku, kad lenkai čia veda savo paprastą „Polnische Wirtschaft" [lenkišką tvarką] . . . Šaulys ir Vileišis visaip stengės išteisinti Dūmą. Bet gale Kepalas pranešė, kad vienam Miesto D.[ūmos] nariui puikiausiai buvo pranešta apie lietuvių draugiją „Rytas", kuri rūpinasi mokyklomis Vilniuje.

Pagalios pakėlė klausimą apie įsteigimą lietuviams kooperatyvų — vart.[otojų] draugijų, kaip tatai darą įvairiose miesto dalyse žydai ir lenkai (apie 30 vart. d-jų steigią). Išrinko tam reikalui Komisiją . . .

Etc. Išvažiavo P. Bugailiškis į Žemaitiją mokykloms steigti, organizuoti ir (nuo Agron. d-jos) maitinamiems punktams ir vart.[otojų] d-joms steigti.

12.XII.

Etc. Nuo ryto gatvės buvo nustatytos kareivių po 1 eilę, per 3-4 sieksnius nuo viens kito. Wilhelmas atvažiavo apie 9-10 val., pervažiavo tam tikras įstaigas ir tiek kol kas. Kada iš Veršininko pėsčias ėjo į katedrą, ėmė rėkti „ura", o vienas kitas lenkas, kepurę pakėlęs, „vivat". Žmonių apskritai nedaug. Liuosa matyti ir vaikščioti, tik kur ne kur apie kampus. Pats Wilhelmas eina gana „drūtai", paprastai kareiviškai apsitaisęs, su bašliku [gaubtu, prijungtu prie

apsiausto] ant ausų. Drauge su juo koki 10 auk.[štosios?] [19] „svitos". Šneką, jog ir Hindenburgas esąs. Bet kas juos ten pažins: visi kažin koki keturkampom galvom, baisiai aukšti — grafiškai išrodą . . . Mat, vokiečių sėkla ir „nerštai". Oras pasitaikė neblogas.

13.XII.

Etc. Wilhelmas buvo lipęs ant Pilies kalno, ten, kaip Napoleonas, žiūrėjo į savo nukariautą kraštą iš aukšto apie 1/2 val. Apžiūrėjo taip pat, kaip Napoleonas, šv. Onos bažnyčią ir kažin ką lazda vis rodė. Žmonės jau bešneką, kad Wilh. atvažiavęs pažiūrėt, ar gražus Vilniaus miestas — ir jei jam patiksiąs, tai, girdi, Vilniaus rusams jau neatiduosiąs.

Lk. Stud. Lukošius parvežė iš už 120 verstų 3 vež.[imus] visokių produktų.

14.XII.

Bm. Paskelbta, kad baltą duoną gali pardavinėti **tik** leistosios kepyklos ir nurodyta kiekybe. Miltų rug. sv. 12 kap., kvietinių — 13 kap. Baltos duonos sv. 13 kap. Iš „konfiskuotųjų" miltų galima imtis tik, kada neišduoda Brotkarčių po 120 g ant galvos. Bulves žmonės gali vartoti tik po 500 g ant galvos per dieną.

15.XII.

Bm. Paskelbta draudimas pardavinėti, dirbti rūkomieji daiktai.

[20] 18.XII.

— Tris dienas man buvo sugedus elektra — žvakių niekur gauti negalima, žibalo nėra — tai tamsyje gyvendamas negalėjau nieko įrašyti. Tiesą sakant, nieko įžymaus ir neatsitiko . . .

Ld. „Rūtos" arbata. Atėjo labai maža — 16 žm.[onių]. J. Vileišis visas kalbas laikė. Pranešė ką Piliečių Komitetas savo švietimo komisijoj nutarė dėl mokyklų maišytuose kraštuose. Būtent, kad išguldomąją kalbą sprendžia **tėvų** noras. Jei atsiranda apylinkėj bent 20 tėvų, kurie nori tos ar kitos kalbos, tai jau reikia įsteigti tokia mokykla. Be to, čia J. Vil. išdėstinėjo mokyklos pirmeivišką dvasią ir, imdamas pavyzdį iš vokiečių s-d. [socialdemokratų], gana stačiai rėžė prieš pasidavimą mokyklų kunigų globon. Bet tuo tarpu kyšt įėjo du kunigu. „Drąsusis" pranešėjas čia jau iškepė apie 10 tokių sakinių, kad

nieks negalėjo pasakyti apie ką kalbama . . . greit ir pranešimas užsibaigė. Univer. ir miesto mokyklų dalykuose J. Vil. (žinoma, ir Šaulys) stovi už **bendrą** su lenkais organizaciją: atskirumas čia esą — pragaištingas, pvz., fizikos kabinetai reiktų atskirai taisytis . . . Kalbų bemaž visai nėbuvo — kažin kokia nuvargimo „nuda" [nuobodulys]. Tik J. Vil. vis šnekėjo ir šnekėjo, apie viską, apie Naujų Metų sutikimą, kam susirūpinęs buvo net didžiausią Vilniaus salę paimti — bet pagalios sustojo ant „Rūtos" buto. (Stebiesi žmogus, kaip toki bedarbiai — žmonės, jokio darbo nepadarantieji, energingai šneka ir stengias rodytis veikėjais!)

[21] Bm. 25.XII vokiečiai atidaro savo Deutsches Theater, buvusiame rusų teatre (Didžioji g.). Statoma „Minna von Barnhelm." Artistai atvažiavę iš Breslau. Beskaitant man pranešimą vok., lenkų ir žydų kalbomis — E. Vileišienė pasitaikė, kuri nieko nelaukus čia jau iškoliojo 4 „Manschaftikus" [„ekipininkus" — Mannschaft] už tat, kad **Lie**tuvos sostinėj — o lietuvių kalbos nėra; girdi, jei taip „jūs toliau darysite" . . . tai, girdi, mes jus čia vengsime ir lauksime rusų.

Bl. Lietuvių Komitetas išrinko tam tikrą švietimo komisiją „Ryto" forma, kur įėjo: Biržiška, Janulaitis, Kairys, Stulginskis, Kukta ir Šernas. Ta komisija rūpinsis visais Vilniaus miesto mokyklų reikalais. Sustatė mokyklų sąrašą Miesto Dūmai ar Oberbürgermeisteriui. Mat, visos tautos pagal buvusio paskelbimo suruošė tokių žinių. Baimės yra dėl lenkų vyravimo. Kaip vokiečiai ims tvarkyti mokyklas — visai nesuprantama. Įstatyta taip pat punktas apie universiteto įsteigimą Vilniuje. J. Vileišis ir Šaulys baisiai nepatenkinti, kad jiedu neįeiną į tą švietimo komisiją, kad esą tai «захватное» klerikalų право [„užgrobėjo" teisė], nors ten ir yra 12 s-d. Ir žydai, sako, taip padarė: buržujai išsirinko savo komisiją ir darbininkų neprileidę. Agronomijos d-jos posėdy dėl to kalbėta apie 4 val. . . . Vileišis norėjo, kad į tą komisiją įeitų atstovai nuo visų draugijų. Galų gale nutarė papildyti tokiais atstovais.

19.XII.

Už papirosą reikia mokėti po 1/2 Pf. mokesnio ir kas turi daugiau kaip 1.000, pranešti miesto valdžiai. Dirbimui

papirosų [22] reikia išsipirkti patentas už 20 Mk. Kas to nepadarys, nepraneš taip pat apie savo papirosų atsargą, galės užmokėti nuo 50 ligi 50.000 Mk. (!).

Bm. Išėjo 2 nr. „Verordnungsblatt". Lietuvių kalba vis prasta, nes verčia Kepalas ir Janulaitis po truputį.

Etc. Buvau pas Smetoną dėl aritmetikos 2-ojo lanko korektūros. Sunkiai eina su terminais, bet eina. Smetona šiandie pilnas pesimizmo, kad sunku bus dėl mokyklų su lenkais kovoti. Reikės dėtis su žydais ir gudais. Skundžias, kad nėra pas mus atsidėjusių darbininkų. Pvz., Šernas — D-jos sekretorius (дѣлопрогуб) [reikalų gadintojas], bet nei jis protokolų lemtai [gerai] parašo (per visą dieną vos trumpytį, ir tai neteisingai, protokolėlį suraizgo), nei jis šiaip kokio darbo padaro. Dirba — kaip samdytas bernas. Taip pat — suruošti pranešimą apie Eišiškių parap. stovį nei Levanavičius, nei K. Mališauskas nemokėjo. Viską reikia dirbti Smetonai. Darbais tiesiog apsivertęs — o čia dar aritmetikos vertimas (tiesa, Gaidelionis verčia, bet Smetona taip ištaiso, kad visai nauja).

— Pirmą kartą po vokiečių įėjimo išėjau į Žvėryną. Tarytum, kažin kas nauja. Vakaras, lempytės spingso — pušys taip rūsčiai ūžia. Priėjau Viliją — jos bangos tokios juodos, taip piktai šniokščia — tarytum, iš krantų nori iškopti. O ledo pančiai nori [23] ją visai sukaustyti. Taip nyku, taip keista — vienam miške naktį! Atsiminiau visus draugus, pagalvojau, stengiaus įsivaizdinti, kaip jie laikosi — kažin koks nepaprastai tolimas ryšys pasirodė tarp jų ir manęs. Jie — kur ten! . . nei mintis, nei žinia tarytum jų nepasiekia. Pakilojau rankas, šūkterėjau į šniokščiantį mišką — vienas, vienui vienas! . . ir skubinau vėl į savo lindynę — 10 metų nepadaryto darbo daryti.

20.XII.

Etc. Pasakoja, kad stud. Lukošiui vežant visokių maisto dalykų iš Kauno gub., nekartą jam pastodavę kelią vietiniai dvarininkai (žinoma, lenkai) ir imdavę kyšius. Mat, jiems esą įsakyta daboti, kad produktai nebūtų iš Kauno gub. išvežami. Berods, ir vokiečių kareiviai ėmė kyšius, bet daug mažesnius . . . (anie 80 rub., šie — 20 rub.).

Bm. Aną dieną atėjo į Banką, kur aš gyvenu, žandaras (vok.) ir

padarė kratą, be neužsilikę dar kokių vario, skaistvario, nikelio daiktų. Ieškojo kruopščiai — vartė net palovius ir „abortus" [išvietes] — bet nerado. Žmonės taip dabar tų kratų įsibailino — jog nebežino nė kur kas slėpti. Šalia kratų dar priviso ir valgomųjų daiktų vagių — kurie kartais nė dieną nesidrovi išplėšti kokį „sklepą."

Etc. Atėjo Strazdas — atnešė vokiečių kalbos vadovėliui prad. mokyklose peržiūrėti žodynėlį. Pasakoja, jog Zavadzkis, išleidęs to vad.[ovėlio] 15.000, [24] jau laukia pritrūksiąs. Taip pat smarkiai eina ir Skabeikos elementoriai.

K. Mėsos jautienos sv. 28 kap., avienos — 35 kap. Pieno kv. 27 kap.

21.XII.

Bl. Beckeraitis pasakė, kad ilgainiui pinigai iš užsienių eisią per jo rankas — o „priepuolis" su dabartiniu pinigų likimu jo esąs ištirtas . . . ir tiek! Liet. Komit. nors ir nerimsta — bet, tur būti, tylės.

— Kaune esanti gimnazija, kur moko lietuviškai: yra ir lenkų, ir žydų. Kol kas 150 mokinių — butas labai nepatogus, ketina gauti „Saulės" namus iš vok.[iečių]. Mokytojų irgi menka. Esame biedini. Atvažiuoti iš Kauno į Vilnių neleidžia — be leidimo, arkliais atvažiuoja. Subsidijas visas gauna iš L. Komiteto.

Etc. Būk pasirodęs „D. Warschauer Zeitung'e" str.[aipsnis] apie lietuvius, ištrauka iš kito laikr. Gaigalaičio str.

— Žmonės jau pradeda ruoštis švenčių švęsti. Komitetas dalina švenčių dovanas . . . Mieste po truputį pastebima eglių — apskritai, jokio pakilimo — jokio „šventimo" — vien „leidimas".

— Labai liūdnos žinios iš Suvalkų gub. — lietuvių dvasia nukritus, tad lenkai su vokiečiais jodinėja. Buvo atvažiavęs iš Marijamp. kun. Dailidė — išvertė „Žiburio" dr. įstatus, pasiėmė knygų, dvasios informacijų ir ketins šiek tiek spirtis.

[25] — Aš visą laiką imuos korektūrų ir rankraščių taisymo — visai negaudamas dalyvauti politiniuose ir tautiniuose sprendimuose — tas mane ypačiai vargina ir spaudžia. Dėl to ir nesu „au courant" [informuotas] daugely svarbių mums dalykų.

Kaip man niekuomet netenka dirbti tatai, kas man tinka ir kas mane ypačiai traukia! . . Vis ne tat . . .

— Šiandien J. Vileišis paskyrė „Agronom. ir teisių d-jos" susir.[inkimą], kurios valdybon kažin kam ir mane kooptavo, — tačiau nėjau, nes nenorėjau dovanai laiko leisti, klausant J. Vileišio gilių „apmąstymų", žonglierišku veikėju dedantis. Apskritai, nei šiaip, nei taip išrodo tas „šalutinis" darbas — kada reikėtų vienoj organizacijoj dirbti — juo labiau, kada ir dirbama. Tik Šaulys, Vil. ir Žilinskis — toki „nuosakūs" demokratai — kad jokiu būdu negalį „susitepti" rankų bendrame darbe su — klerikalais! Surembėję žmonės.

22.XII.

— Pagal „Brotkart'ų" išdavinėjo miesto sandėliuose po 1/2 sv. cukraus (30 kap. sv.) ir silkių (kiek nori po 16 kap. silkė).

— Jautienos sv. 35 kap., kiaulienos — 50.

— Vakar buvo atėjęs „šveicorius" ir surašė visus stalus, kėdes, lovas, šienikus, kurie tik tinka vartojimui. Įsakyta iš komendantūros.

23.XII.

— Baigta kursas „Buhalterijos kursų" — iš viso tebuvo (pirmiau daugiau) 7 žm.[onės] (mat, atėmė į mokytojų kursus). Aš padariau 7 trumpas paskaitas iš kooperacijos.

[26] — Girdėjau tokių faktų: Gatvėj susipažino vok. oficieris su vieno daktaro dukterim (žyde); tas ją vaišino, vedės į café, fundijo ir kada jau atėjo 10 val. vak. (baigiasi Zapfenstreich [grįžimo laikas į kareivines]) — ofic. pasiūlo jai važiuoti į hotelį; ana pasišiaušė, girdi, žinok, kad aš esanti daktaro duktė. Sako, jei nori, gali palydėti ligi namų. Tas palydėjo. Ryto metą ateina pas daktarą žandarai, areštuoja dukterį ir tik 300 Mk. užmokėjus pabaudos, paleidžia . . . Arba dar: taip pat ofic. susipažįsta su vieno aristokrato dukterim, ateina į svečius, pašneka, paskui eidamas pamato futrą, padeda ant stalo 100 Mk. ir imas sau futrą. Jam sako, kad ji kaštavusi 500 rub. — Tasai, girdi: užteks ir tiek, o man ji labai reikalinga . . .

— Pradėjo smarkiai šalti.

24.XII.

— Išklijuota paskelb.[imas], kad sviesto didžiausia kaina gali

būti 1.60 rub. sv., pieno — 24 kap. kvorta (3/4 litro), kiaušinis — 10 kap.

— Leista 24/25 naktį vaikščioti ligi 2 val. naktį. Mat, katalikai išprašė — pamaldoms.

— Tai, vadinasi, kaip ir kūčias šventėme . . . „Rūtos" bute viengungių susirinkta — aš Janulaičiuos. Kažin kaip šventės šiemet neišrodo šventos.

[27] 25.XII.

— Šiandien Vokiečių teatro **sezono** atidarymas.

— Visą rytą dirbęs, norėjau kur nueiti vizituoti, bet taip kažin koks nejaukumas pagavo: į ką, kokio malonumo turėsi? . . Norėjau pavaikščioti — oras, lyg atodrėkis, išrodė patogus, bet ką pasiimti su savim, su kuo pasisieloti, pabėdoti, pasvajoti?! Vieni man per seni, kiti per jauni, treti — tolimi, **nė vieno draugo**, nė vienos man artimos dvasios: Uh! Iš pikties nuėjau į kažin kokią lindynę, „Lux" kinematografu vadinamą. Pfui: oras biaurus, publika tokia „neestetiška" — netašytų nosių, negilių akių, lūpų dažytų . . . Taip gailėjaus paėmęs studento kepurę tokioj „kompanijoj". O vaizdai toki „banales" [banalūs], neturiningi, beskoniai . . . Šit, mano Kalėdos, bet ar mano vieno? Parėjęs į savo vienumo — atskirumo būklę — apsiverčiau Mielke, Nesselmannu, Kuršaičiu ir Rygiškių Jonu ir ligi gilios nakties švenčiau pačią mano atskirumo priežasties šventę. Pasidarė ramu, užmiršau . . . Be tos „meilės" jau gyvas neišbūtum!

26.XII.

— „Rūtoj" buvo vėl vakarėlis. Janul.[aitis] pranešė, kad mes, lietuviai, turime visa, kad būtume savarankiška, nepriklausoma šalis su savąja tautine kultūra. P. K.[limas] pridėjo, kad, tiesa, mes visko turime — trūksta tik dvasios visur ir visada lietuviais jaustis ir rodytis. Perdaug [28] gėdinamės savo kalbos ir lietuviškumo, svetimtaučių tarpan pakliuvę, ir per maža jaučiame gėdos savųjų tarpe savosios kalbos nemokėdami. Šit, reikia gaminti vadovėliai vid. mokyklai — ponai studentai ir seniai inteligentai visai, pasirodo, nemoka lietuvių kalbos ir, matyti, jos plėtojimusi visai nesirūpina. Joks vertimas niekam nedera. Pritrūkus „kalbų" programos, ėmėme ieškoti dainininkų, skambintojų — bet vai! ir čia

pasirodė, kad visai neturime jėgų. Ką mes turime? ypačiai dabar likę. Ko, ko, bet mergiočių tai tikras badas: nė vienos, tik jaunesnioji Jarašaitytė. Dar yra viena — bet ir ta jau teka . . .[11] A-a!

27.XII.

—Buvau Biržiškuos, užtikau visus labai linksmus, konjakus ir midų begeriančius; pats gėriau ir pats ėmiau linksmintis . . . Tarytum, karo nebuvo. Pats B. stebisi, kad dabar bedirektoriaudamas, bemokytojaudamas su žmona ir t.t., turįs daugiau pelno nekaip kitados, ir, apskritai, imąs gyventi visai nešykščiai . . . Vienintelė šeimyna, kur kažin kaip miela, jauku, liuosa, paprasta: ir pasišnekėti, ir padykauti. Kitur — vis ne. Janulaičiuos būtų nieko, tik pats Jan. be galo įkyrus savo žmonelę beguosdamas — besaugodamas. Matyti, kaip ir jai [29] tatai netinka. Matyti, kad nesusiharmonuos ta porelė . . . Gaila jos. Smetonuos — kažin kaip perdaug „politikinga", „dėdiška", tautos dėdžių rimtis ir amžinas budėjimas. Kitur — nėra kur. Tokios tat šventės. Komitetas savo prieglaudose visur įtaisė eglelių, kur vaikai žaidė, dainavo ir t.t., kaip paprastai.

— Mieste nič nieko naujo.

28.XII.

— Šiandie „aktas", naują **mokytojų kursų** partiją leidžiant. Aš negavau jokios žinios, manęs nieks nekvietė, tai ir nežinau kas ten darėsi. O klausinėti nėra kada ir neįdomu pagalios.

— Jaučiu, kad vis daugiau ir daugiau persidirbu nuo tos amžinos korektūros, nemokėlių taisymo ir paties apsižioplijimo. Kažin, ar ilgai tversiu? Taip norėtųsi pasijusti liuosam savo tikrų draugų tarpe. Liuosai pabyloti, pajuokauti ir linksmiau, draugingiau darbą varyti. — Dabar gi, tarytum, koks užkaltas vienuolis. Uh-h!

— Vėl ima šnekėti, kad rusai artinasi, kad užplauksią Vilniuj daug kareivių. Įdomu, kad ūpas dabar — tai nenorėjimas, kad grįžtų rusai: jau apsipratome šiek tiek su „prūsais".

29.XII.

— Išleista mokytojų 12 žm.: 9 vyrai ir 3 merg. Dar lieka 1-as kursas [30] 7 žm., kuriuos išleisti mano pavasarį. Dėl tų 7 žm. Komiteto laikomas visas štatas mokytojų, kuriems mokama

už 1 val. savaitėje po 5 rub. mėnesiui . . . Brangiai dėl to pareina. Vakar išdalino atestatus, deklamavo, šiokių tokių kalbų pasakė, padainavo.

— Paskelbta, kad visi vokiečių valstybės valdiniai (Zivilpersonen), taip pat valdiniai „Verbündeten" [sąjungininkų] ir neutralių šalių „melduotųs" į „Passamt" [registruotųsi pasų biure] būtinai visi ligi 8.I.916. (?kam?)

— Paskelbta, kad visi prekiautojai ir amatininkai išsiimtų leidimus ligi 1.I.916 ir užsimokėtų visus mokesnius. Amatininkai turės ir toliau, pradėdami darbą, pranešti; kas nepraneš, užmokės 3 kart tiek pabaudos, kiek reikėtų mokesnių įmokėti.

— Baltai duonai parduoti — pirkti legalizuota 15 kepyklų-krautuvių, kur išdavinės tik pagal „Brotkart'ų".

— Šiandie rytą apie 8 val. atsitrenkė koks Amtmann ir du žandaru kratos mano bute daryti — ar nepasislėpiau miltų ir bulvių. Apžiūrėjo po truputį kampus ir išėjo. Darė kratas visur. Žmonės sako, kad toliau dar ir šunų vesiąsi, kad apuostytų . . .

— Kun. Bakšys jau džiaugėsi Širvintas atgavęs Lietuvai . . . Mat, nusiuntę mokytoją, kuri . . . lietuviškai nemoka, tik lenkiškai ir vokiškai, bet užtat gera pažįstama . . . Lietuvybės, tur būti, ten prisirinks kaip rėty. Steigia ir Komitetas palaiko ten 2-kl. mokyklą.

[31] 30.XII.

— Mieste ima rodytis „abazų", raudono kryžiaus automobilių daugiau, kaip paprastai. Šneka, vokiečius sumušus ir traukiantis; esą apie 29.000 nelaisvėn paimta.

— Oberbürgermeisteris prie savęs nori sudaryti kaip ir garbės tarybą iš vietinių obyvatelių [gyventojų], kur kviečia po vieną lietuvių, lenkų ir žydų. Komitetas išstatė kun. Bakšį, — abejoja, kad priimtų. Jau pirmiau buvo kreiptasi į Komitetą, kad po 3 žmones išrinktų nuo visų tautų žmonių maistu rūpintis. Bet kad buvo pasiūlytas J. Vileišis, kuris ima žymėtis kaip „lenkų pamušalas", tai imama abejoti ir dėl pačios prasmės. Matyti, lenkai nori pasigaminti sau palankią grupę.

— Juokingas tas vokiečių šunų nekentimas. Vis gaudo ir dar po 50 kap. užtat moka.

— Šiandie iš ryto ėmė gaudyti žmones gatvėj darbams; žiūrėjo, kur prastesnis ir, apskritai, nepastebėtinai . . . Ne taip kaip rusai. Turbūt, apkasų kur kasti.

— Vokiečių teatras stato Sudermanno „Heimat."

31.XII.

— Prieš N. Metus oras pakenčiamas — truputį šąla. „Rūtoj", tarytum, sutiktuves ruošė. Žmonių nedaug. Basanius apie 8 val. jau išėjo, mat, taip sutiko! pasakęs visiems linkėjimų — šabloniškai — neįdomiai. Buvo, matyti, pakviesta dainininkų, skambintojų, bet nieks neatėjo. Tiesiog nebuvo kas daryti. O linksmintis [32] vėl ūpo nebuvo. Dargi prakalbų nebuvo — — nėr kas sako. Oi, jeigu visi 1916 metai bus taip paniūrę, toki rūstūs . . . neįdomūs, banaliniai. Kur dėtis?! . . . Oi **lietuviai**, kodėl jūs išbėgot! — Jeigu badu mirsime, tai drauge, bet kam dvasią atėmėt? kam mus tokioj svarbioj gadynėj taip kiaurai praskiedėt! Tiesą pasakius, „lementacija" ta gal ir visai be reikalo: išbėgote ir ima jus dievai, po Rusiją elgetaujant!

— Vokiečių „Verwaltung" leido šiandie ligi 12 val. naktį vaikščioti. Apie 12 val. ėmė daug kur pauškėti — turbūt, šaudė.

— Šiandie pirmu kart užtikau laikrašty vokiečių santaikos sąlygas — čia tą iškarpą ir pridedu.

3. Priedas prie 32 psl.: priklijuota iš vokiško laikraščio („. . .che Run[dschau] . . ." . . . [unabh]ängige Zeitung für nationale . . . Berlin, Mittwoch, den 29. Dezember 1915) iškarpa *Angebliche Friedensziele Deutschlands.*

NAUJI METAI. 1916 m.[12]

[33] 1.I.916

— Jau apie 7 val. ryto vokiečių kareivių orkestras, per gatves eidamas, matyti, sutikinėjo N. Metus — ar švęsti pradėjo.

— Baisiai nykus laikas. Nauji Metai kažin kokie — nusenę, be vilties, be ūpo. Ar nauji??

2.I.

— Lietuvių Komitetas suruošė savybės vakarėlį (tai jau antras). Rodė Kristaus gimimo „misteriją" — kaip šneka, Landsber-

gio kompozicijos. Pilna visokių apreiškimų, stebuklų, iškilmingų pozų, šventų Dievo garbinamų žodžių, o užvis daugiausia dūmų, tvaiko, kaip iš pragaro, — nuo stebuklų, mat, darymo . . . Iš tikrųjų, buvo reikėję pajusti, kaip sunku dalyvauti „stebuklų atmosferoj" . . . (Gyliui tačiau ir dūmai buvo saldūs, ir jis jokio troškulio nejautė). Daugiausia buvo vaikų iš prieglaudų. Kairys juokėsi, kad misterija tik vaikams ir . . . Komiteto nariams tesanti suruošta bei pritaikinta. Šit, ir viskas — rytoj vėl eis gyvenimas, kaip ėjęs.

3.I.

— Pasakojo p. Landsbergienė, kad rusų belaisviai baisiai skurdžiai laikosi. Kai kurie jau kelios savaitės nematę cukraus, duonos gauna kaip ir visur po 1/2 sv. — bet prie duonos [praleistas žodis prieš „duonos"?] per maža. Baisiai nuplyšę — išgeltę, išbalę, kaip lavonai. Lietuvių Komitetas dalino po kelis gabalėlius cukraus, šiek tiek rūbų ir kita. Atsiranda vienas kitas ir lietuvis, bet labai maža.

[34] 4.I.

— Ant Vilijos sutemus uždrausta vaikščioti: 150 Mk. pabaudos . . .

— Agronomijos ir teisių pagalbai teikti d-jos valdybos posėdy paaiškėjo, kad maitinimo reikalas kol kas Vileišio apvažiuotame rajone (Vilniaus — Kauno gub. pasienis į Rygą) neiškilo griežtai. Žmonės tačiau labai surūpinti mokyklomis. Daug yra pabėgėlių arba evakuotųjų nuo frontų, juos vietinė vok. valdžia išskirsto po kaimus, renka javus, maistą — pat[y]s, žodžiu, šiaip ar taip rūpinasi. Mokyklos kai kur dėl kunigų nerangumo (ar baimės) neįsisteigia. Berods, bijodami, kad nesumažėtų „kalėda", kunigai kai kurie vengia aukų rinkimo bet kokiems tikslams. Anykščių parapijoj įsist. 9 mokyklos. Ten sudaryta vietiniai mokymo komitetai. Mokytojams duoda iš dalies Liet. Komitetas, dabar Agron. d-ja po 15 rub. mėn.: čia net Vileišis paduoda ranką „klerikališkam Komitetui" ir net laišką parašė, kur savo darbus ir L. Kom. darbus aprašo ir informuoja apie stovį. Vienoj vietoj — Pabalske — vokiečių valdžia pareikalavo, kad mokyklose būtų mokoma tiek vokiečių kalbos, kiek pirmiau rusų ir lietuvių. Be to, aritmetika turinti eiti vokiškai (!). Kitur

nesikiša. Trūksta vadovėlių — atvažiuoja parsivežti. Į kalbamąjį rajoną išvežta už 250 rub. dabar. Nutarta siūlyti organizuoti rajonines sąjungas, kaip tatai yra padaręs L. Komitetas (Panemunio [35] ir Panerio rajonai suorganizuota ir gyvai darbuojasi — mat, vietinė komunikacija lengvesnė). Kadangi Agron. d-jai pinigai iš Lozanos Komiteto skirti tik maisto reikalams, tai nutarta prie mokyklų daryti maitinimą vaikų, kurie neturi nieko, apskritai gi — pinigus duoti vietiniams „maitinimo ir mokymo komitetams," kurie savarankiškai sprendžia kas daryti.

— Sužinojau, kad į patariamąją tarybą prie Beckeraičio įeina lenkų: Venslavskis, Boguševskis, Kognovickis, lietuvių: Smetona, Janulaitis ir J. Vileišis, žydų: Šabadas. . .[12a] Ta taryba (matyti, surišta su L. Komiteto laiško į Lozaną incidentu) turėsianti spręsti padalinimą pinigų, kurie bus siunčiami per Oberbürgermeisterio rankas. Girdėti, kad iš Poznanės yra atsiųsta apie 100.000 rub. Lenkų Komitetui (kurs ir pirmiau čia dirbo, kaip Petrogrado Lenkų šelpimo d-jos skyrius).

— Liet. Komitetas padavė raštą Zivilverwaltung'ui, kad jis lietuvių kalbai duotų prideramų teisių gatvių varduos ir kitur figūruoti, o ypačiai, kad galima būtų lietuviškai mieste apsireikalauti, kad priiminėtų lietuv. laiškus, prašymus ir t.t. Ko ligi šiol Miesto Valdyba vengė daryti ir liet. raštų nepriimdavo, nes nesupranta. Agr. d-ja tarės prie to rašto prisidėti, nors mananti, jog nuosakiau būtų vis tik pirma tokį raštą įteikti Miesto Valdybai (lenkams) ir pastačius „terminą" atsakymui, tik paskui siųsti vokiečių valdžiai.

[36] 6.I.

— Oras kaip pavasarį, lietingą dargi. Išvargęs apie 7 val. geometrijos korektūrai, negavau lemtai nė prasivėdinti, net akyse pažaliavo. Be to, baisiai sunku daryti korektūra vadovėlio, kurs ar šiaip, ar taip „ne lietuviškai" nurašytas. Ta jakštiška kalba, tai lyg perdžiūvę stagarai — kastruotas, arba sulysęs, prakaulis — statketurkampis — išgverėlis. Pfui.

— Įdomus atsišaukimas — žiūr., čia pridedu. „Lietuvos didžiosios kunigaikštijos konfederacija" — visai kaip 100' metų atgal! Pakėlė truputį ūpą. Šneka, jog lenkai ima jausti

nešeimininkai besą. Ima rokuotis su lietuviais, kaip ponais, ir gudais . . . Vargšai, iš didelės puikybės, taip nusileisti ligi klapo [berno, prasčioko]. . . Lauksime kaip ta konfederacija ims gyvuoti. Ligi šiol nieko nežinia — nei pamatai, nei siekimai dar, matyti, nenustatyti. Kieno tat darbas, irgi dar slaptybė. Smetona, gavęs lapelį, tik pradžiugo flegmatiškai — gerai esą.

4. Priedas prie 37 psl.: priklijuotas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Konfederacijos LAIKINĖS TARYBOS *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Konfederacijos Atsišaukimas.* Antrame atsišaukimo puslapyje gudiškas, trečiame lenkiškas, ketvirtame žydiškas tekstas.

— Vilniuj taisoma bendra visų tautų „masonų" loža. Gavau pakvietimą — lauksiu kas išeis. Keisti tie Trys Karaliai!

— Gatvėse išklijuota skel.[bimai], kad ieškoma darbininkų į Vokietijos fabrikus ir kasyklas karo metu, ne daugiau kaip per 6 mėn. Darbo diena fabrike 10 val., kasyklose — 8. Mokesnis — „aukštas", nuvažiavimas dovanai.

[37] — Atvažiavo Steputaitis su Jagomastu. Matę sako [Steputaitį] jauną esant, bet lietuviškai labai prastai šnekant . . . Su Jag. šnekąs vokiškai. Atėjo ir pas Janulaitį.

7.I.

— Steputaitis buvęs Komitete, šnekėjęs su Smetona, bet nieko tokio naujo nepranešė. Pasakė tik, kad Bethmann Hollweg ir kiti didžiūnai į lietuvius palankiau žiūrį, nekaip vietiniai „zivil ir militärkulturträger'iai [civiliniai ir kariški kultūros platintojai]. Esą Suv.[alkų] gub. prijungę dabar prie Kauno. Bet kas bus toliau — jis nežinąs.

— Iš Stakliškių atvažiavęs žmogus pasakojo, kad pas juos jau apkasus dirbą ir Nemuną stipriną. Jiems jau ir Vilnius kaip apimtas ir vokiečiai jau bėgą. Net, girdi, markė nebe 66 1/2 kap., bet tik 59 kap. — turbūt žydai iš to gerą gešeftą pasidaro, „biržiškai" kursus statydami . . . Visaip pelnos.

— Telegramos baisiai ištįso apie Galicijos frontą — matyti, smarkūs mūšiai. Žmonės vėl įsitempė domą [dėmesį].

— Komiteto nariai jau vis dažniau ir dažniau ima kalbėti, kas bus, kaip baigsis pinigai: kai kuriem juk tatai viso buvimo klausimas . . .«кормежка»[išsimaitinimas]. Juo pikčiau, kad

girdėjome lenkams atsiuntus apie 100.000 rub. — Kas mūs šelpėjams pasidarė?

[38] 8.I.

— Paskelbta, kad kiekvienas turi įgyti pasportą (išdavinės nuo 10.I tam tikrose vietose — VII punktuose —). Namų gi savininkai turi pranešti apie savuosius gyventojus milicijos policijai. Kitaip didelės bausmės.

9.I.

— Taip laiko maža, kad nespėju.

— Buvo Komiteto — „Ryto" laikomos gimnazijos mokinių vakaras. Vaidino (labai dekoratyviškai) Lazdynų Pelėdos verstą iš gudų kalbos vaikų vaizdelį — „Aguona Migdytoja". Publikos buvo pilna Mikalojaus salė: čia ir kunigai, ir bedieviai — visa vienoj krūvoj — tarytum ne Lietuvoj . . .

— Buvo Agronomijos ir teisių d-jos posėdis, kur paaiškėjo, kad Lenkų Komitetas yra gavęs iš Poznanės 100.000 rub. Paskui Venslavskio, Boguševskio ir ? vardu iš Lozanos Komiteto vėl būsią atsiųsta 50.000 Mk. Taryboj prie Beckeraičio buvo svarstyta — kam tie pinigai turėtų tekti. Lietuviai norėjo, kad ir lietuviams, spirdamies, jog tie lenkai — tai tik adresatai . . . Bet lenkai padavė savo planus, kuriuos parodo, jog pinigus išdalysią Kauno gub.[ernijoj], Gardino ir Vilniaus — jog jie visus šelpią ir t.t.

Agronomijos d-ja nutarė ar šiokiu, ar tokiu būdu painformuoti [39] Lozanos Komitetą apie dalykų stovį ir prašyti, kad toliau jisai siųstų lietuviams skirtus pinigus lietuvių organizacijoms. Be to, buvo nutarta kreiptis laišku į dabartinį Lenkų Komitetą (arba į tuos tris žmones), kad paskirtų tam tikrą dalį lietuviams. Pagalios kilo klausimas dėl naujo d-jos narių papildymo. L. Komitetas patarė iš savo tarpo įvesti Agron. d-jon kun. Kuktą, Bakšį, Stulginskį. . . Mat, esą, Liet. Komitete yra Agr. d-jos narių ir jie žino, kas dedas Komitete, tuo tarpu Komitetas nežino, kas dedas ir ką apie juos šneką pirmeiviai. Pikta, mat. Kilo svarbus klausimas apie susijungimą arba pririnkimą. Čia Šaulys dargi stovėjo (šalia Janul. ir manęs) už susijungimą su Liet. Komitetu, nes taip bus lengviau atstovauti Lietuvai prieš Vokiečius ir užsienį, o, antra, ir patys lietuviai sustiprėsią. Kairys čia šaldė, minėda-

mas klerikalų vis tik vyravimą Komitete — ypačiai mokyklų sutvarkymo reikale. Domaševičius tiesiog nenorėjo su klerikalais dėtis — girdi, dabar jie pinigų neturį, o mes turim — tai jie norį užtat įlįsti čia („išgrauš").

— Paskelbta, kad prie Miesto Zivilverwaltung sudaroma tam tikra iš 5 obyvatelių Komisija — taryba — vietinėms maisto kainoms nustatyti ir reguliuoti maitinimą.

— Girdėjau, kad Beckeraitis ir Pohlius po Steputaičio apsilankymo — pasidarė su lietuviais švelnesni. Komitetas padavė raštą jam [40] dėl lietuvių kalbos ignoravimo viešose vietose — miesto kanceliarijoje ir gatvėse . . .

10.I.

— Išspaudėm (L. Mokslo draugijos leidiniu) „Lotynų kalbos chrestomatiją" (I dalį). Išvertė ją stud. Kepalas — taisiau, kaip prižiūrėtojas visų leidžiamų raštų ir korektorius — aš. Išspausta 1000 egz. Lotynų tekstą prižiūrėjo Kepalas.

11.I, 12.I.

— Nieko doro. Gražus oras. Bakšys vargšas su kalendorium susirūpinęs, net suliesėjo truputį . . .

— Laikraštyje „Kownoer Zeitung" (9.I.1916) paskelbta, kad Šiauliuos įsteigta progimnazija lietuvių išguld. kalba — daug esąs dėl to pasidarbavęs — Professor A. Dombrowski . . .

13.I.

— Pirmu kartu pateko Vilniun į vokiečių kareivių Zeitungsbetriebstelle [turi būti Zeitungsvertriebstelle — laikraščių platinimo punktas] „Vorwärts" [„Pirmyn" — vok. socialdem. laikraštis] — kuris žadama ir toliau persiuntinėti.

— Komitetas, pritrūkęs pinigų, nutarė uždaryti vieną prieglaudą Šnipiškiuos — vaikus, kur iš miesto, pas tėvus paleisdamas. Apskritai, Komiteto vyrų, ypač tų, kurie čia «на харчах» [pramitimui], ūpas diktokai kritęs. Dėl prieglaudų laikymo Komitetas jau pirmiau buvo padavęs Miesto Zivilverwaltung savo raštą su sąmata 15.000 rub. kas mėnuo.

— Lietuviai, kooperatyvo pamatais, miesto produktams pardavinėti [41] (pagal „Brotkarčių") įsteigė 2 krautuvi (pajus po 10.50 rub.). Yra tokių krautuvių iš viso apie 35.

— Paskelbta, kad jau organizuojamas paštas — kuriuo bus galima siuntinėti neuždari laiškai **vokiškai.** Skelbimų kalba:

vok., liet., lenk. Taip pat paskelbta, kad visi daktarai, felčeriai ir kiti gydytojai praneštų Miesto Valdybai apie save žinių.

— Lenkų „Lutnia" skelbia savo koncertus „Lenkų Teatre".

— Gudais ima interesuotis vokiečiai, mat, štabe esą painformavę juos, kad gudų nesą — arba rusai, arba lenkai. Taip pat ir apie lietuvius pranešinėjama. Dabar vis stipriau ir stipriau blokuojasi lietuviai, žydai ir gudai — prieš lenkus.

14.I.916

— Bakšys galų gale išspausdino savo „Vilniaus aidą" su Žmuidzinavičiaus 3-jų spalvų (vokiškų . . .) viršeliu. Spaudė 15.000 egz. Kadangi knygas be firmos vokiečiai konfiskuoja, antra vertus, ir šiaip knygoj yra gal kas konfiskuotino — ketinama iš pradžių išvežti į provinciją ir tik paskui parodyti Vilniuj.

15.I.

— Išlipinta, kad visi buvusieji rusų kariuomenėj prisistatytų vokiečių komendantūrai ligi 31.I. Žmonės ima tauškėti, kad ims į karą. Greičiausiai gi [42] norima mobilizuoti pigių darbininkų vokiečių pramonei . . . Nes iš pirmesnių paskelbimų apie liuosą užsirašymą darbams, matyti, nieko neišėjo.

— Šiandien laidojo Vilniaus gubernatorių — Wegnerį — Užvingyje karininkų (vokiečių ir rusų) kapuose.

— Ima šnekėti apie pasirodymą naujo vokiečių laikraščio Vilniuj, kur dalyvauja „Kapeikos" bendradarbių. Tam pat ir bute.

— Šiandien jau pradėjo dirbti paštas. Dirba vis kareiviai. Jau kai kas išsirašė laikraščių iš Vokietijos.

— Darau bandymus, kaip išmisti su 1/2 sv. duonos . . . Šutinu žirnius ir vietoj duonos su arbata . . . Prie pietų (Lietuvių valgykloj) — jau vis labiau ir labiau atprantame nuo duonos! Šit kultūra!

16.I.

— Nieko dora. Vis stipriau ir stipriau žmonės šneką, kad duonos visai ir pagal brotkarčių neduosią.

— Ima šalti. Seni darbai — be pakilimo, bet sunkūs ir nepaprasti.

17.I.

— Šneka, kad vokiečiai, pagavę kazokus, vakar varę šaltyje

visai plikus, tik šineliais apsimetusius . . . Taip pat šneka, kad vokiečiai visas piktai sergančias mergas apie Vileiką nuvežą ir nuodingomis dujomis užtroškinę, kaip šunelius ten ir pakasa . . .

[43] — Užsiprenumeravom iš pusės „Vorwärts" su Jan.[ulaičiu].

18.I.

— Pask.[elbta], kad 20.I „früh" [rytą] išeis pirmas numer. dienraščio „Wilnaer Zeitung." Čia pat „anonsas", kad Juodkalniečiai prašo taikos — pranešimas Vienos parlamente.

— Pereitą naktį (apie 11 val. ir 12-1 val.) rusų aeroplanai mėtė į stotį bombas (apie 6). Už stoties pataikinta į namą, sako, yra sužeistų. Vokiečiai iš armotų apšaudė.

— Vėl žmonės matę kazokų belaisvių basų, vienmarškinių.

— Lenkų „Lutnia" kelia Žulavskio atminimą savo teatre (su biograf. įžanga, deklamacijom ir dramat. ištraukomis bėdinųjų ir pabėgėlių naudai).

19.I.

— Gudai, matyti, kažin kaip su vokiečiais susitarę, mano leisti savo laikraštį — prieš lenkus, mat. Kol kas didelis sekretas. Ta pati „šaika" nori ir „Dabartį" iš Kauno Vilniun partraukti . . .

[20.I.][12 b]

— 20.I. Išėjo pirmas „Wilnaer Zeitung" nr. Labai neįdomus — tik viena sensacija (matyti, kokio „Kapeikinio" korespondento) įdėta apie «главнокомандующій» — гавнокомандующій [„vyriausias kariuomenės vadas" — šūdų kariuomenės vadas], kur žodis „gawno" atsidėjus stengiamasi paaiškinti . . . Tuščias tuštytėlis vokiečių „kulturträgeris" . . .

— Pask.[elbta], kad tik sidabriniai ir popieriniai rubliai eina kursu markė = 66 1/2 kap., o auksinis rublis = 2,12 Mk. (!?)

[44] — Pakartota, kad visi pabėgėliai įsirašytų į Šelpimo (dėl karo nuk.) komitetus, jeigu nori grįžti namo.

— Vokiečių teatras jau ir operetes ėmė statyti.

— Bakšys savo kalendorių pardavinėja — niekam nerodydamas. Bijo dėl str. apie Piliečių Komitetą, kad, sužinoję apie tat, nepaskųstų . . .

— Laiške iš Stakliškių pranešama, kad ten už šunį imama vokiečių po 6 1/2 rub. mokesnio . . . Vis tais šunimis nepasikliauna!

20.I.

— Visai neturėjau laiko ir nieko nebeatsimenu, kas atsitiko.

21.I.

— Duonos visai ima trūkti mieste. Mano tarnaitė kelinta diena su Brotkartėmis ieško ir ieško, bet neranda — tai nėra, tai baisybės žmonių vieno kąsnelio per dienas ir naktis laukia. Sako, kad vokiečiai tyčia, laukdami Rockefellerio atvažiuojant, nori pademonstruoti vargą ir badą, kad Amerika imtųsi šelpti ir tuo būdu vokiečius paliuosuotų nuo bėdos . . . Mat, norima, kaip Belgijai, praleisti (Anglų sutikimu) iš Amerikos grūdų. Gudru dėl to.

22.I.

— Išėjo nauja knyga, mano rūpesnio, o M. d-jos kaštais: M. Biržiškos „Lietuvių dainos" (vid. mok. vadovėlis). Daug bėdos buvo ligi išspaudžiau iš Biržiškos rankraščius, o dar daugiau betaisant . . . Tos dainos nesulygintos, įvairiatarmės — tiesiog galvos sukimas! Tie pirmieji dalykai — paskubos darbai, žinoma, ne kokiais, tur būt, bus mūsų ainių pavadinti . . .

[45] — Vėl reglamentacija — nuo sieksnio — apie cigarų ir papirosų dirbimą ir pardavinėjimą.

— Agr. draugijos valdybos posėdyje nutarta paskirti vietiniam Biržų komitetui mokyklomis rūpintis 200 rub. pašalpos — sąlyga — šelpti vaikus (forma . . .). „Universitetui" darbininkams galutinai organizuoti nutarta sukviesti pirmeivių susirinkimą, kurie čia tam posėdy ir pažymėta. Liet. Komitetų organizacijų — Trakų ir Neries rajonų — prašymas pašalpos (esą Agronomijos d-joj užuodę dar pinigų, kada Komitete — jau striuka . . .) tuo tarpu atidėtas ligi bus suteiktos tikslesnės žinios apie reikalaujamą pašalpą.

— Jau ir man iš to mūsų bėdų (vadovėlių) darbo ima ausyse nejuokais ūžti: žmogus ne filologas, ne žinovas turi vienas, be kieno patarimo, be pasitarimo visą mūsų kalbos nenusistovėjimą ir rašybos svyravimą nustatinėti ir šiaip ar taip rasti išeitį. Baisybės nenuosakumų spaudžia, kankina — o pagalvoti, raustis nėra kada, nes korektūra ant korektūros, o dar rankraščiai visi reikia pataisinėti ir t.t. Kad juos velniai tuos filologus, ko jie visi išdūmė!!

23.I.

— Šv. Mikalojaus salėje buvo šaukiamas lietuvių kooperatorių susir.[inkimas]; mat, iš Miesto gauta lietuvių atidaryti 2 krautuvi miesto gaunamiems [46] produktams (pagal Brotkarčių ir ne) pardavinėti. Buvau taip „nusilamacojęs", kad nėjau ir todėl ligi šiol nieko nežinau. Vakarą praleidau pas Janulaičius — mano vienintelė pramoga. . .

— Išlipinta paskelbimas, kad reikalingi darbininkai į Vileiką malkoms kirsti. Už metro kubą 60 pfen.

— Pas Janulaitį buvo atėjęs pirma kareivis ir įsakęs ateiti kur ten pas juos, bet Jan. nėjus — atėjo oficieris: lietuvių kalba įstatymų klausdamas . . . Mat, nežinojo, kad pas mus (po rusais) įstatymų tebūta tik rusų kalba. Turbūti, nori lietuviškiems teismams prigaminti dirvos.

26.I.

— Uždrausta semti vanduo iš Neries nuo ligoninės pavandeniui.

— Vakare ėjo iškilmingas vokiečių „Fackelzug" [eisena su deglais] — muzika ir kareiviai degančiais fakelais nešini. Visas Pilies kalnas buvo ugnimis apkurtas. Mat, rytoj Wilhelmo gimimo diena.

27.I.

— Iš ryto vėl muzika. Mokyklose paleido — išvarė. Teatre tam tikri vaidinimai. Matyt, demonstruoja kaizerio ištikimumą.

— Buvo vėl atnaujintas politinių tarybų „kursas". Tai jau antras, pereitą savaitę buvo I-as. Šnekėta apie Lietuvos ir Gudijos Konfederaciją. Visi už tai, kad su Gudais, ligi kiek vokiečių užimta, [47] susidėti — neš tokioj formoj jie nepavojingi, o ekonomijos, tikybos ir iš dalies kultūros atžvilgiu jie artimi ir reikalingi. Tik su Latviais neaišku. Kitam posėdžiui, kurie tariama daryti kas ketvirtadienis — išrinkta Komisijėlė etnografinėms ir politinėms „Naujos Valstybės" (Konfederacijos) riboms nustatyti ir išmotyvuoti (komisijoj A. Smetona, Šaulys, kun. Stankevičius ir Janulaitis su manim). Pripažinta, mat, reikalinga esant dabar stiprinti politinė užimto krašto dvasia ir didinti jo jėga. Kiti net norėjo visą Suv. gub. ir dalį Gardino įtraukti Lietuvos Konfederacijon, bet kitų (Kairio) čia įstebėta pavojingas Konfederacijos

obalsių praplėtimas, nes lenkai tose vietose, be abejonės, varys kuo stipriausią agitaciją, kad prijungus prie Lenkijos. O latviai — tai vieni dėl uostų (Liepojus ir Ryga) brangino (bijodami, kad Lietuva be Kuršo nepaliktų kaip Serbija), kiti — tarė čia reikiant pačių latvių pasiklausti (bus demokratiškiau, nekaip „prijunginėti"). Apskritai, „latvių" kalbos buvo labai gyvos. Kitam posėdžiui atidėta. Dalyvavo: Smetona, kun. Dogelis, Basanavičius, Janulaitis, kun. Kukta, Stulginskis, Šaulys, stud. Grajauskas, Kairys ir aš (neilgai buvo dar Kymantas).

29.I.

— Buvo įsteigiamasis Vilniaus Liaudies Universiteto Lietuvių Sekcijos susirinkimas. Atėjo apie 20-30 žm. — pirmeivių. Pirm. Janulaitis — Basanavičius garbės pirmininkas (išrinktas). [48] Sekret. Šaulys. Viską pranešinėjo Domaševičius, kaip organizacinio komiteto narys. Nutarta — tą liaudies univ. visų pirma padaryti savarankišką — nežiūrint nei į gudus, nei į lenkus, nei žydus. Bet skiriamas universitetąs visiems Lietuvos piliečiams (=žydams, gudams, lenkams, lietuviams), mokomoji kalba taip pat įvairi . . . Buvo tik vienas balsas — skirti univ. lietuviams ir tik lietuviais nusimanantiems (mano). Išrinkta komisija statutui išdirbti. Laikinė valdyba — Domaš.[evičius], Ambrozaitis ir Janulaitis.

— Pasirodė pirmas str. „Zeitung der 10. Armee" apie Lietuvos tautas. Čia iškarpą pridedu. Lietuviai jau ima lįsti prie redaktorių ir „pumpuoti" (ypačiai kun. Bakšys).

5. Priedas prie 49 psl.: priklijuota laikraščio iškarpa (P. Klimo pieštuku įrašyta data 27.I.916) *Die Völker Litauens. Von Unteroffizier Dr. Dalberg.* Šalia rubrikoje „Zwischen Wilja und Düna": *Wilna, den 27. Januar 1916. Kaisers Geburtstag.*

30.I.

— Kun. Reinys laikė paskaitą apie „Kanto erdvę" — išrinktiesiems. Kadangi aš negavau pakvietimo, tai ir nežinau, koks mokslas ten buvo teikiamas.

31.I.

— Mėsos svaras Vilniuj jau 55 kap.

[49] 2.II.

— Išėjo lenkų dienraštis „Dziennik Wileński" nr. 1. Nieko ypatingo. Išėjo tą pat dieną ir žydų laikraštis Vilniuje.

3.II.

— Mėsos svaras jau 60 kap. Taukai — lajus 1.30 rub.

— Žydai renka rusų pinigus.

— Vėl buvo susir.[inkimas] dėl Lietuvos reikalų. Protokolas čia pridėtas.

— „Zeitung der 10. Armee" nr. 26 yra straipsnis apie lietuvius (vėl). „Zwei Kulturen" — lietuvių inspiruotas.

— Jaučiamas kažin koks troškimas karo atmosferoj. Abejojama vokiečių nugalėjimu — o badas visiems akyse. Nors Dinaburgo frontas, matyti, stiprinamas.

Priedai prie 49 psl.:

6. 1) priklijuota iškarpa iš vokiško laikraščio (P. Klimas raudonu pieštuku prirašė *Z.d.X. Armee. N 26. 3.II.1916/*: Zwei Kulturen, 2) priklijuotas rašalu rašytas protokolas (trys liniuoto popieriaus puslapiai):

[Inteligentų būrio Lietuvos reikalams svarstyti]
1916 metų vasario mėn. 3 d. **posėdžio protokolas**

(Dalyvavo: J. Basan., A. Smetona, kun. Kukta, Dogelis, Stankevičius, Domaševičius, Stulginskis, Šernas,-ienė, Levanavičius, P. Klimas.) [į sąrašą neįtraukti Janulaitis, Šaulys].

1. **Šaulys** praneša aną kartą išrinktosios Komisijos (dėl etnografinių „Naujosios Lietuvos" ribų) nustatytus pamatus, kad Lietuvoj visą laiką raudonu siūlu traukias Lietuvos valstybinio savarankiškumo idėja tam tikrose ribose. a) Istoriniai pamatai.* Tatai išrodo istorija ligi 1864 m. ir „Aušros" gadynės. (Kunigaikščių pastangos, bajorų, atskirų inteligentų ir, pagalios, liaudies „išėjūnų"). Nurodo literatūrą.

b) Toliau privadžioja etnog. ribas Mindaugo laikais ir etnografinių Lietuvos ribų siaurėjimo procesą** ir

* Yra surašyta — čia tik pastebėjimai.

** P.S. Kun. Kukta pasakojo, kad jis šnekėjęs su vienu žmogum, kurs, jau labai senas būdamas, 8 metai jau mirė ir jam pasakojo, kad apie 1840-uosius metus, prieš lenkmetį, dar Šv. Jono bažnyčioj sakė lietuviškus pamokslus (Vilniuje).

etnografines Lietuvos lietuviškumo žymes, kaip pamatą Lietuvos riboms spręsti.

c) Religinis pamatas. (Giesmės, šventyklos, apeigos, patronai, pavadinimas to krašto bažnyčios „Lietuvos" bažn. ir t.t.)

d) Kalbos pamatai (daugybė juridinių terminų; inventoriai; pavardės (bajorų); sodžių, miestų, upių vardai).

e) Ekonominis pamatas ((upių sistemos, kalnai; visas tas gub. (Kauno, Viln., Suv., Gardino ir iš dalies Minsko) jungia miškų ir kitokia prekyba. Ir Rusijos prekyba su tuo kraštu (Vilniaus) varė kovą (diferencialiu tarifu), kaip su vienata. Ir gyventojų pildymas — judėjimas eina to krašto ribose. Čia ir knygų leidimo centrai. Geležinkelių mazgas)). Šis kraštas varžos su Balstoge ir Minsku.

f) Politinis centras Vilnius. Čia ir Lietuvių kultūrinės įstaigos ir Didysis Seimas.

g) Santykiai su Kuršu. Veržimasis į jūrą. Bendravimas su Ryga, Liepoja, Dinaburgu verčia jungtis su tuo kraštu. Čia krypsta mūsų emigracija (Ryga — seniausias emigrantų lietuvių centras. Kukta sako girdėjęs: „Ryga rija, Kaunas kaukia, Vilnius vilia").

h) Priešingai santykiai su Rusija ir Lenkija visai neturi jungės [junginio]. Emigruoja arba inteligentai, valdininkai ir darbininkai — netikėtai, priepuolamai. Tokia schema, kuri reikėtų praplėsti ir, apdirbus, suredagavus, imti skleisti ir vokiečių, ir kituos laikraščiuos. Atskiroms dalims sutvarkyti, parinkti — imti žmones, kurie tą dalyką padarytų.

2. Paruošti schemą Lietuvos atgimimui išdėstyti (tai pačiai komisijai).

3. Kun. Stankevičius. Paskaito Schmollerio str. ištrauką, išsp. „Dziennik Wileński" nr. 1, apie lenkų bylą. Pranešė ir apie Lenkų vyskupų atsišaukimą tame pat laikr. — kur apie Lietuvą nieko, matyti, nežinoma.

4. Kun. **Stankevičius** išdėsto savo nuomonę, kad visą

Suv. gub. reikia prijungti prie Lietuvos. Nes Augustave gyvena gudai — bemaž lietuviai; o Suv. apsk. Punsko par. 11.000 liet., Smalėnų — 4.000, taip pat yra mieste daug lietuvių (be to ir visi sako „pojechał na Litwę" [„nuvažiavo į Lietuvą"], jei kas numiręs laidojamas ant Suvalkų kapinių). Suvalkų miestas be to turi visus lietuvių teismo dokumentus . . . Reikia tad daryti valsčiaus nutarimus ateinančiam Kongresui.

5. **Janulaitis.** Reikia išleisti kas nors lietuviškai — kad ir trumpai, kaip, pvz., lenkai išleido „Lenkijos ribas". Nes patiems lietuviams irgi čia reikia prastis. Reikėtų ir proklamacija tam tikra išleisti — kad valstybės idėją stiprinus.

Smetona. Tatai pasidarys drauge ruošiant aną didelę knygą — raštą.

6. Perskaityta straipsniuks-kronika iš „Dziennik Poznański" apie Petrograde leidžiamą Januškevičiaus „Naujoji Lietuva".

7. **Janulaitis.** Skaito proklam. „Kokia turi būti Lietuva po karo". Išrodo rusų „šunybes", lietuvių priešinimąsi, Rusų veidmainiškai pradėtą karą (dėl Serbijos), o dabar, nemokėdami apginti, mus pražudė . . . Visi rusai nuo juodų ir [iki] raudonų — biaurybės. Reikia mesti bet koks jungas, turime patys savo valstybę turėti. Mes pirmiau juk turėjome savo valstybę, ir tik, ponus papirkus, mums ją atėmė. Esame turtingi, prieiname prie jūrų — tik norėkime ir galėsime patys savo dėka gyventi. Kiti Lietuvos piliečiai galės mumyse gyventi, ir už gera mes jiems gera mokėsim. Jei kas nenorės čia gyventi, galės kaip nors [norės] susitvarkyti. Dabar jau atėjo valanda, kada mes galime savo tikslus pasiekti.

Smetona. Pridėti Lenkų ryžimusis pavergti lietuvius. Reikia išdėti taip pat ir vokiečius (juk Prūsų lietuvius smaugė).

Šaulys. Būrely apsvarstyti. Bet kol kas prieš vokiečius — nieko: būtų pavojinga. Tatai būtų klaida.

Smetona: Teisybė! (nors tik ką priešingai pasakė . . .) bet tada nieko nerašyti ir prieš rusus, juo labiau, kad rusai dar aidi.

Janul. Laiko svarbiu iškelti savarankiškumo idėja.

Smet.: prieš politinį „szulerstwo" [apgaulingumą] (kaip lenkų) — imti rašyti Rusijoj prieš vokiečius, o Vokiečiuos prieš rusus.

Kun. Stank. Tiesiog nesupranta tokios politiškos klaidos (!), juk rusai dar už kalno . . . Visi sakys, kad vokiečių padaras.

4.II.

— Sieksnio ilgumo skelbimas apie šunų mokesnių sutvarkymą ir apskritai šunis, jų „pasportus" ir t.t. Už šunį reikės mokėti sodžiuje 10 Mk., mieste — 20 Mk. Kas prasikals prieš visą eilę reglamentų — nuo 50 ligi 1.500 Mk. bausmės.

— Pakartota kvietimas visiems rusų armijai priderėjusiems užsimelduoti, kitaip gresia ligi 20 metų sunkių darbų. Baudžiami ir visi, kas slėps, padės slėptis ir t.t.

— Mėsos sv. — 70 kap. (!).

[50] — Lietuviai surinko apie 30 „žymių" vyrų parašų į Oberbefehlshaberį Ost, kad leistų arba „Dabartį" perkelti į Lietuvos dvasinį centrą Vilnių, arba naują Vilniuj laikraštį įsteigti. Visi nepatenkinti dabartine „Dabartim".

— Gudai jau spaudžia savo laikr. „Homan". Išsiuntė cenzūron. Atskirą num.[erį] galės pardavinėti po 5 pfen., tuo tarpu lenkams uždėjo mokesnio nuo nr. po 5 pfen. (Protekcija — kad lenkai perdaug neįsigalėtų!).

8.II.

— Gudams iš „Homano" cenzūra išbraukė redakcijos str. — „zu viel politisch" esą. Čia tą str. „nuvogęs" įdedu.

— Paskelbta apie laikraščių, knygų ir t.t. spausdinimą ir cenzūrą. Viskas eina per dvi cenz.: militärische u.[nd] politische.

— Užginta lankytis geležinkelyje.

— Įsakyta iš vieno namo Našlaičių gat. (nr. 29) visiems gyventojams, kurie persikrausto, ateiti į dezinfekcijinę kamerą. Kitaip bausmės. Mat, pasirodė šiltinė.

— „Zeitung d. 10. Armee" įdėjo iš «Колокол» [„Varpas" —

Petrapilio laikraštis] ištrauką apie lenkus, žydus ir lietuvius. Kun. Bakšys labai džiaugiasi. Tą str. čia pridedu. (8.II.916).

7. Priedai prie 50 psl.:
1) priklijuota iškarpa *Polen, Juden und Litauer,*
8. 2) priklijuota iškarpa *No. 1 HOMAN Wilnia, 8 lutaho 1916 h.* Užpakaly mėlynu pieštuku P. Klimo įrašyta *Vok. cenzūra išbraukė iš N 1 „Homan".*

10.II.

— Pask.[elbta], kad visi vertimų informacijų biurai praneštų Bürgermeisteriui.

— Buvo inteligentų polit. posėdis. Atėjo žmonių apie 12-13. Paskirstyta darbas apie „Lietuvos visumą" veikalui pagaminti. [51] Tarpą istorijos ligi unijų — apsiėmė Šaulys, literatūrinį to tarpo judėjimą M. Biržiškai paskirta (susir.[inkimuose] nesilanko); teisės dalykus — Janulaitis. Etnogr. — Basanavičius. Ekon. — aš ir Stulginskis. Santykius su lenkais, rusais ir latviais — Smetona; bažnyčios ir tikybos reikalus — Bakšys. Kalbos d.[alykus] — Smetona. Tas veikalas turės (pasirodęs vokiečių kalboj ir kitomis) išrodyti Lietuvos savitumą, atskirumą — draugėje su dabar užimtąja Gudija. Terminas sutvarkyti atskirų klausimų medžiagą paskirta maždaug 2 savaiti. Tatai turės būti ne studija, bet rimtesniosios publicistikos veikalas.
Čia pat pranešta apie Lenkų politikų nutarimus,kad 1) Lietuva ir Gudija yra „odrębna" [atskira, ypatinga] vienata, bet 2) savarankiško valstybinio kūno sudaryti negali, 3) kad ji turi būti prijungta prie Lenkijos po jos viršenybe 4) kažin kokios federacijos teisėmis, 5) kurią spręs išrinktieji atstovai, bet 6) Lenkijai privalu tie ar kiti kraštai įtraukti į uniją (?!) ir daug kitų „nesąmonių", kaip daug kas tuos nutarimus čia pavadino (buvo įdomu klausyti, kaip „pamišėlio dieninio" [dienoraščio]).

— Gudai dėl Konfederacijos klausimo išrinko savo politinę komisiją. Čia šiek tiek paaiškėjo, kad žydai Lietuviams joki esą talkininkai valstybės idėjoms remti, nes — apsireiškią kaip griežti okupacijos — aneksijos (vokiečių) šalininkai, iš to ieškodami tik gešefto. Vienintelis talkin.[inkas] — gudai, ir tie nugudę. [52] Gudai klausia lietuvių, ar jie neleistų

savose mokyklose, keliems gudams atsiradus, gudų kalbos lekcijų klausyti. Principe, žinoma, bet mokyti tesirūpina patys gudai.

— Smetona iškėlė didelį reikalą — suprotokoluoti įvairių įvairiausius faktus, lieč. santykius su vokiečiais ir lenkais, tiek prov.[incijoje], tiek Vilniuje (pvz. — lenkiškus pasus, lietuviams išduodamus, kada yra lietuviški; lenkų mokyklų veržimas lietuviams; arba, kaip kun. Mironas pasakojo, kad jo par.[apijoj] vokietis — poznanietis — lenkas — kareivis prašė, kad jam bent 10 mokinių garantuotų, nes kitaip jį ims į frontą, o jis prisižadėjo, nors ir lenkiškai mokys, „ale bez żadnej Polski" [bet be jokios Lenkijos]).

— Čia pat iškilo, kad lenkai Vilniuj trūksta „ponų", mokančių vokiškai, ir todėl „Upravoj" [miesto valdyboj] ir kitose įstaigose tenka ieškoti lietuvių, nes žydų lenkai visai nenori įsileisti į bet kokias pozicijas.

11.II.

— Lietuvių Komitetas spaudžia blankus savo vekseliams, paskolą 20.000 rub. užsitraukdamas ir apsidrausdamas judinamuoju (plečiaus [sklypo] ir namų) turtu. Tikisi vis tik, kad ir atsiųs kas pinigų . . .

[53] 15.II.

— Gauta atsakymas iš Oberbefehlshaber Ost [vyriausio kariuomenės vado Rytuose] dėl laikraščio. Girdi: dėl technikos ir piniginių kliūčių, „Dabarčiai" neseniai į Kauną tepersikrausčius, perkelti jos į Vilnių negalima. Gi leisti naujo laikraščio Vilniuje štabas nemano, nes jam rodosi, kad tinkamai praplatinta „Dabartis" visiškai galinti patenkinti lietuvių reikalus. Patarimas — įsirašyti „D." bendradarbiais ir rašyti str. liet. ir **vokiečių** kalba, siunčiant tokiu ir tokiu adr. [esu] cenzūron. Str., liečiančių tautų ir luomų santykius, jei juos gali šiaip ar taip „trüben" [drumsti]—negalima siųsti. O palengvinimui pašto patarnavimo vėl nurodo adr.[esą]. Šit, ir viskas.

Bakšys perskaitęs — nė į kėdę nepataikė atsisėsti, bet sėdo ant žemės. O Smetona už vokišką rašymą sugniaužęs kumštį šitaip būryje prabilo: „Mes jiems (vokiečiams — štabui) parašysim, ar jūs žinote, ką reiškia ‚jobtvojumat' ' — o tai

Vyriausiojo kariuomenės vado Rytuose administruojami plotai — „Ober Osto kraštas".

Viršelis knygos *Das Land Ober Ost*. Deutsche Arbeit in den Verwaltungsgebieten Kurland, Litauen und Bialystok-Grodno. Stuttgart und Berlin. 1917.

(Iš dr. P. Reklaičio rinkinio)

jūs"! . . . Nuo to ėmė kristi ūpas — išspruko keletas piktų žodžių prieš vokiečius — plėšikus, mūsų krašto alytojus, o kun. Braziui, kurs čia pat pasitaikė, už jo vokišką iš seno „orientaciją" ir visai stipriai teko nukentėti. Bakšys šaukė skelbti „Dabarčiai" boikotą ir į štabą parašyti tik lietuviškai — tegu verčiasi sau . . . O jei pakars — tai ima juos velniai.

— Tik šiandie iš cenzūros spūsčių ištrūkęs pasirodė „Homan'o" nr. 1.

[54] 16.II.

— Kada nuėjau Komitetan — čia kaip avily ūžia. Bakšys vokiškai rašo visokius raštus, liečiančius Komiteto bėdas, į vokiečių administraciją. Šernas — „Švietimo vadinamos ministerijos" raštvedys su „mokyklų inspektorium" Janulaičiu vėl kažin kokias žinias tvarko vokiečiams. Dogelis apklausinėja visus, kas tik ateina; kun. Stankevičius rašo kažin kokį laišką angliškai, o Smetona visiems lietuviškai „originalus" atvaro. Stulginskis nei šen, nei ten neprilipdamas, tūpčioja, lyg vištų numindžiotas. Šaulys gi, kurs taip neseniai dar tose sienose šmėkla, lenkų parsidavėliu, vaidenosi — pirmininko kambary, su visais rimtybės atributais, apie aukštosios Lietuvos politikos reikmenes* vieną kitą svarbų žodį nuteškia. Ir eina naujosios Lietuvos darbas — o viskas sukas apie tai, kad Komitetas galutinai pinigų ima trūkti . . . Ir vis tik nežiūrint į tokią atmosferą, su Smetona gavau bent 1/2 val. pasiginčyti dėl „devynetų" ir „devynergių" aritmetikos teorijos vadovėly. Jis remiasi Jablonskiu, kad devynetas «девятерка» **negalimas**, girdi, tai — nevienodų daiktų grupė; nors vėl devynergis tereiškia devynių metų gyvulį. . .

— Pasakoja žmonės, kad vokiečiai belaisvius šunų mėsa maitiną.

[55] — Žydai už 1 rub. duoda daugiau, nekaip yra vokiečių kursas nustatyta.

— Iš Šiaulių atvažiavęs žmogus pasakoja, kad pas juos rugiai po 75 kap. pūdas; už avižų pūdą dažnai 1 Mk. temoka . . . Žodžiu — pigybė. O Vilniuj! Mat, visai uždrausta čia įvežinėti. Pasirodo dar, kad provincijoj katalikai senoviškai savo ožį varo. Sakysime, Šiaulių progimnazijoj — Galdiko

* [reikalus]

globoj besančioj — visai nepriimta mokytojų, šiek tiek pirmeiviškesnių, nors jie geresnį cenzą turi (pvz., Klupšo). Jokios niekam apyskaitos nenori duoti — nors naudojasi subsidija Komiteto, kur dalyvauja ne vien klerikalai. Toks pienburnis Jucaitis gi ten bemaž didžiausias „plepesorius" [profesorius] — mat, katalikas. Moko tarp kita ko prancūzų kalbos (kaip pirmiau Vilniuje), o pats dar, rodos, nė paskaityti lemtai neišmano . . .

17.II.

— Inteligentų sus.[irinkimas] iš eilės (kas ketvirtadienis). Pirmas klausimas — tai atsakymas Oberbefehlshaber Ost dėl „Dabarties" ir naujo laikraščio. Dega prieš vokiečių politiką, kad čia nebūtų lietuvių jėgos. Smetona — būtinai griežtai jiems parašyti kitą laišką, kame būtų išrodyta vokiečių sumanymo niekingumas. „Dabartį" gi reikią tiesiog boikotuoti. Daugelis pritaria. Tik Vileišis mano, jog kito laikraščio neturint, boikotuoti neverta. Nors prie aiškios konkliuzijos neprieita — bet naujo Vilniuje laikraščio steigimas (savaitinio) — nesukėlė pasipriešinimo. [56] Laišką štabui suredaguoti ir išklostyti motyvus — pavesta tam tikrai komisijai, kuri ir pirmiau jau tos „intelig. grupės" reikalus dirbo.

— Tarp kita ko čia nugirdau, kad naujos papildytos Miesto Dūmos posėdy vokiečiai užproponavo vartoti maždaug oficialia Vilniaus kalba **lenkišką**, nes ji esanti daugiausia suprantama. Ten Bakšys protestavęs (o kiti?).

— Basanavičius paskaitė savo raštą apie etnografines Lietuvos ribas nuo Mesijošiaus Maižiešiaus laikų ligi XVII a., kurs yra taikomas ruošiamai monografijai — brošiūrai (žiūr. aukščiau).

— Šaulys ruošia lenkiškai kalbantiems Lietuvos piliečiams pasiskaitymų knygą — ištraukomis iš lenkų rašytojų apie Lietuvą.

18.II.

— Šiandie gavau pakvietimą pasiimti „Lietuvių liaudies universitete" skaityti politinės ekonomijos kursą. (Ką, brač, į propesorius Lietuvoj netrunki pakliūti!). Dabar, tiesą sakant, apskritai Vilniuj yra mada „universitetai", kaip vokiečiai juos pavadino — „sogenannte Universitäten" [vadinamieji uni-

versitetai]. Žiūrėk, kokia virėja ar kambarinė kitą sutikus jau ir klausia, kieno „wykład'us" [paskaitas] klausanti . . .

— Žydai daro koncertą (pask.[elbta] vok. ir žydų kalba). [57] „Armeezeitung" sako, jog ir nuolatinis žydų teatras atsidarąs (Lukiškių cirke —). — O lietuvių vargšų vis tik Vilniuj nematyti ir gana! Su teatru vienas Landsbergis, senelis (kur žada vasaros neprigyvensiąs), besibasto ir tai vis jam nesiseka, susibara, susikolioja, subyra, išyra . . . Dabar ir salės negauna.

22.II.

— Erzerumą rusams paėmus — žmonės jau ėmė budėti, ar tik vokiečiams per aną galą galo nepadarysią . . . Gatvėse apie paėmimą neskelbia, nors „Berlin. Tagebl." buvo pranešta.

— Pask.[elbta], kad visos (polit. ir nepolitinės) draugijos, senos ir naujos, turi turėti vokiečių valdžios leidimą, ir senos turi išsirūpinti jį ligi 10.III. Draugijas gali uždaryti.

— Lietuvių Komitetas gavo iš Tatjanos Komiteto per Ispanų konsulą vieni sako 1000 rub., kiti — 2000 (sužinosiu vėliau). Šiek tiek ūpas atsigavo. Būsianti proga susisiekti su Rusija.

— Senoji Miesto (Vilniaus) Dūma su Venslavskiu padavė šiandie savo dimisiją — matyti, nori «с честью сойти с постов» [garbingai pasitraukti iš pareigų] prieš vokiečių valdžios įsiveržimą. Žmonės tą dalyką prasčiau išaiškina: bobos — kad ir be to būtų Dūmą prašalinę, kad supuvusias bulves miestui pristatinėja, o politikai — užtat, kad daug miesto pinigų išeikvoję ir prisilupę; prisodinę visokių nereikalingų žmonių — kuriems nėr kas veikti be algos atsiėmimo; ir apskritai — mieste baisi netvarka. [58] Dabar, matyti, vokiečiai paims viską savo rankosna ir tik duos tam tikrai tarybai (piliečių) patariamąjį balsą.

— Vokiečių valdžia uždarė: „Kursy naukowe" [mokslinius kursus] (kur inteligentams laikomos buvo mokslo paskaitos); „Komisiją edukacijiną" [sic] ir kokią ten katalikišką „Oświatos" [Švietimo] d-ją. Šneka, kad už tai, jog be jokių statutų dirbę; kiti — kad čia vokiečiai iešką pinigų, nes čia daug esą būta ir miesto pinigų paglemžta . . . Vadinasi, lenkams nemažas smūgis.

— Artinasi mano 25 metų „Dangaus rūkinimo" sukaktuvės

[dvidešimt penktas gimtadienis], ir plaukai stojasi — jog net rūkinimo dūmų ir tų dar ant dangaus nežymu. Kada gi, kada gi??? Vis nėr „kada" . . .

23.II.

— Pasirodo, kad Vrublevskis peršnekėjo Miesto „stulpus" (kurie taip garsingai „polnische Wirtschaft" varė) duoti dimisijon ir savo nutarimą prieš pat paskutinį momentą sulaikė.

— Komitetas gavo iš Tatjanos Komiteto 2000 Mk. per E. Vileišienės rankas. Vil. atidėkodama parašė „Gott segnet der strahlenden Sonne Grossfürstin Tatjana [„ Dievas laimina spinduliuojančiai saulei didžiajai kunigaikštytei Tatjanai . . ." — vokiškas tekstas klaidingas] ir t.t." . . . 2000 Mk. Komit. gavo dar iš Gaigalaičio ir 150 Mk. iš vieno milicijos viršininko provincijos miestely.

— Šiandie, pagalios, atėjo vokietis iš „Armeezeitung" pas mane liet. kalbos mokytis, o aš — vokiečių.

[59] 24.II.

— Vėl iš eilės „inteligentų klubo" posėdis. Dėl „Dabarties" visai naujas ūpas. Šnekėta su vietiniu cenzorium ir jis perspėjęs nieko „Dabarčiai" ir štabui kol kas pasiskundžiant ar protestuojant nesiųsti. Nes, kaip ir visur biurokratiškai, taip ir čia jie darys, kas jiems reikia. Jis net stebėjosi, kad mes gavome tokį ilgą ir prielankų atsakymą. Paprastai jie arba visai neatsako, arba trumpai atrėžia. Vietiniai Vilniaus cenzoriai ar „Presseamt'ai" gavę **paliepimą**, kas savaitė pristatyti du kartu žinių iš Lietuvių gyvenimo. Be to, prižadėjo išsiuntinėti koresp. ir straip. ir vien lietuvių kalba (be vok. vert.). — Nutarta — sudaryti tam tikrą biurą, kurs registruotų parašomuosius „Dabarčiai" str. (mat, kad paskui galima būtų spręsti, kaip mūsų korespondavimas vyksta), kurs, be to, reikale (kad neiškreiptų minties) vers kuriuos svarbesnius dalykus į vok. kalbą. Stengtis rašyti tik lietuviškai (nors sužinota, kad vertimo sąlyga yra bendra visiems). Dėl naujo vilniškio — mūsų laikraščio — kol kas nutarta palaukti. J. Vil. dargi, apskritai, mano tokio laikraščio nereikiant, nes kas apsiims jo redaktorium būti ir imtis atsakomybės — grįžus rusams — mat, ar šiaip, ar taip reikėsią vokiečiams

pataikauti. Gyviau sukilo klaus.[imas] dėl lietuvių laikraš. (informacinio) Berlyne (vok. kalba). A. Sm. mano, kad tam reikalui reiks bent 5000 rub.; jau net su [60] Šauliu sustatyta buvo to laik. turinys (be galo platus). Ieškota progų susitarti su Prūsų lietuviais ir su J. Žilinskiu, kurs dabar gyvena Vokietijoj. Tačiau čia pranešta, būk J. Žilinskis ketinąs su stud. Ašmiu leisti Olandijoj laikr. (prieš vokiečius). Tas dalykas palikta dar ištirti. Drauge iškelta reikalas lietuvių atstovybės Berlyne. Kilo tačiau balsų, kad mažas laikraštėlis negalės tokios įtakos padaryti, kaip brošiūra ar knyga; be to, ir daug bėdos su pačiu išleidimu (gavimu leidimo, atsakomuoju redaktorium ir t.t.). Gana viskas išėjo neaiškiai, o kada Dog.[elis] papasakojo, kaip kunigai kūrė lietuvių atstovybę Romoje (kaip buvo tesurinkta 150 rub., o paskui išsiųstas Prapuolenis, striukai atsidūręs, bombardavo telegramomis, ir niekas nenorėjo pinigų duoti) — tai visai tas reikalas susipainiojo. Vis, galų gale, rado progos tikėtis Amerikos auksu ir gana optimistiškai ėmė žvalgytis į ateitį. Tuo ir baigės. Žmonių buvo apsčiai. Posėdžiai eina gana rimtai ir slidžiai, tarytum, viena šeimyna.

25.II.

— Visai nėra mieste cukraus. Matyti, paslėpė, kai taksas pastatė. Už 1/2 sv. žydai moka nulupti po 50 kap.

— Į miestą nieko iš sodžių nebeatveža. Provincijoj gi kareiviai viską išperka. Sodžiuj rusų pinigus ypačiai ėmė [61] branginti; už markes bemaž negalima pirktis. Pasiūlius rusų pinigų, bet ką lengviau nupirkti gali (kursas, be to, nustatyta žmonių sodžiuj 1 Mk. = 50 kap.). Eina gana keisti maininkavimai pinigais. Už 100 rub. duoda 160 Mk. (vietoj 150 — o kartais ir daugiau).

— Buvau komendatūron „melduotis", kaip „karo" amžiaus vyras — bet žmonių — tokios eilės, kad dar atidėjau, nors, sako, paskutinis terminas 1.III.916.

26.II.

— Agron. ir teisių pagal. teikti d-jos posėdis. Legalizuotis (sulyg išleistuoju paskelbimu) Jan. duota išverst vokiečių kalbon d-jos įstatai. Rūpinamasi taip pat išversti „Sveikatos", „Žiburėlio", „Kanklių", „Rūtos". Toliau J. Vil. duoda

piniginę savo kelionės apyskaitą — išleidęs apie 1.200 su viršum rub. Jis [taip] pat papas.[akojo], kad vakar pas jį atėjo Kognovickis ir prašė sustatyti sąmatą jų (Lenkų Komiteto) gautiems pinigams iš Lozanos (51.000 Mk.) tarp lietuvių padalyti. Mat, anas Komitetas įsakęs — lietuviams būtinai išduoti (tur būti, paderėjo lietuvių išsiųstas — užuolankomis, nes komendantūra neleido — laiškas Lozanon apie padalymą aną kartą . . .). Su Lietuvių Komitetu jie reikalų nenorį turėti — nes ans varąs agitaciją prieš lenkus. Tačiau Vil., nepasitaręs su Liet. Kom., netiko, o tada ir anie sutiko. Žadėjo lietuviams pusę, t.y. 25.500 Mk. Vileišis, pasitaręs su S. Kair., nusprendė 14.000 pateikti L. Kom., o 11.500 Mk. — Agronomijos. Tuo reikalu Vil. nuvaž. [62] pas A. Sm., bet šis tuojau ėmė apskaitinėti, kad L. Komiteto skyriams reikia mažiausia 20 tūks., kitaip sakant, A. Sm. davė suprasti, kad visi pinigai priderą L. K-tui. Bet kada J. Vil. nuvažiavo pas Dogelį, tai pasirodo, kad ten, kur Sm. sakė reikiant 5.000 Mk., Dog. rado pakankamu ir 1.000 arba dar mažiau . . . Tuo būdu ir išėjo apie 14.000. Kada su ta sąmata nueita pas Kognov. — tai ans pasakė lietuviams teduodą 25.000 rub., gudams gi — jie nieko neduoda. Tada Vil. Gudų draugijai iš savos dalies paskyrė 1.500 Mk. (vietoj manytų 2.000 Mk.). Svarstys tą sąmatą Beckeraičio taryboj pirmadieny. Pinigus išsiuntinės tiesiog valdžia per komendantūras nurodytiems žmonėms.

Nutarta paakinti gudus, kad Taryboj jie netylėtų ir nesiduotų lenkams ignoruoti ir valdyti. Pačiam gale posėdžio kilo ir abejojimas bene vertėjo L. Komitetui taip džentelmeniškai 14.000 Mk. „perleisti", jeigu jis apie Agr. d-ją ir neužsimena, jei gauna **Lietuvai** pinigų iš Amerikos ar kitur. Jaučiama buvo atmosferoj naujos kivirčų bangos atūžiant . . . Pirmeiviai turi aiškiau tvirtinti savas pozicijas, o ne kunigams bernauti.

Svarstyta vasarinių mokytojams kursų steigimas po Lietuvą — pirmeiviškos dvasios. Sutikta. Proponuota dargi čia susižinoti su vok. valdžia. Jokių tarybų su kunigais (iš L. Komiteto).

Leisti Vipperio istoriją (800 rub.) nesutikta — dabar esą stipresnių [63] ir gyvesnių momento reikalų (atsišauk. ir t.t.).

Domaš. paskaitė savo koresp. apie Vilniaus maitinimą — iš

visur uždarė, nieko nepriveža ir tai vadinasi „Deutche Ordnung" [vokiška tvarka] — parašyta gerai smarkiai. J. Vil. paskaitė atsišaukimo projektą prieš Miesto Dūmą, kuri davusi vokiečiams išplėšti visus miesto sandėlius, paskui pati apgrobė miesto kasą ir pagalios neišdrįso net protesto (dimisijos) paduoti — matyti, bijodami skanaus kąsnio nustoti. Obyvateliai-praktikai nelabai norėjo su tuo atsiš. sutikti, kadangi jame stipriai vokiečių grobimas ir internac. teisės laužymas paliestas. Tada lieka išleisti jis demokrat. polit. partijų vardu, kaip agitaciją prieš nedemokratišką Miesto Valdybą, kuri dėl to ir niekam tikusi (gera proga. . .).

P. K. sumanė atgaivinti seniai beuždarytą „Vilniaus Aušrą", padavus „Zivilverwaltungui" legalizuoti senais įstatais. Kadangi mums — pirmeiviams — būtinai reikia savos švietimo draugijos.

— Girdėta, kad Liet. Komitetui vežąs kažin kas 8.000 Mk. pinigų.

— Vokiečiai džiaugiasi Verduno tvirtovės šturmu . . .

28.II.

— Paskelb., kad yra uždrausta gatvėje ir po namus elgetauti. Elgetos bus areštuotos. Uždrausta ir gatvėj daryti prekybą per vaikiukus, jaunesnius kaip 14 metų. O kas nori gatvėj apskritai pirkliauti, turi gauti tam tikrą Hausierschein'ą [prekiautojo po namus pažymėjimą]. (Vis, mat, mokesniams!)

[64] — A. Sm. jau nustojo tikėjęs Šaulio darbštumu ir proponuoja vietoj anos plačiai sumanytos kolektyvinės „Lietuvos visumos" — parašyti, dviem žmonėm susitarus, mažą populiarią-agitacijinę brošiūrą, kuri reikėtų gražiai prieinamai išversti į vokiečių kalbą.

1.III.

— Paskelbta, kad pranešimas dėl kariuomenės Komendatūrai atidėtas ligi 31.III (Kriegsangehörigen Meldung).

— Išl. taksa: kub. metr. malkų = 10 Mk.

— L. Komitetas rašo laiškus visiems (24) Vokietijos vyskupams (kun. Stankevičiaus sum.[anymas]), kuriame, prašydami padėti nukentėjusiai Lietuvai, à propos iškiša lietuvių atskirumą nuo Lenkijos. Taip pat lotyniškai rašo Olandijos

vyskupams, maždaug tokio pat turinio, nors ir be ypatingo lietuvių atskirumo iškišimo. Kom. gavo iš Švedų Komiteto 8 tūkst. su virš. markių.

2.III.

— Pask. alaus ir kaliošių taksos.

— 9.III bus visų Vilniaus gyventojų ir gyvulių sąrašas [surašymas] — maisto reikalams tiksliau aprūpinti. Kas priešinsis davimui žinių — štrafas [pabauda]. Rytoj kviečiama tam tikslui Beirat'as [patariamoji komisija], kur įeina Smetona ir Stulginskis.

— Vėl iš eilės intel. posėdis. Dėl „Dabarties": buvo J. Vil.[eišio] jau 2 sav.[aitės] pasiųsta per „Pressestelle" 9 koresp.[ondencijos] — jokio atsakymo. Palaukti dar savaitė. [65] J. Vil. pranešė apie projektuojamą ne tai politinį klubą, ne tai polit. organizaciją „Lituania", kur visų tautų atstovai informuotųsi ir savo **krašto** reikalus svarstytų. Bemaž visi — pesimistiškai žiūri. Sm. tiesiog čia mato „dalszy ciąg Obywatelskiego Komitetu" [Piliečių Komiteto tolimesnį paėjimą], kurs susikompromitavo ir dar nori naujoj odoj kyštelti. Jis nemato ne tik jokių vaisių, bet [mato] ir minusų lietuviams, kurie čia norima traktuoti lygiai su lenkais, kada lietuviai čia daugumos atstovai Lietuvoje. Paskaityta (projektas) atsišaukimas į lietuvius apie nepriklausomybę ir savarankiškumą (Lietuvos). Tik vienas Reinys — ėjo prieš nepriklausomybę (mat, aną kartą nebuvo), esą, „nepraktiška" dabar. Kiti pridėliojo priedų ir t.t. Nieko ypatingo. Daugelis dar, matyti, neatskyrė autonomijos nuo nepriklausomybės. Ūpas kiaurai patriotiškas. Pataisyti ir vėl paskaityti.

— Baisiai interesuoja visus vokiečių veržimas[is] pro Verduną.

— Užvakarykščiam „Kownoer Zeitung" nr. pasirodė Vinco Krėvės „Gilšės" vertimas.

— Didelis vargas su duona: nors ir turime „Brotkartes", bet tenka prie krautuvių daug šalti ir dažnai dar po kelias dienas neišdavinėja.

— Baigta spausdinti „Skaitymų knyga" (P. Klimo), „Aritmetikos uždavinyno" I dalis (vertė F. Bugailiškis, taisė P. Klimas).

— Vokiečių cenzūra, peržiūrėjus L. Mok. d-jos įstatų vert.[i-

mą], ištaisė klaidas ir tik taip leido spausti. (Buvo jau atspausta — tad reikės antru kart spausti . . .)

[66] 4.III.

— Artinantis visuot. žmonių (ir gyvulių) sąrašui, lietuviai ėmė bruzdėti. Šiandie 7 val. buvo sušauktas visokių „tetų ir dėdžių" posėdis, kur mobilizavo apie 62 žm. „skaitytojus" [skaičiuotojus], išrinko 6 žmones (autorit. išvaizdos) į „Zählung" biurų nuovadose tarybas (M. Biržišką, Č. Landsbergį, J. Vileišį, Šerną, Žmuidzinavičių, Gaidelionį — o pačių vokiečių pažymėti buvo Smet., Stulginskis ir Janulaitis = iš viso 9 nuov., kiekvienoj po 1 liet., po 1 žydą ir 1 lenką) ir nustatė tautos sprendimo principus. Būtent, kiekvieną, kas pasivadins „lietuvis" — taip ir užrašyti; o jei pasakys „tutejszy" [vietinis] arba „katolik", tai tyrinėti, iš kur gimęs, kilęs ir kokia jo „Muttersprache" [gimtoji kalba]. Rytoj „skaitytojų" pasikalbėjimas ir «пробная мобилизація» [bandomoji mobilizacija]. Gira (kaip nuovados viršininkas) papasakojo, kad lenkai pasipiktinę dėl žydų, lietuvių (mat, „Zählungskommission" posėdy nutarta skaitytojų žydų būsiant 200, lenkų 125 žm., liet. — 50 ir gudų — 25. Buvo lietuviams ir lenkams pasiūlyta po 100, bet Sm. nusileido, 50 atidavęs: 25 len., 25 gudams) dalyvavimo, ir nuovadų viršininkai todėl stengsis, kad tas sąrašas niekais virstų. Mat, jie įsitikrinę, kad 3 dienų ir 400 skait.[ytojų] per maža, o antra — čia kaip ir susiaurinta lenkų «розмах» [įsibėgėjimas] varyti savo darbą. Berods, vokiečiai labai indiferentūs dėl tautos skirtumų, anot jų, visi, kas čia yra, turės visviena būti „deutsch" („alle deutsch").

[67] Įdomūs menkniekiai. Kada, mobilizuojant „skaitytojus", buvo išmesta seniai ir kunigai, kaip netinkantieji, į kampą, kur sėdėjo 4 kun., iš pirmeivių vieno buvo mesta klausimas: „Kam, apskritai, tie kunigai tinka?" Visi nusijuokė, o Jezuk.[evičius] tik linksmai atsakė: „Pamatysi, kaip reikės vesti." A. Sm. gi, Jezuk.[evičiui] nenorint kažin ko pakviesti, ėmė sakyti: „nusiųsi tarną." Jez.: „Aš neturiu atliekamo tarno." — „Nusiųsk kokią prieglaudos mergaitę." — „Tokių nėra." — „Siųsk davatką." — Ha, ha, ha!!! Ir vėl viskas ramu, patriotiška. Nepaprasti santykiai. Viena šeimyna . . .

5.III.

— Agronom. d-jos posėdis. Prieš registruojant d-ją, bet nežinant ką gali vokiečiai su ja padaryti, dėl visa ko nutarta apsaugoti pinigai nuo konfisk.[acijos]. Tam tikslui tie 4.000 rub. su viršum perrašyti ant Domaševičiaus, o protokoluos įrašyta, kad tiek atsilyginta už užtrauktą pirmiau paskolą nukentėjusiems šelpti.

Kun. Jezukevičiaus prašymą vaikų prieglaudai išduoti pinigų — nutarti palikti be „vaisių" — teisinantis neturint pinigų, nors ir gana norėtume padėti (vis tik — tai neteisybė . . .) Juo[13] labiau, kada čia pat tuojau buvo nutarta įsteigti „Naujam sviete" savoji prieglauda (be nakvynės, su mokykla); **berods**, už pinigus, kuriuos gavo čia Vilniuj iš Lozanos (1.500 Mk.) — kad būtų kaip apyskaita duoti. Agr. d-jos reikia visur provincijoj steigti vietiniai skyriai ir tam [68] tikslui pagaminti instrukcijas. Nutarta sušaukti „kairiųjų" susir.[inkimą], kad pakalbėjus apie atsišaukimą, kurs patenkintų „kairius", ne tik bendrai lietuvius (kaip tatai yra anam bendram inteligentų būry).

— Vakare 6 val. buvo „mobilizacija" skaitytojų — atėjo vis tik apsčiai.

6.III.

— Gavau iš Milicijos pranešimą rytoj ateiti į mūsų nuovados „Passamtstelle" [pasų skyrių] — fotografuotis ir užsirašyti. Kviečiamas bilietėlis toks:

142

Okaziciel niniejszego numeru został wezwany przez
Wil. Milicję Miejską
do stawienia się w Biurze Kart legitymacyjnych na godz. 1 po połudn.

[Vertimas: Šio numerio parodytojas yra Viln. miesto milicijos pakviestas pirmą val. p.p. atvykti į pasų skyrių.]

Kitoj pusėj štampelis: „Milicja Miasta Wilna. III Komisarjat". Viskas, mat, Wilniuj „lenkiška."

— Vakare 6 val. buvo lietuvių ir gudų surašinėtojų sus.[irinkimas], kur vokietis instruktorius aiškino techniką. Vertė Smetona, Stul., Jan. Kilo daug abejojimų dėl įvairių klausimų, nes, apskritai, Stat. lapai prastai sutaisyta. Visi nujaučiame, kad ta statistika ne tiek mūsų labui (maisto sutvark.[ymui]), kiek mokesnių užkrovimui ar darbams varymui . . . Gudai irgi daugiausia prisibijo lenkų, kurie be abejonės visas savo tarnaites užrašinės lenkėmis. Kontrolės jokios negali būti, nes jų pavardžių nesurašoma.

8.III.

— Artinantis surašui, ima lenkai bruzdėti ir šėlti. Lietuviai taip pat „caveant" [saugojasi]. Yra išleista lenkų ir atsišaukimas. [69] Kad rašytųsi lenkais, jei nori, kad magistrate, teisme, gatvėse ir k.[itur] visur būtų lenkų kalba; kad susipratę lenkai kontroliuotų surašinėtojus ir būtų liudytojais savo ir bent dvejuos gretimuos namuos. Kad rusiškai kalbančius surašinėtojus gintų lauk, nes nė vienas lenkas neprivalo mokėti rusų kalbos. Kas lenkiškai nemoka, tešneka vokiškai ir vedasi vertėją. Agitacija eina ir per bažnyčias. Michalkevičius išleido kun.[igams] cirkuliarą, kad paskelbtų, idant visi rašytųsi koki yra ir neklausytų jokių agitatorių, bet daugelis kun.[igų] suprato „jokius agitatorius" — tik lietuvius.

Kiti kuklesni lenkeliai atsidūrė labai keistam stovy: girdi, jei pasirašysi lenku, tai esą išsiųs į Varšavą, o lietuviu užsirašyti nenori . . . Lietuvių rabinai (kurių po 1 yra kiekv. nuovadoj) ėjo skųstis pas Bürgermeisterį, kad eina lenkų stipri agitacija ir todėl jie priversti būsią visai atsisakyti nuo dalyvavimo . . . Žydai, berods, su gudais lietuvius palaikysią. Suūžė Vilnius nuo apačios ligi viršaus: ar čia Lenkija, ar Lietuva turi būti . . .

9.III.

— Šiandie pirma diena, kada Vilniaus „veidas" imta spėti. Pasirodė aikštėn lenkų agitacijos vaisiai. Tiesiog plaukai stojas kaip yra apkvailintos katalikų masės, ypačiai kunigų, per bažnyčias, kurie įsakė, kad „visi turi rašytis po 15 nr.", t.y. grafoj „Polen". Faktams nėra galo, kaip tik tik įėjus [70] surašinėtojui į butą — jau iš visų kampų ir maži, ir dideli cypia ir šaukia „polaki, nie litwini!" Bobos tiesiog prisispyrę

reikalauja, kad po 15 nr. visus užrašytų. Kada vakare lietuviai surašinėtojai susirinko įspūdžiais pasidalyti — tai prieš akis stojo pasibaisėtinas vaizdas. Net lietuviai, kurie iš Kauno gub. ir pavardės liet. — šaukia „polacy" — „bo tak kazał ksiądz w kościele [lenkai — nes taip liepė kunigas bažnyčioj]. Daug kur iš anksto ėjo per butus agitatoriai ir liepė lenkais rašytis. Kas šnekėjo ne lenkiškai — tuos varė lauk, ne kartą rengdavosi mušti, darė visokias scenas. Teko daugybė surašyti protokolų. Kas turėjo prieglaudose vaikus — tiems grėsė išmesti lauk vaikus, jei užsirašys lietuviais. Sukvailinti žmonės dažnai rėkdavo „czyściejszy rzymski polak" . . . [gryniausias Romos lenkas]. Bet visi jau (pagal proklamacijos nurodymus), kaip papūgos, skiria „katolik" nuo „polak", nes „katolicy mogą być i francuzi i niemcy [katalikais gali būti ir prancūzai, ir vokiečiai] ir t.t." Kai kur „susipratę lenkai" butų savininkai eidavo kontroliuoti surašinėtojus ir daryti presiją į savo gyventojus. Išeidavo nemalonių scenų. Gi lenkai surašinėtojai dažnai (yra užprotokoluotų scenų) paklausę pas lietuvaites, kad jos katalikės — užrašydavo „polacy"; o kada jiems pasakydavo, kad lietuviai, tai jie tokiu būdu atrėždavo: „co to jest, jeden raz mówicie, że katolicy, drugi raz-że litwini, sami nie wiejcie" . . . [kas gi yra, sykį sakot katalikai, antrą sykį lietuviai, patys nežinot] Tiesiog — Babelio bokštas! Tas pat santykiuos su gudais surašinėtojais. Visur per minias paleistas Lietuvos („Litwos") Gespenst (šmėkla). Tarytum Lietuva kėsintųsi Lenkiją praryti! Ir, tarytum, [71] nepaprastai baisus daiktas ta „Litwa". Daugelis pramano, kad nori, girdi, visus „litwinais" išversti, į „litewską" wiarą [tikėjimą] grąžinti ir daug įvairių nesąmonių. O lietuvių, iš tikrųjų, labai maža . . .

10.III.

— Šiandie vėl liet. ir gudų suraš.[inėtojai] susirinko. Ypatingo naujo nėra. Vis tų pačių scenų reprodukcijos. Nauja, rasi, tik tai, kad randasi provokacijų. Būtent ima liet.-suraš. skųsti, kad jie prievarta užrašę tą ir tą lietuviu, nors, iš tikrųjų pirmiau ir buvo pasisakę lietuviais. Ateina dargi su liudininkais. Tų skundų ant lietuvių ypačiai daug Šnipišky (kur ir aš surašinėjau). Lietuviai — „rabinai", kur dalyvauja nuovadų

Zählungkomisijose — tarės visą tą medžiagą surašyti ir pateikti memorialo formoj Direktoriui, kad išrodžius dabartinės statistikos „abejotinumą" tautos žvilgsniu.

— Išleista paskelb., kad ieškoma nuo 15 ligi 50 metų darbininkų į Vokietiją pavasario, vasaros ir rud. laukų darbams. Nuvež.[imas] — dovanai, mokesnis dienai ligi 1,70 Mk. ankst. pav. ir rud., 2,00 Mk. pavasarį ir 2,30 Mk. vasaros darb. Maisto 3 sv. duonos savaitei, 7 lit. nuliežto [nugriebto] ar 3 1/2 gero pieno, 1/2 sv. mėsos ir kitų mažmožių. Darbo 12 val. Butas šeimin[inko].

— Paskelbta, kad negalima piauti bulių, veršiukų, karvių, ožių ir t.t., taip pat skapinti arklių ir kitų gyvulių. Už nusiženg. ligi 6.000 Mk. baudos, o kiekviena 1-30 Mk. = 1 d. kalėjimo.

— Paske[lbta], kad alų bravorai tegali pardavinėti tik kareiviams.

— Paskel[bta], kad kraut.[uvininkai], kurie ims pardavinėti daiktus aukščiau taksų, bus smarkiai baudžiami (ligi 10.000 Mk.).

[72] — Iš cenzūros gauta atsakymas dėl „Aritmetikos uždavinyno." Girdi, neleidžią spausdinti, nes negeru metodu parašyta ir, apskritai, vokiečiai dabar neleidžia naujų vadovėlių spausti . . . Kišasi, matyti, visai ne į savo skylę. Jų buvo klausta tik — ar nėra čia ko priešinga karo dalykams. O jie — mat, išmano. Biaurybės, tur būt, nė neskaitė, nes dar neturi lietuvio cenzoriaus.

12.III.

— „Wilnaer Zeitung" įdėjo ištrauką iš Zechlino brošiūros „Litauen und litauisches Problem" (buvo spausd. Poznanės archivariume).

— Vėl buvo susirinkę surašinėtojai, bet nieko naujo. Rytoj rinksis lietuviai komisijos nariai, sustatymui memorialo apie lenkų agitaciją. Jaučiama, kad lietuvių būsią maža.

— Iš Kauno vokiečių kunigas atvežė žinią, kad vysk. Karevičius esąs Romoj pakeliui į Kauną.

14.III.

— Vokiečių kareiviams paskelbta, kad Vilniuj esanti „Fleckfieber" [dėmėtoji šiltinė] ir kitos „Seuche" [epidemija].

Todėl „Achtung". Nevaikščioti į namus, nebendrauti su civiliniais . . .

— Šiandie gavau sau pasą. Už tatai reikėjo mokėti 1 Mk. Davė lietuvišką.

— Ūpas — dar statistikos rezultatams neapsireiškus — lyg prislėgtas. Darbai lyg tarytum iš vagos išėjo. Lenkai ir dabar daro presiją į tuos, kurie užsirašė lietuviais, versdami juos persirašyti (ponai — tarnaites).

[73] — Maisto sąlygos tiesiog negalimos. Mėsos sv. apie 90 kap. Nei miltų, nei bulvių nėra. Vienos silkės po 16 kap. štuka. Jau nekartą obyvatelių tarpe buvo girdėti žodis „reikia kelti maištas". Sako daugelį žmonių mirštant badu. Vokiečiai viską paėmė savo rankosna ir, kada visoj Lietuvoj pūdas miltų apie 90 kap. — 1 rub., mėsa po 35-50 kap., sviestas 100 kap. — vokiečiai už supuvusias (iš Germanijos) bulves [ima] po 1 rub. pūdą, už miltus po 5-6 rub. pūdą ir t.t. Tai, vadinasi, — ant Vilniaus neuždėta kontribucijos! Kaip obyvateliai gi aprokuoja — ta Vilniaus kontribucija nuo vokiečių atėjimo siekia dešimtimis milijonų . . . tik, mat, nematomu būdu. Bet užtat, kiek bado! Pfui! Ir kas bus toliau? Gi vokiečiai tariasi dar 3 metus kariauti. Ir jau ruošia kitai žiemai kailinių rekviziciją . . .

16.III.

— Ketvirtadieninis intel. politikų jour-fixe'as [reguliarus susirinkimas nustatytą dieną]. Pirmas klausimas — tai Volkszählung direktoriui memorialas dėl statistikos (projektas). J. Vil. sustatė — taryboms su žydais — rusiškai, kur išdėstė lenkų agitaciją, presiją, brošiūras, taisymus ir t.t., dėl ko to tautų sąrašo skaitmenų negalima rokuoti sprendžiamais. Žydai — surašinėjimo komisijų nariai — sutiko palaikyti lietuvių apreiškimą, bet dar prašė palūkėti — savybėje [tarp savęs] pasitarti. Šiandie lietuviai nutarė, kad būtų „naudingiau" lietuviams, žydams ir gudams skyrium tolygaus turinio memorialus paduoti, bet kiekviename palaikyti bendrus reikalus. Suredaguoti mem. nuskirta J. Vil., A. Sm. ir P. Kl. Jo tekstą galutinį žiūr. priklijuotą psl. 75. [74] Rytoj 6 val. bus tarybos su žydais. Toliau svarstyta reikalas išrinkti tam tikrą komisiją prie lietuvių atstovų Miesto Taryboj (A. Smetonos ir

Stulginskio), kad jie galėtų sekti visa ir miesto, ir lenkų reikalais. Dėl to klausimo painumo — atidėta jis kitam ketvirtadieniui.

— Kažin koks prispaustas ūpas. Darbo, tarytum, nėra, tarytum, perdaug. Flegma ir nervozas. Sunku kvėpuoti! Visi tačiau surūpinti arba, tikriaus, smalsauja Verduno kovomis, naujais karais ir laukia paskutinio pragaro.

— „Armeezeitung" šios d.[ienos] nr. įdėjo Kalpoko paveikslą „Žiema" ir išgyrė. Ruošiama to pat laikraščio ir lietuvių dailės paroda, kur žada atvykti net Bezzenbergeris su Vydūnu.

— Už pietus moku po 85 kap. — ir pavalgęs tik pajaučiu patį apetitą . . . Žmonės duonos dėl 1/2 sv. po 5-6 val. turi laukti prie krautuvių.

17.III.

— Paskl. gyvulių aukščiausios taksos: gyvo galvijo 50 kg. — 40 Mk.; gyvos avies 50 kg. — 36 Mk. Taip pat žuvų: didesniųjų 1 pūdas nuo 13 ligi 20 rub., mažesniųjų (pvz. stintų ir kt.) nuo 4-7 rub. pūdas. Tarpininkams „garantuojama" 10% „rabato" [nuolaidos].

— Suredagavome memorialą Zählungsdirektoriui. Parašė jį, vaduodamasis paskut. int. susir. nurodymais, p. J. Vil. Ir reikėjo stebėtis, kad J. V., toks „obyvatelių" ir teritorijos principo šalininkas, įstengė visai dorai [75] „patriotiškai" sukombinuoti. Šaulys ir Vileišis — Lietuvos obyvateliai — visai ima grįžti į lietuvių tautos žmones . . . Tą memorialą ketinama keliais egzemplioriais šen ir ten nusiųsti. Gera proga Vilniaus istorijai ir lenkų akcijai aikštėn iškelti.

9. Priedas prie 75 psl.: priklijuotas trijų puslapių rašomąja mašinėle rašytas memorialas *An den Herrn DEUTSCHEN OBERBÜRGERMEISTER der Stadt Wilna*. Memorialo gale, šalia datos *Wilna, den 19. März 1916*, P. Klimas rašalu įrašė */Pasirašė: A. Smetona, Stulginskis, Janulaitis, Biržiška, Gaidelionis, J. Vileišis, Č. Landsbergis, Žmuidzinavičius, Šernas/.* Balsių minkštinimo ženklai /¨/ tekste įrašyti ranka rašalu tik pirmuose trijuose sakiniuose.

18.III.

— Girdėjau, kad žydai sutiko paremti (vakarykščiose tarybose) lietuvių memorialą ir patys savąjį ruošia. Esą lenkai „pavogę" apie 20.000 Maižiešiaus sūnų, lenkais užrašę. . . Tam tikslui

savo iniciatyva žydai darą kontrolę. Tačiau pats „Zählungsdirektorius" ir Beckeraitis sakę, kad tos statistikos **tautų** parodymų jie rimtai[s] nelaikysią ir nesiremsią jais.

— Be galo sunkus ūpas apėmė mane, kad mūsų žmonės dirbti nemoka. Šit, vadovėlių leidimas. Tik šiandie tesužinojau, kad be manęs, kuris turėjo visą redakciją ir korektūrą varyti (per dienas dažnai po 12 valandų sėdėjimo), tiems vadovėliams leidžiamoji komisija ponui Janulaičiui mokanti po 100 rub. mėn. už . . . apdarų prižiūrėjimą (!). Gi Janulaitis iš kampo į kampą zuja ir vis nieko lemtai ir tvarkingai nenudaro. Tuo tarpu išlaidų, iš tikrųjų, daug pasidaro. Bet užuot to, kad apdarinėjimą knygų pačiai spaustuvei atidavus (ir čia nereikia jokio Chef'o) ir reikalus su knygynais palikus vienam kuriam nariui (mokant jam % nuo išleistų knygų), Komisija tarėsi man sumažinti mokesnį . . . Girdi, užteksią po 3 rub. nuo lanko (geometrijos, aritmetikos, uždavinyno, kur tiesiog pašėlęs yra darbas koreguoti, juo labiau, kada rankraščiai pilni klaidų, netaisyklingumų, pražiopsojimų!). [76] Gi Janulaitis „už apdarus", žinoma, negali mažiau imti, kaip 100 rub. Mat, kas matė, kad koks pienburnis imtų daugiau gavinėti, kaip pats Komisijos ar M.[okslo] d-jos komiteto narys! . . . (Taip man tas metodas įsibiaurėjo, kad aš nenoriu jau 3 diena nė vieno tų barzdotųjų dėdžių matyti.) Tfui! Reikės visai nuliūsti pagalios dėl mūsų stulpų . . .

19.III.

— Kaune 20.III irgi daro žmonių sąrašą.

— Vokiečiai iš skelbimų vertėjo Kepalo pareikalavo visur liet. tekste rašyti ne „Vilnius", bet „Wilna" — girdi, esąs toks įsakymas (!).

— Tik šiandie tesurašė (išvertę) memorialą Oberbürgermeisteriui (ne Zählungsdirektoriui) ir pasirašė.

— Žydai taiso „Purimo vakarą" su dainomis ir kitais galais.

23.III.

— Int. būrio posėdis. Nutarta surinkti visa tautų statistikos darymo priemonių ir lenkų agitacijos medžiaga, kad kas valanda, kada reikia, būtų galima ji pakišti. Toliau išklausyta atsišaukimas į lietuvius, jau seniau skaitytas ir dabar

pataisytas. Daugiausia ginčų kilo dėl žodžio „nepriklausoma" Lietuva. Vieni čia matė baisią ereziją (Šaulys): kaip esą galima kalbėti apie tokią fantaziją, kaip nepriklausomybė; jis, kaip gera lietuviams velijąs, niekuomet tokio pragaištingo obalsio (nerealaus, neįvykinamo, negalimo) [77] neskelbtų. Bet kadangi nepriklausomybė visų kitų yra paskutinis siekimas — ginčai negalėjo dėl pačio principo eiti. Tik vieni norėjo nepriklausomybės sąvoką išreikšti žodžiu „savitumas", „savarankiškumas" arba tiesiog žodžiu „liuosa Lietuva". Pagalios nutarta vis tik „nepriklausoma". Dar daugiau painiavos išėjo su tuo, kas pasirašys. Šaulys tuojau: „jeigu jūs drįstate tokį drąsų „neprikl. obalsį" paleisti, tai būkite drąsūs ir drąsiai pasirašyti" . . . Buvo iš pradžių tarta, ar be, ar su parašu. Dėl stipresnio įspūdžio, kiti į kitus nusižiūrėję, nutarė su. Bet kada reikėjo išrasti tą parašą, tai ir sumišo. „Tautos taryba", „Komitetas" visų atmesta, kada paaiškėjo negalimoji čia uzurpacija; „Lietuvos liuosybės, nepriklausomybės šalininkai" netiko, nes iškelia aikštėn, tarytum, dar yra ir priešininkų. „Lietuvių būrys" taip pat kai kam išrodė priimtinu, bet neaiškiu. Pagalios nei šiaip, nei taip išbalsavo „Lietuvos nepriklausomybės skelbėjai". Visi nepatenkinti, bet nubalsavo. Žmuid.[zinavičius] tiesiog protestavo prieš tokią „apaštalų" rolę (juokėsi, be to, kad korektūra dar padarys „skalbėjus"). Apie veikalą apie Lietuvą nutarta taip: darbą atiduoti komisijai iš P. Klimo, Šaulio, Smetonos, o visą darbą darys Klimas. Apie atlyginimą turės būti pagalvota ir rasta tam tikslui šaltiniai.

[78] 28.III.

— Jau visai pavasaris. O aš ne tik negaunu juo džiaugtis, bet tokioj košmarinėj «мерзости опустѣнія» [siaubingoje tuštumoje], jog, rodos, imtum ir pasikartum. Prie visa to + dar mano gyvenime niekuomet nepritirta sloga. . .

— Nieko naujo. Didelė rusų Entlastungsoffensive [ofenzyva padėčiai palengvinti] vis tik minorinį ūpą kelia.

— Mačiau apie 5 paskelb.[imus] tokioj kalbų tvarkoj: vok., liet., lenk. (spausd. „Dabarty"). Turinys pakartota senų paskelb. (apie monop., popier. ir pan.).

— Lietuvos horizonte — ramu. Vokiečiai uždraudė bet kokius

vadovėlius leisti, net jeigu jų nenorėtume mokyklon imti (ir lenkams). Mokslo d-ja pritrūko pinigų — mano darbui [?][14] irgi trūko. Perdirbau Rygiškių Jono sintaksę, bet nežinau, ar išeis kas iš to.

29.III.

— Pask.[elbta], kad į Suvalkiją ir Gard. gub. tuojau reikalingas dantų gydytojas.

— Ot vargas su duona! Žmonės laukia, eina net iš ryto nuo 1-2 val. (nors ir uždrausta — dažnai išvaiko kareiviai ar milicija) ir galų gale išstovėję nieko negauna. Sako, būk atsiradę, kur dirbdavę kortas ir pardavinėdavę po kelias kapeikas. Užtat duonos pritrūksta. Dabar, esą, reikalausią, kad kiekvienas ir savo „ilgąją" kortą atsineštų. Laikr. paskelbta, be to, kad duonos vienu sykiu kiekvienas tegaus 1 kortai (3 1/2 sv.).

[79] — Int. klubo posėdis. Atsišaukimui išleisti sumesta po 2 Mk. Svarstyta klausimas apie Komisijos išrinkimą miesto reikalams (prie beiratininkų Sm. ir Stulg.). Šnekėjo, šnekėjo baisiai nuobodžiai ir galų gale buvo išėję, kad patys beiratininkai pasirinktų sau „padėjėjų", o Šaulys metė stiprų žodį, kad „beirat." neturi energijos miesto reikalais rūpintis. Sm. paėmė karštis, rėžė tokį pat atsakymą ir kitiems, kurie čia tos energijos irgi, matyti, neperdaugiausia turi, jei patiems beirat. leidžia pasirinkti „Komisiją". Antru kart bebalsuojant, jau vienas balsas persvėrė (!) ir išrinkta į tą „nuobodžią" Komisiją J. Vileišis, Domaševičius ir toliau ką jie pasikvies. Toliau ėjo klausimas apie laikraštį vokiečių kalba. Šaulys turįs iš Steput. laišką, kad toks laikraštis esąs leistinas, vokiečių valdžia jam kliūčių nedarysianti; iš kitų gi šaltinių sužinojęs, kad dargi, kada buvęs Presseverwalterių [spaudos prižiūrėtojų] susir. Kaune, jie pripažino labai reikalingu tokį laikraštį . . . Šaulys dar prideda, jog santaika greitais žingsniais artinasi ir reikia skubėti. Pirmi ginčai kyla dėl „orientacijos". Šaulys išklosto savo „vidurinės Europos" orientaciją, čia esą išganymas Lietuvai. Smetona, P. Kl. eina prieš bet kokią orientaciją ir sako, kad laikrašty turėtų vyriausiai informacijų būti arba grynai **lietu**viškosios orientacijos. Šaul. ima stebėtis fantastiškumu Lietuvos orientacijos ir vėl apie Lietuvos nepriklausomybės pragaištingumą ima

drožti filipikas. Pasidaro sumišimas. Šaulys, galutinai pritrūkęs argumentų [80] (Lietuva ore, ore kabo . . .), prikiša vieną žydą, didelį rusofilą, kurs patarė jam bent Lietuvos nepriklausomybę varyti, o ne vokiečiams pataikauti. Šauliui tas argumentas išrodė tiesiog «преубѣдительнѣйшим» [labiausiai įtikinantis] — iš tikrųjų tik parodė, kad kurių-nekurių žydų geriau suprantama ir jaučiama dalykas, ne kaip pono d-ro filosofijos. . . Baisiai biaurų ispūdį darė tas pataikavimas ir šunuodegiavimas vokiečiams (paskui juokėsi, kad Šaulys ieško Berlyne karjeros. . .). Kažin kokiam kontakte išrodė ir J. Vil. (tiedu mūsų pirma lenkų strubuodegiai, o dabar, matyti, vokiečių). Taip ir pasibaigė. Jautei žmogus, kad tuodu tipu tam bendram rate neilgai tvers. — Berods, pat pradžioj dar buvo svarstomos temos, iš Kauno atsiųstos (nežinia kokiu tikslu), apie įvairius Lietuvos klausimus. Šis tas paskirstyta parašyti (ypač daug pasiėmė Janul.).

— Sužinota iš Kauno, kad J. Vil. „Dabarčiai" parašęs Bakšio kalendoriaus kritiką ir, kaip A. Damb.[rauskas] praneša, ten esą „asiliškai" įspirta P. Klimui. Be to, vokiečiai būk imą konfiskuoti kal., bet str. nedėjo, nes matę čia košės . . . Bakšys tokį J. V. darbą vadina tiesiog šnipavimu ir provokacija (kam dabar, tiesą sakant, toji J. Vil. kritika reikalinga? kada nėra jokios lietuvių vidaus presos! [spaudos] . . .).

[81] — Sm.[etona] konfidencialiai pranešė, kad Šveicarijoj kažin koki Lietuvos bajorai skelbią Lietuvos nepriklausomybę (ir nuo Lenkijos!).

— Šiandie pabaigiau „klijuoti" Ryg. Jono sintaksę.

1.IV.[15]

— Pradėjau rašyti brošiūrą apie Lietuvą, Smetonos ir Šaulio padedamas (juodu pristatinėja bibliografinę medžiagą).

2.IV.

—Išklijuota pask.[elbimas] **mėsos** taksų: jautiena rus. sv. 1,10 — 1,30 Mk., veršiena — 0,90-1,00 Mk. Lašiniai — 2,00 Mk. ir kt. Pardavinėti reikia švariai, rankom čiupinėti uždrausta. Už priešin. bausmė ligi 5000 Mk.

— Agronomijos d-jos posėdy nutarta vaikams mokykla-prieglauda įsteigti. Pinigų įvairiems politikos ir kt. uždaviniams suvartoti — nutarta 4.000 rub. nuslėpti. Šaulys čia įnešė savo

sumanymą leisti vokišką laikraštį ir prašė 1.000 rub. į Berlyną važiuoti. Bet kad nebuvo kvorumo — atidėta tam tikslui posėdis ligi rytojaus.

3.IV.

— Agron. d-jos posėdis specialiai dėl „Berlyno ambasados". Šaulys praneša apie „grupę x", kuri pasiryžus Berlyne pradėti akciją — leisti laikraštį ir tartis su politikais, kam reikia pinigų. Čia ir prašoma iš Agron. d-jos „rezervų" nuo 500-1.000 rub. **pradžiai**. [82] Visų pirma buvo nutarta, kad galima apskritai iš fondų tokiam tikslui skirti. Bet kada užėjo [kalba] apie sumą, tai Šaulys nelabai norėjo pristatyti sąmatą ir, apskritai, tiksliau pažymėti „tos ambasados" išlaidas ir šaltinius, dėlei ko išėjo koks nepasitikėjimas ir klausimas reikėjo atidėti, nežiūrint į norą „forsuotai" tą visą „aferą" pravesti (Šaulys būtinai, matyti, nori į Berlyną nuvažiuoti). Įdomu ir tat, jog savo orientaciją į „Mitteleuropą" Šaulys šiek tiek sušvelnino ir stipriau stoja Lietuvos savarankiškų reikalų sargyboj (o gal tik tam, kad pinigų tikriau išgavus?). Pagalios, Šaulys užpyko ir atsisveikinti niekam rankos nepadavė (!sic transit gloria mundi . . .). Juokingi vis tik tie mūsų „diplomatai" ir „ambasadininkai", vis à la Marquis de Gabrys.

6.IV.

— Intelig. tautinės grupės posėdis. Svarstoma Malinausko sugalvotas laiškas popiežiui, kur pasiskundžiama ant lenkų su aštriais „spriksais" „nuverstai" rusų valdžiai. Čia pat **J. Vileišis** paskaito savo projektą, parašytą „echtkatalikiškoj" [grynai katalikiškoj] dvasioj — kur klaupiama prieš popiežių ir viltis dėl Lietuvos ateities laukiama iš Aukščiausiojo malonės. Pamanytum, Vileišis visai sukatalikėjo. Turinys irgi — pasiskundimas ant lenkų, bet konkretingiau, su reikalavimais vyskupų lietuvių ir gudų užtarimas. A. Sm. pridėjo, jog tas laiškas popiežių vargu [83] galėsiąs pasiekti — tai reikia rašyti taip, idant vokiečių valdžia žinotų lietuvių reikalus. P. Kl., tokio dvilypio adresato įtaką į laiško turinį pabrėždamas, rodo pavojų, kad tuo būdu popiežių mes įtrauksime į visai svetimą ir nevelytiną sritį, būtent, į pasaulinių mūsų reikalų sritį. Popiežius gi turi tik tikybos-bažnyčios reikalų žiūrėti

— užtat sako: tam laiške turi būti pravesta tik **katalikiška** argumentacija, o ne tautiniai-politinė. Po šiokių tokių ginčų (dėl rūpėjimo inteligentui lietuvių bažnyčios reikalų) nutarta išrinkti Komisija iš Vil., Smetonos ir Dogelio tam laiškui sustatyti pamatingiau ir sušaukti platesnį tam tikslui pasikalbėjimą. Įdomu, kad kunigai tame reikale, kaip ir apskritai, jokios savo pozicijos neapreiškė. Vyriausiai Smet. — jautė lenkų pavojų (metrikus, popierius ir kt. lenkiškai rašant — nes taip vokiečiai rokuoja esant „oficialine" [kalba], kaip jie tatai pripažino Vilniaus mieste). Žmuid. pranešė apie taisomąją pramonės - dailės parodą — vokiečių sumanymu. Parodą, kurią grynai dailės tikslui norėjo suruošti redakcija „Zeitung der 10. Armee", štabas **neleido** (!) — vis, mat, lenkai, anot Sm. . . . Dabar gi visoms tautoms lygiai — po tris kambarius — duoda vokiečių valdžia, kad įtaisius pramonės parodą **labdarybės** tikslams (mat, čia žmonės dirbsią ir parduotais daiktais šelpsią). Lenkai, turėdami, matyti, pinigų iš užsienio, įsitaisė prie prieglaudų visokių dirbtuvių ir, žinoma, lengvai galės pasirodyti su savo puodais ir batais. Lietuviai [84] gi tuo tarpu nieko panašaus neturėdami, o iš sodžių pavasarį, ir ypač tokioms biaurioms dabar gyvenimo sąlygoms Vilniuj esant — nieko negalės parodyti, kaip tai pritiktų **Lietuvos** sostinėj. Todėl nutarta, motyvuojant lenkų pinigų, kurie ir lietuviams buvo skiriama iš Centr. Komiteto Šveicarijos „Vevey", pagrobimu ir kitais galais, nuo (nuolatinės) pramonės parodos atsisakyti, bet sutikti grynai dailės — jei tatai vokiečiams nepatiks, tai ir visai nedalyvauti. Sm. buvo apskritai priešingas dalyvavimui, nes nėra ir jėgų, ir žmonių, ir čia vėl mato lenkų provokaciją.

7.IV.

— Paskelbta, kad mieste priviso falšyvų brotkarčių ir kad žmonės užtat negalėjo gauti duonos arba [turėjo] ištisomis valandomis laukti gatvėj. Dabar turį patys žmonės pasirūpinti, kad to nebūtų (sic!).

— Paskelbta baisiai smulki reglamentacija gyvulius mėsai skerdžiant (daktaro priežiūra ir švarumas ypačiai).

9.IV.

— Agron. d-jos posėdis. Prieš pos. J. Vileišis paskaito savo

atvirą laišką Lenkų Komiteto pirmininkams Kognovickiui ir Boguševskiui dėl jų politikos Piliečių Komitete ir dabar Lenkų [Komitete], gaunant savo vardu pinigus iš Komiteto „Vevey", kur aiškiai buvo nurodoma (žiūr. „Dziennik Pozn."), kad bent 1/3 dalis turi eiti lietuviškai kalbantiems; tuo tarpu jie [85] iš 309.000 su viršum fr. lietuvių organizacijoms paskyrė vos 12.000 rub., kitus gi, matyti, patys lietuviams davė — nors tokio davimo nieks nėra matęs, juo labiau, kad paties Komiteto įstatų §1 sako, jog jis šelpia tik **lenkus.** (Dėl to dalyko ir Liet. Kom. siuntė laišką-pasiskundimą Steputaičiui). Dabar vėl jie visur reikalauja, kad tuos pinigus, kuriuos jie paskiria, gavėjai pakvituotų gauną iš Lenkų Komiteto — čia nutarta kvituoti taip: „iš Cent. Šveic. Komiteto „Vevey" per Lenkų Komitetą Agron. draugijos (ar L. Komiteto) nurodymu tam ir tam skirtoji suma gauta . . .". Mat, kas įdomu: Boguševskis ir Kognovickis pirmiau buvę Piliečių Komiteto (bendrojo) prezidiume, ir „Vevey", matyti, jam[16] siuntė; paskui Piliečių Kom.[itetą] jie užmetė ir dabar, gaudami **senuoju** adresu, jie savinasi, kaip Lenkų Komiteto gaunamus pinigus . . .

Toliau buvo nutarta kuo greičiau prieglaudai nusamdyti butą ir p-lę Legaitę paimti mokytoja bei prievaizdu. Į Giedraičius agitacijai pavaryti ir pinigams nuvežti pasiūlyta Paknys.

— Privatim šis tas pasakyta apie reikalą laikraštį leisti, po 2 kartu per savaitę. Kadangi klerikalų jėgų čia Vilniuj nėra — leisti „demokratišką", visai su anais nesitariant. Nors Štabas nutarė galutinai laikraščio kito (be „Dabarties") neleisti — bet nauja motyvacija vėl tą klausimą nutarta pakelti ir antrad. sušaukti tam posėdį. Jau galvojama net tiesiog soc.-dem. laikraštį leisti, kaip kad Vokietijoj . . .

[86] — Išleista atsišaukimas, kurs čia ir pridedamas.

10. Priedas prie 87 psl.: priklijuotas atsišaukimas *LIETUVIAI!*, užsibaigiantis šūkiu stambiomis raidėmis *Tegyvuoja susipratusi ir liuosa Lietuva!* ir pasirašytas *Liuososios Lietuvos kovotojai.*

11.IV.[17]

— Pirmeivių mažas posėdis dėlei prašymo Štabui, kad leistų laikraštį. Motyvų išrodymo projektą parašė Janul. ir J.

Vileišis. Abu remiasi Bethmann Hollwego neseniai (5.IV) reichstage pasakyta kalba apie Baltijos tautų išveržimą iš Rusijos reakcijos, toliau „Dabarties" nustojimu kredito, kaip vokiečių valdžios leidžiamo laikraščio, kurs be to visai be atodairos į mūsų kultūrinius reikalus kelia (giria) vokiečių darbus; paskui dar tuo, kad dabar vokiečiai mums neduoda to, kas rusų buvo duota ir kuo mes jau seniai naudojomės ir t.t. Tik Janul. projektas — parašytas keistoku-polemišku tonu, o Vil. dar prideda argumentą, jog **vokiečių darbui padėti** mes norime, esą, laikraštį leisti, vadinasi, argumentuoja pačių vokiečių interesu. Abu projektu netinkamu. Paaiškinus, kad mums tam laiške reikia tik savieji kultūriniai reikalai aikštėn iškelti, kurie be laikraščio negali būti aprūpinti, ypač kada laikraštis Lietuvoj jau spėjo virsti kasdienine duona, — pavesta laiškas surašyti Kairiui. Laikraštis turėtų eiti 2 kartu per savaitę, metams — 10 Mk., redaktorius ir leidėjas Kairys bei Janulaitis. Jokios žinios apie tai klerikalams neduoti.

[87] — Paskelbta, kad nuo 12.IV kiekvienas turės gauti dar kontrolės brotkartę ir bus prirašytas tam tikrai kepyklai — nereikėsią tad ilgai laukti ir negalės būti falsifikacijos kortų.

12.IV.

— Žmuidzinav. padavė Oberbürgermeisteriui pranešimą, kodėl lietuviai negali dalyvauti taisomoj pramonės parodoj (nėra čia tokios pramonės, nes lenkai, pinigus paglemždami, galėjo įsitaisyti dirbtuvių, lietuvių gi nėra; antra — lietuvių namų darbas — yra dailės, o ne pardavimui, rinkai).

— Kitas atsišaukimas išėjo „konfederatų". Matyti, vieno Šaulio su Vileišiu parašyti [parašytas], nes kyšo, kaip stagaras, „Mitteleuropos orientacija." Žiūr. čia pridėtą [atsišaukimą] psl. 89.

11. Priedas prie 89 psl.: priklijuotas Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Konfederacijos Tarybos atsišaukimas *Piliečiai!* Atsišaukime *iš Vidurinės Europos valstybių pusės* P. Klimo mėlynu pieštuku pabraukta ir paraštėje įrašyta *Šaulys!*

13.IV.

— Jau į intelig. grupės posėdį neatėjo reikiamai žmonių. Tur būti, iširs. Po antrojo atsišaukimo, kurs žymiai prieštarauja

pirmajam, tuo tarpu kada tie patys žmonės dalyvauja — kai kam išrodo keista ir „nečestno" [negarbinga].

14.IV.

— Buvau Lietuvių Parodoj, kurią sutaisė redaktorius „Zeitung der 10. Armee", bet kurios Štabas neleido. Dabar ans redakt. privatiškai rodo. Ir jau daugybė aficierių ir net generolų yra atsilankę, [88] šiandie čia susirinko apie 40 žm. lietuvių inteligentų. Redaktorius pasakė prakalbą, kurioj išsireiškė, jog apie Lietuvą vokiečių opinija nuo šios parodos pasidarė rimtesnė, nes jie čia randa daug savotiškos kultūros. Gražių linkėjimų netrūko. Bakšys vos girdimai jam atsakė irgi su linkėjimais Lietuvos labui. Žmuid., kaip „Dailės d-jos" pirm., išreiškė padėką. Ir galas. Paroda nors ir nelabai turtinga, bet gražiai išdėstyta ir gerą įspūdį daro. (Juostos, žiurstai, audimai, mezginiai, mediniai gražinimai, fotografijos, šis tas paveikslų, kur dar liko, ir t.t.)

15.IV.

— Paskelbta, jog galima važinėti gelež. Liepoja — Kaišiadorys.

— [Paskelbta] kad visi žemes apsėtų, o kas negali pats, Oberbürger.[meisteriui] praneštų. Kas to nepadarys — bausmė.

— Pask., kad į miestą galima visoki produktai įvežinėti.

— Paskelbta buvo laikrašty „Wilnaer Zeitung", kad duonos sv. bus 10 kap. (vietoj 11 — juodos) ir 12 1/2 kap. (vietoj 13 — baltos). Ir duos dienai ir žmogui vietoj 200 g — 250 g.

— Išspausta dar 3-ias atsišaukimas, sustatytas, matyti, s -d. [socialdemokratų] grupės. Žiūr. psl. 88.

12. Priedas prie 88 psl.: priklijuotas Savarankės Demokratingosios Lietuvos SĄJUNGOS keturių puslapių atsišaukimas *Lietuvos Piliečiai!*

[89] 16-24.IV.

—Ketvirtadieniniai „jours-fixes" ima irti ir tur būt iširs. Jau 2 kartu neprisirinko žmonių. Smetona aiškina tuo, jog čia visi esame vienybės ieškoję, o išeina, visai nepasitarus, visai priešingi atsišaukimai (konfederacijos — su Mittelmächte [Vokietija ir Austro-Vengrija su sąjungininkėmis Bulgarija ir Turkija] orientacija). Politika, tarytum, užsnūdo. Tik, štai,

Velykų 2-ą dieną ateina pas mane Sm. ir sako, jog iš Štabo buvęs pas Šaulį vokietis (gudų „Homano" cenzorius) ir pranešęs, jog 1) Suvalkų gub. dėl **politinių motyvų**, nors tai strategijos ir ekonomijos žvilgsniu nėra patogu, prijungta prie Vilniaus, kaip Lietuvos kultūrinio centro. Į tą vokiečių žingsnį lietuviai turi labai rimtai žiūrėti. Toliau - 2) vyskupo Pacevičiaus Kaune vokiečiai, kaip lenkinimo, nepatvirtinsią. 3) Berlyne laikraštis esą per vėlu dabar leisti. Geriau yra informuoti per Ober Ost [Oberbefehlshaber Ost- vyr. kariuomenės vadą Rytuose]. Todėl prašo parašyti lietuvių deklaraciją, kaip jie žiūri į savo ateities reikalavimus. Turės būti parašai žymesnių darbininkų, kurie būsią apreikšti tik tautų konferencijoj. Sąlyga — prielankus dėjimasis į Mitteleuropa [Vokietijos ir Austro-Vengrijos] sistemą. Ansai cenzorius yra paskirtas būti tarpininko tarp Ober Ost ir lietuvių politikos reikalams. Dėl tų tad informacijų sušaukta **intymus** posėdis iš A. Sm., J. Šaulio, J. Basan., kun. Dogelio ir manęs (kviesta dar buvo kun. Kukta ir kun. Stankevičius, kurie neatėjo). Posėdy nutarta: prieš deklaraciją ar memorialą rašant ir parašus [90] dedant, preliminariai nusiųsti Ober Ost (per tarpininką) tokį pareiškimą. Mes — lietuviai randame galimu tarti[s] apie mūsų įsidėjimą į Mitteleuropos sistemą tik, kada bus mums žinomos mūsų reikalų garantijos, kurias yra palinkus ta Mitteleuropa suteikti atplėštoms nuo Rusijos tautoms. Ir čia buvo išstatyti toki punktai, kurių suredagavimas paduota Smet. ir Šauliui. 1) Demokratinga Lietuva Vil[niaus] Seimo proforma. 2) Teisė Selbstbestimmung [apsisprendimo] kultūriniai-tautiniam ir politiniai-ekonom. plėtojimesi ir politiniai-valstybinės formos nusprendime. 3) Išėjimas į jūrą ir ekonomijos reikalų apspręsta teritorinė apyrubė [ribos] su **Vilniaus** centru. 4) Politinis Lietuvos savarankiškumas Mitteleuropos sistemoj. Be to, jau ir šiandie Lietuvai tų garantijų patvirtinimui turėtų būti 1) įvesta vienoda valdymo sistema visoj Lietuvoj, 2) pritraukta lietuviai į vietinio valdymo organus, 3) sutvarkyta ir leista lietuvių mokykla, 4) lietuviams duotas laikraštis leisti. Gavę pozityvų atsakymą į tuos paklausimus apie garantijas — mes reikalaujame leisti lietuviams padaryti visos Lietuvos veikėjų

konferenciją, kuri galėtų paremti mūsų įsidėjimo (į Mitteleuropos sistemą) sąlygas. Tuo ir baigėsi. Naujam reikalui ištikus, į tas intymias tarybas su Ober Ost tarta pašaukti dar Kairį ir Stulginskį. (Dėl Stul. [91] ginčytasi, kad jis nieko čia gero nepridės — bet Dogelis brėžė jo aukštą ir gilią politiką ir greičiau velijo save išsibraukti . . .). Kairio bijojo, kad perdaug principinės teorijos įnešęs [įnešąs?]. Janulaičio kandidatūrą atmetė — kaip žmogaus, kurio (anot vieno) galvoj „košė" ir kurs tik netinkamą ūpą įneštų į tarybas. Sm., svajodamas apie Lietuvos valstybę, iš anksto grasė lenkus iš Vilniaus išvysiąs ir dideliu džiaugsmu žiūrėjo į jūrą — Lietuvos uostą. Ūpas skaidrus ir pakilęs. Net Basanius — nušvitęs. Bet ar jau iš tikrųjų čia — taip „šviesu"? . . Vokietis ans, berods, sakė, jog Lietuvos likimas yra galutinai Ober Ost'ui paaiškėjęs. Dar neaišku su gudais. Jokios Lietuvos aneksijos nemanoma daryti.

25.IV.

— Komitetas gavo rūbų iš Švedijos. Išsiuntė padėkos laišką popiežiui.

— Vokiečių valdžia baisiai surūpinta laukų ir daržų apsėjimu. Paskelbta dargi sėklų ir daigų taksos.

29.IV.

— Vietiniai lietuviai apie 400 žm. kėlė mirusiųjų Lietuvos veikėjų atminimą katedros bažnyčioje, kur kun. Kukta laikė mišias, o Reinys pasakė pamokslą, pažymėdamas, jog darbas tėvynės naudai yra didžiai katalikų bažnyčiai malonus darbas, išeinąs iš dėsnio „mylėk savo tėvą ir motiną". Tų pat veikėjų (kun. Geručio, P. Kraučiūno, Jarašaičio, [92] Sasnausko) paminėjimui gimnazijos bute laikyta paskaitos: Naujalis ir Žmuidzinavičius apie Sasnauską, Janulaitis apie Jarašaitį, Gylys apie Gerutį, Bagdonas apie Kraučiūną. Susir.[inko] apie 50 inteligentų.

— Konfidencialus „Lietuvos diplomatijos" susir., kur dalyvavo: A. Sm., Kymantas, kun. Dogelis, Stulginskis, Janul., Kairys, Žmuidz., Šaulys, Basanavičius, Biržiška ir aš. Steputaitis vakar atvežė raštą — pasiskundimą Rusijos pavergtųjų tautų prieš Rusiją, kurs turės būti įduotas Švedijoj susirinkusiai neutraliai taikos konferencijai. Po iš anksto sustatytąja redakcija

norima gauti 2 parašu ir lietuvių. Tą dalyką pasvarstę, nutarėm jame dalyvauti — nes teisinga (ir gera proga pasirodyti pasauliui), bet pakištoji redakcija yra netinkama, nepilna ir neteisinga. Savajai redakcijai išdirbti išrinkta komisija, kurion įeina be pasirašančiųjų dar A. Sm. ir aš. Įdomu dėl žmonių, kurie pasirašys. A. Sm., kaip L. Komit. pirmininkas, suderąs su Rusijoj likusia [lietuvių] dalim, randa nepatogiu. Stovi kandid. Šaulys — bet jis kažin kaip praspūsta. Sutinka S. Kairys. Kyla reikalas suderinti (ypačiai užsienio lietuvių opinijai) dešinius su kairiaisiais. Proponuoja tad šalia Kairio Stulginskį. Stulginskis sakos negalįs, nes tarnavęs rusų valdžiai, kaip agronomas... Kunigai irgi nesijaučia galį. Basanavičiui, kurs anąkart rusams rašė ištikimą deklaraciją — dabar rašytis po priešinga visi randa „trefna" [nešvaru]. [93] Belieka Žmuidzinavičius, kurs nors ir ne dešinys, bet „wilder" [nepartinis] — praeina. Ateina vokietis, kurs praneša, jog parašai reikia telegrafu išsiųsti ligi 5 val. vakaro (buvo jau 2 val.) Tada preliminariai atsakyta, jog parašai bus su savąja redakcija išsiųsti rytoj 8.30 rytą. Vakare 8 1/2 val. susirinkusi komisija sustatė redakciją ir, išvertus (Šauliui) vokiškai, rytoj ryte pasirašys.

—Dėl deklaracijos, kuri buvo svarstoma taip pat konfidencialiame 24.IV posėdyje (žiūr. psl. 89), sužinota, jog mūsų reikalaujamų garantijų jie duoti negalį ir tokios deklaracijos nepriima. Bet prašo deklaratyviškai pranešti — ko mes norime.

Remarque [Pastaba]. Diplomatinis ūpas par excellence [geriausiame laipsnyje]! Žmonės taria, jog darosi įdomu gyventi. „Aukštoji politika" tinka lietuviams. Visi jaučia, jog per tuos popiergalius su lietuviais kvočiasi pats Bethmann Hollwegas..., kurs neseniai, rasi, pirmą kartą lietuvių vardą pasauliui iš valdžios lūpų paskelbė. O mėsos svaras Vilniuj 1.10 rub.! ir tos negauna... Sviesto nėra.

5.V.916

— 1-ajai gegužės L.S.D.P. išleido atsišaukimą, kurį pridedame čia (psl. 92). Lietuvių kalba tokio neišėjo. Mėginta išversti, bet paskui, pasirodžius netinkama, manoma naujai parašyti.

13. Priedas prie 92 psl.: priklijuotas Komitet Centralny Socjalno-Demokratycznej Partji Litwy keturių puslapių atsišaukimas *Socjalno-Demokratyczna Partja Litwy. Towarzysze!* Kai kurie žodžiai P. Klimo rašalu pabraukti ir kai kur virš lenkiškų žodžių ir paraštėje įrašytos lietuviškos žodžių reikšmės.

— Agron. d-jos posėdy — vis dar su prieglauda nepabaigta. J. Vileišis, važinėjęs apie [94] savo dvarą, praneša, jog žmonės visur verčiami sėti ir jog vokiečiai tam duoda arklių ir sėklų. Jis pats irgi tarpininkavęs. Berods, daugelis — be jokio žemės išdirbimo sėklas padraiko . . . Spręsta atidaryti nuo VI [birželio mėn.] mokytojams kursus, idant ne tik pramokius pedagogijos, bet ir politikos reikalams „supratinus." Biudžetas (2-3 m. [mėnesiams] 20 žm. su visu [iš]laikymu ir 2 mokytojam — Graužinio dvare) apie 4000 rub. Jei pinigų nebus — tai nieko nebus. Mokytojais kandidatai pastatyta P. Klimas ir ?.

— Buvo „diplomatų" grupės posėdis pas J. Šaulį — dabar ministerį visokių „lauko" arba užsienio dalykų. Pranešus, jog aną „pasiskundimą prieš rusus" Ludendorffas priėmęs, svarstyta nauja lietuvių deklaracija, kurioj Smetona išdėstė (I daly) lietuvių istorinio likimo vyriausius etapus. Nors buvo šiek tiek stilizacijos, bet, apskritai, labai tinkamai sudaryta. Pastaboms, pataisymams ir kt. nutarta duoti paskaityti Šauliui, Basanavičiui ir P. Klimui. Antrą, III ir t.t. dalis Sm. pritaisys netrukus. Įdomus „casus". Kada ėmėme spręsti apie šios „diplomatų" grupės sąstatą, kilo balsų ir abejojimų dėl Janulaičio. Girdi — nerimtas, nepastovus ir t.t. Galų gale Smetonai pasakius: „vis tik man keista lyg išrodo, kaip toki dalykai svarstyti be Janulaičio, taip esame pripratę . . ." Nutarta pakviesti. Šiame posėdy dalyv.: A. Sm., S. Kairys, M. Biržiška, J. Šaulys, J. Basanav., Dogelis, Stulginskis, P. Klimas.

— Pasirašėme, kad įgaliojome Kairį ir Žmuidzinavičių pasirašyti po „pasiskundimu". [95] Tas dokumentas atiduota L. M. d-jos archyvan **gerai** saugoti.

— „Dabartis" praneša apie J. Gabrio paskaitą Stockholme, kuri ar šiaip, ar taip išrodo prielanki ne rusams ar prancūzams, bet greičiau vokiečiams. Savotiška evoliucija buvusio prancūzų patrioto. Mename, jog čia bus Yčas su Šilingu jį apdirbę . . .

— 3-ią dieną gegužės, kada lenkai (kaip Lenkijoj) čia Vilniuj norėjo, matyti, padaryti „šventę-manifestaciją" dėl 3.V.1791 m. konstitucijos, Oberbürgermeist. pasišaukė Kognovickį ir pasakė, jog jis atsakys už bet kokią manifestaciją, kaip turįs plačius santykius ir įtakos vietiniuos lenkuos. Tas pat padaryta ir Michalkevičiui, kurs, bijodamas „provokacijos", tą dieną uždarė visas bažnyčias ir net gegužinių pamaldų nebuvo.

— Ruošiamoji Vilniaus bėdiniems loterija panaikinta; dėl to, jog lenkai atsisakė dalyvauti. Mat, jie esą dar rusų valdiniai ir negalį po vokiečių herbu dirbti (ant žetonų ir visur kur). Bet, iš tikrųjų, kaip jų atstovai tatai privatim paaiškino, jie nenorėjo šalia vokiečių erelio Lietuvos **vyties** ir būtų sutikę, jei čia būtų buvęs lenkų erelis . . .

11.V.

— Agron. d-jos posėdis. Mokyklų klausimas. Vokiečiai dėl Ober Ost įsakymo reikalauja, kad mokytų visur vokiečių kalbos minimum 6 val. per savaitę. Girdėta dargi sumanymas, kad po 4 metų būtų galima jau gimnazijos[e] viskas vokiškai mokyti. Po ilgokų pasitarimų nuspręsta: paleisti akciją po visą Lietuvą, idant [96] atsispyrus prieš tą pasikėsinimą naujų ponų. Verčiau teuždarie mokyklas, nekaip vėl vergavus. Jei šitaip nusileisti — tai jie ims kopti ant sprando. Tuo tarpu, be to, reikia sunaudoti tai opozicijai ir proga, jog žmonės be galo įširdę ant vokiečių už plėšrųjį valdymą. Be to, dar paaiškėjo, kad lenkai vėl stengias „padaryti" santykius su lietuviais. Pasišaukę iš pradžių Šaulį, iškvotė sąlygas; šis jiems pastatė: 1) kad pripažintų Lietuvos savarankiško apsisprendimo teisę ir principą; 2) kad tardamies apie reikalus iš lenkiškos pusės, kreiptųs į lietuvių visuomenės atstovus; 3) kad atsisakytų nuo savo ekspansijos planų šiame krašte. Dešinieji ir kairieji beveik sutiko, su visais (be tokio griežto 3), bet endekai [Tautinės demokratų /Narodowa demokracja/ partijos atstovai] — ne. Kitam pasitarimui pasikvietė Kairį, kurs, be to, sužinojo, kad Šaulys išdėstęs jiems ir savosios „Mitteleuropa-orientacijos", kas juos baisiai nustebino ir jie jau matą čia lietuvių-prūsų „bloką". Kairys paaiškino, kad tokios orientacijos Lietuvoj

labai maža, bet patys principai — sąlygos (santykių) pasilieka tokiomis (painformavimui įduota atsišaukimai). Mokyklų klausime, kuo surūpinti ir lenkai, nutarta statyti savitą taktą (žiūr. aukščiau), ir jei lenkai ir kt. prie to prisidės, tai galima bus toliau tartis dėl praktikos bendrų žingsnių.

26.V.

— (Rašau „lietuvių tautos compendium" nuo 8 val. ryto ligi 12 nakties kuprą įrietęs. Be to, redaguoju ir koreguoju sintaksę, aritmetikos antrą dalį uždavinyno — visa tatai taip užima laiką, jog neturiu kada nė kelioms [97] minutėms prisėsti dieniniui. O dar įvairūs diplomatiniai ir visai nuobodūs Agronomijos d-jos susirinkimai!)

14. Priedas prie 97 psl.: priklijuotas Lietuvos Socijaldemokratų Partijos Centro Komiteto keturių puslapių atsišaukimas *Visų šalių darbininkai eikit išvien! Lietuvių Socijaldemokratų Partija* (stambiomis raidėmis). *Draugai!*

Tarybos su lenkais, žydais dėl mokyklų pasibaigė zero. Rašome — aukšta „politikų" grupė iš 11 žm. (ar 10?) — memorialą Ober Ostui. «Докладная записка» [raštiškas pranešimas, memorandumas] apie visą lietuvių praeitį ir dabartį detaliai, bet bendrai ir — svarbiausia — punktai, ko Lietuva privalo, tariant, jos reikalavimai, kaip juos šiandie įsivaizdina „massgebende Leute" [autoritetingi žmonės] Lietuvoj. Rašo tą mem. Smet., o mes visi (Bas., Kair., Šaul., Dog., Stankev. (kun.), Janul., Birž., Stulg., Kl., J. Vil.) taisom, pildom ir t.t.

Atvažiavę amerikiečių atstovai—(Rockefellerio komisijos?) šiek tiek sukėlė ūpą, bet trumpam. Perdaug jau jų planai „biznieriški" ir fantastiški arba rėksmingi. Visur juos sekė vokiečių valdininkai. Gavo pasišnekėti labai trumpai. Net pasiinformuoti nespėjo. Ką spėjo, tai tik dėl to, kad pasivėlino į traukinį. Šiokių tokių, gal ir įdomių žinių apie juos galėčiau čia užrašyti — bet taip esu pavargęs, jog tiesiog ranka nei atmintis nedirba ir prašosi miegoti. Labanakt.

[98] 3.VI.

[—] Dar vienas lapelis. Mokyklos reikalais ne vienas dabar surūpintas, ir ne be juoko bijo vokiečių letenos. Tačiau tariamės ištversime.

[—] Išėjo iš spaudos sintaksė, mano iš Rygiškių Jono perdirbta. Toliau spaudžiame geografiją ir aritmetiką. Nieko naujo ir ypatingo.

15. Priedas prie 99 psl.: priklijuotas Lietuvos Socijaldemokratų Partijos Centro Komiteto keturių puslapių atsišaukimas *Kurkime ir saugokime mūsų mokyklas*. Atsišaukimo viršuje kairiajame krašte P. Klimo įrašyta rašalu data *3.VI.916*.

10.VI.

[—] Memorandumas parašytas. Išėjo didokas. Susideda iš dviejų dalių: 1) istorinės apžvalgos ir 2) dabartinių „Bestrebungen" [siekimų]. Vieną egzemp. parašais sutvirtinom ir padėjom į Mokslo d-jos archyvą. Kitą be parašų įteikėm tarpininkui vokiečiui (Süsemil? [dr. Susemill]).

— A. Sm. vieną dieną pagautas važiavo į Kauną, kur iš jo šio to kvotė, bet svarbiausia pranešė, jog Šveicarijoj būsiąs 26.VI Rusijos tautų kongresas, ir lietuviai tesiunčia atstovus, bus duotas **Ober** Ost leidimas — tik reikia pristatyti fotografijos. Susirinkę mūsų „geheim-grupė" [slaptoji] nutarė siųsti iš pradžių du atstovu iš dešinės ir iš kairės. Sm. iš pradžių spyrėsi nenorįs, bijodamas pakenkti Rusijos Komitetui, bet paskui sutiko, bent pseudonimu prisidengus, nes kito atstovo iš dešinės nebuvo. Varžytinės išėjo tik tarp kairių kandidatų: Kairio, kurio kand. ypačiai palaikė Janulaitis, ir Šaulio, kurs vokiškai gerai moka. Išrinktas slaptai vieno balso dauguma liko Kairys, bet tada išrinko + ir Šaulį. Tokiu būdu pasidarė 3. Pinigus kelionei, apie 1.500 Mk., Agronomijos [d-ja] ir Komitetas dalijasi pusiau. Kada tačiau dėl tų atstovų pasitarė su gudais, kurie irgi siunčia atstovus [99] Ivaną Luckevičių ir Lastauskį, pasirodė tačiau, jog gudai viską išplepėjo ir visas bene miestas, bent endekai viską jau rytoj žinojo — ir kas važiuoja, ir kad buvę tarybos. Lietuvių tarpe, kurie neįeina į tą mūsų slaptąją politikų grupę, kilo pasipiktinimo; ypačiai „šumijo" Žmuidzinavičius, kurs, girdi, pasirašyti po Hilferuf'u [pagalbos šauksmu] tai buvo reikalingas, o dabar tai ne. Taip pat piktinosi Šernas, kad kažin kas be jo imas Lietuvos reikalams atstovauti, girdi, kokią teisę turi tokia uzurpacija . . . ir t.t. su riksmu ir keiksmu. Po visų tų nemalonumų tarta su gudais jokių ryšių

apskritai nemegzti, o reikale tik su Antanu Luckevičiu pasitarti. Gi anų lietuvių plepių ir neurastenikų visai nežiūrėti. Tik kaip bus su pašalpa važiuojant į Šveicariją, kaip reikės [pinigų] iš Komiteto išimti?! Klausimas liko atviras, nors Sm. ketina jį statyti, kaip reikalai važiuoti (dėl pašalpos reikalų) ir susisiekti su Amerika. Bakšį, kurs ligi šiol į mūsų grupę neįėjo, bet žinodamas nedarė tokių skandalų kaip Žmuidzin. ir Šernas, tarta pakviesti ir dargi palikti „nunciju" su vokiečių tarpininku. (Baisiai puolė Žmuid.[zinavičiaus] garbė — girdi, plepius, pas jį lankosi visoki endekai, o jis jiems, mat, iš bešališkumo viską iš širdies . . .). Kai kurie susirūpino, kaip dabar bus su pačiom, kurioms jie nieko apie tatai nesakė, o dabar visi jau žinos . . . Pagalios viskas aprimo ir vėl senoviškai.

— Eina kratos dėl atsišaukimų. Ieškojo Komitete, pas Smetoną, [100] bet nieko neradę. O Dog., vargšas, po visa ko ėmė ir sudegino pundą . . . Taip sunku yra rašyti, tarytum, 100 pūdų slegia, šiandie, nors sekminės — kaišytinės šventė — aš visą dieną išsėdėjau, gyvo žmogaus nematęs . . . Ir tik vakare užlipęs ant kryžių kalnų, pamačiau pasaulio, bet pratarti, pasitarti — nebent su medžiais, gėlėmis ir vabalais! Kad aš neturėčiau savo minčių ir kantrybės, aš turėčiau ieškoti akmens, idant lengviau kur į dugną su laumėmis ir vandeninėmis gaučiau „paflirtuoti".

30.VII.

Po ilgos pertraukos pagalios suradau progos vėl panaujinti savo memuarus. Svarbiausia to mėnesio „vinis"[18] — tai delegacija į Lozaną. Delegatai išbuvo visas 6 savaites. Trumpai jų kelionė šiaip išrodo. Iš pradžių Vilniuje jie ir žinote dar nežinojo, kokiam tikslui važiuoja ir į kokį kongresą. Tik Berlyne patyrė iš pusiau oficialinių žmonių, jog jiems teks dalyvauti „Entente" [Santarvės] šaukiamajame tautų kongrese, ir jog jiems, lietuviams, ten reikės žiūrėti, idant prieš Vokietiją neišsitartų, nes gali tuomet negrįžti namo. Lozanoje pasirodė esą du kongresu. Vienas šaukiamas Gabrio ir Pélissier C° „Union des nationalités" panaujinti, kuriam skystai tarta, kaip, tarp kita ko, reikės laikytis tautų kongrese. Tautų kongrese (nuo 27 d. VI) dalyvavo 24

delegacijos iš Rusijos, iš Austrijos, iš Tunisijos, Egipto ir t.t. Latvių atstovų buvo tik vienas ir pareiškė, [101] jog jie savo likimą jungia su Rusijos demokratiniu judėjimu. Viso kongreso darbas tai buvo visų tautų deklaracijų skaitymas. Čia daugybės buvo paskleista medžiagos prieš rusų spaudžiamąją tautų politiką. Lietuvių delegatai (surašę ir padavę skaityti Bartuškai, kurs, berods, prancūziškai gana nemikliai paskaitė) pasisakė nenorį priderėti nei nuo Rusijos, nei nuo Vokietijos. Buvo mažas incidentas. Šveicarijoj tuo kart buvo baronas Roppas[19] kurs turi dvarų Panevėžio aps., ir jisai pasisakęs sutinkąs su Lietuvos delegatų pareiškimu ir pritariąs jiems, atsisėdo šalia lietuvių delegatų estradoje, kada šie skaitė savo deklaraciją (tokia jau buvo tvarka). Paskui egiptiečiams ėmus skųstis ant anglų spaudimo, tas Roppas, kaip buvęs ilgą laiką Egipte, ėmė kritikuoti egiptiečių skundą ir ginti anglus. Po to rytoj vietiniam laikrašty pasirodė straipsnis, kurs piktinosi iš „lietuvių" delegato, kurs gina spaudėjus anglus, t.y. pats sau norėdamas liuosybės, kitiems, būtent, jos neteikia. Verčiamas pasiaiškinti, baronas betgi to nepadarė. Kongreso gale skaityta buvo deklaracija — atsišaukimas į kariaujančias tautas. Buvo jis sutarta tokia forma: sveikiname anglus kareivius ir piliečius, kurie taip narsiai kariauja ir mokėjo susitvarkyti, gindami tautų liuosybę, sveikiname prancūzus, tiek amžių už liuosybę kovojusius, ir sveikiname vokiečius, tikėdami, jog jie [102] išpildys Bethmann Hollwego parlamente pareikštus vokiečių siekimus, ir, sveikindami visas tas kariaujančias tautas, norime, idant jos, kovodamos už savo liuosybę, neduotų progos kitoms valstybėms (prieš Rusiją!) skriausti ir naudoti kitas tautas. Skaitytojas Roppas čia vėl „šposą" iškirto ir apie vokiečių sveikinimą nieko nepaminėjo . . . Išėjo tad, tarytum, kongresas vien „Entente" tepritaria, nors ir eina prieš Rusiją. Lenkai ieškojo savarankiškumo, nes esą pribrendę; žydai daugiausia skundėsi, kirgizai, kalmukai ir kiti tenorėjo vien tautinės kultūrinės liuosybės — autonomijos. Po to buvo susirinkę vietiniai lietuviai su delegatais, Gabriu ir kunigais. Tarėsi dėl tolesnių informacijų ir brošiūrų apie Lietuvą. Einą laikraščiai „Pro Lituania"

(prancūz.) ir „Litauen" (? vokiškai) reikalauja straipsnių. Gabrio bendradarbė „Union'e" prancūzė buvo apvažiavus Ispaniją su paskaitomis apie Lietuvą ir čia sukėlė daug domos. Įdomu, jog jėzuitai pasirodė prieš Lietuvos savarankiškumą atskirai nuo Lenkijos, gi kapucinai — priešingai. Laikraščiuose buvo daug straipsnių. Tariamasi buvę dargi apie dienos paskirimą Lietuvos naudai aukoms rinkti. Po to delegatai, gavę „protekcijos" Šveicarijoj ilgiau pasilikti nei kiti, išvažiavo Vokietijon, kur jiems jau Steputaičio [103] eskortu buvo sutaisytas platus maršrutas Vokietijos kultūrai parodyti. Važinėjo į Rheino provincijas, čia buvo Thysseno geležies fabrike, kur, be to, „tarėsi" dėl trąšų iš čia Lietuvon gabenimo (mat, prekybiniai kontaktai!). Fabrikantas davė puikius pietus ir išrodė savo fabriką su darbininkų butais. Atstovai pasiūlė lietuvius belaisvius imti darban. Buvo, be to, dar dviejuose belaisvių „lageriuose", kur sutiko keletą lietuvių, kurie net apsiverkė, išgirdę lietuviškai prakalbinant. Neturi nei laikraščių, nei knygų, ir rusų kareivių dažnai prikaišiojami, kaip „metežnikai" [maištininkai], gyvena labai skurdžiai. Dirbti neverčiami, bet daugelis eina į sodžius. Delegatai tarėsi, kad lietuvių visus belaisvius į vieną vietą sutrauktų, kaip tatai yra padarę jau ukrainai, kurie visai „respublikoniškai" susitvarkė. Prižadėta. Berlyne kalbėjosi su s-d. atstovais, kurie nieko, aišku, nepasakė; turėjo audienciją ir pas staatssekretoriaus padėjėją Zimmermanną. Paskui nuvyko į Rytų Prūsiją, kur iš anksto buvo paruošta parodyti gražiųjų „Preussische Regierungs" [Prūsijos vyriausybės] darbo vaisių. Steputaitis dažnai vis kartojo — tai matot, ką padarė „Preuss. Regierung". Ūkininkai davė puikius pietus, bet daugelis šneka jau pusiau vokiškai. Išrodė taip pat Bismarcko kolonijas. Iš Berlyno, berods, buvo pasiuntę į Ober Ost platų paaiškinimą apie vokiečių [104] darbus Lietuvoj ir pažymėję, kad ne vienodai tvarkoma, kad lenkai proteguojama, kad biauriai rekvizuojama, kad švietimas varžoma ir t.t., ir t.t., pasisakė, jog tatai visa kiršina žmones ir gali sukelti kerštą. Čia, girdi, dar tik bendri ruožai ir todėl prašo delegatai, kad jiems būtų leista asmeniškai su Ober Ost dėl tų dalykų pasitarti. Prūsuose jau gavo

užklausimą, kada jie nori pasimatyti. Šie atsakė, jog Šauliui iš Berlyno į Vilnių grįžus. Taip ir parvažiavo. Smulkmenas kitą kartą, geriau sužinojęs.

1.VIII.

Kolei nebuvo Šaulio, Smetonos ir Kairio — politiniai interesai visai nebuvo keliami. Kiekvienas sau dirbo, mokytojai laikė vakacijas, aš spausdinau aritmetikos uždavinyną ir verčiau bei taisiau geografiją. Agronomijos draugija tingiai įsteigė dar 2 prieglaudi, kas nemaža ėmė kvaršinti Liet. Komitetą. Janulaitis atsisakė nuo algos Komitete (75 rub.), kurią jam jau seniai Komitetas buvo prikaišiojęs. . . mat, nieko nedirbo. Gi Šernas, kad ir taip pat nieko nedirbdamas, tačiau nuo algos atsisakyti, žinoma, nemano . . . Vokiečiai gi padarė daugybę kratų, suareštavo daug lenkų, ypačiai „skautų", gi iš lietuvių buvo areštavę Antaną Vileišį, bet paskui paleido ir areštavo Joną Vil. (sodžiuje, paskui atvežė į Vilnių); [105] vis dėl atsišaukimų. Pagalios, vokiečiai šiuo mėnesiu atidarė vadinamąją „Arbeitsstube" [darbo „seklyčią"], kur lietuviai, lenkai, žydai ir gudai savo skyriuose dirba ir pardavinėja „tautos" dirbinius. Lietuvių skyrius išrodo daugiau į dailės parodą — nors, apskritai, visi skyriai (išėmus žydų) daugiau panašūs į dailės, nei į pramonės parodą. Lenkai kai kuriems dirbiniams suvartojo lietuvių (ir gudų) raštus. Prižiūri liet. sk. Landsbergienė (gauna užtat, rodos, 50 Mk.).

Šį mėnesį iškilo ir vad. „mokytojų maištas". Dar 5.VII jie buvo padavę Komitetui protestą, kad jis skriaudžiąs ir paniekinąs liaudies mokytojus, jiems, palyginti su gimnazijos mokytojais, daug menkesnę algą moka; tuo tarpu gimnazijos mokytojų tarpe yra ir dar mažesnio, nei liaudies mokytojai cenzo (Šernienė . . .); su liaud. mokytojais Komit. neranda reikalinga tartis, jiems algas savo nuožiūra mažina ir už vakacijas abejoja mokėti algą, kada gimnazijos moka, patys mokiniai — vaikai apleisti, blogai maitinami ir baisiai išsiplatinusi trachoma ir t.t., ir t.t. Pasirašė dargi katalikai mokytojai (Talmantas, Ruginis, Mačiukaitė, Ruškytė, Sakalauskaitė, Tamulevičius, Jakučionis, Matulaitytė, Dzvilaitė, Grigaitytė, Kirša). Į tą protestą Komit. nerado [106] reikalinga

atsakyti, o kada visi mokytojai, pamanę, jog Ruginį prašalino dėl nežinomų priežasčių, ir patys visi padavė atsisakymo raštą, Komitetas, parinkęs Basanavičių, Kymantą ir kun. Kuktą, išrėžė jiems tik pamokslą, kaip kokiems mažiems vaikams, Kymantai dargi rusiškai darė «увѣщеванія» [perspėjimą] ir pasakė, jog jeigu jie neatsiims protesto, tai Komitetas su jais nedarys jokių pertraktacijų. Mokytojai protesto neatsiėmė, ir tada santykiai iširo, t.y. tarytum visi atsistatydino. Girdėjau jau kurias mokytojas, kur prieglaudoj gyveno, Kom. varo. Labai keistas išėjo maištas, kur nematyti kaip teks taikintis ir kuo baigsis.

Komit. nors ne po daug, bet nuolat gauna pinigų. Kun. Jezukevičius savo prieglaudai gavo 12.000 Mk.

2.VIII.

[—] Prie delegatų kelionės (žiūr. 30.VII) a) Tautų „lyga"[20] išrinko savo prezidiumą, į kurį įėjo lietuvių Šaulys, pirmininkas Lempickis, lenkas (iš viso įsteigėjų tautų „lygoje" 8, jų tarpe ir lietuviai, gudai įeina, bet ne įsteigėjais). b) Baronas Roppas pasirodė daug gero padaręs arba padėjęs Šauliui Berlyne savo pažintimis ir įtaka. Tipas, apskritai, labai dar įtariamas, bet reikalingas. Jo gynimas Egipto anglų davė progos anglų
[107] laikraščiams išreikšti užuojautos lietuvių siekimams. c) Kada delegatai iš Berlyno važiavo Šveicarijon, juos įtikrinėjo stoti vokiečių pusėn, ne tik gąsdindami neleisią atgal grįžti, bet ir kitokiais motyvais: esą, vokiečių srovės visai nemano apie lietuvių nepriklausomybę, todėl tą klausimą taip pastačius, lietuviai pakenks sau . . . Partijos, mat, bus maža teužinteresuotos Lietuva ir nerems jos reikalų. Gi norint lietuviams į vokiečius šlyti — jie gali tikėtis pagalbos. d) Berlyne Šaulio, kelioms dienoms likusio, buvo rūpintasi nuolatine „ambasada". [Žemesnysis valstybės sekretorius užsienių reikalų ministerijoje Arthur] Zimmermannas išreiškė užuojautą tam sumanymui. Šaulys parėmė savo sumanymą formaliniai, kaip „Lygos" prezidiumo narys, kurs „Lygos" reikalais irgi Berlyne turįs sėdėti. Šaulys jau spėjo su Roppo pagalba šiokių tokių ryšių užmegzti.

— Visa tatai papasakota politikų ir diplomatų grupėje. Ambasados Berlyne įsteigimas pripažinta galutinai reikalin-

gas. Kadangi čia reikės ir straipsniai gaminti, ir tarybos vesti, ir paskaitos laikyti, ir belaisviais rūpintis ir t.t., tai reikės visas biuras steigti. Vienam Šauliui teks po 1.000 Mk. mėnesiui mažiausia duoti (mat, kartais ir vakarienės, ir pietūs diplomatams iškelti reikės). Bėda su pinigais. Lenkai esą turi tam tikslui milijono fondą ir po 1.000 fr. moka kas mėn. tik už tat, jog vieno laikraščio redaktorius savo [108] parašą padeda po lenkų rašytais str. Paaiškėjo dar klausimas, jog norima lietuvių konferencija Stockholme šaukti, kur vokiečiai (Berlyne) tinka iš čia lietuvius išleisti. Šaulys betgi pasakė, negalį lietuviai su tuščiomis rankomis važiuoti, kad čia vokiečiai biauriai su lietuviais elgiasi ir nepermainė dar savo politikos. Pasikalbėjimui su Ober Ost pranešta, jog bus greitai pakviesti ir turi būti pasiruošę. Reikiamai medžiagai surinkti rytoj susirenka komisija (t.y. 2.VIII), o užporyt visa grupė. Pagalios buvo referuota mokytojų kursų steigimo stovis. Vokiečiai sumanė lietuviams per 3 mėn. pagaminti mokytojų ir kreipėsi į lietuvius (Stulginskį), kad jie padėtų. Iš pradžių užprašė užrekomenduoti mokytojus, bet kada šie užrekomendavo, antrą dieną jau pasakė „halt!" — girdi, jūsų perdaug! gi kursus steigiame mes, vokiečiai, ir todėl lietuvių kalbos teduodame 3 val. per savaitę, o kiti, matyti, nori mokyti vokiškai, kaip tat daro jau Kaune arba bent Prūsų lietuviai. Nutarta santykis statyti griežtai ir tokios germanizatoriškos įstaigos nepalaikyti. Tam tikslui rytoj eina Jan. ir Stul. formaliniai ir sausai savo „boikotą" pranešti.

[109] 5.VIII.

— Jau senokai (6.VII) buvo išėjęs nr. 1 „Garso", bet areštams, kratoms ir kt. pabiaurėjus, platinimas labai apsunkintas ir beveik negalimas.

— Paskelbta penktadienio bemėsė diena; kas priešinsis — 1.000 Mk.

— Šiandie kun. J. Dogelio teismas; mat, sugavę su laiškais, ilgą laiką tardė ir, įtarę „Spionageverdacht durch Briefschmuggel" [įtarimas šnipinėjimu, nelegaliai pervežant laiškus], pagalios administracinį daro teismą.

16. Priedas prie 109 psl.: prisiūtas dvisavaitinis visuomenės laikraštis (sulenkti, bet dar nesupiaustyti spaudos lankai) „GARSAS", leidžiamas Lietuvos Socijaldemokratų Partijos. Nr. 1, 1916 m. liepos mėn. 5 d.

8.VIII.

— Politikų posėdyje tartasi bendrai „koalicijoje" organizuotis. Bet ligi atstovai Kaune neatliks savo „audiencijos", dar nepaaiškėjo, kas galės įeiti valdybon. Išstatyta tik kandidatai. Galutinai nutarta įsteigti korespondencijos biuras, kurs visų pirma surinktų visas statistikos žinias ir informuotų, ko reikės, Berlyno ambasadorių bei užsienius apskritai. Šiandie P. Kl. padavus to biuro programą, priimta ji ir pirmiausia P. Kl. pavesta surinkti ir sutvarkyti etnografinių ribų medžiaga. Kun. Bak. pavesta sekti atatinkamąją lenkų, vokiečių ir kt. literatūrą. Incidentas: kada užėjo kalba apie biuro darbininkų apmokėjimą, kun. Bak. priminė, jog „Garse" yra pasakyta (apšmeižta), kad kunigai tarnauja vokiečiams; šitai gali labai pakenkti sprendžiant apie pinigus iš Komiteto, nes biure dirba kaip karts jau įtarti žmonės . . . (pagrindinė tad mintis, kad Komit. yra kunigų įstaiga, [110] kuri iš **savo malonės** pirmeivius tegali šelpti . . .). Sm. pripažino tokį rašymą pavojingu (antai, kunigai prieš rusų valdžią tada šnipais išeina), bet, apskritai, tas klausimas rasta ne vietoj keliamu ir atmesta.

— Mokytojai (išėmus Jakučionį) padavė atsiprašomąjį laišką, ir konfliktas užbaigtas. Kiekvienas „streikininkų" dargi gavo po 30 Mk. pašalpos.

10.IX.

Visą laiką dirbau dėl etnografinių Lietuvos ribų ir užtat dargi neprispėjau užrašyti. Mat, dabar pats dieninis tenka išnešus iš buto kitur slėpti — tai ir sunkiau prieiti. Po J. Vileišio arešto, pas kurį ieškojo atsišaukimų — reikėjo gerai apsivalyti. Vileišis jau antras mėnuo sėdi. 23.VIII buvo suareštuotas ir A. Janulaitis, kurs vis sėdi. Kaip iš kalėjimo (Lukiškiuos) J. Vil. slaptai parašė, jis buvo mokytojo Matulio kur apie Giedraičius „išduotas", kada aną prispyrę ir, rodos, mušę, žandarai privertė pasakyti, kad rastus pas jį atsišaukimus jisai radęs mokslo vadovėliuose, kuriuos iš Vileišio gavęs. Vileišis nesigynęs pasisakė, jog gal ant stalo pas jį ir

Matulis rado, nes jis kelis, bet ne daugiau 10 lapelių buvo turėjęs, nors neatmena iš ko gavęs. Žandarai tačiau netiki, kad Vil. neatsimintų ir nežinotų iš ko [111] jis lapelius gavo, ir todėl įtaria jį meluojant ir būtent dėl to jo nepaleidžia iš kalėjimo. Pas Jan. nieko, matyti, nerado, bet ieškojo spaustuvės (taip pat pas Jarošaičius, kur vis ir dabar šnipai (žydeliai) landžioja). Pasak Vil., vokiečiai iš kažin kokio darbininko, kurs bėgęs į Gardiną, sužinoję, jog visas proklam. spaudęs Jan. ir todėl Vil. žadėjo paleisti (bet vis tik nepaleidžia . . .). Pasimatyti žmonai neduoda. Elgiasi baisiai žiauriai ir „mužikiškai". Komitetas ir Agr. d-ja užtarti nedrįso, kad tuo būdu vokiečių akyse nepakėlus areštuotųjų markės ir, žinoma, save apsaugojus. Kom. Janulaitienei paskyrė seną Jan. algą (75 rub.), nuo kurios jis buvo atsisakęs. Kelių žmonių pasikalb. buvo tarta siųsti į Ober Ost protestą-peticiją su 500 parašų: būtų gera agitacijai proga, o, rasi, ir arešt. padėtų. Kol kas nėra. Advokatų kolegija irgi norėjo (nors lenkai) užstoti Jan., bet Rozenbaumas demonstrat. pranešė, kad pas Jan. rasta pundas atsišauk. (! iš kur jis žino?!).

— Berlyno ambasada — tyli kaip žemė. Tik atėjo Berlyno kambario sąskaita, kuri teko išmokėti . . . Vilties dargi nėra, nes frontai vokiečiams visur žymiai pablogėjo, ypačiai Rumunija nervų pagadino.

— Biuras dirba. Šaulys pasiėmė spaudą apžvelgti. Bet [112] A. Sm. čia vaisingumu netiki. Biuras ir drauge politinė valdyba susideda iš P. Kl., A. Sm., J. Šaul., St. Kairio ir kun. Bakšio bei kandid. A. Jan. ir kun. Stank. Ligi šiol buvo daugiausia organiz. posėdžiai. Finansai eis dalimis iš Kom. ir Agron. [d-jos] fondų (šioki toki neaiškumai, rivalizacija ir kivirčai). Ūpas politikos srity «на пониженіе» [pamažu žemyn] eina. Iš visų deklaracijų ir denkšriftų [memorandumų] nieko neišeina (origin. yra pad.[ėti] M. D-joje).

— Šaul., Vil. ir Birž. vardu išsiųstieji iš Amerikos 5.000 dolerių atėjo. Pareikalauta jų padalijimo projektas. Nusiųsta: apie 6.000 Mk. „Žiburėliui", kurs reorganizuojamas, 17.000 Agronomijos d-jai ir lik. „Šviesai", visai naujai pirmeivišk. d-jai, kuri mano darbininkams analfab. mokyklą steigti.

— Komit. gavo pinigų vėl iš popiežiaus per Michalkevičių.
— Buvo atvaž. iš Poznanės graf. Mesielski's (?) ir per Boguševskį norėjo pasitarti su lietuviais dėl šelpimo. Kairys nuėjo, bet Smetona griežtai užprotestavo ir pareiškė, kad ponas grafas, norėdamas į lietuvius kreptis, turi žinoti ir į ką kreiptis. Tatai pat kitą dieną pareiškė ir Kairys su Šauliu: kad nepripažįsta Vilniuj lenkų lietuvių tarpininkais ar dar kokiais globėjais. Kaip [113] pažiūri, tai visai lietuviai ima ponais Vilniuje jaustis. O A.Sm. pasidarė labai «подозрительный» [nepasitikintis] ne tik prieš lenkus, bet ir prieš vokiečius. Ką norėti, kad net Šaulys ima aiškiai krypti prieš vokiečius.
— Iš Panevėžio apylinkių buvo pėsčias atėjęs vaikinas, kurs papasakojo apie jaunuomenės organizaciją, leidžiamus laikraštėlius ir t.t. Įdaviau jam pavyzdžių masiniams prašymams ar protestams Ober Ostui siųsti dėl mokyklų, rekviz.[icijų], laikraščio, elgimosi su žmonėmis ir kt. Gera vėl, mat, agitacijos forma ir atspirties parodymas.
— Berods, dėl laikraščio atvežė Steput. „leidimą", bet tokiomis sąlygomis, jog mes visi atšokome. Visų pirma pagal vokiečių išminties visos lietuvių partijos (5) turi pažymėti po vieną **leidėjų** atstovą, kad tuo būdu „Burgfriede" [santaiką] išlaikius (koki rūpestingi!); 2) kad žinios bent prieš 8 dienas į cenzūrą siųsti, o verstines prieš 3 d. (nesutikom, reikalavom cenzoriaus Vilniuje ir tur [užtekti] prieš 24 val.); 3) jokių paskelbimų nespausti, nes, girdi, jais šnipaujama (! sakėm, kad cenzorius galės jų raides mainyti ir pats sustatyti); 4) kad išbrauktos cenz. vietos nebūtų tuščios paliktos (visiems laikraščiams). Be to, čia pridėjome, [114] kad vienu laikraščiu Vilniuje spaudos klausimas Lietuvoje nėra išrišamas, ir todėl tatai nereiškia, kad ir daugiau dar reikalavimų nebus. Jokio atsakymo nesulaukiame, nors žadėta raštu atsakyti. Štabe — sumišimas, tai ir mums neskuba. Dėl vieno laikraščio iš pradžių s-d. visai spirtasi, ypačiai Domaš. Bet paskui sutiko ligi savą atskirą gaus. Tokiu būdu koalicija laikinas „malum necessarium" [neišvengiama blogybė], kad neįteikus ginklo vieniems klerikalams ir taut.[ininkams]. Čia aš pamačiau tarp kita ko, kaip mūsų kairieji, dar neįgiję stipraus pamato nei masėje, nei šiaip, o jau «воображают себя испанскими

королями» [įsivaizduoja save ispanų karaliais], iš tikrųjų daugiau panešėdami savo radikališka „linija" į Don Kichotus.

17. Priedas prie 114 psl.: priklijuotas Gudijos atstovų (Les représentants de la Ruthénie Blanche) keturių puslapių spaustuvėje spausdintas memorandumas *Mémoire des représentants de la Ruthénie Blanche à la IIIe Conférence des Nationalités.* (Lozana, 1916 m. birželio 27 d.).

— Rodos, 25.VIII mirė G. Landsbergis, baisybės ligų nukankintas. Nors vienos versijos pasakoja jį jau kelias dienas be nuovokos buvus, bet kitos — vėl jį į bažnyčią su visais priedais sugrįžus. Todėl kunigų apie 4-5 iš viršaus gana katalikiškai lydėta. Pamoksle tarp kita ko išgirta, kad jis neužmiršo ir Lietuvos stipriausio pamato — krikščionystės idėjos ir parašė misteriją „Betliejaus stonelė" . . . (sakė pamokslą Mironas). Šiaip kalbų nebuvo.

[115] Palikimą pildyti įteikė Rucevičiui.

— Buvo vienas savybės [saviveiklos] vakarėlis (Puidos „Undinė", „Neatmezgamas mazgas" ir choras. Mikal. salė). Šiandien vėl.

— Mūsų „komuna" pietus vis valgo ir maitinasi daugiausia visokiomis **košėmis**!

— Jau bet kas ruošiasi bėgti, nes laukia čia rusus galint netrukus grįžti.

— Su vienu vokiečiu mokinuosi vok. kalbos „durch Unterhaltungen" [pasikalbėjimais], o jį mokinu lietuvių.

— Apskritai per tą mėn. ūpas baisiai bergždžias, sunykęs, kvailas ir piktas. Tarytum vis ko lauki.

29.IX.

— Janul. ir Vileišis vis sėdi. Nieko aiškaus. Buvo tartasi surašyti protestas su bent 500 parašų. Bet projektas, Kairio sustatytas, „politikų grupei" pasirodė „per proklamatiškas" ir nepriimtas. Pasiūlyta vien inteligentų. Bet ligi šiol nieko. Baisiai nerangus ūpas — visi visu kuo užsiėmę.

— Aš vis su etnografija. Darbas betgi spirga ir vienas „freiwilliger Sozialdemokrat" [savanoris socialdemokratas] ketina, visa suredagavęs (išvertus), „Süddeutschlande" išleisti. Nauja tema, išrodo, sukelsianti intereso.

[116] — Gyvenimas labai pasunkėjęs. Jokių produktų į Vilnių vis

neleidžia. Sviesto nei sūrio, nei lašinių nėra. Jei atsitinka pagauti, tai po 2 1/2 rub. svaras sviesto, po 2 1/2 - 3 ir daugiau rub. sv. lašinių, po 75 kap. sv. sūrio. Duonos sv. ne su „Brotkarte" 1/2 Mk.

— Išėjo dar viens atsišaukimas prieš vokiškus rublius (čia pridedu). Juo iš dalies norima parodyti, jog ne Vileišis ir ne Janulaitis spaudžia atsišaukimus, ir po nosim pakišti.

18. Priedas prie 117 psl.: priklijuotas Nepriklausomos demokratiškos Lietuvos Sąjungos keturių puslapių atsišaukimas *Saugokimės vokiškų rublių!*

— Iš Suvalkijos įdomių žinių pareina. Kelia maištą prieš vokiečių mobilizaciją, mušinėja žandarus, leidžia ir rašo atsišaukimus, priešinasi ir niurna. Būta kruvinų susirėmimų. Kada Žilinskis iš Vilniaus parvažiavo, ant jo uždėjo „naminį areštą".

— Kepalas su Pakniu, nuvežti prievarta į Kauną vertėjais ar cenzoriais, pasirodė nereikalingi ir grįžo, 2 savaiti pabuvę. Kauniečiai vis lieka „katės patriotai" ir dargi atsižadą nuo Vilniaus. Parvažiavęs vyskupas Karevičius su Šauliu ir Paltaroku daug papasakojo apie Rusiją, nors nieko perdaug ypatingo.

— „Šviesos" draugija, gavus iš „triumvirato" 3.000 Mk., ketina suruošti kalbos mokymo kursus. Ketina leisti.

— Iš Liubomirskio buvo gauta per Kognovickį 10.000 rub., bet kad neaiškiai kam, tai Smet. su Kairiu susidūrę, tuos [117] pinigus paliko pas Kog., bet kad tatai išrodė tarytum obstrukcija, tai sutarta tie pinigai paimti Komitetui, gi jeigu pasirodys, kad jie skirti ne vienam Komitetui, tada 1/3 turi eiti Agronomams. Komitetininkai stipriai dėl to Agronomų „veto" širdijosi.

— Šaulys pasidarė „gribouille" [naivus žmogus]. Betkas pasijuokia iš jo filosofiško nepastovumo, negalėjimo dirbti ir noro labai rimtai išrodyti kur nors kanceliarijoj, kaip antai „Anleihekommission" [paskolos komisijoj], kuri dabar renka Vilniui 1.000.000 rub. (vokiškų!) paskolą.

— Ima, bra, šalti visai žmoniškai. Visi žiema susirūpinę. Jau ir pirštinių, ir kailių kas norėtų pasigaminti, bet viskas vokiečių

rekvizuota ir perkant reikia turėti Schein'as [pažymėjimas]. Belieka lopintis. Ūpas sunkus. Ima žmonės tikėti, jog karas dar 2 metus prasitęs. . .

— Čia pridedu dar vieną seną lenkų prokl., išleistą dar 1915 m. rudenį.

19. Priedas prie 116 psl.: priklijuotas Lenkų demokratinio ir nepriklausomybės bloko Lietuvoje ir Gudijoje (Polski Blok Demokratyczny Niepodległościowy na Litwie i Białej Rusi) (suminėtos keturios jį sudarančios grupės) 1915.IX.23 d. atsišaukimas *Obywatele!*

— Bulvių kiekvienas gauname sulig „Brotkarten" po 180 sv. ligi kovo mėn. (18 kortų po 10 sv.).

— Brotkartes dabar teduoda vien pasus parodžius. Mat, pirmiau kiti naudojosi ir mirusių bei išvažiavusių žmonių kortomis.

[118] — Kunigai įsteigė katalikų darbininkų d-ją ir prie jos virtuvę. Daugiausia čia kruta Bakšys, kurs, be to, anot jo paties betariant, (atsiprašant) „mižnių ir trachomininkų" prieglaudą veda.

— Vieną kartą iš nerimo pas Biržišką gerokai **rusiškos** (o! dabar baisiai „madnas" daiktas ir retas!) degtinės, rodos, apie 75⁰, išgėriau ir maždaug svyruodamas parėjau namon. Lietuvių skaičius Viln. gub. bent du kartu padidėjo . . .

— Smetona susirietęs verčia Algebrą (teoriją). Pirmas lankas atspausta. Jis pats varo ir korektūrą su Bagdonu.

14.X.

— Apie etnografiją jau baigiau, Smetonai irgi tenka versti. Geriausiai betgi verčia kun. Brazys. Šaulys neprisirengia, be to, pasirodo, „nelengvai" verčia. Darbo, taip greitai dirbamo, turėjo ligi akių pažaliavimo. Visokiais būdais stengiuos išbėgti iš Vilniaus, bet dabar tenka anos brošiūros korektūra varyti, vėl naujai gimusios „Šviesos" vakarine mokykla rūpintis. Kiti mano amžiaus ir cenzo vyrai — labai ramiai ir be didelio rūpesnio saldžią duonelę valgo . . . Toks jau dėsnis: «невѣжество блаженствует въ семъ глупѣйшем из міров» [šiame kvailiausiame iš pasaulių ignorancija yra laimingiausia].

[119] — M. Biržiškos vardu iš Amerikos atėjo apie 64.000 Mk. „für Kriegsnotleidende" [karo vargus kenčiantiems] ir todėl vokiečiai nenori teikti kultūros reikalams. Nors tie pinigai aiškiai pirmeivių, tačiau Komitetas irgi naudojasi.

— Apskritai, nieko ypatingo, be bėdų ir pavargimo. Pats irgi jaučiuos, kaip musmirių apsivalgęs. Gerai, kad dar desperacijos valandą galiu atsilankyti ir atsikvėpti pas tylios sielos ir malonaus gražumo žmogystą, ką sušablonėję sutvėrimai kitaip nemoka suprasti, kaip „flirtu".

26.X.

— Savo darbą pabaigiau. Smetona su Braziu vok. išvertė, vokietis stilizavo, aš patikrinau. Darbo baisybė. Visiškai nusivariau — kaip dar niekad nebuvau pavargęs. Todėl išvažiuoju «на отдыхъ» [pailsėti] visam mėnesiui ar bent 3 savaitėms namo.

Laikraščio leidimo Vokietijoj klausimas labai arti realybės. Įdomu, jog visa imasi padaryti dėl finansų Smet. Pirmeivių „agronomai" labai šaltai žiūri ir pinigų vargu norės daugiau skirti; tuo tarpu Smetona žada kad ir pats vienas visa dirbti.

— Rytoj išvažiuoju iš Vilniaus. Leidimas gauta tik per 2 mėn., už 4 sav. su „Njemenschein'u" užmok. 4.50 Mk.

[120] — Toliau dalykų „evoliuciją" aiškina šios eilės:[21]

I

1. Pusantrų metų mūsų Vilniuj,
Mūs sostinėj, kur mūs saujelė,
It Leonidas Termopilus,
Brangios tėvynės garbę saugo, —
Ašai, lyg kurmis, užsikasęs
Viens sau, tarp sienų nebyliųjų
Taip pat tėvynei dirbt gavau,
Taip pat tėvynei tarnavau.

[. . . . . .

Dienoraščio autorius eilėmis aprašo toliau kaip jis spalio 27 dienos 8 val. rytą traukiniu mėnesiui išvažiuoja iš Vilniaus, atvyksta į Vilkaviškį ir eina pėsčias į Marijampolę (P. Klimas visur rašo Mariampolė), nes nėra kas nuvežtų.

Marijampolėje pernakvojęs, jis keliauja pėsčias pas savuosius ir tris savaites pas juos atsigauna, ilsisi.

Bet. . .]

II

32. Visai kitokis lapas tenka
Į mano „žyvatus" įtraukti,
Kelias savaites paviešėjus
Man tėviškėj. Tas lapas lėmė
Ir šioms eilutėms atsirasti,
Kurių šiaip jau nesu aš rašęs

[. . . . . .]

33. Pradžia tokia. Trečios savaitės
Gale buvau aš besiruošiąs
Iš posilsio vėl Vilniun grįžti.
Gi tą pat dieną prieš važiuojant,
Buvau išėjęs Kalvarijon
Pigiau ko reikiant apsipirkti.

[. . . . . .]

34. Namo parėjus ir naujienas
Iš laikraščių namiškiams skaitant,
Dar dviem svečiam — kaimynam besant,
Kurie trumpai iš vakaro atėjo,
Staiga išgirstame iš lauko
Neperstipriai durysna beldžiant.
Matyt, dar svečias atlankyt
Mus teikias . . . Bėgu atrakint.

35. Lemputę griebęs ir bešviesdams
Dar klausiu: „Kas čia?" Bet girdėti
Už durų nekantrus koks šauksmas . . .
Turbūt ne prastas svečias ir ne vienas,
Manau sau, teikiasi čia belstis . . .
Ir atdarau duris — — — — —
Gi vietoj svečio malonaus
Aš prūsų puolamas mataus!

[. . . . . .]

37. Tuojau visus eilėn sustatė
Iškeltoms rankomis, iškratė,

Revolverius atkišę ir prigrasę
Kiekvieną šausią, kurs tik kryptels
Ar bėgt mėgįs, arba kas norint
Iš buto taikysis prasprūsti.
[. . . . . .]

38. Pradėjo tardymą. Pirmiausiai
Tetulą, kaipo šeimininkę,
Pakvotę tuoj suareštavo
Ir išvežė. Paskui Butauską,*
Kursai pas mus tada gyveno,
Ir pagalios mane ištraukė.
[. . . . . .]

39. Policija įtarti stengės
Ir rodės žinanti iš Vilniaus
Mane kažin kokių lapelių
Čionai parvežus ir prieš prūsų
Čia valdžią žmones kursčius arba
Čia jau tuos lapelius spausdinus.
[. . . . . .]

42. Ir viskas . . . Tuoj aptaisė, šį tą
Dar įsidėti leidė keliui,
Ir išvedė į Kalvariją,
Bent dešimčiai kareivių sekant.
Čia porą valandų palaukus,
Atėjo „auto" manęs vežti.
[. . . . . .]

45. Nakčia tad, tartum kokį grobį,
Išsivežė automobilium
Tiesiog į seną Vilkaviškio
Kalėjimą — žiemos žiemoti.
[. . . . . .]

III

46. Sustojo „auto". Man matyti
Kalėjimo aptriušę sienos,
Langai užkalti . . . Vartų sargas

* Liaudies mokyklos mokytojas. Mano tetulos seserį (vedęs) turi.

Patraukia skambalą — sveteliai
Į vidų prašomi . . .
[. . . . . .]

47. Raktus bečerškindams jau veda
Mane kareivis į tą nykų butą.
Duris atdarė — ir įstūmė.
Tamsu . . . Tespingo vos iš lauko
Šviesa. — Ankštai ant aslos gulint
Matau po skarmalais kažin ką . . .
Tarp šių man tenka įsispraust
Ar šoną draugiškai prispaust.

48. Vaikyti nėr kaip patogumų:
„Geras" vietas užėmę turi,
Kurie pirmiau čia įsikūrė.
Man liko vos prie durų kampas
Prie sąšlavų, kaž kokių bonkų,
Mazgočių, kibirų ir klumpių . . .
Tarpelį čia prasivaliau
Ir nesirengdamas guliau —
[. . . . . .]

20. Priedas prie 139 psl.: priklijuota iškarpa iš „Berliner Tageblatt" 1917.IV.14 (?) d. su tęsiniu eiliuoto karo dienoraščio „Karo belaisvis" („Der Kriegsgefangene.II"). P. Klimo prierašas rašalu: *irgi eilės iš kalėjimo! Pasigėrėkit vokiečių* **„estetika"**! *Kaip ji reiškiasi „Berl. Tagebl."*. Mėlynu pieštuku pabraukti rusiški keiksmai.

[138] —

[1917 metai] Gaila, per vėlai gavau tinkamesnių sąlygų rašyti ir nebaigdamas eilių turėjau išeiti iš kalėjimo. 25.II.917 mane paleido. Belieka jau proza trumpai baigti ano ypatingo gyvenimo aprašymas. Iš pradžių buvo buvimas be galo sunkus. Žmonės — „kamarotai" [draugai] — svetimi, [139] nepažįstami, tolimi, visur be galo nešvaru, šalta, kiaura, pilna dulkių, o dar kad prirūko — akis tiesiog ėste ėda. Dargi praustis nebuvo kaip. Indai reikėjo patiems šaltu vandeniu valyti — o visi išsilupę, aprūdiję, sulankstyti. Mūsų kameroj buvo 12 žmonių ir tik vienas senesnis liguostas kalinys gulėjo lovoj — visi gi ant dulkėtų ir purvinų grindų. Juo labiau, kad

nė šluotos nebuvo ir nedavė. O aš nė šieniko negavau — nes jau esą nebuvę: tiek daug privarė kalėjiman naujų žmonių. Netrukus užsikrėčiau ir aš, kaip ir visi kiti, gyvių baltąja „piechota" [pėstininkija] — pirmą kartą savo gyvenime pamačiau tą įkyrų gyvulėlį. Dieną mūsų kamarotai dažniausiai tuo tik ir užsiėmė, kad atsidėję medžiojo. Vis, mat, ne taip nuobodu. Apie dvi dieni, man atvykus, teko sėdėti drauge su 6 vagimis. Kiti — vieni už belaisvius jau 3 mėn. be jokio teismo vargo, antri už „politiką", už „maišto" kėlimą, už „šaudymą", už įtariamą kareivį ir t.t. Dieną vagys išeidavo prie darbo ir virtuvės. Todėl belikdavome, tariant, savieji. Bet vakare grįžus aniems — kameroj pakildavo baisiausi triukšmai, keiksmai, plūdimai, blevyzgojimai, fui! O rūkymas, o oro gadinimas — tik tylėk ir Dievą savyje mylėk.* Berods, po mano kelių pastebėjimų „mores" [papročiai] pasidarė minkštesni. Už manęs stovėjo ir kiti „savieji" ir vagims kiek ragus aplaužėm. [140] Pagalios juos išvarė į kitą kalėjimą ir daugiau su „politiniais" nebemaišė. Pasidarė lyg šviesiau. Susipažinom su viens kitu arčiau. Stengiaus tačiau juo mažiau apie save kalbėti. Kada manęs klausė, už ką mane paėmė, lakoniškai teatsakydavau: „velniai juos žino"... Traukydavo tad pečiais ir keikė vokiečius. Visi man reiškė didžiausią užuojautą, ypač kai sužinojo, kas aš esu ir jog tik svečiuosna parvažiavęs buvau paimtas. Gerą įspūdį padarė „vokietis", bet lietuviškai gerai šnekąs ir, matyti, tik **evangelikas** lietuvis Zachris, kurį paėmė už tai, kad esą jis norėjęs Pilviškiuose, kur jis turėjo dirbtuvę (kalvis), geležinkelio vandentraukį sugadinti. Vargšą kankino apie 2 mėnesiu Kybartuose, dabar jau mėnesis Vilkavišky. Nors jokių išrodymų nėra, paprastas skundimas. Jį paėmė sykiu su sūnum. Žmogus labai vaizdingai iš apsityrimo mokėjo papasakoti apie vokiečių šunybes. Jam visi pritardavo. Apskritai, nors **prūsas,** bet juo pasitikėdavo ir, kaip žmogų „mokytą", laikė pagarboj; vadino gi „maistru". Charakteringas politinis buvo J

---

* Juo labiau, kad lyg tyčia už sienos buvo moterų kamera, kur irgi netrūko „ilgaliežuvių". O bobiški blevyzgojimai, dievaži, šimtą kartų biauresni už vyrų!!

Čižauskas. Jis buvo buvęs apie metus Veiverių seminarijoj, dabar jau apie 28 m. ūkininkaitis nuo 70 margų, netoli Vilkaviškio (Bardauskų sodžiuj). Aš dar nespėjau jam papasakoti iš kur aš ir kas aš, [141] jau jis man neabejojamai pranešė, mane esą išdavę ne kas kitas, kaip Senkučiai, kurie ir jį esą įkišę. Tuo tarpu aš jokių Senkučių ir pažinti nepažinojau. Vis bėdavojo, kad jį paskandino (mat, jis esą proklamacijoms popierį pirkęs, kurį rado pas Senkus). O iš nerimo visuomet, kaip čigonka, kortas kėlė. Ypatingą tada įgydavo išvaizdą. Tarytum kokį spiritistišką seansą atlikdamas, su Ehrfurcht'u [pagarba] dėstinėjo kortas ypatinga tvarka ir vis rimtai su atsiduksėjimu galva lingavo ir pritarydavo — štai šits mane įklampino, o juodas ar blondinas išgelbės . . . arba lauk trumpos kelionės, bus tau labai sunku, bet nenusiminki . . . ir panašiai. Tas „sodžiaus inteligentas" pasirodė, be tų prietarų, taip pat ir „pabažnas" [dievobaimingas]. Kam reikia, kam nereikia viską išsipasakodavo, visur ieškojo pagalbos ir per dienas pro plyšius varė pertraktacijas su seserim, kuri sėdėjo priešingoj kameroj su mano tetula. Savotiškas „kamarotas" buvo visų **šaltyšium** [seniūnu] vadinamas ūkininkas iš Pilotiškių (buvęs šaltyšius) Kliokys. Aukštas, ilga nosim, sukumpęs, nudribusiais ūsais, akis panėręs, papurtusiais žandais, visada pusgorčinė pypkė dantyse, visų pastumdėlis, nors jau nejaunas — šit mūs šaltyšius. Visi ant jo užsipuola, juokauja — visiems ant galo liežuvio. O jis tik šniokščia — kartais atsispiria, bet tik skausmingai [142] papsi pypkį ir vargsta, permaža duonos begaudamas. O jo apetitas! Būdavo, kaip pateko jis prie virtuvės, visus likučius išvalgydavo ir dar vakare kibirą parsinešęs — kas kas, o šaltyšius visada prie valgio pirmutinis ir nuo šaukšto paskutinis. Pats kartą mačiau, kaip tirštos pietų zupės bemaž visą kibirą išdrožė! Gi duonos atvež baisiausią kepalą — tai po vienos-antros dienos lyg vaškas prieš saulę ištirpo. Bet užtat kaip pasigailėtinai išrodė, kada vieną ar porą savaičių jam duonos iš namų negavo pristatyti . . . Užtat ir rūkė tada. Nekartą pabudęs naktį, girdžiu šaltyšius jau papt, papt! Geras būtų žmogus, bet „falšyvas", anot jo kaimyno Makauskio. Biednelis nekartą

buvo į svetimus krepšius duonelės ieškoti įsimasinęs. Savo kaimynui ir tam sviesto nukabino. Ką gi darysi, geras apetitas neatleidžia. Girdi, „broli, ką gi darysi", atiduosiu, girdi. Visus jis vadino „broli" ir tam jo „broli" kažin kas patriarchališka, paprasta, draugiška skambėjo. Sykį ir į mane jis kreipiasi: „Broli, Klimai, duok man šmotelį duonos, visai neturiu kuo užsikąsti". Nu, kaip gali neduoti? Tai tipiškas „coeur simple" [nesudėtingas žmogus], ir iš visų senesniųjų kalinių sodiečių jis mano įgijo kažin kokios savotiškos simpatijos. Nepaisant dargi to, jog jis visą sodžių savo, kaip šaltyšius, išdavė belaisvius laikius [143] ir pats prisipažino. Charakteringas buvo dar „šlėktiškas" ūkininkas Makauskis irgi iš Pilotiškių. Mokėjo rusiškai, lenkiškai, gerai „gramatnas", didelis kantaras [giesmininkas]! Metų jau kokios 55 — bet kad paims jis dainuoti, tai varo falcetu taip plonai, kaip tik galima įsivaizdinti. Ir pats gerai nusimanydamas, koks puikus jo balsas (!), mielai vedžiodavo ir kitiems dainas išrašinėdavo. Žmogus — moralistas, pats nekartą sakėsi, jog jis baisiai teisingas, ir iš tikrųjų šaltyšius čia su juo lygintis negalėtų. Buvo dar kelias dienas su mumis vadinamas «главнокомандующій» [vyr. kariuomenės vadas] piemenuks kokios 14 metų. Kada žandarų komisaras ir viens žandaras bei Pat'as iš Vilkaviškio ėjo gaudyti ir krėsti Tausnio, Bujausko ir norėjo eiti pas Stanelius, bet šių namie nerado, tai tas piemenuks jiems rodė kelią ir nuvedė Stanelių ieškoti pas Micutą. Čia ant kiemo suradę Sidabrą, Stanelį, Krunkaitį, sykiu su atvestaisiais sustatė gliton [eilėn] ir liepė rankas į viršų kelti. Stanelis nekėlė ir kada prie jo komisaras norėjo prieiti, jis griebė iš diržo brauningą ir šovė vieną, kitą ligi 8 sykių. Tuo tarpu visi išlakstė, beliko tik Bujauskas. Žandaras ir komisaras sunkiai sužeisti nubėgo į trobą, Pat'as griebė iš užpakalio Stanelį ir parmetė. Grįžęs komisaras dar 3 kartus, prikišęs prie galvos, į Stanelį šovė ir apsilpo. Visus tris ir Bujauską su piemenuku nuvežė į Keturvalakius, [144] kur gydytojas apžiūrėjo, bet nedavė vilties. Žandarai tuojau pasimirė; Stan.[elis] vis dar kvėpavo. Prūsus išvežė į Vilkaviškį vienam vežime, o St.[aneliui] pasamdė vežimą kitą. Į šiaudus įdėjo ir, kareivio šineliu pridengę, veže jau

kiek sutemus. Staiga apie Gižus ar toliau pasijuto, jog po šineliu nieko nebėr. „Negyvėlis" pabėgo! Taip jo ir nerado. Piemenuks tad pasirodė prastas prūsų armijos «главнокомандующій» : jo kareivių nei kulkos, matyti, netikę buvo, kad šovė prisikišę, o tik nieko nepadarė . . . Gi jis pats, atėjęs į kalėjimą, išrodė labai nepaprastai, būtent, ant klumpių buvo užsikalęs pentinus ir špacieruodamas po kiemą tik džiarškėjo, net visi postininkai [sargybiniai] žiūrėjo. Pagalios tą „mandrybę" nutarė nusiimti. Vaikins dar labai naivus, bet simpatingas. Jį greitai, ištardę, paleido. Dar viens buvo „Kazuks", labai šaunus vaikinas, paimtas, kaip visi šnekėjo, už „armotų dirbimą" — mat, bekrapštydamas granatą visus kairės rankos pirštus prastojo . . . Bet ką prašomas (mat, buvo prie virtuvės ir eidavo į miestą), mielai ir širdingai darydavo. Visada juokėsi, visada linksmas. Pagalios, dar tykus kaip žemė, netikęs, plaukais apsileidęs molio motiejus, tarytum, jis nei savo pavardės nežinąs — buvo vad. „zemliokas" [iš to paties krašto kilęs žmogus]. Jį kaltino kareivį esant, bet jis rodėsi nieko nemokąs ir [145] nieko nežinąs. Visi minė jį čia apsimetusį esant. Užtat kortomis jis visus aplošdavo! Aa! berods didžiausias „žulikas" [sukčius] buvo Vincas. Jį kaltino kareivį esant, gi jis pats sakėsi esąs iš Rygos darbininkas, o dabar Bartninkuos pas kunigą dirbęs. Mokėjo šnekėti rusiškai, lenkiškai (mat, lenkas), vokiškai ir šiaip bei taip lietuviškai. Tikras „miesčionis" — keikt, blevyzgot, rėkt ir šiaip labai įtariamas. Bet užtat kaip „dolmetscheris" [vertėjas] ir virtuvės „chefas" jis aukštai buvo kalėjime iškilęs, ir daugelis taikėsi jo malonės įgyti. Tą veršį visi šėrė ir penėjo, o tas tik nosį rietė. Berods, ir iš jo pirkau petnešas, peilį, abrūsą [rankšluostį], kelnes ir marškinius. Šit, mano kamarotai. Už sienos, kur baisiausi plyšiai buvo, sėdėjo 2 žydaiti — Ida ir Basia, inteligentiškos, už rusų daktaro „išleidimą" iš nelaisvės (į Rusiją); už tą pat sėdėjo dar čia stud. Frischmannas. Retkarčiais „paflirtuodavom", mainydavomės knygomis (jos turėjo beletristikos kontrabanda — sėdėjo jau po 5-6 mėn.), obuoliais ir kt. Po kelių dienų iš ligoninės atvarė pas jas Antosėlę (Biskiutę), kurią suareštavo, radę proklamaciją, kurią ji sakėsi ant

šventoriaus paėmusi. Mergina buvus 4 ar 5 klasėj Vilkavišky; labai rimta, matyti, iš veido daug apsityrusi nelengvo gyvenimo, idealistė ir drauge pesimistė. Didžiai buvo susirūpinus savo likimu. Teko nekartą raminti per plyšį. Netrukus [146] į Vilkaviškį atvežė ir Butauską. Iš namų nieko nesulaukėm. Tetula baisiai buvo susirūpinus; verkė, maža ką valgė — visos jos draugės ją ramino ir linksmino. Pagalios tariaus siųsti namon laišką, nes prievaizdai prižadėjo išleisti. Per duris tad užklausiau, ko tetulai iš namų reikia. Ir, šit, kas atsitiko, kas man per amžį mano negalės iš atminties išdilti. Mano kalbėjimą išgirdo už durų prisėlinęs unteroficieris [puskarininkis]. Atrakino kamerą ir klausia, kas šnekėjo. Pripuola prie „maistro". Tas [ ][22] linkteli į mane. Nespėju žodžio pratarti, kaip jaučiuos į ausis mušamas. Vokiškai! Ir meta mane iš tos kameros žemyn į drėgną, šaltą ir, tariant, prastesnę. Nuo tokio nelaukto „tournée" [pylos] — nemokėjau ilgą valandą niekam nė žodžio pratarti. Aš dar niekaip į savo galvą nemokėjau sutalpinti, kaip aš galėjau būti taip žiauriai tretuotas [traktuotas], mušamas. . . Pfui! Atsitikimas buvo tiek «несообразный» [absurdiškas], jog aš nežinojau ir, tarytum, visai netikėjau, kad taip buvo. Man net pikties nesukilo. Pagalios atėjusiam gefreiteriui [grandiniui] pranešu, kad man praneštų, kokiomis taisyklėmis pasirėmęs, unteroficieris galėjo su manim taip žiauriai elgtis. Pakartoju tą klausimą pačiam unteriui ir išreiškiu savo pasipiktinimą. Reikalauju leisti man skųstis. Ir šit ką girdžiu: jis, esą, dar [147] galįs pakartoti savo „teisę" . . . jis esąs ne rusas, bet vokietis! Šit kada supratau, su kokiu monstru turiu reikalą. Atsaikavau paniekinančiu žvilgsniu tą niekšą ir užsisukau. Nauja kamera iš tikrųjų buvo daug blogesnė. Man teko, kaip ketvirtam, atsigulti ant žemesniųjų narų ir prie „račkės", kuri nežmoniškai smirdėjo. Šalta. Nakčia negalėjau užmigti. O kada iš pavargimo ėmiau migdytis, negalėjau nuo žiurkių apsiginti. Kelis kartus įsisegė į plaukus ir žėriau, lyg pašėlęs! Šviesos čia nedavė žibinti. Žvakių neturėjom. Ėmėm piaustyti narus ir dirbti balanas. Dūmai ėdė akis. Čia sėdėjo senukas Dranginis už belaisvius, kareivis, „aklimatizavęsis" Lietuvoj ir jau su vokiečių pasportu,

Aleksandra, Bartuška nuo Šunskų už proklamacijų esą lipinimą ir jaunesnysis Senkutis. Kompanija irgi nebloga. Aleksandra, nuo Samaros, padykęs daiktas, mokąs meluoti ir nupasakoti apie savo «похожденія» [nuotykius], — trumpino laiką. Linksmas vaikinas, neblogai dainavo; drąsus ir skandalistas. Jaunas ir sveikas «русская душа» — «широка и буйная» [ruso siela — plati ir nesuvaldoma]. Senkutis tik valgė ir spoksojo. Matyt, tinginys ir dar baisiai naivus; iš visko juokiasi ir iš kelnių kišenių rankų neištraukia. Dranginis senis vis meldžiasi atsiklaupęs ir juokauja . . . besiutėliaudamas. Bartuška nuolat pilvu skundžiasi, ir iš po nakties nekartą „račkė" buvo tiesiog miazmų [užkrečiamų medžiagų] šaltinis. Kitą dieną atėjo unteris ir labai mandagiai norėjo ar siūlė man „pataisyti" [148] mano stovį. Atsiprašė už apgailėtiną atsitikimą. Perkėlė vėl atgal į šiltesnę (viršuj) seną kamerą. Kai kurie iš čia buvo jau išvaryti kitan, naujan kalėjiman. Tuo tarpu atvarė iš Marijampolės ūkin.[inką] Lizdą, kurs bebuvo jau irgi apie 3 mėn. kankinęsis Kybartuos ir Mar[ijampolėj]. Teismas už kurstymą prie ginkluoto sukilimo (!) prieš vokiečius buvo jį nuteisęs 2 met., bet po 5 dienų visai paleido. . . Ypatingas žmogus: „Šaltinio"[23] šalininkas, moralistas, pasakininkas ir gan linksmas žmogus (jau žilas). Šį tą perdėdavo. Girdi, Marijampolės kalėjime tiek buvę blusų, jog per vieną naktį jos visą silkę sugraužę ir iš bonkos vandenį išgėrę. . . Labai mokėjo papasakoti ir apie vokiečių disciplіną: vos kas iš prūsų per langelį dirstels, tuoj visi į šerengą [eilę] ir į savo vietas; reikia atsinešti valgis — sukomanduos „rechts um!", „links um!" ir visi strimagalviu lekia, kad iš užpakalio negautų — vistiek ar senas, ar jaunas; kieme pasivaikščioti irgi tik poromis tegalima; valgis biaurus. Klausia sykį, ar aš pažįstąs Dovydaitį; girdi, tai, matyti, dideliai mokytas žmogus — „jis tiek knygų perskaitęs" . . . „Šaltiny" būta surašyta. Vakarais atsigulus, riesdavo pasakas ir tikrindavo, jog visa tat su juo arba jo kaimynu x atsitikę. Blusos jam apgraužę kojas. . . ir iš tikrųjų jos baisiausiai nušašėjo, o dar kaip „pilsieris" [felčeris — gydytojo padėjėjas] (vokiečių) uždėjo kokių [149] tai tepalų, tai mes manėm, kad Lizdui gangrena prisimetė, ir jį taip

šaltis krėtė, jog manėm, kad jau po jo. Visais skarmalais apklojęę — vis tik „išgelbėjom". Rodos, žmogus visai nepaėjo, bet kaip pranešė, jog galįs eiti namo, iš džiaugsmo nė nesijautė, kaip nušokavo. Netrukus išvarė į teismą ir Zachrisą. Jau aš buvau, visų sutikimu, bemėginąs į vienintelę lovą įsigūštinti — kaip atėjo įsakymas visiems kraustytis į kitą kalėjimą. Pasklido paskala, jog ten jokio maisto turėti negalima. Vieni slėpė į kišenius, kiti susiriesdami rijo, kiek galėjo, treti laukė, kas bus. Išėjome. Keista mieste. Einam, lyg šuneliai. Šit ir kalėjimas iš buvusio pašto. Langai maži. Mūro aukšta siena. Švaru. Tvarka. Viršininkas tuojau suriko (lietuviškai) viską iškloti, ką atsinešę — nes pas jį nieko nieks turėti negalįs. Pasibaisėjo. Toks riksmas, toks „aštrumas". Bet ką darysi. Žiūrime, atsidūrę „celėje", į kits kitą ir stebimės: visur švaru, išbaltinta, elektros šviesa, tik tamsu, visiems narai gulėti — bet nėr šienikų. Gi po valandėlės — priūžia daugiau kalinių ir vėl nauja partija. — Priėjo į nedidelį kambarį 20 žm. Čia ir mano pažįstami, nuo kurių pirma taip skyrė. Tatai pakėlė šiokio tokio džiaugsmo. Buvo kas išsipasakoti. Bet daugeliui teko ant cementinių grindų gulėti. Bet užtat šilta. Krosnis tiesiog svyla. Maisto kai kas atsinešė. Kiti anam kalėjime viską paliko, nes buvę [150] pranešę, jog viską atims. Atsidaro durys. Visi stovim, kaip nudiegti. Stovi tarpdury viršininkas ir tyli. Staiga kad riktels: „Na los!" „Ar aš ilgai čia lauksiu?" Mat, turėjom prieš naktį išeiti laukan. Čia geresnė tvarka: nėra „račkių" dieną, bet tik nakčiai; užtat dažnai galime išeiti. Elektrą, pasirodo, labai taupė, vos po pusvalandį (žiemą) težibindavo, o vėliau ir nė tiek. Įsigijom tad žvakių. Gavau laikraščių. Atidavė visus daiktus ir maistą. Žodžiu, iš didelio debesio mažas lietus. Viskas daug geriau, o svarbiausia tvarka ir švarumas. Pasivaikščioti duoda po 15 min. rytą ir vakarą. Valgis visai geras, ypačiai jei į zupę truputį taukų ar žąstaukių įdedi . . . Indai gražūs, nauji ir reguliariškai plaujami; tik kelis kartus teko patiems mazgoti: vėliau tatai darė mūsų mergelės. Apsipratom. Ėmėm vėl pasakas pasakoti ir naujienas riesti. Aš studijavau vokiečių gramatiką. Pamaži ėmė liuosuoti ar išvežinėti kai kuriuos. Kada iš namų šio to mums atvežė, mus atskyrė į naują

kamerą. Biaurybė buvo drėgna be galo ir šalta: duona uojau supelydavo ir viskas šlapte šlapo. Laikraščius kasdien gavinėjau. Pirkau šį tą ir vokiškos beletristikos. Čia sėdėjome šešiese. Aš, Butauskas; abu Aleksuku ir vyresnysis Senkus su Mačiulaičiu (kriminalinis). Šalimais — tetula ir Biskiutė. Norėjome ir nerimavome pasišnekėti. [151] Bet siena baisiai stora. Apžiūrėjome, jog mūras naujai sulipdintas. Sumanėm tad pragręžti turimąja viela. Pasisekė. Tarp kamerų neliko tarpo, šnekėjomės kiek galėdami. Paįvairinimas. Atsirado gerų postininkų. Vienas Berlyno soc.-dem. mums rodė užuojautą ir darė visokius gešeftus. Tetulą paleidus (sėdėjo 1 mėn.), taip pat Aleksukus — aš su But.[ausku] patekau į mažą celę tik dviese. Geras buvo gyvenimas! Mokėmės, skaitėm, flirtavom su panelėm, lašinius valgėm, pradėjau rašyti dieninį, prašymą į „Zentralpolizeistelle des Oberbefehlshabers Ost Kowno". Žodžiu, gyvenimas gan ramus ir be rūpesnio. Gavome išsiprausti vanose [voniose]. Spėjome apnaikinti „piechotą" — bet vis tik sunkiai nyksta ta veislė. Į „Entlausung'ą" [išutėliavimą] iš unaro [pasididžiavimo] nėjome! Kitus visus išvarė ir visus rūbus nereikalingus atėmė. Mes turėjome savo kaldras ir priegalvius. Apskritai, buvom privilegijuoti; nėjom vandenio nešti, nėjom į jokį darbą, nei kiemo nešlavėm, nei virvių vijom. Sėdėjom tiesiog, kaip pas dievą už krosnies. Kelis kartus atvežė valgio. Pasimatyti nedavė, esą, mums uždrausta (kitiems leisdavo). Per Kalėdas nusipirkom per unterį vyno bonką ir gardžiai vaišinomės. Kelis kartus bandelėmis, lašiniais ir dešrom pavaišinome ir postininkus: po to jie tapdavo labai mandagūs . . . Sveikata mano nuostabiai tvirtai laikėsi. Visada jaučiausi „frisch" [šviežias]. Su kaliniais santykiai susidėjo labai „respektvoll" [pagarbūs]. Nekartą gavau advokato [152] patarėjo rolę pildyti. Bylos buvo gan painios. Pikčiausia atsitiko su mokytoja Lietuvninkaite. Mokytoja Pečiuliūtė, jos draugė, žandarų kambary išmelžė iš jos prisipažinimą, pvz., kad ji iš Vilniaus nuo adv. Janulaičio parvežė atsišaukimų į Suvalkiją . . . tuo tarpu spintoje sėdėjo šnipas! Pečiuliūtė po to Judošiaus vardą nešiojo. Ji sukišo ir daugelį kitų. Viens kalinys žadėjo tam rublį duoti, kas tokį

paukštį jam parodytų. Visi betgi dėl jos drebėjo. Nes Pečiuliūtė pati tarp sėdinčių vyrukų buvo „darbininkė" proklamacijų srityje ir daug ką žinojo. Bet šit mus vėl kelia į pirmąją celę. Nuliūdome. Tos ramybės ir patogumų neturėsime. Čia sėdėjome jau net 9. Bet ir šuo kariamas apsipranta. Aš sumaniau įsteigti kursus. Kas vakaras mokinau kamerą lietuvių kalbos ir rašybos, priešvakariu gi pasakojau iš Lietuvos istorijos. Vaikinai labai interesavosi ir mielai mokėsi, išėmus vieną „amerikoną" Jonkaitį, kurs nebelaukė iš savo amžiaus daug didelių darbų ir bevelijo gražiai pašposauti ir kitus prie mokslo raginti. Žmogus buvo tikras jumoristas, kaip tipingai teatsitinka sodžiuje. Charakteringas nesijuokimas, ramus tonas ir dėstomas kalbėjimas. Būdavo, 12 val. nakčia išgirsti Jonkaitį kaimynui į šoną kumščiojant: „Kazy! a Kazy! Ar miegi?" Tas, žinoma, pabudęs užkeikdavo.
[153] Tada šits: „Miegok, miegok! Paklaust juk galima"... Arba kartais atsitikdavo, kad kuris nepakęsdavo laukan ligi išleis, gi „račkės" dieną nebūdavo. Gi vieną atsitikimą, kai prišlapinta rado kameroj, vagis vienas gavo gerokai mušti. Tokiais atvejais Jonkaitis rasdavo išeitį. Girdi: „Myžk sau į kelnes ir sakyk, kad aš!"...Atsiprašau už vulgarizmą, bet iš dainos juk žodžio irgi neišmesi. Kalėjime, be to, prie tokių dalykų labai greit pripranti. Kursus visi energingai palaikė ir darė žymius „Fortschritt'us" [pažangas]. Tik viens jaunesnysis Senkutis, kaip vadino jį, Molio Motiejus, neištesėjo ir tinginiu apsileido. Visi užtat jį baisiai koliojo ir jautė gėdą už tą savo kamarotą prieš mane. Kad ryškiau išrodytų kalėjimo ūpas jaunimo tarpe, pravers pastebėti apie „flirtą". Jaunikaičiai laikė smarkią komunikaciją su mergelėmis: rašė laiškus, mėtė pro langelius, pro plyšius kalbėjosi, žodžiu, romantika visoj to žodžio prasmėj. Bet mokytesnės mergelės (Biskiutė buvus gimnazijoj, Lietuvninkaitė mokytoja) kartais pasišiaušdavo prieš kaimo vaikinus. Nors visi jie, tiesą sakant, buvo prasilavinę ir visai „davadni" [padorūs] vaikinai. Taip tad teko kartą susipykti ar panašiai. Vieni į kitus nežiūrėjo, laiškai nėjo — plonoji flirto styga nutrūko. Jokios pertraktacijos nevyko. Kreipėsi į mane — būti tarpininku santaikai sumegzti. Labai buvo visa kamera susirūpinusi, [154] juo labiau, kada patyrė,

jog mergelės su kitomis kameromis užmezgė „šiltesnius" santykius. Tad vieną priešpietį aš surašiau tokį mergelėms sutaikinamąjį laiškelį (lai tai nebūna mano atsiminimuose praleista, kaip malonus kalėjimo nelaisvėj momentas):

Vai, mergelės, ką jūs darot,
Kam iš proto vyrus varot?
Kur jūs širdys, kur širdytės —
Antosėlės* ir Bronytės**?
Kur tie žvilgsniai, kur ta meilė?
Viskas dingo tartum seilė.
Nei pro langą, nei langelį
Nebeišmetat laiškelį;
Nei meilingojo žodelio,
Anei linksmojo veidelio
Neparodot, nepareiškiat
Ir širdy, tarytum, keikiat.
Kam? Už ką? Už žodį kokį,
Ar pasakymą ne tokį?!
Bene pikta kas sakyta
Ar be meilės kas daryta?
[155] Pagalios juk tą ir pešam,
Ką širdy meiliausiai nešam!
O žinotut judvi tiesą,
Kaip Micuta dar pro šviesą,
Kaip Pijušas***, kaip Bujauskas
Ir mokytojas Butauskas,
Net Čižauskas ir Jonkaitis,
Ir kiekvienas jaunikaitis
Toj nelaisvėj naktį dieną
Meiliai mini jus kiekvieną,
Jūs tad kietaširdės tokios
Rūsčios, puikios ar dar kokios
Niekad būti negalėtut;
Dargi gėdytis turėtut!

* Biskiutė
** Lietuvnikaitė
*** Senkus

O, be to, žinokit būdą,
Vyrų širdies amplitudą:
Ji ar kuria jausmo ugnį,
Meilei pamylėjimą bedugnį,
Arba pikčiai ir rūstumui,
Neteisingam priešingumui
Stato piktį pragarinę,
Atspirtį tegeležinę.
[156] Todėl būkit atsargesnės,
Ateity žymiau meilesnės.

Laiškas turėjo gerus rezultatus. Jos atsakė, santykiai susilygino ir vėl romantika plėtojosi. Užėjo tačiau audra iš kitos pusės. Unteriui labai nepatiko, kad mudu su Butausku atsidūrėm tarp „kaimiečių", kuriuos pirma jis ir šen, ir ten siuntinėjo, tai vandenio, tai anglių, tai visokio darbo. Kartą, kada į vanas ėmė traukti visi bene miesto prūsai, mūsų vyrai, truputį paskatinti, pradėjo šiauštis ar purtėsi nenorį svetimiems vandenius nešioti. Unteris nutarė čia mūsų „agitaciją". Įširdo. Sugalvojo izoliuoti. Ypačiai nemėgo But.[ausko], kurs, anot jo, labai blogas žmogus buvęs ir jam jau kartą fanaberiją parodęs. Atėjo kartą, kaip jis sakydavo, „sūdas", t.y. jo (unterio) vyriausybė (nekęsdamas jo, jis paprastai vietoj s dėdavo š) ir čia jis rado progos atsikeršinti. Būtent, per piet atėjęs, užtiko vieną dekį truputį sugrankščiotą (o tai sūdui buvo didžiausias nusikaltimas!). Kad užrėks, kad užpuls, sūdui išėjus, ant mūs! „Na, sykį aš sakiau, kad dekiai būtų gerai. Na, aš žinau, kas čia kaltas. Kaip jūs vieni (t.y. be mūsų) buvot, tai čia viskas gerai buvo". Vakare dargi pagąsdinimui, kiek jis valios turįs, atsinešė taisykles ir mūs kameroj prikalė. Ten buvo viskas uždrausta ir [157] pagalios net prigrasinta už prasikaltimus 10-20 lazdų (sic!). Mergeles taip pat išrėkė. Visur tik šnypščia po audros. Šventadienio rytą visus išsortiravo. Aš patekau į saulės pusę su 5 kamarotais, Butauską, kaip neištikimiausią, įsodino į vienukę, kitus išskirstė į kitas celes, o į mūsų suvarė vagis. Šalta naujam bute, nejauku, bet kaip saulė pažiūrėjo (anose celėse neįeidavo spindulys) — mūsų sielos atsigavo ir taip gerai apsipratom, jog, rodos, neitume iš ten ir varomi į kitą

celę. Susiaurėjo kursai — gaila. Bet varėme 3 toliau. Visai jau pramoko rašyti. Jonkaitis dirbo paveikslams rėmelius. Aš skaičiau Goethę ir Evangeliją. Kiti mokėsi, kortavo ir blynus, „čirvus" [širdies formos blynus] bei kumpius valgė. Gausybė pas mus tąsyk buvo nepaprasta. Per užgavėnes turėjom karštų blynų, žagarėlių, lašinių, kumpių, pieno, sviesto — kad tik būtų tiek apetito. Dievaž, laisvėje žmonės gal nė sodžiuje tiek gausiai nevalgė. Na, užtat mes kenčiame kalėjime uždaryti! . . . Gi šalia vėl atsidūrė mergelės. Tuojau barškinamąjį telefoną įsitaisėm, o pagalios ir sieną pragręžėm. Santykiai visais žvilgsniais susidėjo draugiški ir malonūs. Aš kas vakaras papasakodavau po pasaką (daugiausia iš Hauffo) ir šiaip tvarkiau jų bylą. Negera tik, kad laikraščių daugiau nebeleido skaityti. Tik vogčia nuvogdavom, kada kavos ar pietų išeidavom parsinešti. Bet vieną kartą, berods, pirmiau [158] ne visai malonios scenos gavau pergyventi: visai vakare pašaukia unteris tardyti. Apsivelku, nueinu į kontorą. Stovi kažin koks buldogas, civilinis. Čia pat Micutuks jaunesnysis. Gi žiūriu, ima grandinę ir mano rankas pančioja drauge su Micutuku. Užrakina. Nieko sau! kaip koks galvažudys! Vedasi, prieš tai dar revolverį prie kaktos prikišęs ir prigrasinęs, jei bėgtuva. Einam gatve — gi atlapsi užpakaly žydelis. Šnipas pamanė, kad čia mudviejų liusuoti, taip ir griebės už revolverio ir riktelėjo „Halt!" Tas vargšas, tur būt, daugiau niekad nebėgios. . . Tardomajame kambary šnipai padarė į mane ataką ir įtikrinėjo, kad aš irgi šaudžiau prūsus. . . Baisiausi chamai. Su hauptmannu [kapitonu] buvo ilgas pasikalbėjimas. Jis tikrino buvęs Vilniuj ir „viską" sužinojęs: aš spaudęs proklamacijas, jas rašęs drauge su Janul.[aičiu], ir Bakšys apie tai gerai žinąs, ir Smetona, ir Grajauskas. Stebėjosi, ko lietuviai norį, ko jiems dar reikią. Sancta simplicitas! [Šventas naivumas!] Girdi, jūs norite nepriklausomybės, bet kur jūs inteligentai, kur turtingasis luomas? Aš jį „kritikuoju". Tada jis rėkia, kodėl tai mes norime ginkluotu sukilimu dabar pasiekti. Nieko panašaus. Vargšas nieko neiškaulijo ir atleido, bet dabar jau be „pančių".

Šit ir viskas, trumpai nusakius. 25.II.1917 m. be kokių nors paaiškinimų mane ir Butauską su Jonkaičiu paleido (visi

trys buvome savo „nekaltybės" prašymus padavę). Man liepė, nuvažiavus į [159] Vilnių, pasirodyti Zentralpolizeistelle'i. Bet vos spėjome ant karietos daiktus sukrauti, jau prilindo žandaras krėsti, ką mes vežamės! Tai tik ir saugumas. Bet kad parodėm kalėjimo „zettelius" [raštelius], kur jau jokiu būdu „kontrabandos" būti negalėję (o pas mane dar buvo geras gabalas lašinių!) — atstojo.

Parvažiavau vėl į tėviškę netikėtai. Niekaip dar priprasti prie liuosybės negalėjau ir kokią savaitę jaučiaus, kaip apglumintas. Rašau laišką į Vilnių ir klausiu, ar reikalingas. Atsako — taip. Ilgai vargstu dėl leidimo, pagalios per mėnesį su viršum gaunu. Tą laiką šį tą tėviškėj paskaičiau, padirbėjau ir nelabai norėjau važiuoti į Vilniaus „badą". Bet ką darysi?

— **4.IV.917 esu Vilniuj.** Kaip ir provincijoj, arklių daugybės ir čia rekvizuota (prieš sėją!) — todėl savo bagažą pats turiu nešti. Miestas išrodo, kaip prieš 1/2 metų. Tik daugiau matyti suvargusių, išgeltusių, suplyšusių badautojų. Visai prastas įspūdis. Savo bute randu ypačiai nekokį stovį. Visi mano produktai tarnaitės su 3 vaikų suvalgyti — vadinasi, plikas palikau. Vienas ištisas skundas — vaikai lyg padvėsę. Viskas baisiai brangu; gi bulvių nuo rudenio, nors išdavė kortas, niekam neteko. Miltų nėra, kruopos po 1 1/2 Mk. svaras, sviestas — 7.50, kiaušiniai — 45 Pf. vienas, lašiniai nerūkinti — 7 Mk., cukrus — 3.00 svaras, sūrio — 2.80, žirnių — 2.50. Ir gyvenk!

[160] Pristojau prie seno darbo. Mano knyga „Russisch-Litauen. Statistisch-ethnographische Betrachtungen" išėjo pseudonimu K. Werbelis Stuttgarte (1916). Dabar turiu gaminti apie **žemės stovį.** Darbas baisus, bet ką darysi, nes nėra kam daryti. Aš pats pasiimu ir algebros korektūrą. Verčiu taip pat sporadiniai skelbimus. Šit ir visas mano darbas. Jaučiuosi iš „žiemos kurorto" tarytum kiek atsigavęs; bet, tur būt, neilgam. Įsigijau „Brotkartę", užsimeldavau [užsiregistravau], pasilikau senam bute — žodžiu, vėl Vilniaus biurgeris [pilietis].

6.IV. Gi jau ir mokesnius traukia. Nespėjau atvažiuoti, jau mokėk. Ne ką darysi.

7.IV. Kaip apsižiūrėjau, Vilniuj viskas ant senų vietų. Gimnazija,

Komitetas, žmonės. Išspausdinti baigiama lotynų kalbos chrestomatijos dalis II, kurią sukoregavo Kepalas ir Basanavičius. Daugiau, be keleto kalendorių, nieko. Laikraštis vis dar neleista, nors tarytum leista. Vertrag'as [sutartis] tik nepasirašytas, nes reikėjo mainyti sąlygos. Dėl to buvome susirinkę ir pastatėm savo kontravertrag'ą, kur daugiau liuosybių ieškoma. Vardas turės būti „Vilniaus Aidas", 3 kartus per savaitę, atsakomas redaktorius Basan., redakcijos komitetas iš Sm.[etonos], Šaulio, Bugail.[iškio] (kurs vis Šiauliuos), manęs ir Bakšio.

Čia išėjo dėl laikraščio maža „skiltis". S-d. (t.y. iš viso Kairys, Domašev.[ičius] ir Paknys) įnešė principialį klausimą į mūsų
[161] „konsortiumą", kad perstačius partijų ar srovių pamatais, t.y. kad jame dalyvautų po tam tikrą skaičių atstovai, o ne palaidi žmonės. Atmesta: 1) nėra tokių aiškių dabar srovių ar partijų, 2) nelaikas klėsti [plėsti] partijų darbas, kada jokių tam sąlygų nėra. Tada jie (s-d.) nori gauti teisę dalyvauti consortiume taip, kad nutarimus pripažintų tik tada, kada jie jiems tinka, o jei ne, tai jie jiems nepasiduoda. Tokia „anarchija" irgi atmesta. Tada s-d. išstoja. Lieka betgi M. Birž.[iška], nes nesolidarizuoja su savo draugais tame klausime. Ir apskritai M. Bir.[žiška] atsisako iš visako save grynai partiniu žmogum versti. S-d., kaip tokia, tad ir redakcijos rinkime nedalyvavo.

15.IV. Obyvatelių susir. Baltarusių klube dėl politinių Lietuvos reikalų. Visokių tautų. Demokratai. Daugumas už Lietuvos + Baltarusijos nepriklausomybę. S-d. žydų tik patį tautinį klausimą laiko per metafiziką ir stoja ant **krašto** realių reikalų. Lietuvoj visiems turi būti lygios kultūrinės teisės arba **eksteritorialinės autonomijos** duota. Nepripažįsta jokios daugumos, kurios kalba būtų vyriausia. Šlyja prie Rusijos, nes dabar po revoliucijos čia būsią daug nepavojingiau, nekaip prie Vokiečių ar naujai sutvertos Lenkijos; geriau dargi, nekaip savarankiškam kraštui būti, nes mes esą neturim jėgų ir t.t. (nepribrendę!). Kiti kalba apie galėjimą ir t.t. Labai viskas palaidai. Lietuvių „veto" neegzistuoja.

(Taip maža turiu laiko visa tat aprašyti, jog tiesiog pikta. Skubu ir viskas iš galvos garuoja).

[162] 8.V. Buvo bent keletas „mischmascho" [maišaties] obyvatelių susir. Baltarusių klube. Lenkai atsidėję Lietuvą

prie Lenkijos prijungti, nes „Lietuva Lenkijai esanti labai reikalinga" (tai dargi adv. Baginskis!). Išrodinėja, mat, jog prie Vokiečių ir Rusijos yra pavojinga. Vilniuj dar kiek seniau, man nesant, siųsta vilniečių į Varšuvos „Radą" [Tarybą] peticija, kad Lietuvą, kaip seną lenkų kultūros provinciją, pasiskubintų naujas „Königreich" [karalystė][24] prisijungti. Gaila, jog nesugavau nuorašo. Žydai traukia prie Rusijos. Jie, mat, neįsivaizdina, kaip tat galėtų jie dar lietuviškai mokytis! . . O Rusijoj, be to, platūs gešeftai, kada liuosybė . . . Galų gale išnešė rezoliuciją, jog Lietuva turi būti nepriklausoma. Bet čia Lietuva suprantama tose ribose, kaip dabar vokiečių frontas stovi, t.y. Lietuva ir dalis Baltarusijos. Pagalios dėl to ir teritorijos klausimas atsistojo. Baltarusiai iš Rusijos paskalų išskaitę, jog Minske esąs ruošiamas baltarusių „Rados" kongresas, kad paskelbus autonomiją — tariasi, jog geriausia būsią baltarusių nedalyti, bet iš vieno eiti, t.y. statyti teritorijai etnografinį pagrindą. Čia tad ir iškilo gera proga tą principą paremti ir iš lietuvių pusės pravesti etnograf.[ines] ribas. Aš tad, ėmęs žodį, ir išdėsčiau maždaug taip, kaip mano kn.[ygoj] „Russisch-Litauen". Keletas lenkelių s-d., kuriems tautos, anot jų pačių pasakos, nesą, o tik proletariato reikalai — kažin kodėl demonstratyviškai „pabėgo". Mat, apie Lietuvos lenkus buvau pasakęs, jog jie čia arba bažnyčioj sukvailinti lietuviai, arba krūvelė emigrantų, kurie jokio tautinio klausimo statyti čia negali.

[163] Šiandien „Homan'e" baltarusiai iš padilbų jau skelbia Vilnių Baltarusijos miestu: mat, čia nebe Lietuva . . .

Gavome keletą nr. „Lietuvių Balso" iš Petrapilio. Vieną nr. po revoliucijos. Labai užsiinteresavę. Randame pažįstamų. Piktinamės kivirčais dėl Leono. Bet politinės mums dvasios nerandame. Iš šalies gi gauname šiaip jau žinių, jog jokios tokios plačios politinės akcijos „pabėgėliai" nevaro. O kadetų [rusų konstitucinės demokratinės partijos — sutrump.] valdžia Lietuvai težada vis naujus gubernatorius. . . Pati „Lietuvos Taryba" iš 12 žm.[onių] (atstovų nuo 6 partijų), kurios pirmininkas Šilingas, kuri ketina **Autonomijos** klausimui sutvarkyti dar 6 gudus (!), 3 žydus, 2 lenku ir 1 rusą

pasikviesti — išrodo kažin kaip perdaug oportunistiška. Piktinamės rusofilizmu.

— Įdomių gavome žinių iš Berlyno. Dr. Gaigalaitis buvęs pas Vokiečių aukštąją valdžią ir padavęs būsimos Lietuvos troškimų „prospektą". Ketina Lietuvą paversti „herzogyste" su **kataliku** herzogu, o Kuršą su protestantu herzogu. Lietuvai esą labai palankūs ir stengsis visas dabartinio valdymo ydas taisyti. Daug vėjo davė Ober Ostui ir reichstage už jo čia valdymą. Bet nuo visa to mums nė kiek nesidaro lengviau. Žmonės badu miršta, merdi, gatve einant, tiesiog šiurpuliai ima: išblyškę, peralkę, puolą, išgeltę, pajuodę, verkią, tiesiog staugią vaikai, moterys ir seniai iš visų šonų, kiekvienoj gatvelėj, tarytum, pragaro versmėse . . . Vokiečiai padarė savo [164] monopolį, iš sodžių viską pusdykiai superka, o čia kainos! Bet ir neduoda. Duoną vėl sumažino ligi 3 1/2 sv. savaitei; bet ir tos ligi gauni prie kepyklos, tai gali badu išdvėsti. Iš sodžiaus nieko neduoda įsivežti. Kas eina — atima. Tikra „Räuberei" [plėšikavimas]. Maža to. Vėl ėmė naktimis iš namų gaudyti į darbus. Turime faktų, jog tuos darbininkus paima į batalionus, išmokina vartoti „pulemiotus" [kulkosvaidžius] ir saperų [pionierių] darbo, ir stato po ugnim. Prūsai iš apkasų nė nosies neiškiša, o mūs darbininkai turi viską atvirai jiems patarnauti. Daugybės sužeistų. Prievarta vejami ir grasinami. Šit vokiečių teisė! Gi kalėjime man prikišo, kad lietuviai, visokias neteisingas **paskalas** leisdami apie ėmimą darbininkų į apkasus, kiršiną vietinius gyventojus prieš vokiečius. Aš šiandien jiems pasakyčiau, kas tai per **„paskalų"** būta!

— Per pereitą pirmą mėnesį man išėjo 170 markių. Tuo tarpu beveik nė vieną dieną nebuvau kaip reikiant sotus. Be to, nemokėjau dar už butą ir kurą su šviesa, ir už tarnaitę. Vadinasi, turėtų mažiausia išeiti 200 Mk. su viršum. Kaip tat gali gyventi darbininkai, kurie po kokią markę ar 2 teuždirba?

— Čia pridedu keletą šio periodo žinių ir dokumentų bei atsišaukimų. Charakteringa, jog vokiečių leidžiamas „Homan" įdėjo s-d. atsišaukimą, truputį sucenzūravęs. Yra dar J. Vileišio laiškas, kai jis sėdėjo Vilniaus kalėjime.

21. Priedai: prie 164 psl. priklijuota kopija rašomąja mašinėle rašytos R.S.D.R.P. grupės rezoliucijos (Vilnius, 1916 m. gruodžio 6/19 d.) (Резолюція Группы Р.С.Д.Р.П. по вопросу о ближайшихъ задачахъ текущаго политическаго момента).

22. Prie 165 psl. priklijuotas Lietuvos socialdemokratų partijos Vilniaus komiteto (Wileński Komitet Socjalno-Demokratycznej Partji Litwy) atsišaukimas „TOWARZYSZE I OBYWATELE!" ir

23. Gudų socialdemokratų darbininkų grupės (Bielaruskaja Socyaldemokratycznaja Rabotnickaja Hrupa) atsišaukimas „TAWARYSZY!".

24. Prie 162 psl. priklijuota iškarpa iš gudų laikraščio „Homan" («ГОМАН» 20 красавіка 1917 г.), kur straipsnelyje «Пратэст работнікоў» yra atspausdintas vertimas „TOWARZYSZE I OBYWATELE" atsišaukimo. Tam pačiam puslapyje priklijuota Lenkų socialistų grupės Vilniuje (Polska grupa socjalistów w Wilnie) 1916 m. gruodžio 10 d. šapirografuota (smarkiai išblukusi, daugelyje vietų žodžiai P. Klimo rašalu aiškiau išrašyti) deklaracija („DEKLARACJA"). Kadangi jos fotografiniai neįmanoma reprodukuoti, ji spausdinama perrašyta:

DEKLARACJA

Polska grupa socjalistów w Wilnie ujmuje zagadnienia polityczne doby obecnej na podstawie zasad ogólnych, niżej przytoczonych:

I. Kraj nasz, — Litwa i Białoruś, — dla względów ekonomicznych, kulturalnych, położenia gieograficznego i wreszcie dziejowej przeszlości państwowej, stanowi organizm w dużym stopniu jednolity, przeto podział jego uważamy za szkodliwy dla jego interesów.

Przy ściślejszym określaniu granic naszego kraju kierujemy się zasadą etnograficzną: wobec tego uważamy za konieczne dołączenie do litewskiej części Suwalszczyzny, oraz oddzielenie od niego części z większością etnograficznie polską, ewentualnie łotewską i ukraińską.

II. Stanowczo jesteśmy przeciwni wszelkim dążeniom aneksyjnym w stosunku do naszego kraju, bądź że ze strony Rosji i Niemiec, bądź też zo strony niektórych grup w społeczeństwie polskim.

Natomiast, czerpiąc wskazania polityczne dla naszego kraju li tylko z jego interesów, uznajemy:

a). że powinien on stanowić samodzielną jednostkę prawno-państwową z ustrojem opartym na szerokich demokratycznych podstawach, z centralnym organem prawodawczym w Wilnie; uwzględniając zaś różnice etnograficzne wewnątrz kraju, widzimy potrzebę podziału tego kraju na prowincje autonomiczne,

b). dla względów obrony samodzielności państwowej, jako też społeczno-ekonomicznego rozwoju, niezbędny jest jego związek prawno-państwowy z Polską na zasadach równorzędności tych krajów.

III. Że stanowiska demokratycznego uważamy za konieczne przeprowadzenie konsekwentne w organizacji kraju następujących zasad ogólnych:

1. bezwzględnego przyznania prawa na samookreślenie narodowośćiowe przy wyodrębnianiu osobnych grup etnograficznych,

2. pełnego równouprawnienie wszystkich obywateli i narodowości kraju,

3. zagwarantowania praw mniejszośći narodowych.

Wilno 10-go grudnia 1916 roku.

Priedas prie 163 psl.: priklijuotas J. Vileišio ranka rašyto pareiškimo juodraštis („Eingabe des Rechtsanwalts. . ."). Kalba ir rašyba netaisoma:

Eingabe des Rechtsanwalts und des
Gutsbesit[z]ers Jonas Wileischis
An die Verwaltung des Oberbefehlshabers
Ost in Kowno.

Auf der Verordnung der Zentralpolizeistelle Kowno des Abschnitts Wilna bin ich am 23 Juli d. J. in meinem Gute Gierstutischki (Gouv. Kowno, Kreisamt Uzjany, Amt Bolniki) verhaftet und seit dem 25 Juli befinde ich in Militär-Arrest Anstalt Wilna.

Als Veranlassung zum Haftbefehl, wie ich vermute, dienten die Aus[s]agen eines Lehrers Motelis, der bei seinem Verhör zugegeben hat, dass er von mir zwei gefundene bei ihm litauische Flugblätter erhalten hatte und zwar in den Schulbüchern, welche er von mir gekauft hatte.

Obwohl später bei der untergenommenen von den Beamten der Zentralpolizeistelle aus Wilkomir Haussuchung keine Flugblätter in meinem Hause gefunden worden waren, bei dem ersten Verhör gab ich zu, dass ich einige Exemplären dieser Flugblätter und noch anderen polnischen Flugblätter zufällig bei mich gehabt hatte und zwar zusammen circa 10 Stück, welche auf meinem Schreibtische waren. Es war nicht ausgeschlossen, dass der Lehrer Motelis, welchem ich die Schulbücher und Heften gegeben hatte, absichtlos einige Exemplare von diesen Flugblätter mitgenommen hatte, aber ich hatte keine Absicht diese Flugblätter zu verbreiten und erinnere mich gar nichts, wann und von wem ich ein oder ander Exemplar von dieser Flugblätter bekommen hatte. Ich hatte diese Flugblätter in verschiedene Zeit und von verschiedenen Personen vor 5-6 Monaten in Wilna bekommen, in meine Tasche gepackt und ich war mit dieser Literatur in mein Gut gekommen.

Ich habe diese ganze Wahrheit gesagt, denn ich überzeugt war, dass in solchem meinem Thate nichts Strafbares wäre. Die Inhalt zwei gefundenen bei Motelis Flugblätter war obwohl nicht deutschfreundlich, aber auch nicht deutschfeindlich, es war die gewönliche patriotische Ausrufe von dem selbständigem Leben Litauens, die so sind verständlich nach dem langen geistlichen rusischen Joche. Kein Ausruf wider der deutsche Macht, oder wider die deutsche Truppen. Wenn die Inhalt dieser Flugblätter auch verbrecherisch wäre und in diesem Falle das nacktes Befinden solchen Flugblätter dem

russischem Strafgesetzbuch §132 war unstrafbar, denn es war nich bewiesen, dass ich eine Absicht hatte diese Flugblätter zu verbreiten.

Nichdestoweniger war ich verhaftet und schon den dritten Monat befinde in Gefängniss. Auf meine Eingabe erwiderte mir am 29 Aug. Zentralpolizeistelle Kowno Abschnitt Wilna, dass ich deshalb verhaftet bin, weil ich unglaubhafter Weise behaupte, ich wüsste nicht oder nicht mehr, von wem ich den Stos Flugblätter erhalten hätte und dass es unmöglich sei, dass ich die Persönlichkeiten, von denen ich den Besitz herleite, nicht kennen sollte.

Obwohl ich niemals von dem Stose Flugblätter gesagt habe, obwohl ich vielmal schon auseinandergesetzt habe, dass meine Behauptung nur wirkliche Wahrheit ist, das helft nichts. Der Angeklagte kann stillschweigen oder unglaubliche Abgaben vorstellen und diese Umstand niemals kann eine Ursache der Verhaftung sein, wenn kein strafbare Thatbestand liegt vor, solche Stimmungen sind von allen anerkannt, als kostbare Eroberungen der neuen Justiz von der Justiz des Mitellalters. Ich glaube, dass auch der Wilnaer Abschnitt sehr gut sie kennt. Also man muss vermüten, dass ich selbst verdächtig bin, dass meine Thätigkeit in dieser Zeit schädlich ist. Im Gegentheil, sie war und konnte nur nützlich sein, das kann ich beweisen.

Am Anfang dieses Jahres machtete eine Gruppe des litauischen Inteligenz eine Eigabe an die Verwaltung Ob. Ost; sie bat die Ausgabe der litauische Zeitung „Dabartis" in Wilna transportieren oder für sie eine Erlaubniss der neuer Zeitung ausgeben zu wollen. Der Chef des Generalstabes General der Infanterie Ludendorf erwiderte, dass in dieser Zeit es unmöglich ist und ratete für Zeitung „Dabartis" die Artikeln und Korespondenz zusenden. Ich glaube, ich war der erste und beinahe der einzige, welcher diesem Rat folgen wollte, ich

habe circa 15 Artikeln geschrieben, welche später abgedruckt worden waren. Als die weissrusische Zeitung „Homan" in Wilna zu erscheinen began, arbeitete ich mit in dieser Zeitung und dr Susemill, der Geschaftsführer dieser Zeitung und Vertrauensmann von Verwaltung Ob. Ost hat bestätigt, dass ich meiner Gesinnung nach nichts Gemeines mit der Inhalt dieser Flugblätter haben konnte, denn ich immer deutschfreundich war. Es war noch nicht genügend.

Ich kann sagen, dass die ganze gebliebene litauische Intelligenz für die Deutschen ganz freundlich war. Die westliche Orientierung war sehr stark und ob solche noch heute ist, das ist schon andere Frage. Zum Beweis kann ich nur folgendes vergegenwärtigen. Am Anfange des 1914 Jahres hatten wir in Wilna ein Verein zum Hilfe der vom Russen herausgeschleppten und gebannten Litauer aus Ostpreussen geöfnet. Mehrere Tausende Rubel sind von litauische Inteligenz ausgegeben worden und zum Hilfe nicht nur preussischer Litauer, aber ohne keine Unterschied unter allen Unglücklichen, welche in Samara, Saratow, Ufa Gouvernements geschleppt worden waren. Die Delegierten von unserem Vereine besuchteten diese Unglücklichen in Russland und thaten, was möglich war. Als ein von Stifter dieses Vereines bekam ich Geld auch aus Preussen, zum Beispiel von Pr. Abgeordneten dr Gaigalat. Ich glaube, diese Thaten beweisen, dass die litauische Inteligenz ganz nützlich sein konnte, obwohl bei russischen Verwaltung solche Arbeit sehr schwirig war. Jetzt bei ganzem Misstrauen und Verdacht sind wir unnützlich und vielleicht so schädlich, dass die Zentralpolizeistelle nichts besseres finden kann, als solche Inteligenz, wie zum Beispiel mich, ohne rechtliche Grunde in Gefängniss zu martyren.

[Seka išbraukta pareiškimo dalis:] Noch eine

Kleinigkeit. Gerade vor meinem Verhaftung in einer Versamlung befürwortete ich die einige Massnahmen der Wirtschaft der Kreisamten. Später ich habe gehört, dass einige von der Versammlung waren der Meinung, dass ich von die deutsche Verwaltung mich bestechen gelassen habe, denn in meinem Gute hinsichtlich nicht viel requieriert geworden war. Jetzt von dieser Verdacht vielleicht ich werde schon los sein, denn auf meinem Gute nach meiner Verhaftung eine Wirtschaft

[165] 9.V. Žydai, lenkai, baltarusiai ir agronomai, pasitarę, matyti, tarpusavy, nutarė išsiųsti Vokios [Vokietijos] kancleriui telegramą maždaug tokio turinio: Vilniuj iš bado žmonės gatvėse krinta. Policija nakčia žmones gaudo ir varo darbo. Prašome imti mus į „Schutz" [globą]. Atnešė tą telegramą ir Smetonai, kad ir L. Komitetas pasirašytų. Sm. atsisakė: 1) jokios reikšmės tokia oficialinė telegrama neturės, nes jau nekartą mėginta čia taip daryti, 2) čia tik lenkai nori parodyti visą Vilnių (ir lietuvius) maištininkais, nes jaučiasi pralaimėję savo bylą. Biuras susirinko dėl to pasitarti. Toks agronomų, arba tikriau s-d., vaikščiojimas lenkų ir žydų uodegoj kenkia bendrai lietuvių akcijai. Norima tad sudaryti bent (po to, kaip s-d. išstojo iš consortiumo) šelpimo įstaigų atstovybė, kur būtų tarti miesto lietuvių vardu. Dedame maža vilties, nes mūsų s-d. tikri „enfants terribles" [nutrūktgalviai], ypačiai pons Domaš.[evičius]. Jie sutinka dalyvauti vienybėje su žydais ir lenkais bei baltarusiais, bet išstoja iš lietuvių consortiumo: čia jie nori turėti „liberum veto" — o ten bevelyja prieš „buržujus" galvą lenkti ir, į uodegą įsikibus, už nosies vadžioti. Imame piktintis s-d. nesubrendimu ir partikuliarizmu; nors pats aš jaučiuosi derąs į socialistus ir tik toj socialinėj pakraipoj manau darbuotis, bet mūsų kietsprandžiai à la Domaš.[evičius] arba Eidukevičius, kurie lietuvių darbe visai nedalyvauja, manyje kelia vien pasibiaurėjimą. Tokių apkiautėjusių diletantų ir tuščių „doktrinierių" dogmatikų tik, tur būt, pasaulyje daugiausia besama katalikų ir marksistų **ortodoksų** eilėse. [166].

— Vargšas Jonas Luckevičius Štralio kavinėj nuo Studnickio gavo į sprandą. Mat, pavadino, be to, špiclium, vokiečių šnipu, su kuriuo neverta šnekėti. Luckevičius iššaukė **dvikovin** ir, rodos, Kymantą sekundantu stato. Bet Stud. su tokiu tipu nejaučia reikalo stoti duelin.

10.V. Pirkau 1/2 pūdo rugių (nemaltų) ir užmokėjau 34 Mk. — tai, vadinasi, pigiai dar gavau . . .

— Consortiumo posėdis. Priimta nauji nariai: stud. Gylys, kun. Brazys, D. Malinauskis [Malinauskas]. Šis tas informuota kas Rusijoje dedasi, kiek teko slaptomis sužinoti. Paskui kilo klausimas dėl lietuvių labdarių darbo ir atstovybės vienybės prieš bendrus miesto organus ir prieš kitas tautas. „Agronomai" daro skyrium ir diskredituoja savo prikaišiojimais prieš Komitetą bendruose tautų posėdžiuose. Nutarta: sukviesti visų realiniai šelpiančių draugijų atstovų pasikalbėjimą dėl tos vienybės sudarymo. Iniciatyvą ima „Beirat'as" (Stulginskis, Smetona). Mano paskaita dėl etnografinių ribų dėl pavargimo atidėta rytojui.

12.V. Užvakar nežinia dėl kokios priežasties suareštavo Kairį. Vakar skaičiau referatą apie Lietuvos ribas ir jų nusprendimą consortiumo posėdyje. Nutarta tokios mintys plačiau paskelbti ir išleisti kiek populiaringiau mano veikalą lietuvių ir lenkų kalba. Pavesta rūpintis biurui.

— Sužinojome, jog Rusijoj Vilniaus gubernatorium esąs paskirtas Sleževičius, o Suv.[alkų] — Grinius. Juokiamės — kad Rusijos lietuviai vis dar apie „gubernatorius" [167] tesvajoją. Rasi ir jie iš rusofilų kiauto kada išsiners . . .

— Pirkau žirnių ir už sv. mokėjau 80 kap. Kiaušiniai po 16 kap. iš bobų ir 20 kap. krautuvėse.

15.V. St. Kairį paleido į antrą dieną. Mat, girdi, aptikę laišką siunčiant į brolį. Paklausė, ar jis siuntė, prisipažino; o ar gavo iš brolio — ne. Buvo įdavęs vienam žmogui, kurs nunešė ir atnešė; bet laiško nebuvo sugavę. Matyti, tik šnipai pranešę. Iš kitų činovninkų [valdininkų] sužinota, kad Kairys dar dėl mažo nieko bus be jokių „pardonų" išvežtas į Vokietiją, nes, esą, jiems yra visa žinoma, ką Kairys darąs čia Vilniuj prieš vokiečius.

— Biuro posėdyje (dabar aš, Sm., kun. Stank., Biržiška ir

Šaulys) nutarta išleisti apie etnogr. ribas liet. ir lenk., duodant tatai parašyti man, o išversti tuo tarpu Čimbirui. Sužinojome, jog P. Leonavičius Vokietijos paimtas į darbus ir gauna po 6 Mk. kasdien, tačiau prašo pinigų ir, matyti, nori pabėgti. Laikraščio vis neduoda, bet sako, jog už kelių dienų bus žymių **atsitikimų**, kurie ir laikraščio klausimą išriš. Ūpas — kad Lietuva gyvuos, o **baltarusius**, tą pêle-mêle [mišinį] iš slavų atmatų, visai imame širdyje perniek laikyti; juo labiau, kad, Luckevičiui gavus į ausį, ir visas baltarusių klausimas, tarytum, dingo. Nei vadai, nei tauta mums nebeišrodo tinkami į talkininkus ir bendradarbius. Įdavėme Smetonai surašyti, tariant, memorandumą dėl Lietuvos ribų, t.y. kokios lietuviai nori teritorijos ir kodėl; kaip pats Sm. vaizdinasi, tai būsiąs atvaizdinimas reikalo „von litauischem und deutschem Standpunkt" . . . [iš lietuviško ir vokiško požiūrio].

19.V.[25] Vokiečiai jau paskelbė, jog nuo 20.V. Vilniaus gyventojai tegausią [168] po 100 g. duonos dienai, t.y. vos 700 g. savaitei. Už 900 g. duoninėj kortoj turės gauti Volksküche'j [viešojoj virtuvėj] zupės. Skelbia, kad tai esanti baisiausia malonė . . . Kaip visada — pirma apiplėšia, paskui bado trupinį duoda ir drapiruojasi geradariais. Niekur savo gyvenime negavau patirti tokių begėdžių, kaip vokiečių administratoriai.

— Užėjau ant Kryžių kalno. Apžvelgiau puikią panoramą: tuos raudonus stogus, namų namelius po slėnius, pakriaušiais, kalnų virtines sodų ir miškų mėlynumą, ir pradedantį žalumą . . . Ne — puikesnės sostinės, kaip Lietuvos nėra ir negalės būti pasaulyje! Tai bus mūsų! Turi būti mūsų! Kada sulauksime? Visų mūs širdys to momento laukia, kaip trokštąs oro, erdvės, kaip aklas šviesos . . . Bet jeigu ne . . .

20.V. Buvau pas Kairį. Išstojimą s-d. iš consortiumo jis aiškina reikalu varyti visuomenėj, pvz. per laikraštį, savo atskirą akciją. Bendrai visoms srovėms čia sutilpti į vieną organizaciją negalima esą net šiame politikos momente par excellence, nes ir į politikos turinį kiekvienas žiūri kitaip. Iš jo sužinojau, jog rytoj 15 žm. delegacija eina pas Isenburgą [kunigaikštis Isenburg-Birstein, vokiečių karinės valdžios viršininkas Lietuvoje] dėl sumažintos duonos. Tie atstovai yra „informacijos

biuro" sumanyti. Į tą biurą betgi neįeina Liet. Komitetas, nors jam buvo užproponuota. Išrodo, tarytum, Komitetas nesolidarizuoja su miestu prieš vokiečius. Gudai gi ima platinti paskalas, jog Smet.[ona] yra tiesiog vokiečių «наемник» [samdinys] ir laukia čia karjeros. Ar šiaip, ar taip [169] stovis, lietuvių žvilgsniu, **sostinėj** gan nenormalinis. Consortiume sumanytas visų šelpimo draugijų biuras lig šiol kažin kodėl visai Smetonos, kaip Beirat'o, nesušaukta. Kairys Smetoną įtaria perdaug visur bijant lenkų intrigos; tarytum, visa, kur yra lenkas, jau dėl to daros „trefna" [nešvaru] arba bent gali taip virsti.

22.V. Consortiumo biuro posėdis. (Aš, Sm., Šaul., Stan. ir Birž.). Laiškas iš J. Vil. (šmugeliu), kur žinios iš Rusijos: 1) 6 partijos susidarę, kurios dalyv. tautos taryboje, 2) skelbiama apskritai Lietuvos nepriklausomybės obalsis, bet, matyti, neįsivaizdina sau kokiose ribose. Tuo tarpu Minske baltarusių kongresas prijungęs visą Vil.[niaus] gub. prie Baltarusijos . . . Žodžiu, matyti, ten Mischmasch [maišatis]. Daro labai blogą įspūdį pačių „partijų" „partijėlės". (Laiškas pas Šaulį). Vil.[eišis] be to nepritaria consortiumo nusprendimui pašalinti s-d. partijos atstovus, kad reikalavo „liberum veto". Esą reikia su „liberum veto" palikti ir nusprendimą peržiūrėti. Kitaip ir jisai atsisakąs iš consortiumo atstovų. Tą dalyką biuras naujai apsvarstęs, priėjo prie galutinės rezoliucijos: mes čia susibūrę bendram visos Lietuvos politinio „įstatymo" **priruošiamajam** darbui ir jokių partijų nežiūrime, nors esame įvairių srovių nuo socialistų ligi klerikalų. Partijos gyvenimo esamose sąlygose nėra ir negali būti, o antra — mes darom jėgų koordinaciją pirmajai idėjai: pačios Lietuvos **gimimo** suruošimui. Kada turėsim gyvą Lietuvą, tada joje dirbsime sulig partijomis. Šiandien ji dar pirma reikia **atstoti** [atstatyti], iškovoti. Ta „siaura" idėja ir uždavinys yra visa consortiumo α ir ω. Toliau [170] jis neina ir neis. Todėl vienybė tose ribose yra realinga, svarbi, patriotiška, būtina, protinga, moraliniai vieninteliai teisinga ir takto žvilgsniu vaisingai stipri. Viskas. Domaševičiaus gi su Eidukevičium kompanija mums čia su savo „separatizmu" yra nepribrendęs lietuvių radikalų strakuoliavimas ir asmeniško

skandalizmo padaras. Keista, kad Kairys, nežiūrint į jo charakterį, virto Domaševičiaus vergu. Anot Smetonos, Kairys = Vileišis, o Dom. = Vileišienė, skyrium geras, bet prie „bobos" — bežadis įrankis. Klausimas su Agron. d-ja taip pat išeina. Kadangi ji nenori susidėti su Liet. Komit., tuo tarpu bendras šelpimo reikalas spiria vienodai lietuvius prieš miestą ir vokiečius atstovauti — tai tarta, kas negalima geruoju ar sutartim padaryti, pasiekti jėga. Būtent, į Liet. Komitetą pririnkti dar visus žymesniuosius lietuvius ir iš jo sudaryti sprendžiamąją instanciją, gi Agronomams palikti šliaužti mizerna krūvele paskui lenkų, gudų ir žydų „macherius" [intrigantus]. Tegu jie lieka Domaševičiaus kromeliu ir varo „masių" darbą . . . savo kabinetuose. Alea jacta! [kauliukai mesti — nuspręsta!] Pažiūrėsime, kas išloš ir kas moraliniai išeis grynas visos Lietuvos reikalų akivaizdoje. Toks tarimosi turinys. Ūpas stiprus. Užtat, nuėjęs pas Sm., lašiniais dar pasistiprinau!

[171] 24.V. Įdomios lenkų pažiūros į Lietuvą. Apetitai, matyti, auga. Tik „Cent. Komitet Robotniczy P.P.S." [lenkų socialistų partijos centrinis darbininkų komitetas] savo „odezwa do socjal. rosyjskich" [atsišaukime į rusų socialistus] 5.IV.917 kiek ramiau, bet užtat neaiškiai sako, kad rusų respublika „zerwie z zaborczością caratu, gdy wyrzeknie się ziem polskich i **litewskich**" [atsipalaiduos nuo carų grobuoniškumo, kai atsisakys lenkiškų ir **lietuviškų** žemių]. („Biuletyn", Nr. 91, 14.IV.917). „Centr. Komitet Narodowy, Partja Niezawisłości Narodowej, Polskie Stronnictwo Ludowe" [Centr. Tautinis Komitetas, Tautinės nepriklausomybės partija, Lenkų liaudies partija] savo atsišaukime dėl „sprawy Armji Polskiej" [lenkų kariuomenės reikalo] taip rašo: „To, co nam w ostatecznym rozrachunku przypadnie w udziale, musi odpowiedzieć nie tylko naszym pragnieniom, ale i naszej istotnej sile i nie czas udać się na spoczynek, gdy jeszcze zagrożony jest Lwów, gdy nie połączone serdecznemi węzłami z Warszawą zostało **Wilno**" [Tai, kas mums galutine sąskaita atiteks, turi atitikti ne vien mūsų troškimus, bet ir mūsų tikrąją jėgą, ir nedera eiti ilsėtis, kol dar yra grėsmė Lvovui, kol **Vilnius** nesujungtas širdingais ryšiais su

Varšuva.] („Biuletyn", Nr. 93, 19.IV.917). Gi šit ir **Vilniaus** lenkų odezwa do „Rady Stanu" [atsišaukimas į „Valstybės Tarybą"]: „— My polacy, obywatele Wilna i wschodnich połaci dawnej Rzpltej Polskiej, odczuwamy głęboko krzywdę, jaka się dzieje krajowi naszemu przez odcięcie go od ziem Król. Pol. obostrzeniami natury polityczno-administr. oraz przez wyłączenie wszystkich terytorjów, zaokupowanych przez wojska niem., a poddanych głównemu dowództwu na Wschodzie, t. j. Litwy i Suwalszczyzny, z odrębu ziem, objętych aktem 5. listop. 1916 r. — Kraj nasz i ludność zamieszkująca go ma wspólną z Król. Pol. przeszłość, wspólną kulturę, wspólne związki krwi, wspólne interesy materjalne. Oprócz ludności rdzennej litewskiej i białoruskiej — znaczna część kraju naszego posiada większość [172] również rdzennej ludności narodowo i kulturalnie polskiej, która swą przynależność do narodu pols. stwierdzała tysiąckrotnymi dowodami w przeszłości, stwierdziła ją publicznie i w chwili obecnej w czasie spisów ludności, dokonanych w r. 1916 przez niem. władze okup. — Najsroższy ucisk lat ubiegłych nietylko wyplenić polsk. poczucia narodowego wśród ludności, za polską od dawna uznawanej, nie zdołał, lecz owszem obudził to poczucie warstw szerokich, które otwarcie do narodowości polskiej, a nie do żadnej innej się przyznają. Żywiołowy rozwój szkolnictwa polskiego na ogromnym obszarze kraju, pomimo wszelkich napotykanych trudności, pomimo ogólnej biedy i wyczerpania, dał wymowny dowód istotnych tej ludności pragnień. Wilno — stolica kraju — nie tylko w przeszłości odegrywało wielką rolę w życiu nar. pol., jako kolebka przodowniczych jego duchów, ale i obecnie jest jedynem z miast, najbardziej i najszczerzej polskich, i stanowi wielkie ognisko odradzającego się polskiego życia narodowego. Stając na gruncie rzeczywistości, w głębokiem przekonaniu, że kraj nasz może się rozwijać pomyślnie jedynie w zjednoczeniu z Polską, zwracamy się do Wysokiej Rady z gorącą i usilną prośbą o jak najrychlejsze [173] rozpoczęcie kroków, mających na celu włączenie go do Król.

Pol." Esą buvę net ligi 3.000 parašų. . ., sykiu su vaikais ir „negramotnais". . . („Biuletyn", Nr. 96, 26.IV.917).

[*Vertimas:*

— Mes lenkai, Vilniaus ir buvusios Lenkų Respublikos rytinių sričių gyventojai, jaučiame gilią skriaudą, daromą mūsų kraštui, atskiriant jį nuo Lenkų Karalystės žemių politiškai administraciniais suvaržymais ir atjungiant visas vok. kariuomenės okupuotas ir [vokiečių] vyriausios vadovybės Rytuose žinion atiduotas teritorijas, t.y. Lietuvą ir Suvalkiją, nuo žemės plotų, kuriuos apima 1916 m. lapkričio 5 dienos aktas. — Mūsų kraštas ir jo gyventojai turi bendrą su Lenkų Karalyste praeitį, bendrą kultūrą, bendrus kraujo ryšius, bendrus materialinius interesus. Be pirminių vietos gyventojų lietuvių ir gudų didelėj mūsų krašto daly yra ir pirminių vietos gyventojų, tautiškai ir kultūriškai lenkų, dauguma, kuri savo priklausymą lenkų tautai patvirtino tūkstančiu įrodymų praeity, patvirtino tai viešai ir šiuo momentu, vokiečių okupacinei valdžiai 1916 metais surašant gyventojus. Žiauriausia praeities priespauda ne tik neįstengė išnaikinti lenkiškos tautinės sąmonės seniai lenkais prisipažįstančiųjų gyventojų, bet dargi prikėlė tą sąmonę plačiuose sluoksniuose, kurie atvirai prisipažįsta esą lenkų, o ne kurios kitos tautybės. Gaivalingas lenkų mokyklų išsivystymas didžiuliame krašto plote, nežiūrint visokių .sunkumų, nežiūrint visuotinio skurdo ir išsisėmimo, iškalbingai įrodė tikrus gyventojų troškimus. Vilnius — krašto sostinė — ne tik praeity vaidino didelį vaidmenį lenkų tautos gyvenime kaip jos vadovaujančių protų lopšys, bet ir dabar yra vienas labiausiai ir gryniausiai lenkiškų miestų, didelis atgimstančio lenkų tautinio gyvenimo židinys. Remdamiesi realybe ir giliai įsitikinę, kad mūsų kraštas sėkmingai gali vystytis tik sujungtas su Lenkija, kreipiamės į Aukštąją Tarybą karštai ir

primygtinai prašydami kuo skubiausiai imtis žygių jį įjungti į Lenkų Karalystę.]

„P. P. Soc. dem. Galicyjska" [Galicijos lenkų socialdemokratų partija] pažymi Rusijos revoliuciją, kaip ženklą „niepodległości Polski i Litwy" [Lenkijos ir Lietuvos nepriklausomybės]. Todėl turi ant carizmo griuvėsių atsirasti ne tik liuosa Rusija, „lecz i wolna Polska i Litwa" [bet ir laisva Lenkija ir Lietuva] („Biuletyn", Nr. 96, 26.IV.917). Lenkų valstiečių [tiksliau: valstiečių liaudininkų] seimas Liubline („Polskie stronnic. Ludowe" [lenkų liaudies partija]) paakina Radą pastatyti klausimą apie Lietuvą ir Baltarusiją, ir „włoscianin polski pomny jest na dawną unję, łączącą bratnie narody Litwy i Rusi, pragnie z nimi i nadal związku, opartego na tradycyjnej unii". — „Kto z nami naprawdę, ten nam zapewni możność połączenia Litwy i Rusi z państwem polskim" [lenkų valstietis atsimena seną uniją, broliškai jungiančią Lietuvos ir Rusios tautas, trokšta ir toliau su jomis jungties, pagrįstos tradicine unija. — Kas tikrai su mumis, tas mums užtikrins galimybę sujungti Lietuvą ir Rusią su Lenkų valstybe] („Biuletyn", Nr. 98, 2.V.917). Pati Rada 6.IV.917 išrado per reikalinga „rozszerzenie swej władzy i swojej działalności na resztę Król. Polsk. i te części Litwy, w których konieczności wojenne nie staną temu na przeszkodzie" [išplėsti savo valdžią ir veiklą į likusią Lenkų Karalystės dalį ir tas dalis Lietuvos, kur tam nekliudytų karo būtinumai].

26.V.[26] Biuro posėdis. Sužinojome, jog vokiečių valdžia ketinanti galutinai paskelbti Lietuvai kažin kokį liuosybės aktą, bent[27] birželio pirmose dienose ir su tam tikra pompa. Tariama lietuvių **vienų** sudaryti, tariant, valstybinė taryba iš 12 žm., kur vyriausią rolę, kaip baronas Roppas sako, turėtų turėti stiprus vyras kun. Olšauskis. Be to, įeitų ir Basanavičius, kaip autoritetingas [174] žmogus, nors ir ne politikas, ir Smet. Taip pat turėtų daug įeiti kunigų. Funkcijos — nukentėjusių šelpimo organizacija, karo nuostolių apskaitymas, banko steigimas, būsimos tvarkos svarstymas ir etnogr.[afinių] ribų nustatymas. „Valstybinė", t.y. tarybos, kalba lietuviška. Čia jau žadama du laikraščiu — vienas klerikalų, kitas pirmeivių. Tarėmės. Kol kas pranešimas labai

dar neaiškus; turėsime laukti tikslesnių žinių iš barono, kurs žada greit atvažiuoti. Betgi nustatėm šit ką. Pasiūlijimą mes turėtume priimti, bet prieš tai išreikalauti leidimo pasimatyti su užsieniu — Šveicarija ir Stockholmu. Valstybinio sutvarkymo pamatu laikome: prie bendros vakarų orientacijos (t.y. išrodinėjant, jog rinka Lietuvos šlyja į Vokietiją daugiau, nei į Rusiją ir jog apskritai mes dedamės į Vokietiją) mes reikalaujame garantijų, jog jokios Lietuvos kolonizacijos nebus; visa ekonominė ir visuom.[eninė] politika pridera Lietuvos nepriklausomai valdžiai. Gali būti bendra muitų siena. Išėjimas į jūrą neišvengiamas — taip pat Nemunas. Taisymui gi šiandien tarybos premisos: tam tikslui ne kokia 12 žm., bet sulig reikalu; be to, čia turės būti padaryta Lietuvos konferencija, kuri pažymės žmones; proporcijos kunigų ir pasaulinių — tai konfer.[encijos] dalykas. Kad ji turės būti tik iš lietuvių — taip; bet kad Lietuva tada teužimtų vien etnografinę sritį, kaip tat yra išrodyta „Russisch-Litauen". Visos kitos sritys, kur yra dabar po Ober Ostu, lieka senoviškai Ober Osto tiesioginėj vadyboj. Betgi [175] lietuvių Taryba turi teisę pasikviesti žydų ir tokių kitaip šnekančių atstovų, kurie aiškiai parodę yra savo **pilietiškumo** sąmonę. T. y. išskiriami tie lenkai ir gudai, kurie save Lenkijos patriotais laiko. Toliau tarta patirti, ar nemano tik vokiečiai čia šalia lietuvių tarybos dar kokią lenkų ar žydų tarybą sudaryti, ar neišeis tad **eksteritorialinė** Lietuva? . . . Atmesti! Tarybai turi būti leista sudaryti savoji milicija po visą Lietuvą bent iš 10.000 žmonių, kurie saugotų vietose tvarką ir galėtų išlaikyti kraštą kokių permainų ar atsitraukimo atveju; be to, lietuviams čia svarbu turėti[28] savo „stulpai." Banko, t.y. valstybinio, steigimui reikia, kad garantijai (jo operacijų) būtų tarybai pavesta visi valstybiniai turtai (žemės, ežerai, namai ir t.t.). Laikraščių „Sperre" [draudimas] turėtų visai būti nuimta ir bepalikti tik karo cenzūra. Pagalios ir toliau išlaikoma srovių konsolidacija; su s-d. partija daroma tik atskirais atvejais kontaktas, bet atstovybei pažymima tik tam tikri žmonės, pvz., Kairys, bet ne Domaševičius, kurs jau spėjo parodyti savo skandalizmą ir Verräterei [išdavikiškumą]. Juo labiau, kad pats consortiu-

mas laikomas yra per visų srovių jungtį, nes jame dalyvauja ir socialistai (nors ne partijos). Alles [viskas].

— Buvo Steputaitis ieškoti s-d. į Stockholmą. Keista, kad kreipęsis į Kymantienę, kuri nurodžiusi Kairį, mane ir Kepalą ar dar ką . . . Mane išvadino Steput. nacionalistu. Pas Kairį užėjęs, reikalavo sąlygų, [176] kad važiuojantieji atstovai pasisakys esą Vokietijos orientacijos. Be to, pranešė, kad Lietuvą norima padaryti Vokietijoje kaip Bavariją.

—Buvo šiandien Kairys pas mane dėl mūsų santykių. Jis išrodinėjo, jog consortiumas esąs neteisingas, nedavęs jiems liberum veto ten, kur s-d, turi savo partijos «особое мнѣніе» [ypatingą nuomonę]. Būtent, čia buvę tik koordinacijos ir informacijos būrys, todėl **daugumos** sprendimas negali būti verstinas kitų nuomonių žmonėms. Gi **vieno bendro** laikraščio steigti nesą galima, nes tiek politikoj, ·tiek socialinėj srity turės reikštis tendencijos. Tada aš parodžiau, jog tų tendencijų, žinoma, **bendras** laik.[raštis] turi vengti, nes jis tik bendrus klausimus ir tegali kelti. Ir kadangi tokių klausimų yra visoj mūsų politikoj, tai jų gali būti ir laikrašty. Todėl kas atsisakė nuo bendro laikraščio, tas atsisako ir nuo bendrumo visoj Lietuvos akcijoj. Ergo: s-d. laužė vienybės sutartį. Gi vienybė **turi būti** Lietuvos pačios savarankiškumo idėjos pastatymui ir jos įgijimui. Kairys ėjo prieš tas konsekvencijas; betgi manęs neįtikrino, kad negalima būtų sunkiose mums pastatytose **vieno** laikraščio sąlygose leisti vienas **bendras** laikraštis ir toliau kovoti dėl spaudos laisvės. Buvo gan aštrių susikirtimų. Man teko prikišti lietuvių s-d. meilesnį bičiuliavimą su buržujais ar šiaip tautininkais lenkais, žydais ir baltarusiais, bet ne su lietuviais. S-d., tarytum, išsimetę [177] iš lietuvių darbo. Kairys tokią pažiūrą palaikė per „psichozą" — nieko panašaus nesą.

— Pirkau „Schmuggelio duonos" po 2 marki svarą. Vienos smiltys.

— Čia padedu laišką, kurį norėjau įduoti Agronomijos d-jai. Bet sužinojęs, jog daromos kontakto tarybos, tuo tarpu susilaikiau. Betgi tarybų neįvyko. Komitetas **nesutiko.** Situacija, vadinasi, mainosi. Čia pridedu ir naują slaptą lenkišką laikraštį.

Priedas prie 174 psl.: Priklijuotas P. Klimo ranka rašytas pareiškimas — kalba ir rašyba netaisoma:

Lietuvių
agronomijos ir teisės pagalbai teikti
Draugijos Valdybai

Valdybos nario
P. Klimo

Pareiškimas.

Kadangi dvi formalinai vienodi šelpimo draugiji miesto ir platesniame gyvenime kas kartas kelia netaikių susidūrimų;

kadangi tie susidūrimai šių dienų karo sąlygose ir vokiečių okupacijoje, užuot pozityvių gerybių teikę, daugiau kenkia paties šelpimo bei maitinimo ir lyginai bendriesiems lietuvių reikalams;

kadangi, toliau, ligi šiol tų susidūrimų pašalinimui aš nepastebėjau iš Valdybos narių daugumos bent kokių realingų pastangų, bet dargi, priešingai, žinau tariant sąmoningai del man iš dalies nežinomų, iš dalies šią valandą nevertingų motyvų savo darbas skyrium nuo Lietuvių Komiteto varyti — tuo tarpu, kada nėra paneiktas ir atmestas dar prieš Agronomijos D-ijos darbo atnaujinimą įvykęs sutarimas, kuriuo Lietuvių Komitetas paversta jungtine bendra visų lietuvių srovių šelpiamąja įstaiga, ir tokia, būtent, jis šiandien yra, o mano įsitikinimu ir turi kol kas būti, —

del visų tad aukščiau išdėstytų motyvų šiuomi pareiškimu prašau mane l a i k i n a i, ligi sprendžiamoms permainoms įvykus, laikyti per pasišalinusį nuo Draugijos darbo, gi patį pareiškimą protokoluosna įtraukti.

Su pagarba
P. Klimas.

Vilniuje, 1917 m. gegužio mėn. 24 d.

Lietuvių
agronomijos ir teisei pagalbai teikti
Draugijos Valdybai

Valdybos nario
P. Klimo

Pareiškimas.

Kadangi dvi formaliai vienodi šelpimo draugiji mieste ir platesniame gyvenime kas kartas kelia nelaikių susidūrimų;

kadangi tie susidūrimai šių dienų karo sąlygose ir vokiečių okupacijoje, užuot pozityvių gerybių teikę, daugiau kenkia pačiai šelpimo bei maitinimo ir lyginai bendriesiems lietuvių reikalams;

kadangi, toliau, ligi šiol tų susidūrimų pašalinimui aš nepastebėjau iš Valdybos narių daugumos bent kokių realingų pastangų, bet dargi, priešingai, žinau bandant sąmoningai dėl man iš dalies nežinomų, iš dalies šią valandą nevertingų motyvų savo darbas skyrium nuo Lietuvių Komiteto varyti — tuo tarpu, kada nėra paneiktas ir atmestas dar prieš Agronomijos D-jos darbo atnaujinimą įvykęs sutarimas, kuriuo Lietuvių Komitetas paversta jungtine bendra visų lietuvių srovių šelpiamąja įstaiga, ir tokia, būtent, jis šiandien yra, o mano įsitikrinimu ir turi kol kas būti, —

dėl visų tad aukščiau išdėstytų motyvų šiuomi pareiškimu prašau mane laikinai, ligi sprendžiamųjų permainoms įvykus, laikyti per pašalinusį nuo Draugijos darbo, gi patį pareiškimą protokoluosna įtraukti.

Su pagarba
P. Klimas.

Vilniuje, 1917 m. gegužio mėn. 24 d.

25. Priedas prie 176 psl.: priklijuoti 1 ir 2 nr. (1917 m.) Lietuvos socialdemokratų partijos (Socjalno-Demokratyczna Partja Litwy) leidžiamo laikraščio „ECHO życia robotniczego Litwy".

28.V. Šiandien gavau visą pundą slaptos literatūros, kurios išvažiavęs nebuvau surinkęs. Ilgai vėl tariausi su Kairiu dėl s-d. takto ir pozicijos. Jis vis dar pakartoja consortiumo neteisingą sprendimą. Aš pabrėžiau perdaug menką atsižiūrėjimą į **tautinį** reikalą, kada pasaulyje, būtent, **tautų liuosavimo** obalsiai statoma. Prikišau, jog jie aiškiai darbininkams, kurie čia retai lenkai ar gudai, bet sulenkėjusieji lietuviai, nepasako **etnograf.** Lietuvos nepriklausomybės principo; kad jie perdaug stveriasi tik **ekonominių** krašto ir darbininkų reikalų ir todėl į Lietuvą deda net Balstogę ir didelę dalį Gardino gub.; juo labiau, kad pats ryšys su Balstoge nėra ekonominiai išrodytas. Apskritai, tarp darbininkų neplatina tautinio lietuvių intereso turėti tautinę valstybę, o ne kokį „Mischmasch". Kairys gynė, jog s-d. taip visai nėra; kad ji pakankamai atkreipia į tautinį-kultūrinį reikalą akį ir tarp darbininkų vis tik varo Lietuvos idėją. Dėl to lenkų s-d., kurie aiškiai turėjo nacionalistiškas tendencijas, dabar yra L.[ietuvos] s-d. į užkampį nuvaryti ir visai nuo darbininkų izoliuoti. Tai turės būti L. s-d. nuopelnas. [178]

— Buvo[29] savybės vakaras Mikalojaus salėje, be jokio leidimo. Linksmai vaidino 3 vertimus. Iš ryto buvo pamaldos už Lietuvos mirusius (14 žm.).

26. Priedai prie 177 psl.: priklijuoti 4 atsišaukimai. Trys atsišaukimai yra Lietuvos Socijaldemokratų Partijos Centro Komiteto — du lietuviški: „Ruoškimės karo galui besiartinant", „Į darbo žmones" ir lenkiškas pastarojo atitikmuo „Ludu roboczy Litwy!". Ketvirtasis yra Lietuvos Socijal-demokratų Partijos Vilniaus darbininkų Komiteto atsišaukimas gegužės pirmosios proga: „Draugai! Pirmoji gegužės, darbininkų vilties šventė . . .".

30.V. „Biuro" posėdis. Paskaitėm išgavę Vilniaus lenkų[30] memorialą vokiečiams. Iš pradžių jie buvo jį padavę Isenburgui, bet šiam pasakius ne jo čia dalykui esant, prašė užadresuoti Vokios kancleriui (kopija pas Šaulį ir M.[okslo] Dr.). Turinys toks: Visos lenkų pol. partijos, žinodamos, jog Lietuvos klausimas tebus taikos metu teišrištas, betgi patyrę apie Zimmermanno priimtą lietuvių delegaciją, nori, kaip

Lietuvos gyv.[entojų] dalis, Lietuvos ateičiai taip pat savo balsą pakelti. „Wir, **Polen Litauens,** welche ein einheimisches, altes Kulturelement des Landes bilden, erachten es für unsere Pflicht, bevor die Entscheidung über das Schicksal unserer Heimat, deren Los uns tief am Herzen liegt, eintritt, mit nachstehender Kundgebung hervorzutreten." [Mes, **Lietuvos lenkai**, sudarydami vietinį, seną krašto kultūrinį elementą, prieš nusprendžiant likimą mūsų tėviškės, kurios dalia mums labai rūpi, laikome savo pareiga išeiti priekin sekančiu pareiškimu]. Lietuvą tuo tarpu supr.[anta:] „denjenigen Teil des Grossfürst. Litauen, der sich unter der deutschen Okkupation befindet" [tą Lietuvos didžiosios kunigaikštystės dalį, kuri vokiečių okupuota]. Ekonominiai geograf. santykiai (Nemuno ir Dauguvos upės) daro vienatą; katalikų religija ir jos įtakoje įgyta kultūra „ein organisch inneres Bindeglied" [organiškas vidinis ryšis], kurs jį su „West-Europa verbindet". „Zuletzt ist ein äusserst charakteristisches Merkmal dieses Landes die ethnographisch gemischte Bevölkerung, ohne dass eine der Nationalitäten eine absolute Mehrheit ausweisen kann " [jungia su Vakarų Europa. Galop, šiam kraštui ypatingai charakteringas bruožas tai etnografiniai mišrūs gyventojai, nė vienai tautybei nesugebant įrodyti absoliutinės daugumos]. Lietuvos etnograf. sritis užima Kauno, šiaurę Suv.[alkijos gub.] ir „den am Niemen gelegenen Streifen des Gouv. Wilna. Doch muss [179] hierbei bemerkt werden, dass im südl. u. östl. Teile des Gouv. Kowno ein bedeutender Prozentsatz der Bevölkerung aus Polen besteht, die sogar stellenweise sich in der Mehrheit befinden" [prie Nemuno esantį Vilniaus gubernijos ruožą. Čia reikia betgi pastebėti, kad pietinėj ir rytinėj Kauno gubernijos daly žymus gyventojų nuošimtis yra lenkai, sudarydami kai kur net daugumą]. Vokiečių gi okupacijoje = teritorija "in dem die polnische Bevölkerung die Mehrzahl ausmacht" [kurioje lenkai sudaro daugumą]. Ypač Vilnius turi „ein ausgesprochen polnisches Gepräge, das, bis nach Swienziany, Oszmiana, Lida, Troki u. Wilkomierz hinausstrahlend, sich stark bemerkbar macht" [aiškiai lenkišką charakterį, kuris, išsiskleisdamas iki Švenčionių,

Ašmenos, Lydos, Trakų ir Ukmergės, labai krenta į akis]. Ir čia išrodymas 1916 m. vokiečių daryta statistika: visoj Vilniaus gub. lenkų išėjo 55%, Gardino — 57%, Vilniaus paviete 90% ir pačiam Vilniuj 50% visų gyv. ir 89% krikščionių. Per Balstogės ir pietų sritį visas tas kraštas „berührt sich unmittelbar mit dem Königr. Polen" [tiesiogiai liečiasi su Lenkijos karalyste]. Tokiam tad „Mischmasche" jokia atskira tauta negali būti „Vertreterin" — „haben auch die Litauer, trotz ihres Namens, kein grössereres Recht auf Litauen, als die Polen oder Weissruthenen" [atstovė (viso krašto ar nors vienos kurios jo dalies) — ir lietuviai, nežiūrint savo vardo, neturi didesnių teisių į Lietuvą kaip lenkai arba gudai]. Lenkų čia yra visų luomų „einschliesslich einer national-orientierten Bauernschaft; sie ist seit Jahrhunderten hier bodenständig u. durch Bande des Bluts mit den anderen Mitbewohnern verbunden" [įskaitant ir tautiškai susipratusią ūkininkiją; ji jau nuo šimtmečių čiabuvė ir kraujo ryšiais susigiminiavusi su kitais vietos gyventojais]. Be tų maišytų sričių, kur lenkų dauguma, lenkai yra po visą šalį išsimėtę, kur tarp valstiečių yra senų lenkų sodybų „szlachty zaściankowej" [kaimo šlėktos, bajorų], kurios, nesiskirdamos nuo „Umgebung, pietätvoll die polnische Sprache u. ihre nationale Kultur wahren" [aplinkos, su meile ir atsidavimu išlaiko lenkų kalbą ir savo tautinę kultūrą]. Kadangi beveik visi didieji ir vidutiniai dvarai lenkų rankose, visi miestų krikščionys daugumoj miestų — lenkai, prekyba, „Industrie u. Handwerk" [pramonė ir amatai], kiek ne žydų irgi lenkų, gi ir „Berufsintelligenz" [inteligentai profesionalai] irgi daugiausia lenkų — tai reikia [180] suprasti „dominierende Bedeutung" [dominuojančią reikšmę]. Istorinė lenkų kultūros įtaka, kuri pagalios 3.V.1791 konstitucijoj suliejo abi valstybi. Lenkų kultūra rusų persekiojimo metu apgynė dargi kitas tautas „vor dem Untergange" [nuo žuvimo]. Per 100 metų rusai neišrovė lenkų „u. gegenwärtig gibt es schon keine Macht mehr, die das Polentum in Litauen verdrängen oder vernichten könnte. Es vereint alle einzelnen Bestandteile des Landes zu einem Ganzen, gibt demselben ein spezifisches Gepräge" [ir dabar jau nebėra

jėgos, kuri galėtų lenkiškumą Lietuvoje išstumti ar sunaikinti. Jis jungia atskiras krašto dalis į visumą, suteikia jai specifinį atspalvį] ir varo toliau visą visuomenės pažangą. Lenkai davė Lietuvai religiją, „Aufklärung, die ökonomische Kultur u. staatliche Traditionen" [švietimą, ekonominę kultūrą ir valstybines tradicijas]. Todėl lenkų balsas turi būtinai čia būti klausomas. „Als untrennbarer Teil des grossen poln. Volkes, streben wir u. werden stets bestrebt sein zur staatlichen Vereinigung mit Polen, mit dem unser Land das gleiche Schicksal geteilt hat" [Kaip neatskiriama dalis didžiosios lenkų tautos, mes siekiame ir visuomet sieksime valstybinio susijungimo su Lenkija, su kuria mūsų kraštas dalinosi tuo pačiu likimu]. Tatai nėra visai priešinga kitoms čia tautoms, priešingai, sutinka „durch die Errichtung eines gemeinsamen, auf Grundlagen der Selbständigkeit der einzelnen Landesteile beruhenden Staates" [sukuriant bendrą valstybę, pagrįstą atskirų krašto dalių savarankiškumu]. Tik toks vienintelis yra šiam kraštui sveikas sutvarkymas. Eina 44 parašai, kurių tarpe Michalkevičiaus, Wenslawskio, Zawadzkio, Abromowicziaus, gr.[afo] M. Platerio ir kt. 1917 m. gegužio mėn. 24 d.

Matyti, tat lenkų paskutinis fatalistiškas Kunststück'as [triukas]. Anot Sm., „išsiromijo". Charakteringa, jog Isenburgas tą memor. išsiuntęs sykiu su pirmesniuoju lietuvių protestu (žiūr. vėliau turinį).

[181] — Atvažiavęs Zechlinas[31] vėl ima „zonduoti" dirvą. Vokiečių ir tur būti Ober Osto buvo sumanymas lietuvius į savo rankas, kaip kareivius drausmėn paimti ir daryti, kaip tinkama. Dabar ta pažiūra apkito. Nori prekybą, geležin.[kelius], paštą, telegr.[afą], kariuomenę, pinigus į savo rankas paimti. O duoti kultūros autonomiją! Nieko sau liuosybės. Todėl tarėmės dėl Lietuvos ateities svarbiausių padėlių [pagrindų]. Kun. Stankevičius tatai šiaip sureferavo: 1) Lietuva visiškai nepriklausoma; 2) Lietuva turi kariuomenę, kuri **gerais santykiais** galės ginti vakarų Europą ir vokiečius nuo slavizmo, nes vokiečiai neturi užmiršti, jog vėliau ar anksčiau lenkai ieškos Danzigo; 3) Lietuvai reikalingas uostas ir Nemunas su Klaipėda. Bet dovanai mes nenorime:

atiduodame Augustavo galą, kurs jungs Nemuną ir dar gal toliau Gardino sritį siauru kaspinu su Vokia. Tai yra baisiai svarbus vokiečiams strategijos punktas ir yra kur kolonizuoti. Mes gi atsiskirsime nuo lenkų ir neduosime eiti lenkų įtakai; 4) Lietuva duoda vokiečiams Rohstoffe [žaliavų] ir ima industrijos dirbinius; 5) viena muitų siena. „Clara pacta faciunt amicos" [aiškios sutartys skatina draugystę]. Sutikome ir tarėme kristalizuoti tat ligi galo. Dėl Lietuvos valstybinės formos taip: demokratiška ir parlamentariška, o respublika ar monarchija «несущественно» [neesminga] — nuo' ūpo ir pokarinės konjunktūros. Visa principu „do ut des" [duodu, kad tu duotum].

2.VI.[32] Šiandieniniame „Wilnaer Zeitung" paskelbta, jog „Oberbefehlshaber Ost die Bildung des litauischen Vertrauensrates genehmigt hat, der aus angesehensten Männern Litauens bestehen soll" [vyriausias kariuomenės vadas Rytuose leido sudaryti lietuvių patikėtinių tarybą, kurioje bus žymiausi Lietuvos vyrai]. Užsiinteresavo žmonės. Ką tat [182] reiškia. Laukia naujos eros.

— Esame be galo pasipiktinę lietuvių (Rusijoje) darbu. Žmonės tegalvoja apie administracijos vietas, nori Suv. gub. nuo Lenkijos skirti, visas gub. į vieną administracinę vienatą sudėti . . . O kur Lietuvos nepriklausomybė, kur net autonomija. Viens Voldemaras „Lietuvių Balse" tatai iškelia ir kaip istorikas vienas, rodos, nediletantiškai ir ne mažakromio dvasioj prieina prie Lietuvos artimiausios problemos. Ot rusofilai! Kiekvienas vergavimas žmogui protą atima ir paverčia reptilija. O tos partijos — kokios ilgos rezoliucijos, bet kiek maža gilesnio žvilgsnio ir politinės bei tautinės rimties!

3.VI. Kairys ieško vėl kontakto tokiomis sąlygomis: jisai, nors s-d. organizacijos žmogus, bet dalyvauja „biure" kaip asmuo ir **nežinant** organizacijai. Todėl savo partiją jis vienys savo įtaka biuro nustatyta linija ir tuo būdu išvengs kokių nereikalingų kivirčų. Betgi jis rezervuoja sau teisę su priešingais biuro nutarimais nesutikti ir daugumos balsams nesiduoti, tačiau jokios priešingos agitacijos nevaryti, kol darbas neišeina viešai. Jei biuras randa reikalo viešai ką su

s-d. daryti, tada Kairys veikia kaip kontakte esąs partijos žmogus. Consortiume jis betgi dalyvauti nenori. Tas pasitarimas ėjo tarp Kairio, manęs ir Šaulio. Mes tokią propoziciją palaikėm per priimtiną; gi kivirčų nematėme būsiant, nes kiekvienas principinis nesutikimas jau savaime niekdina statomą klausimą, kaip [183] **bendrą** ir todėl turi būti atmestas. Kontaktas tegalimas tik bendriems tikslams. — Tenka tiesiog džiaugtis tuo Kairio realingu momento kompromisu jėgų koordinacijai artimiausiems Lietuvos uždaviniams; «здравый смысл» [sveikas protas] jį verčia eiti prieš «сварливую жену» [kivirčus mėgstančią žmoną], t.y. prieš Domaševičiaus ir Eidukevičiaus „radikalizmą" ar «крупековщину» *, ir laikyti tuo tarpu vienybę. Toliau, kada bus vieši darbai, bus galima ir kitaip koordinuotis.

— Sužinojau, jog „Zeitung der 10. Armee" vakar buvo įdėjęs str. dėl Lietuvos „Vertrauensrat" ir pagyrė tą sveikesnę vokiečių Ober Osto politiką su lietuviais, kuriems ligi šiol nieko netgi žadėta nebuvo. Bet cenzūra visa išbraukė ir pasakė, jog apie Lietuvą tegalima rašyti tik tai, ką pats Ober Ost parašys . . . Nieko sau. Atsargūs globėjai . . .

5.VI. Vakar buvo „biuro" posėdis. Svarstyta S. Kairio propozicija. Dėl formalinių priežasčių išrasta negalima esant slaptai nuo consortiumo įtraukti S. K.[airį] į biurą pilnateisiu nariu. Todėl jeigu S. K. nesutiks tatai per consortiumą pravesdinti, tada biuras jį tegali vien nesprendžiamuoju balsu pašaukti tarybosna, kaip tam tikros organizacijos žmogų kontaktui sudaryti ad hoc [šiuo atveju]. Toliau painformuota, jog vokiečiai norį Lietuvoj po karo dar išsilaikyti provizorinę valdžią bent 10-čiai metų . . . Jie nori ir karo garantijų, t.y. čia statyti savo tvirtoves ir garnizonus, be to, geležinkelių monopolį į savo rankas paimti. Atiduoti Klaipėdos ir panemunės — dabar negali, nes tai sukeltų blogą ūpą. Rasi, už kokios 25 metų. Taip iš pasišnek.[ėjimo] su Zechlinu.

[184] 6.VI. Consortiumo posėdis. Žmonės didžiai susivėlino. Tarytum grįžta sena mada. Priimta du nauju nariu — adv. Stašinskis, kun. Kukta ir trečias — kun. Reinys. Painformuota

*[Žodžio prasmės nepavyko atsekti.]

apie biuro darbus ir tarybas. Atpasakota lenkų memorialas į kanclerį ir pabarta biuras, kad ligi šiol į jį neužreaguota. Nes lenkai iš tikrųjų naudojasi savo įtaka Berlyne, idant lietuviams pakenkti arba bent jų poziciją susilpninti. Toliau pranešta apie tai, jog Kaune vokiečiai prašalino Dovydaitį nuo direktoriavimo lietuvių gimnazijoje ir pastatė vokietį, kurs ir šeimininkauja. Kada tuo reikalu klausta vietinio politikos „Stelle" [įstaigos] (Küglerio), jis sakė, jog Dov. nepildęs įsakymų. Nutarta surinkti tikslios žinios, o be to iš vokiečių reikalauti leisti dalyką ištirti: jeigu jūs galvojate apie „Vertrauensrat'us", tai duokite savo reikalus vesti ir su savais žmonėmis tartis. Kilo klausimas ir apie tautines spalvas bei vėliavą. J. Bas. paskaitė savo spausdintą Amerikoje ta tema referatą, kur išrodoma, jog visų vėliavų spalva senovėje buvusi raudona, o ant raud. dugno širmas arklys ir raitelis, kardu užsimojęs. Pritarta — reikia laikytis istorinės tradicijos. Bet viena raudona spalva paprastose vėliavose, kur nėra vyties, neišrasta per būtinybę. Priimta principas: dėti dominuojančios liaudies darbuose spalvos, būtent, **žalia** su **raudona.** Tų spalvų kombinacijos vėliavos projektas pavesta pateikti Žmuidzinavičiui.

7.VI. Šiandien jau mėginta mieste daryti demonstracijos dėl duonos ir virtuvių. Susirinko ant Lukiškių pleciaus bent 1000 žm. ir rėkė „Gib Brot" [gibt? — duokit duonos]. Išskirstė.

[185] 9.VI. Vakar radikalų demokratų ir socialių demokratų srovės būrys sumanė praplatinti savo darbą ir, prikvietę žmonių, tariant, „klubą" sudarė politikos klausimams svarstyti. Kol kas labai tik susivėlino ir bepradėjo organizacijos klausimą svarstyti — kas tai turės būti, ar aktyvi organizacija viešai dirbti, ar tik diskusijų būrys. Buvo iš mano pusės nurodyta: jei tik diskusijų — tai puiku, nors trūksta laiko; bet jei viešai — tai tik ta sąlyga, jog, prieš reiškiantis, susitarti su kitomis grupėmis ir, būtent, su consortiumu; kitaip bus anarchizmas ir šiandieniniam momente tai būtų mums pražūties darbas.

— Biuro posėdis šiandien. Galutinai nutarta išleisti mano surašyta brošiūra apie Lietuvos sienas ir jos gyventojus. Nutarta taip pat atsakyti memorandumu į vokiečių klausimus

apie mūsų „norus" ir lenkų paskelbtą „manifestą", kurs dabar plačiai skleidžiamas biuleteniuose. Vokiečių „alldeutsch'ai" kelia nosį — jau apie Lietuvos „Selbständigkeit" — ausgeschlossen [nepriklausomybę — jokiu būdu]; šneka vien apie „Angliederung" [prijungimą], nors jokios kolonizacijos ir germanizacijos nebūsią. Vis daugiau piktinamės ir dar stipriau savo nepriklausomybės tezę statome.

19.VI. Per pereitą 10 d. buvo 2 kartu rinkęsis pirmeivių būrelis savo pažiūroms į dabartinį momentą nusistatyti. Kol kas tik referatai. Mūsų diplomatai gavo išvažiuoti Kaunan (Smet. ir Šaulys). Dar tiksliai nežinau, ko patirta. Gauta iš J. Vileišio laiškas apie vokiečių politikavimą dėl „Vertrauensrat'o" — nori tik tuo būdu savo darbą Lietuvoj palengvinti . . . Siūlo važiuoti Vil-[eiš]iui ar Stankūnui į Stockholmą su vokiečių orientacija.

[186] — Nuo 17-19 [val.] Mokslo Draugijos susir. Žmonių iš viso vos 20-30 ir keli svečiai. Susirenka vos 5 val. vietoj trijų. Bet referatų skyrius išėjo nelyginamai rimtesnis, nekaip seniau kad buvo. Ypačiai įdomūs buvo Biržiškos ir kun. Brazio (apie lietuvių dainų savotiškumus). Svarbiausia posėdžių „vinis" — reviz. komisijos pareiškimas dėl netvarkos ir valdybos apsileidimo, knygyną ir archyvą saugojant. Patys val-[dyb]os nariai čia neturėjo kuo gintis — ir dargi džiaugėsi, kad tuo būdu turės geros progos prieš Basanavičių stoti, kurs viską D-joje laiko pelėsiuose plačiausioj to žodžio prasmėje. Valdyba išrinkta ta pati, nors slaptai rinkta.

— Pagalios vokiečiai žada leisti mums laikraštį mūsų išdėtomis sąlygomis.

28.VI. Visi tautos dėdės ir jaunikliai išvažinėja vakacijoms. Gimnazijos mokytojai visų pirma ta privilegija naudojasi — pasiėmę avansus ilsis sodžiuje. Tos liuonos [patogumo] turi ir Komiteto nariai. Tik man lemta darbas be poilsio dirbti, nes nėra kas jį už mane dirbtų. Rašau vis žemės santykių istoriją ir dabartinį stovį, lietuvių kalba spaudon ruošiu etnografinę problemą, dabar tenka redaguoti Biržiškos Lietuvos geografija, kuriai tenka daug darbo padėti, toliau koreguoju algebrą. Šiomis dienomis, išdirbusiu abu su Smet. planą, gavau parašyti memorandumą vokiečiams prieš lenkų

memorandumą (44-ių). Smetona perrašydamas šiek tiek permainė (mano projektą žiūr. mano rankraščiuose). [187] Skaitydami biure ir consortiume priėmėme. Dabar belieka ligi šeštadienio išversti (pasiėmė Šaulys ir Bakšys) ir ligi 3.VII įduoti (mat, susirenka Reichstagas). Smetona 2 dienom išvažiavo į sodžių į Daugus (ten jo ir šeimyna, drauge su „carpe diem" [naudokis diena], t.y. Gaidelioniu). Kada pats, kokią 10 min. atitraukdamas, įsirėžęs studijuoju Kantą. Sumaniau be jokios paliovos, nors ir vėžio greitumu, tą mano sielos darbą ir studijas varyti, pradedant nuo vokiečių idealizmo. Kanto visus veikalus gavau už 18 Mk. nusipirkti. Išsirašiau Fichte's už 48 Mk. Džiaugiuosi, jog esu **vienas,** bet **sveikai, rimtai sau** vienas, **pilnas** vienumo darbo ir minčių privilegijų. Norėdamas ir tvirtą pasiryžimą turėdamas, mataus galįs ne tik bendro darbo padaryti, bet ir pats progresuoti. Žiūrėsim, kada dugną dėsim . . .

— Biure buvo svarstoma Vertrauensrato klausimas.[33] Vokiečiai, matyti, nenori jo skelbti, užtat ir funkcijos ne administracinės, ne valdomos, bet priruošiamos — tai tiesiog nusistatymo, apsisprendimo, informacijos įstaiga. Prašė sąrašo iš Basan., mat, tokių esą padavęs Steputaitis, prašyta ir vyskupų. Bas., vis dar manydamas, jog savo asmenyje jis yra **tauta,** jau buvo bemanąs tokį sąrašą, su nieku nepasitaręs, paduoti. Tik Smet. čia jį sulaikė. Senas principas: turi būti konferencija (rinkimų negali karo metu būti), kuri ir nusistatys. Tam tikslui reikia legalizuoti organiz. komitetas iš įvairių vietų. Smet. manė, ar gal ir nereikėtų tokios konferencijos, kad iš to nedarius bereikalingos, palyginus [188] su teikiamomis Vertrauensrato funkcijomis, pompos. Suprojektuota laikraščio redakcija. Vokiečiai nenori, kad Bas. būtų leidėjas-redak.[torius], kadangi jie nenorės su tokiu patriarchu į konfliktą patekti, kaip jie, pvz., nenori lyginai, kad vyskupas būtų leidėjas. Todėl sutvarkyta redakcija Europos pavyzdžiu. Nepaisant Smetonos dvejojimų, jisai pažymėta rédacteur en chef, už viską atsakąs, ir už savo skyrius teatsaką redaktoriai: politikos — Šaulys, visuomenės ir ūkio — Stulginskis su Bugailiškiu, mokslo, švietimo ir kt. — Biržiška, tikybos ir bažnyčios — kun.

Bakšys, redakcijos sekretorius — aš. Administracijai kviesti Č. Landsbergį, į agentūrų organizaciją — Strazdą ir Grajauską. Pinigų — prašyti leisti išvažiuoti į Šveicariją (Šaulys jau ir prašymą padavė Isenburgui). Vokiečiai ne tik visas sąlygas išpildė, bet dar liberališkai ir neprašyta davė.

— Užvakar surinktas consortiumas mūsų propoz. priėmė. Dėl mokyklų dalykų nutarta daryti akciją į vokiečių sferas, idant mokyklose tebūtų 3-iam skyriuj vokiečių kalbos mokoma, o ne kaip naujai imama reikalauti — nuo pirmų metų.

— Mėginimas „pirmeivių" susiburti politiniam susipratimui baigėsi anemija — nieks nesusirinko ir nieko neišdarė. Separatizmas senuoju šablonu kenčia krizį. Mūs s-d., matyti, visai apdiržo. Kairys darė kompromisus, bet Domaš. Don Kichoto rolę išlaikė.

[189] — Baltarusiai ima lietuvius kandžioti ir, keldamies ant girnų, kad Rusijoj skelbiama Baltarusių respublika, čia Vilnių paveržti smeigias. „Homane" pažymėta, jog jis esąs baltarusių etnografinėj srityje.

— Kažin kodėl vokiečiams nepaprastai parūpo Lietuvos klausimas. Golnischas tiesiog įsakomas rašyti Ober Ostui straipsnius. Kitiems irgi „zu Befehl" [pagal įsakymą] reikia apie lietuvių istoriją, dailę ir kt. tyrinėjimai daryti . . .

— Gavau iš vokiečio patirti, jog Ober Ost vėl grįžtąs į Kauną su „Dabartim". Galimas esą daiktas, jog Vilnių rusams apleisią. Girdi, ruošiama ofenzyva. Man tatai labai blogą sukėlė perspektyvą. Čia Vilniuj vėl atgis slavų viltis mums jį galutinai, visokiais sofizmais pasirėmus, paveržti.

— Patys pastebime, kaip mes per tą vokiečių čia buvimą politiniai bręstame. Mūsų pažiūros vis aiškesnės. Nepriklausomybės obalsis, jo įvykinimas, „orientacija" į vakarus kristalizuojasi; taip pat santykiai su žydais, lenkais ir baltarusiais. Lietuvą tveriant — **lietuviai** tesprendžia, o ne mažumos. Šit minties didžiausias laimėjimas, prieš ką visuomet „griešijo" mūsų demokratiškas diletantizmas, o ir šiandien dar žydų bei lenkų uodegoj besisuka mūsų s-d. su Domaševičium pryšakyje.

— Duonos porciją vėl padidino ligi 3 sv. be gramų keliolikos. Mat, esą sutaupė „Volksküchen" maisto . . .

[190] 10.VII. Su „Denkschrift'u [memorandumu] nusitęsė. Vos šiandien išversta ir parašai surinkta ir nutarta įteikti vietiniam politikos chefui. Pasirašė tik consortiumo nariai, kurie yra tuo tarpu Vilniuje. Pranešta ir Kairiui, bet ar jis pasirašys (be „partijos" nusprendimo), dar nežinia. Buvo su juo anksčiau dėl to reikalo mano ir Šaulio kalbėta, bet be vaisių. Kairys turėjęs dar su savo „draugais" pasitarti . . . Tačiau jokio atsakymo negavome. Be to, jam nepatiko Denkschrifte, kad tik vieni lietuviai Lietuvoje turį būti sprendžiamas šalies gaivalas. Esą demokratai turi čia visų piliečių atsiklausti. Paaiškinta, jog sprendžiant **tautinį** valstybės atsiradimą, svetimos mažumos apskritai negali būti traukiamos balsuoti, nes jos tam klausimui yra arba visuomet priešingos, arba indiferenčios (pvz., žydai visuomet norės visoj Rusijoj savo diasporą turėti, gudai — Lietuvą prie Baltarusijos jungti, lenkai prie Lenkijos); tuo tarpu lietuviams, kur jie dauguma, rūpi savo nepriklausomoji tautinė valstybė turėti. Kas kita — valstybei jau susidarius. Tada demokratizmo principai gauna visos reikšmės. Rodosi, jog sutiko Kairys su tuo principu, bet — anemiškai. Tiesa, su pačiu Denkschriftu šiokia tokia „konfūzija" pasidarė. Kada jį pradėjo versti ir davė prūsui (Golnischui) pataisyti, ans išrado, jog visas ūpas neatitinkąs vokiečių [191] psichologiją, ir pasišovė — pritaikinti. Pasitaręs ir pritaikė. Išėjo betgi gerai — nes „Kern" [esmė] liko — tik šen bei ten forma permainyta.

— Pasirodo, jog vokiečių politikai (Kügler) Kaune pranešė, jog mes čia dėl Vertrauensrato viską sutikome, tik jiems belikę (vyskupui) nurodyti kandidatai. Dėl to rytoj pasikalbėsime consortiume.

— Išgirdome, jog netrukus į Vilnių atvažiuosiąs kaizeris ir Bethmann Hollwegas, būsią dėl Lietuvos reikalų. Šiandien buvo Saksų karalius. Laukiame, apskritai, kažin ko nepaprasto. Pačioj Vokioj virte viskas verda. Tarytum, viskam ateina galas.

— O aš vis su vadovėliais. Biržiškos geografijos [„Lietuvos geografijos"] taisymas daug pavagia laiko. Paduota man dar Pedagogikos vadovėlis; bet taip ans netikusiai išverstas, jog nežinau, ką ir bedaryti — jau verčiau pačiam naujai

išsivertus. Tuo tarpu mūsų M. D-jos „dėdės" buvo jį tiesiog spaustuvėn atidavę: esą gerai parašytas ir tik spausdink. Mat, Basanavičius ir Reinys peržiūrėję . . . Ech! Seniai! Tiek maža turiu liuosos valandėlės, jog nėr kada nė studijų daryti. Šimts žino, rodos, pelnau per mėnesį savo vargais-negalais apie 125 rub., bet pinigų kaip nėra, taip nėra. Vos išsimaitinu ir kaip katoržninkas [katorginінkas]! „Ponai" pasivažinėja, sodžiaus oro pakvėpuoja ir iš Komiteto ramiai algas ir už atostogas pasiima, o man [192] nėra ne tik atostogų, ne tik avansų, bet nė šventadienių, nei mocionų [pasivaikščiojimų higienos tikslais]. . . Tegu. Kada nors ir aš gal pasilsėsiu!

— Šiandien mačiau lapelių, kurie skleidžiami po Lietuvą tarp maldingų žmonių: tai yra giesmės apie Lietuvos vargus ir liuosybę, kurios dargi bažnyčioj yra giedamos. Gana gražiai sudėtos.

11.VII. — Kairys po Denkschriftu nėjo rašytis dėl to, jog jis, kaip partijos žmogus, viešam dalyke negalįs **palaidai** rodytis; net jeigu jis sutiktų su Denkschrifto turiniu. Savotiškas išsirašymas iš gyvųjų žmonių skaičiaus!

— Buvo consortiumo posėdis. Galutinai tarta šaukti organizacinį konferencijos (ir Vertrauensrato) komitetą 1.VIII. Laiškai reikės per vokiečius siųsti ir išrūpinti schein'es [pažymėjimus] atvažiuoti, žinoma, ir kad galėtų atsivežti duonos . . . Laikraštis jau visai realiai pradedama rūpinti. Popierio prūsai ketina kreditu duoti. Į Šveicariją Auswärtiges Amt [užsienių reik. ministerija] šiandien leisti negalįs. Perdaug šveicariečiai lietuviai esą „ententefreundlich" [palankūs Ententei — Vokietijos priešams]. Dėl to pataria Kügleris važiuoti į Ober Ost. Kur teks dar ieškoti pinigų — nežinia. Vokietis instruktorius sąmatą mėnesiui apskaitė šiuo laiku ligi 11.000 Mk. Bet ilgainiui turėsią apsimokėti, ypačiai skelbimais iš Vokios. Toliau pranešta, jog prad. mokyklose [193] vokiečių kalbos iš tikrųjų tereikia vos 3-iuosius metus mokyti; jeigu kur vietiniai prūsai reikalauja daugiau, tai reikią skųstis.

— Atvažiavo į Vilnių vyskup. Karosas, bet nežinia ko. Tarta painformuoti jis.

— Atėjo pas mane vokiečių kareivis, prūsų lietuvis, Kairys su savo elementorium, kad peržiūrėčiau kalbos ir rašybos. Mat,

valdžios įsakymu kultūrą į Lietuvą varąs iš „vakarų". Bet visa padaryta gan gražiai. Žmuidzinav. paišo klišes. Visa lietuviška. Tegu. Geriau, kad, mus apgrobę, už mūsų pinigus mums ko duotų, nekaip kad nieko.

29.VII. Šiandien į Vilnių atvažiavo kaizeris Wilhelmas. Visos eskorto gatvės tankiai nustatyta kareiviais. Kaizeris išrodo visai gerai. Geriau bent, kaip pernai. Matyti, Galicijos katastrofa ūpą vokiečiams taiso. Gal ir čia ims varyti ofenzyvą.

— Nustojame visiškai tikėti Rusijos gerybėmis. Vokiečių laikraščiai cituoja Šilingą, jog jis Seime taip pat iš rusų demokratijos nieko nelaukia Lietuvai. Vadinasi, net stiprios **rusų** orientacijos žmonės atvirsta . . . Tas ženklas mus džiugina.

— Parvažiavo iš savaitinių atostogų mūsų diplomatijos šefai. Nes 1.VIII turi būti organizacinio komiteto („Vertrauensratui") susirinkimas.

— Denkschriftas vokiečiams esą padaręs gero įspūdžio. „Armeezeitung" padėjo [įdėjo] įdomią polemiką dėl mano ir Studnickio str. apie knygų spaudą Vilniuje.

— Paskelbta, jog visi turės nuo 2.VIII prisirašyti į virtuves. Vadinasi, įvedama [194] „komunistiškas" „stalas" . . .

— Išsijuosęs dirbu dėl „Žemės ir žemininkų" istorijos bei stovio.[34] Nėra laiko atsidėti — ir todėl darbu esu nepatenkintas. Reikia redaguoti ir koreguoti algebra. Baisybę laiko atima Biržiškos geografijos taisymas. Dar Paidagogika! Kuri beveik naujai reikia pačiam perdirbti. Akys be galo apsilpo. Bijau katastrofos. Stengiuosi išsirūpinti bent dviejų savaičių atostogų. Nes ėmus laikraščiui eiti — bus šabaš [žydų šventadienis; t.y. negalima atostogauti]. Butas jau baigiamas remontuoti. Pradėsime jau bent rugpiūčio pabaigoje.

— Bent po 1/2 val. per dieną paaukoju savo dvasios troškimams ir studijuoju Kantą.

— Buvo pereitą šventadienį žydų kuopos (mišrios) susirin. (apie 200 žm.) dėl Lietuvos ateities. Luckevičius pareiškė gudų pozicijos evoliuciją. Pirma, prieš Rusijos revoliuciją jie dar, kad ir dalelė, norėjo liuosybės, tada dėjosi su lietuviais. Dabar jau jiems visos Gudijos laisvė užtekėjo ir Lietuvos jau

nebereikia. Bet Vilnius, žinoma — Gudijos sostinė! Žydai į Lietuvos nepriklausomybę netiki. Visai naujiena. Tik federacija su Rusija. Girdi, Lietuvoj nesą javų, duonos, o industrijai (žydų) gera rusų rinka. Gudai taip pat verčiau velytų «Сѣверо-Западнаго края» [Šiaurės vakarų krašto][35] nekaip Lietuvos. Šiandien turėjo būti antras posėdis, bet dėl kaizerio negavau pereiti gatvės ir taip nežinau, ar buvo kas.

[195] 1.VIII. Užvakar biuro posėdis dėl dienotvarkės organizacinio komiteto. Sudaryta, paskirstyta pranešimų referentai ir kt. Svarbiausia betgi tai naujas vokiečių pasiūlijimas, kad mes priimtume jų orientacijos formulę. Prieš šaukiant o.[rgan.] k.[omitetą] apie nieką panašaus nekalbėta. Kügleris privatim [privačiai] padavė tarp vokiečių politikų skleidžiamą lapelį „Lit. — deutsche Beziehungen" [lietuvių — vokiečių santykiai], kur: Lietuva tampa dalim Vokios (Eingliederung) [įjungimas], kur vokiečiai turi kultūros, ūkio ir strategijos vadovavimą; kad Vokia Lietuvos klausimą laiko per savo klausimą ir, be to, kaip „Macht" [jėga], kur jokios diskusijos neturi būti.[36] Jeigu lietuvių Vertrauensratas būtų ne tam palankus, tai verčiau jam visai nesirinkti. Vadinasi, matome užveržtą kilpą. Vokiečiai dar gąsdina, kad jei mes būsime jiems priešingi, tai jie Lietuvą strategijos tik motyvais išsidalysią pusiau su Rusija, o Lietuva, be to, teks Lenkų eksploatacijai. Nutarėme: jokios permainos mūsų orientacijoje, kaip kad esame[37] išreiškę savo memoriale, nedaryti. Bendra formulė viską pasako; konkrečios formos teks jau pačiai konferencijai tarti. Antra, toks **vokiškas** atsidavimas pakenktų ne tik mūsų opinijai užsieniuose, bet ir pačiai Vokietijai, nes čia visas pasaulis lengvai įžiūrės Vokios aneksijas ir imperializmą ir dar labiau pakils prieš ją. Gąsdinimus išradome taip pat nerimtais. Tą betgi formulę paduosim or. k-ui svarstyti.

— Vakar vėl buvo biuro posėdis dėl praktikos ir kitų reikalų, surištų su or. [196] k. Į posėdžius o. k. nutarta pakviesti Dogelis, kaip antras sekretorius. Į prezidiumą kandidatais pažymėta S. Kairys, Smetona ir kun. Staugaitis.

— Šiandien 5 val. pirmas posėdis. Žmonės susirinko gana laiku. Bet Smetona vis dar neatėjo ligi 6 val. Pagalios, pasirodo,

kaip kun. Mironas pranešė, jog Sm. apsigėrė su vokiečiais šampano ir visai pilvą paleido, todėl negalįs niekaip atvykti. Tą mažą skandalą teko paaiškinti netikėtu Sm. susirgimu ir pradėti posėdį. Šaulys labai trumpai pasveikino susirinkusius ir net užmiršęs perskaityti dienotvarkę, «взял козла за рога» [nutvėrė ožį už ragų], t.y. ėmė pranešinėti apie padarytus biuro politikos darbus. Taip pat neatėjo S. Kairys ir todėl į prezidiumą teko vietoj jo Šaulys. Pranešimams pasibaigus, vieno iš atstovų paskaityta mūsų kairiųjų grupės „deklaracija", kam jų į tą viešą darbą neįsitraukią ir kad jie reikalaują savo tinkamos atstovybės. Paaiškinta, kad biuras nieko nestelbęs, nors ir nepaisė srovių, ir jog Kairys yra pakviestas. Pagalios atstovai pranešė, kokie su jais atvažiuojant buvo mandagūs Kreishauptmannai [apskrities viršininkai] ir kaip juos stengėsi įtikrinti, jog Lietuvos išganymas tik po Vokios globa. Išsiskirstėm gan geru ūpu. Nuėjau pas Kairį. Visą jų kompaniją radau vakarieniaujant Agronomų [197] valgykloje. Pasirodo, jog Kairys neatėjo už tai, kad: 1) mano pakvietime aš tik pranešiau, jog 5 val. pas Šaulį **bus** susirinkimas, bet nebuvo pasakyta, jog jis **kviečiamas ateiti** (!), 2) jog iš ryto matė Narutavičiaus pateiktame lakšte, jog jo nėra sąraše. Todėl ir neatėjo. Dar ilgokai ginčijomės dėl jų obstrukcijos ir palikau. Vis jie reikalauja, kad juos pripažintų kaip partiją. Tuo tarpu mums tat yra nepatogu: 1) dėl to, kad tada katalikai irgi pareikalaus tinkamo skaičiaus atstovų, 2) vietoj reikalų ims gaudyti partijų «счеты» [sąskaitų], kas mums šiandien visai negeistina, o 3) jog toks partijų likimas, jog tada atstovais jų patenka patys „avinai" arba tokie skandalistai — diletantai kaip Domaševičius ar Eidukevičius. Tuo tarpu mums dabar reikia išmintingo žmogaus, o ne partijos manekeno.

Antrą dieną orientacijos klausimas iškėlė daug dvejojimų. Daugelis baimę kentė (ypač Banaitis) dėtis su vokiečiais. Galų gale prieita prie nepriklausomos ir savarankiškos Lietuvos rezoliucijos, su krypimu daugiau į vakarus, nekaip į rytus ir pietus. Kai kam net tokia „maksimalinė" rez. pasirodė per daug sakanti; S. Kairys norėjo, kad ne lietuvių **tauta** darytų Lietuvą etnogr. ribomis, bet **Lietuva**, t.y. visi

piliečiai. Balsuojant Kairys, Povylius, Okuličius, Dirmantas (kairieji) dvejojo kaip balsuoti — tai kėlė rankas, tai laikėsi, arba net prieš ėjo. Priėjome prie konferencijos. Kairys ilgą prakalbą sakė dėl kooptacijos [198] principo netikumo ir norėjo šiokių ar tokių rinkimų. Biuras aiškino, jog rinkimų valdžia dabar negalinti leisti ir jie apskritai nepageidaujami šiuo metu. Reikia suprantančių, besiorientuojančių žmonių, o ne masės atstovų. Sus. betgi prašė dar paklibinti vokiečius, kad „pagerintų konferen. sudarymo būdus" ir išrinko tam tikslui delegaciją iš Narut., Šaulio ir Dirmanto. Čia tai ir atsitiko **„eksplozija"**! Kügleris, perskaitęs mūsų rezoliuciją, atmetė į šoną ir pranešė, jog tai **niekai.** Iš to nieko negali būti. Tokia rezoliucija konferencija dargi šaukti nėra ko. Apipylė šaltu vandeniu. Padiktavo vienintelį išėjimą — tai „Anschluss an Deutschland" [prisijungimas prie Vokietijos], kitaip vokiečiai nesitaria. Apkito ūpas. Iš naujo pakelta kalbos dėl orientacijos. Ir aš, ir Šaulys su Sm. išrodinėjome, jog maksimalizmas čia yra **jaunėlių** [jauniklių] svajonių padaras. Reikia būti realistais: ką mes galime . . . Daryti kompromisus mes esame priversti, jei norime tikrai iškelti **Lietuvos valstybės** klausimą. Kongresas galutinai tatai spręs. Bet kongresui jau reikia paruošti pačią Lietuvos idėją. Reikia, kad jis su ja jau susitiktų. Tik vokiečiai čia ir gali padėti. Jie gali **valstybės** pagrindą paskelbti. Tos gi reklamos iš pradžios be kompromisų neįgysime. Rusai ir visa Entente mūs klausimo nepastato ir vargu bepastatys. Karštas oras; lyg terorizuoti, bet pajutę realybės presiją, atstovai pagalios [199] priėjo prie rezoliucijos priedo, kur pareiškėme **vokiečių** reikalaujamų konvencijų **galimybę.** Kiti klausimai jau ėjo slidžiau ir jokių ypatingų atsitikimų nebuvo (turinį žiūr. mudviejų su Dogeliu sudarytam plačiam protokole). Visi pajutome, jog padarėme nebe kalbos, žodžių, bet **darbo, realingą žingsnį,** kurs uždėjo didelę atsakomybę, bet reikalingą ir neišvengiamą. Tuojau vakare pas Sm. ta rezoliucija (priedas) buvo išversta (Golnischo pagalba), ir atėjus dar Zechlinui ir iš Auswärtiges Amt Malzevui — tas pirmas žingsnis derybų su Vokia užgerta šampanu . . . Malz. pasakė lietuviams palankų tostą, bet be didelio turinio. Aš

nieko nelaukiau ir dar jam neatv. [neatvykus?], 11 val. vakare išėjau namo. Verčiau pasilsėti, nekaip su prūsais gerti; ta butaforija, apskritai, man nelabai tinka.

— Po susir. buvau taip pavargęs, jog nuo Vilniaus duonos ir alimentų [maisto] visiškai paleido vidurius. Maniau, kad dizenterija, galutinai subliuškau ir smelkiaus išbėgti. Per Küglerio rekom.[endaciją] gavau leidimą tuojau išvažiuoti ir 9 d. iš ryto išdrožiau. Pakeliui užvažiavau į Daugus, kur dieną pabuvęs, ant ežero pasiirstęs ir, rasi, kiek atsitaisęs, nuvykau dar į Alytų. Čia pasikalbėjau su kun. Garmum dėl laikraščio ir kt. reikalu, kas didžiai nubodo, parvaž. į Šeštakavą. [200] Pėsčias vos vos parkiutinau namo į Pakalvarijį. Bet ir čia nuo politikos neatsiliuosavau. Netrukus ėmė pas mane važinėti būsimieji atstovai į konfer. ir turėjau aiškinti jų abejojimus bei baimę. Šiek tiek betgi atsipenėjau, po 2 savaičių grįžau į Vilnių be kokių nuotykių.

26.VIII. Čia nieko ypatingo neatsitiko. Laikraščiui jau paruošta straipsnių, bet dar nebuvo „krutėjimo". Pamažėl eina atstovų sąrašai konfer. Vokiečiai visaip uodegą kraipo. Vieną kartą taip, kitą kitaip — kaip visada „Machtpolitik" [jėgos politika]. Rengiamasi nuvykti į Berlyną, ypačiai dėl „konvencijų". Geležinkelių „Gemeinschaft" [bendrumas] daugeliui darosi baisiu ir nesuprantamu dalyku. Pačiam mieste atsitiko skandalas su lenkais. Suareštavę kun. Senkevičių, rado dienyną, kuriame buvo smulkiai aprašyta visi lenkų darbai ir ypačiai asmeniniai santykiai, dėl kurių vokiečiai sako, jog atradę „cloaca maxima" [sen. Romos didysis kanalizacijos kanalas]. Sukompromituota Michalkevičius ir visi lenkų šulai. Eina kiti areštai ir kratos. Lenkų advokatai, tur būti, matydami, jog iš jų politikos čia nieko nebus, danginasi Varšuvon (net Wrublewskis).[38] Mūsų biuras darbuojasi dėl konfer. ir laikraščio. Jau prisiųsta net 264 atstovai. Jiems priimti išrinkta priimamoji komisija. Pakvietimai jau sudaryti. Stimmung [nuotaika] gana gyvas. Biuras sudarė dienotvarkę ir išspaudė pakvietimus.

[201] 30.VIII. Laikraščiai pranešė apie reichstago Hauptausschuss'o [pagrindinio komiteto] nutarimą dėl Lietuvos ir

Kuršo valdymo. Maloni naujiena. Lietuvos byla slenka pirmyn. Ūpas gerėja. Einame į pasaulio sceną.

2.IX. Laikraščio („Liet. Aido") nr. 1 atiduotas cenzūrai. Jeigu rytoj grąžins, tai išeis 4 d. Prenumeratos kol kas maža, o jau 10.000 Mk. išlaidų! Žemaičiams uždėta „Sperre" [blokada]. Agentai negali išvažiuoti. Sm. su Šauliu išvažiavo į Daugus sykiu su vokiečiais Zechlinu ir Golnischu. Eina šiokios tokios pertraktacijos. Girdėti betgi, ypačiai moterų, pasipiktinimų, kad kai kurie ponai esą Lietuvą parduoda. Nemalonų įspūdį daro visokios „gertuvės". Pasigėrus diplomatija bet ką gali papiktinti. Baigiame su Dogeliu organizacinio komiteto protokolus. Tai iš tikrųjų istorinis dokumentas! Gudai į savo „Homaną" vis deda str. prieš lietuvius Vilniaus gub., bet cenzūra nieko neleidžia.

7.IX. Laikraštis galėjo išeiti tik 6.IX. «Первый блинъ комомъ» [pirmas blynas gumuluotas — kiekviena pradžia sunki]. Paskutinę dieną iš Ob. Ost per Pressestelle atėjo pareiškimas, jog vietoje **liuosos** savarankiškos Lietuvos galima padėti „**nepriklausomos** savarankišk. L.". Ekspedicija visai subliuško. Pirmą dieną nieko neišsiuntė. Paštas nei šiaip, nei taip. Užsimanė net 1.400 Mk. už išsiuntimą. Dabar reikės frankuoti [klijuoti pašto ženklus]. Darbas be pradžios, be galo. Agentai neišleidžiami. Darbas iš viso eina labai tingiai. O Sm. išvažiavo į Daugus ir ramiai sau sėdi. Jam nieks nerūpi. Tik jo vardas po laikraščiu padėtas, kad jis redaktorius — leidėjas. Žmonių ir taip maža, o jei dar nedirbs — tai kas bus?

[202] 8.IX. Su „nepriklausoma" Lietuva išėjo klaida. Ob. Ost telefonavusi: žodis „unabhängig" ist zu streichen [„nepriklausomas" reikia išbraukti], o telefonistas mums pasakė „zu setzen" [surinkti spaustuvėje]. Na, atitaisyti jau nebegalima. Bet toliau to žodžio vartoti neleisią.

— Smet. iš „pogulio" tik vakar vakare grįžo. Biuro posėdis. Gudai, kad ir 2 žm., bet trijų organizacijų vardu išleido lapelį, kur reikalauja „nedalijamos Lietuvos ir Gudijos" senomis D. Liet. kunigaikštystės ribomis. Tada, mat, gudams bus jūrės prieinamos ir visi geri gešeftai. Tame pat lapelyje įspirta Lastauskui, kurs savo lapeliuose norįs atskiros Gudijos. Lenkai išleido lap. dėl būsimos konferencijos.

Girdi, tai nacionalistų darbas. Vieni lietuviai neturį teisės Lietuvos likimo spręsti.[39] Ir jie, lenkai, uždraudžia toje konf. dalyvauti lenkams, kurių keli esą pakviesti. Jie protestuoja prieš tokį lietuvių darbą, rišantis su Vokietija. Apskritai, lenkai įtužę, kad lietuviai ims „panować" [valdyti].

— Domaševičius be avantiūrų neapsieina. Atsiuntė biurui popierį, kur rezoliucijos formoj „demokratiškų" srovių mūsų biuras išvadinta nacional-klerikalų įstaiga, kaip ir pats organizacijos komitetas. Todėl tas demok. elementas sudarė savo „pildomąją komisiją", kuri, **vokiečių patvirtinta,** daro agitaciją, renka žmones į konferenciją ir t.t. Girdi, jeigu mūsų biuras nori palaikyti su ta komisija ryšius, tai tegu kreipiasi į Dom. Prisiųsta buvo ir demokratų atstovai, kurių tarpe net gimnazijos sargas! paskui Domaševičienė, kitos moterys ir tutti quanti [visokie kiti]; net kunigų . . . (jų atstovai). [203] Domaš. tvirtina, jog jam **vokiečiai leido** savo atstovus iki paskutinės dienos pristatinėti ir kad Kügleris prisižadėjo net juos savo pagalba į konferenciją įleisti, jeigu mūsų biuras neįsileis. Vadinasi, vokiečių pagalba Dom. nori įsiveržti ir daryti skandalą. Kügleris, matyti, suprasdamas, jog tada mūsų biuras turės atsisakyti nuo konferencijos vedimo, tuo būdu nori visą konferenciją «сорвать» [sugriauti]. Ir čia **Dom.** su savo armija iš tikrųjų geras talkininkas. Įdomu, kuo Dom. apsidraudė sau vokiečių pagalbą? Tur būti, davė kokius gerus pažadėjimus. Arba vokiečiai jį tiesiog kaip skandalistą ir nesusipratusį garbės troškėją naudoja. Šiaip ar taip, Kügleris, matyti, dvejopai šneka ir varo politiką, „divide impera!" [skaldyk ir valdyk!] — tatai ir suprantama. Bet kad Dom. su savo armija čia «играютъ на руку» [padeda] — tai jau teisti juos paliksime istorijai.

9.IX. Gatvėse paskelbta (vakar), kad šiandien 6 val. Varnų g. „Darbininkų klube" bus viešas lietuvių susirinkimas ateities ir dabarties klausimui svarstyti. Vokiečiai leido. Tai Domaševičiaus darbas. Kadangi tuo būdu norima skaldyti lietuvių vienybė, kadangi tokiam viešam susirinkime bus šnipų ir šiaip įvairių pašalinių žmonių — visi nutarėme neiti į tą susir. ir kitus atkalbėti. Labai galimas daiktas, jog Dom. ims apie mūsų grupę visokių nesąmonių pasakoti ir išprovokuoti.

— Pasirodo, jog atstovai į konferenciją, paties Küglerio kvietimu, be mūsų kvietimo ima važiuoti į Vilnių. Telšiškių jau apie keletas žmonių atvažiavo. Žinoma, turės grįžti atgal. Čia jau vokiečių dezorganizacijos noro apsireiškimas. [204] Nutarta pastatyti ultimatumas: arba konferencija tokia, kaip esame sutarę, arba visai jos nėra. Atsakomybės, vokiečių valdžiai jon įvedus savus žmones, mes tada nesiimame.

11.IX. Domaš. savo mitinge surinko arti 100 žm. Iš inteligentų buvo: Vileišienė, Kymantienė, Žmuidzinavičienė, Stašinskai, Jakučionis, pirmininkavo Kepalas, pažiūrėti atėjo Talmantas. Kiti visi darbininkai, šiaip nematyti žmonės. Į estradą Dom. pasikvietė vokiečius. Buvo dar keli žydai ir lenkai. „Skaitė" referatą Dom. Išrodinėjo, jog reikia dėtis su vokiečiais ekonominiu ir politiniu žvilgsniu. Peikė org. komitetą už jo nedemokratizmą, kad jis nesiremia esamomis organizacijomis, o tik savo pažįstamus kviečia. Perskaitė org. kom. rezoliuciją ir pranešė, kad nors org. k. ir negeras, bet rezoliucija visai gera. Talmantas prikišo, kad D. netiesą kalbąs, jog rinkimus galima daryti. D. atsakė, kad plačių demokratinių ne, bet mažus — taip. Jis pats gavęs visur leidimą važinėti ir daryti rinkimus. Kaip visada, Dom. pripasakojo visokių klerikalų — nacionalistų „šunybių".

— Šaulys ir Sm., rodos, gavo leidimą šiandien rytą išvažiuot Berlynan. Vakarinis kuopos posėdis (tuo pat laiku, kaip Dom. mitingas) nutarė pastatyti sąlygą: arba šiandien ryte, arba visai nevažiuoti. Parvažiuoti turės šeštadienį.

15.IX. Berlynan važiuoti neleido. Pasiūlė į Ob. Ostą. Nors situacija išrodo pasidariusi blogesnė — iš tikrųjų priešingai. Mes dabar gausime būti stipresni [205] viduje. Nereikės taip pat konferencijoje kelti konvencijų klausimo. Vokiečiai mums nieko nepasako ir mes jiems nieko nesakysime. Statysime tik savo aiškų nepriklausomybės obalsį.

— Eidukevičius ir Paknys atėjo pranešti, jog jie ne visur solidarizuoja su Domaš. ir neatsako už jo žingsnius. Jų organiz. komisija visai nedariusi tokio nutarimo, kaip kad mes esame gavę. Domaš. viską darė savo protu.

— Sm. ir Šaulys išvažiavo į Ob. Ost Balstogėn.

— Turiu karšto darbo redakcijoje. Šiaip taip apsidirbame, bet

prakaituojame. Su paštu visai bloga. Reikia lipinti markės [pašto ženklai]. O siuntinėti ir toliau tegalima bus, kur tik yra paštai. Gi paštų 33 kreisuose [apskrityse] yra tik keliuose.

— 16 d. ruošiamas vėl mitingas, pakviestųjų, kad pataisius Dom. „Streich'ą" [išdaigą]. Ruošia s-d. Dalyvausią visų tautų atstovai, kurie, kaip demokr. ir social., suėjo „ant vienos formulės": reikalauti Lietuvai teisių, bet protestuoti prieš uzurpacijas, kas jas tik mėgintų daryti (mat, prieš mūsų konferenciją, kuri tik lietuvių yra!); į Lietuvą įskaito **baltarusių** žemes . . . Jiems tur būti ir Vilnius baltarusių!

17.IX. Atstovai jau važiuoja. Sodiečiai esą išleisdami tik sako: neparduokite, nepasirašykite . . .

9.XI. Tiesa — ilgas tarpas, bemaž du mėnesiu. Taip, nebuvo kada dargi, plunksnos į ranką paėmus, į dieninį keletą žodžių parašyti. Konferencijos metu (18-22.IX) nenorėjau apleisti tų svarbių mums posėdžių — o čia ant [206] mano pečių ir visas laikraščio redagavimas. Man teko ne tik sutvarkyti straipsniai, ištaisyti, kroniką iš dalies versti, o ypačiai tikrinti ir taisyti, peržiūrėti korespondenciją, išrišinėti admin. [istraciniai] keblumai, būti vertėju, pagaliau net korektūrą atlikti ir nakčia spaustuvėje paskutines žinias suredaguoti! Mano padėjėjas Pajaujis — dar nebuvo įpratęs į darbą, dar nepasitikėjau jo kalba ir parinkimais. Gi konfer. posėdžiai ėjo nuo ryto 10 val. — 1 val. ir nuo 4 — 8 val. Taip karštas buvo laikas! Tik dabar aš gavau vieną (netyčioms) valandėlę ir tariuos papildyti spragas.

Konferencija ėjo gerai. Sodiečiai nieku būdu nenorėjo sutikti savo **bėdas** atidėti. Kiekvienas pilna burna beveikus buvo šnekėti apie visokias vokiečių žandarų šunybes. Pasisekė dienotvarkė išlaikyti. Smulkmenų nerašysiu, nes jos yra **trumpai** surašytos atspaustame protokole, o ruošiamos plačiai buvusio konf. sekretariato. Mūsų biurui daug vargo buvo prijaukinti atstovai į momento sunkenybes. Nenorėjo pripažinti niekas **svirimo į vakarus** ir visi reikalavo nepriklausomybės. Rezoliucija buvo iš pradžių sured. Kairio. Pataisų įnešė nedaug. Priimta iš pradžių en bloc, paskui atskirais punktais beveik vienu balsu. Apskritai konf. buvo labai solidari. Visi jautė [207] Lietuvos momento rimtį: išrodė

tikras rimtas parlamentas be negražių ginčų, užgauliojimų ir t.t. Dargi neteko pastebėti netikusių kalbų. Tik Domaševičius su Eidukevičium karščiuodamies darkė mūsų kalbą. Bet ir tie pasirodė patriotai. Apskritai, kairysis sparnas išlaikė discipliną ir nedarė jokių skandalų. Dom., berods, nekartą mėgino obstrukcijas varinėti — bet publika juokais jas leido. Nutrūko vienybės pakeltas ūpas tik per rinkimus. Čia, tarytum, pritrūko vidaus patvarumo. Kaip tik ėjo slaptasis balsavimas — prasidėjo ir slapta agitacija. Gaila — man teko išbėgti redakcijos reikalais ir negalėjau dalyvauti tame mažame „konfūze." Mūsų biuras buvo sudaręs Tarybos narių sąrašą. Bet Smet., išgirdęs apie atskirą sąrašą „kuniginių", pašnabždėjo mūsiškio neskaityti. Tai buvo didžiausia klaida. Nesant „koalicinio" sąrašo, buvo pastatyti kairiųjų [sąrašai] — kur tik kairieji tebuvo įnešti, net be manęs ir Šaulio, ir dešiniųjų — kur betgi vienas kitas įėjo ir kairiųjų. Biuras tik vėliau pranešė, pareikalavus, savo sąrašą, bet jau pataisyti nepavyko. Kuluarų [neoficialios] derybos taip pat vaisių nedavė. Kairieji, rodos, norėjo iš 20 šešių vietų (be manęs ir Šaulio); gi dešinieji sakė, jog tuo būdu susidarys 8 (+ aš + Šaul.), ir nesusitaikė. Žinoma, dešinieji per rinkimus išlošė, o kairiųjų [208] sąrašas tegavo savųjų balsus (45!). Taryboje pasirodė be manęs, Birž., Kairio, Šaulio — visi kiti kunigai, „kuniginiai" ir vidurys iš Bas. ir Smet[onos]. Nuleido kairysis sparnas nosis. Pasijuto nekaip ir visi kiti. Iš karto kilo kažin koks nusivylimas, nepasitikėjimas. Aš atėjau jau į nevykusių rinkimų pabaigą. Minoriniu tonu ėmė svarstyti toliau nevykusiai išrinktosios Tarybos uždavinius. Ėmiau prikaišioti kunigui, kitam jų neatsvirumą [pusiausvyros neišlaikymą], jų sugadintą „Burgfrieden" [partinių kovų paliaubas]. Prikišu taip pat kairiajam sparnui. Tuo pat metu jau atmosfera sutirštėjo, ir ėmė kuluaruos eiti naujos tarybos. Kaip pataisyti? Reikia kam kunigų atsisakyti! Tragingu ūpu susirinko Tarybos nariai į atskirą kambarėlį (posėdį kelioms minutėms pertraukę) ir tyliai ėmė „tautos likimą" taisyti. Kad Taryba būtų patikima ir tinkama, turėjo bent du atsisakyti. Iš pradžių nedrąsiai, bet netikėtai atsisako net šeši: kun. Stankevičius, kun. Abromavičius, kun. Šaulys,

Dovydaitis, Vailokaitis ir kun. Staugaitis. Bet reikėjo ir pakako 2. Todėl kitus prašę palikti, su širdgėla priėmėme kun. Stankevičiaus (kurs per 2 metus jau buvo į mūsų biuro kursą įėjęs) ir Abromavičiaus [209] „moralinį atsistatymą". Jų vieton sutikome pastatyti kandidatais Narutavičių ir J. Vileišį. Atidarėme vėl posėdį. Pranešėme apie naujosios Tarybos posėdį ir jo propozicijas ir pakilo ūpas, ir atsigavo dvasia, ir vienu balsu buvo išreikštas pertaisytai Tarybai didžiausio pasitikėjimo „votumas." Lyg su ašaromis prabilo Kairys į susir. dėl išvengtos sunkenybės! Tai buvo iš tikrųjų prakilnus momentas! Tuo ūpu pabaigėme darbus ir ramiai išsiskirstėme. „Lai gyvuoja liuosa demokratiška nepriklausoma Lietuva!" — tai buvo paskutinis Kairio mestas obalsis, kurį visi su ašaromis ir džiaugsmu kartojo ir plojo — tai buvo visų iš vieno, bendrai prieitas nutarimas. Kairys konfer.[encijoje] suvaidino žymią **pirmininko** rolę. Iš tikrųjų ėjo viskas taip bešališkai, taip discipliningai ir sklandžiai, jog tik Kairio sugebėjimas čia reikia atidėkoti. Nes kaip tik buvo ėmęsi pirmininkauti kiti prezidiumo nariai — tvarka greitokai irdavo. Konfer., nors nebuvo demokratiškai išrinkta, bet darė labai proporcionalinės atstovybės įspūdžio. Nė Dom. čia nepadarė priekaišto!

— Toliau antrą dieną mes jau gavome pakvietimus pas Isenburgą. Mes sudarėme adresą (kurs buvo pačių vokiečių suprojektuotas, bet mes jį savaip perdirbome), [210] išsiuntėme per Milit. verw. [karinę valdžią] į Ob. Ost, ten vėl mus patvirtino ir šit **iškilminga kurtuvių vakarienė** pas „kunigaikštį". Visi į surdutus [ilgus — iki kelių — išeiginius švarkus] įsivėlė (tik aš vienas demokratiškai . . .) ir su visu ceremonialu stojome tam tikra eile į pusratį aplink Isenb.[urgą] salėje, kur Tarybos vardu Basanavičius paskaitė mūsų adresą, o Isenb. savo ir Leopoldo [generalfeldmaršalo princo Leopoldo von Bayern, vyriausio kariuomenės vado Rytuose] atsakymą. Čia jau mums išdavė „diplomus." Ir prasidėjo vakarienė, kur aplink stalus sėdome vokiečių išskirstyti. Čia pat dalyvavo kun. Olšauskis, Purickis ir (Steponavičius?). Valgyti davė visai gerai. Pasikalbėjome liuosai su visokiais

aukštais valdininkais. Po žodį su kiekvienu pratarė ir Isenburgas. Išsiskirstėme apie 11 val.

27. Priedas prie 207 psl.: priklijuotas (Lietuvių Konferencijos) Organizacijos Komiteto Pildomojo Biuro (pasirašė 5 asmenys) *Vilniuje, 1917 m. rugs. mėn. 3 d.* kvietimas *Gerbiamasis!* P. Klimui *Vilnius, „Lietuvos Aidas".*

Priedas prie 205 psl.: priklijuotas Lietuvių Konferencijos „Įeinamasis Konferencijos narių BILIETAS" nr. 54 P. Klimui.

Priedai prie 210 psl.: priklijuotas Konferencijos Tvarkomosios Komisijos informacinis lapelis „Konferencijos Nariams žinotina" su P. Klimo įrašu pieštuku *„Lietuvos Aido" Redakcijai.*

Priklijuotas pranešimas „PAMALDOS LIETUVIŲ KONFERENCIJOS DIENOJE, 1917 M. RUGSĖJO 18 D. VILNIAUS KATEDROS BAŽNYČIOJE", kur 2-4 psl. atspausdintos *PER ŠV. MIŠIAS GIEDAMOS GIESMĖS.*

Priklijuoti *Rankraščio vietoje* išleisti „LIETUVIŲ KONFERENCIJOS 1917 m. rugsėjo 18-22 d. posėdžių PROTOKOLAI" (24 puslapiai).

Priedas prie 205 psl.: priklijuota *Rankraščio teisėmis* atspausdinta *Ištrauka iš Lietuvių Konferencijos 1917 metų rugsėjo 21 d. protokolo* „Lietuvių Konferencijos REZOLIUCIJA".

Priedas prie 208 psl.: priklijuota LIETUVIŲ ARTISTŲ RENGIAMOJO 1917 M. RUGS. 22 D. SPEKTAKLIO PROGRAMA : „EGLĖ, ŽALČIŲ KARALIENĖ". P. Klimo įrašas pieštuku: *Vakaras Konferencijai pasibaigus.*

Priedas prie 206 psl.: priklijuotas *Adreso tekstas* (įrašas pieštuku P. Klimo ranka), 1917.IX.23 rašomąja mašinėle rašytas (su pataisymais pieštuku) vyriausiajam kariuomenės vadui Rytuose generalfeldmaršalui princui Leopoldui von Bayern: *Ew. Durchlaucht haben wir am 22 September* ir t.t.

Priedas prie 209 psl.: priklijuota kortelė su vytim ir vokiečių ereliu (*Druck: Zeitung der 10. Armee*), kurios viduryje įrašyta rašalu *Herr Klimas.* Kortelės užpakalyje P. Klimas pažymėjo: *Lapelis kurtuvių iškilmės vakarienėje prie stalo pas kn. Isenburgą. 23.IX.917*

— Toliau eina kasdieninis darbas, Tarybos posėdžiai, vieną ir kitą kartą (eina protokolai, vieni vieši — trumpi, kiti platesni — pro memoria). Mažumų klausimas. Sumanymas kviesti Lietuvos dvarininkus (Przezdzieckį, Lukomskį, Jonavičių). Tarybos su gudais (be vaisių), su žydais (atsisakė). O darbo, darbo! Pagalios išvažiavo vieni į užsienius; prieš tai buvo įduotas platus memorialas dėl stovio Lietuvoje; mes likome, sudarėme irgi memorialą dėl kumeliukų ėmimo, [211] davinėjome atskirus paklausimus ir t.t., ir t.t. Memorialas vokiečius aršiausiai suerzino. Tuo tarpu užėjo Kronrat'o

[ministerių tarybos, kuriai pirmininkauja karalius] posėdžiai Berlyne, sumanymai Suvalkiją atskirti prie Lenkijos — rašome straipsnius prieš tai, cenzūra braukia viską ištisai.[40] Deramės su Isenburgu — praleidžia; skubame, rūpinamės, pykstame, bet einame pirmyn.

Redakcijoje dabar darbuojasi Bug.[ailiškis] ir daug daug naštos man nuo galvos nukrinta. Bet taikosi bėgti.

— O aš vėl imu mokytis prancūzų kalbos ir šen, ir ten knisuos; bet vadovėliai stovi, žemės klausimas stovi, Kanto studijos stovi . . . Taip laikas nepaprastas! Rusams ginklus metant, italams sugniužus, vokiečiai kelia nosį — werden frech! [darosi įžūlūs!]. Pažiūrėsime. Šiandien jau vėlu po cenzūros audros. Reikia ir pasilsėti!

— Prenumeratorių „Liet. Aidas" turi jau apie 17.000! Bet popierio nėra. Kol kas mums teleista 15.000. 2.000 spaudžiam kontrabanda. Pirkome rotacinę mašiną. Manome apie dienraštį. Reikia!

[212] 21.XI. Mūs diplomatai iš užsienio vis dar negrįžta. Dabar yra Berlyne. Parvažiavo kun. Petrulis, Maculevičius ir Staugaitis. Buvo Šveicarijoje — Berne, bet kad ten buvo daug šnipų, tai slapta pervažiavo Lausannon, o rašė, kad posėdžiauja Berne. Iš ten ir davė telegramą, kad einą lietuvių tarybos iš visų kraštų. Nors iš tikrųjų tebuvo mūsiškiai ir šveicariečiai. Mat, kad būtų daugiau įspūdžio! Tiesa, kun. Olšauskis prieš tai buvo nuvažiavęs Stockholman, kur pasišnekėjo su Bortk[evič]iene, Šilingu, Yču, Tumu, Šliūpu ir kt. Jie pripažinę Vilniaus Tarybą tikruoju Lietuvos atstovu. Taip pat šveicariečiai. Tokiu būdu mes dabar, tarytum, areopagas [rinktinių ir vadovaujančių asmenų susirinkimas]! Berlyne šnekėjo su reichstago atstovais, su Auswärtiges Amt. Kanclerio kol kas nekliudė: mat, nauja šluota, tai dar neapsišlavė. Įdomu tik, jog vos jiems į Berlyną nuvykus ir nuėjus į Ausw. Amt, juos pakvietė Isenburgas ir kažin koks iš Ob. Ost ir paskaitė Kuršo baronų telegramą, kad Kuršas nori susijungti su Vokietija į vieną valstybę, ir jog vokiečiai žiūrėsią, jei lietuviai to pat nepadarysią, tik Grenzberichtigung [sienos ištaisymo]: t.y. linijos Gardinas — Kaunas — Kuršas. Čia buvo aiškus «нажим» [spaudimas]. Bet Šaulys su

Smetona tatai «приняли къ свѣдѣнію» [įsidėmėjo] ir tiek. Ausw. Amt jiems paaiškino, jog jie nesutinka su vietinės valdžios politika. Bet padaryti kas sunku. Nenuvertę Isenburgo, esą nieko neįveiksime. Šiaip visos daugumos partijos tarėsi Lietuvą ginti ligi nepriklausomybės. Net [213] s-d. atstovas [Eduard] David pasakęs, jog s-d. stovės už Lietuvos savarankiškumą respublikos, monarchijos ar kita forma. Erzbergeris irgi tai pat patvirtino. Kunigai buvo kalbėję su katalikų atstovais, kiti su kairiosiomis partijomis. Pasirodo, labai mažai visi esą informuoti. Lenkai gi varo priešingą politiką ir nori prisijungti Suv. iš Vilniaus gub. Adlono viešbutyje buvo padarytas pasikalbėjimas, kur buvo sukviesta žurnalistų, valdininkų ir reichstago atstovų. Sušaukė tai Roppas. Visi kalbėjo palankiai; tik Roppui iššišokus prieš lenkus, Delbrückas ėmė už juos [kalbėti] ir sakė Vilnių esant visai lenkišku miestu. Smetona atsakė jam. Ir netiesa, ką laikraščiai skelbė apie Gaigalaitį. Jis visai nekalbėjęs, kad Prūsų lietuviams nė į galvą neateiną dėtis su naująja Lietuva. Paskaitoje buvo Kügleris ir Zechlinas.

— Tuo tarpu mes čia Vilniuje, kaip buvo pirma nutarta, sušaukėme 19 d. Lietuvos Tarybos privatinius posėdžius. Neatvažiavo iš Kauno ir Smilgevičius. Todėl quorumas nors ir buvo, betgi svarbesnių reikalų netarėme svarstyti. Bepaliko buto klausimas, pranešimai ir kt. smulkmenos. Butą vokiečiai pasiūlė privatinį Jurgio pr. 11, kur vienam gale kinematografas, bierhalle [alinė] ir kt. Nutarėme ne tik neimti, bet ir nežiūrėti. Mes nusistatėme: valdžios, atskirą ir pakankamai ruimingą.

— Michalkevičius nubaudė kunigus, kurie pasirašė po lietuvių[41] [214] memorialu: Bakšį, Kuktą, Brazį, Stankevičių. Varno sodžiuje, matyti, dar nepasiekė; nes oficialiniai Mich., matyti, nedrįso, o privatiniai taip greit neina. Baudė už „maldingo kataliko jausmų užgavimą ir papiktinimą". Jokio formalinio teismo nebuvo. Tik pasišaukę patardė ir administ. būdu pašalino nuo vietų Vilniuje ir išskirstė vikarais; mėnesiui suspendavo, o jei neturėtų iš ko gyventi — pasiūlė Gardino vienuolyną. Kukta, kaip kanauninkas, lieka savo namuos. Norėjome tą žinią padėti „Lietuvos Aide", bet

cenzūra nepraleido. Dėl to net norėjome sustabdyti laikraštį, nakčia ir šen, ir ten lakstėme. Pagalios nuvažiavome pas Mironą ir pasirodo, jog patys kunigai nenorį skelbti! Pfui! Kitą kartą kunigai vieni jau sutiko paskelbti, bet cenzūra vėl neleido: girdi, reikia palaukti Isenburgo, kurs yra išvažiavęs Berlynan; be to, čia, girdi, patiems lietuviams būsią kenksminga. Pats buvo kelis kartus pas Schmutterį (Küglerio vietininką), bet nieko neišėjo. Juo labiau, kad patys kunigai, ypačiai Brazys, buvo nuėjęs ir pats nori neskelbti. Girdi, reikia laukti grįžtant Smetonos. Kunigai padavė apeliaciją. Tuo reikalu šventadienį buvo didokas susirinkimas Mikalojaus salėje. Prisirinko, žinoma, daugiausia „argumentų". Sudarė adresą nukentėjusiems dėl teisybės kunigams ir [215] protestą prieš lenkišką politiką bažnyčiose. Žmonių būta arti 400. Čia sudarė protestą ir Vileišienė moterų-katalikių vardu, kurios, anot jos, viską griežčiau ir greičiau padarą, nekaip šaltapročiai vyrai. Nors verda — bet, matyti, greitai viskas išgaruos.

— Daugiausia vargo turime su laikraščio cenzūra. Likęs Schmutteris vietoj Küglerio yra toks bailūnas ir toks alldeutschas, jog kiekvieną kartą laikraštis tenka iš naujo laužyti. Keikiame ir tariamės rašyti apie „silkių marinavojimą". Įžang. str. tiesiog nepraleidžia: belieka rašyti, rasi, tik apie tokias temas kaip: „Ar gali vištos išperėti žuvų ikrus?". Apie Tarybą nė minėti neduoda, mokyklos visur turi būti vokiška tvarka vedamos. Pagalios visai pritrūkome popierio. Pressestelle įsakė spausdinti tik 15.000 egz., jokiu būdu ne daugiau — nes „Strafe" [pabauda]. **Puikus susiaurinimas!** Nesigėdi vokiečiai priminti ir mums „Papiermangel" [popierio trūkumą] ar „sparen" [taupyti]. Biaurybės visus mūsų miškus iš mūsų vagia ir naudoja, o mums, girdi, „sparen!" Žinoma, koks „Wilnaer Zeitung", kurs nežinia kam leidžiamas, tokio sparen neprivalo daryti; jis **kasdien** eina ir po 6 psl.! Tiesiog chamai. Taip dabar kalba visi lietuviai, vokietį biurokratą pažinę.

[216] 23.XI. Taryba tuo tarpu baigė savo privatinius posėdžius. Kada parvažiuos anie iš Berlyno, tada vėl sušauksime. Dabar gavome žinių, jog jie parvažiuos tik po 1.XII.

— Esu taip privargintas laikraščio cenzūros, jog tiesiog nebepajėgiu nė rašyti. Brauko tiesiog be jokios tvarkos net dalykus, kurie pačių vokiečių yra spausdinami čia pat Ob. Oste. Charakteringas atsitikimas: užvakar („Aido" nr. 32) feljetonėlyje „Ruduo" politinė cenzūra iš „Mltverwaltung" [Mlt. = Militär] saviškai šį ir tą išbraukė. Aš pasižymėjau ir nusiunčiau spaustuvėn. Tuo tarpu antroji Pressestelle's cenzūra dar vieną sakinį išbraukė. Kadangi ligi šiol tokių atsitikimų nebuvo — tai į tą „antrąją cenzūrą" spaustuvė neatkreipė akies ir taipos paliko. Dabar Pressestelle varo bylą. Ketina nubausti. Tada ir mums reikės byla prieš **dviejų cenzūrų** kompetenciją kelti!

— Šiandien iš Pressestelle chef'as pasikvietė laikraščių redaktorius „zur Besprechung" [pasitarti]. Mat: nerašykite nieko apie Rusijos „Waffenstillstand" [karo paliaubas], kol dar nesą aiškių žinių. „Mes duosime jums vėliau čia **Richtlinien** [direktyvas]". Taip pat prašė paraginti žmones, kad padėtų vokiečiams kovoti su banditizmu, nes jis esąs nežmoniškai prasiplatinęs. Girdi, esą susidariusių bandų po 200 žmonių su kulkosvaidžiais!

— Popierio visai nebėr! Pirmadienį tur būti nebeišeisią laikraščiai.

[217] 28.XI. Gavome žinių, jog mūsų ponai Berlyne lieka ligi 4.XII. 26.XI buvo Hauptquartier'e [vyr. kariuomenės štabe], 28.XI daro vakarą Berlyne su politikais ir parlamentarais. Pas mus nieko naujo. Į Tarybą žmonės važiuoja su skundais. Vienas valstietis šiandien „leido sau" pasijuokti iš Tarybos nario Malinausko, kurs temoka ir težino miegoti ir girtis, kad jis viską darąs. Valstiečiai ketina jam įtaisyti lovą ant vežimėlio, kad jis galėtų į Tarybos posėdžius miegodamas važinėti. Labai žmonės nepatenkinti jo nuolatiniu atidėliojimu, apsileidimu, ir sako, kad galvoje jam esą „bzik" [ne visi namie]. Skaudu buvo girdėti apie „kolegą" tokį atsiliepimą, bet jaučiau, kad neperdėta. Juk visi vilniečiai jį vadina, atsiprašant, „stary pierdoła" [senas bezdalius]. Mat, trūkstame dvarininkų, tai tam kaisčiui [norint užkišti] «На безрыбьи и ракъ соловей» [kai nėra žuvų, ir vėžys lakštingala]. Kun. Mironas taip pat geras veikėjas. Apsisuko, pasėdėjo,

į kortas kelias kiauras naktis palošė ir išdrožė sau. Su Stulginskiu padavėm Gilsai[42] paklausimą dėl pieno kainos padidinimo. Taip pat ruošiame pakartojamą „protestą" prieš arklių rekviziciją, nes vis tik 20.000 arklių iš Lietuvos nutarė paimti!

— Laikraštyje pradėjome dėti tik „akademiškus" dalykus ir todėl mažiau turime vargo su cenzūra. „Darbo balsą"[43] tur būti visai nunovys [nugalabins] cenzoriai. Mat, mūs laikraštis vis tik „oficialinis", o jų tik taip sau, ergo „strenger zu [seka nesuprantamas žodis] braucht".

— Ieškojau šiandien kaliošų — niekur nėra. Užsakiau už 25 rub. „Ersatz" [pakaitalą]. Už prasto barono kepurę užmokėjau 25 rub., kur pirma gal 90 kap.!

[218] — Į „Pressestelle" (cenzūrai nr. 2) išsiunčiau atsakymą. Kol kas nieko.

— Kun. Brazys pasirodė tikras „streikbrecheris" [streiklaužys]. Kada aš nuėjau į „Mltverwaltung" dėl kunigų bylos paskelbimo išgvildenimo laikraštyje, Schmutteris, girdi: jūs visi „Hitzköpfe" [karštuoliai], tik vienas Brazys esąs „ein kluger Mann" [protingas žmogus], o jis, būtent, prašė palaukti. Todėl niekuo nesirūpinu. Tesižinie!

30.XI. Šaulys rašo iš Berlyno, jog dalykai einą neblogai. Bet dėl Vilniaus iš lenkų buvę nemaža pavojaus.[44]

— Rusijos taikos pasiūlymas kelia šiokios tokios vilties. Bet ūpo nėra. Vokiečiai paleido paskalą, jog prancūzų frontas esąs pralaužtas. Tikisi Paryžių pasiekti. Ee! Palauksime dar.

— Kancleris Hertlingas ir apie **lietuvius** prabilo: pripažino apsisprendimo teises. „Germania"[45] sako, jog Vokietijoje vis plačiau randanti paspirties nuomonė apie Lietuvos savarankiškumą ir nepriklausomybę.

— Biaurų įspūdį padarė atsilankymas pas Smetonos paneles. Kažin kokia «безшабашность» [nerūpestingumas], perdėtas linksmumas. Ar gal aš visiškai pasenau ir apkerpėjau?

— Žydų koresp. (kuriam mes mokame už suteiktą medžiagą) sakė, jog Vilniaus žydai nesą politikai pribrendę ir jog jie patys nesižiną, kur jiems krypti. Tai nelaiminga tauta, kuri nežinanti [219] nė kam ji gyvenanti!

3.XII. Vokiečių reichstage kancleris kalbėjo apie apsisprendimo

teisę tautoms, bet vieni laikraščiai atspaudė Kuršui, Lenkijai ir **Lietuvai,** kiti **Liflandijai.** „Berl. Tag." [„Berliner Tageblatt"] dargi kitam nr. pridėjo pastabą, kad jam keista rodosi, kodėl apie Lietuvą kancleris nekalbėjo. Taip pat pažymėjo „Voss. Zeit." [„Vossische Zeitung"]. „Kölnische Zeit." irgi „Livland" padėjo. Šiaip visi kiti padėjo „Litauen", dargi oficiozas „Nord. Allg. Zeit." [„Norddeutche Allgemeine Zeitung"]. Visa tat nemaža mus stebina ir, žinoma, nedžiugina. Hauptausschuss plačiai kalbėjo apie Verwaltung Litauen [Lietuvos administraciją]. Daug, matyti, karčių žodžių teko Isenburgui. Platesnių apyskaitų neturime. Cohno kalba apie Lietuvą dargi „vertraulich" [konfidenciali] pavadinta. Patirsime parvažiavus mūsų „vyrams."

— Šiandien jau gavo „amtlich" [oficialiai], kad eina taikos tarybos su rusais ir „ginklai sudėti". Einame tad į taiką, bet nelinksmi. Ateitis mūsų tame „Sonderfrieden" [separatinėje taikoje] už mūsų pečių neišrodo miela. Daryk ką daręs.

— Isenburgas parvažiavo ir šaukia Tarybą 5.XII zur Besprechung. Kas bus?

— Girdėti, jog Vilniaus lenkai leidžią baisybes visokių atsišaukimų, kad tik prie Lenkijos masės kryptų![46] Mes gi tuo tarpu jokios agitacijos nevarome ir lyg likimo piršto laukiame, kaip jis mus pavers. Ūpas — nedarbo. Tarytum visai nesiruoštume[47] į visai naują ateitį. O gal jos ir nebus? . . .

[220] 4.XII. Mūsų ponai iš Berlyno parvažiavo. Pasirodo, jog tai jie šaukia Tarybos posėdžius per Auswärtiges Amt. O šitie iš „Mltverwaltung", visai neminėdami, jog tai jų vardu, kviečia Tarybos narius į savo kanceliariją! Netgi salę jau puošia lietuviškomis spalvomis ir vėliava! Papūs. Tarėmės pranešti, jog kol buto savojo neturime, mes privatiniai rinksimės Vileišio bute. Todėl rytoj 10 val.! Įdomių žada papasakoti naujienų. Jau dabar pasklido gandas, jog Lietuva turės būti visiškai nepriklausoma. Isenburgas eis šalin. Jį betgi palaiko Ludendorffas: „ein guter Beamter" [geras valdininkas].

11.XII. Labai gaila, kad toji savaitė buvo tai tokio intensyvaus darbo ir ryžimosi savaitė, jog nebuvo kada suspėti ir keli žodžiai dieninin įtraukti. O valanda be galo svarbi. Prezidiumo atstovai papasakojo, ką jie yra girdėję ir padarę

užsienyje, tuojau Tarybos posėdyje. Šveicarijos (Berno) konferencijoje, nors laikraščiai skelbė, kad buvę ir rusų atstovų, iš tikrųjų nei iš Amerikos, nei iš Rusijos nieks nedalyvavo. Patys jie tokią žinią paleido, kad svarbiau išrodytų jų nutarimai. Ta konfer.[encija] daugiausia susidėjo iš Šveic.[arijos] kunigų. Konfer.[encija] iš tikrųjų buvo taip pat ne Berne, bet Lausannoje (mat, mažiau ten šnipų). Konf.[erencija] pripažino L. Tarybą, praplėtė etnog.[rafinės] Lietuvos ribas ligi už Balstogės ir ligi Augustavo, nustatė visą eilę praktikos [221] darbų Lietuvoje, užsieniuose ir spaudoje. Šiaip nieko ypatingo. Mūsų atstovai patyrė, jog kun. Viskantas visiškai atsiskyrė nuo kitų lietuvių ir, girdamasis esąs didžiausias veikėjas, griebiąsis betgi nešvarių ir nepadorių priemonių (denuncijuoja ententei, kad kiti esą germanofilai ir t.t.). Šveicarijoje atstovai buvo pas Marchetti, kurs pridera Müncheno nunciatūrai, dėl liet.[uvio] vyskupo klaus.[imo] Viln.[iaus] vyskupijoje. Jis pasakė, jog to klausimo nebūsią galima ligi tol išrišti, kol pats Lietuvos klausimas nebus išrištas. Pas Amerikos pasiuntinį prašė, kad išleistų pinigus iš Amerikos į Lietuvą, kurių ligi šiol neleido, sakydami, jog jie patenką vokiečiams. Pažadėjo siųsti į mūsų rankas. Buvo taip pat padėkoti už „vaišingumą" pas Šveicarijos prezidentą. Labai malonaus palikęs įspūdžio. Jau čia patyrė, jog visur „painformuota" lenkų. Ypačiai ententės pusėje, kur lietuvių visai nepripažįsta ir dargi neįsileidžią (kaip Olšauskio). Važiuodami namo, tuoj padarė pranešimą, kad Berlyne būsiąs „lietuvių vakaras" Adlono viešbutyje. Susirinko atstovų, politikų ir valdininkų. Nebuvo tik centro atstovų (apie tai buvo laikraščiuose). Visi prielankiai, išėmus „lenkų inform.[uotą]" Delbrücką, kurs prikišo Smetonai (jis skaitė rašytą referatą), kad lietuviai taip pat daro, kaip ir rugojamieji lenkai, jei nori Vilniaus, nes, mat, Vilnius esąs lenkų miestas baltarusių teritorijoje. Antras toks pasikalbėjimų vakaras buvo šauktas Steino. Trečiame[48] [222] tokiame vakare buvo netyčia atsilankę ir lenkų aktyvistų iš Varšuvos (ir kn. [kunigaikštis] Radvilas). Kairys referavo apie bendrą orientaciją, o Smetona apie Vilnių. Parczewski[49] (Varš.[uvos] univ.[ersiteto] dekanas) pareiškė daug simpatijų lietuviams,

bet Vilnių laikė — lenkų širdimi ir lenkų miestu (Ob. Ost statistika). [Vokiečių konservatorių frakcijos šefas grafas Kuno] Westarpas lietuvių siekimus pripažino, bet ryšys turi būti su Vokietija šios interesams. Vilnius negalįs būti atimtas iš Lietuvos. Stresemannas dar griežčiau tarė reikiant ginti Lietuvoje vokiečių interesus. Bar. Roppas pabrėžė, kad Lietuvos Taryba norinti „Anschluss an Deutschland". Ronickeris patarė lietuviams eiti iš vieno su lenkais. Šaulys ir Smetona buvo nuėję į Ausw.[ärtiges] Amt. Čia jų paprašė į kitą kambarį, kur buvo Isenburgas ir kiti vyr. štabo atstovai. Jie čia paskaitė nuo Hindenburgo telegramą, jog Kuršas dedąsis su Vokietija ir todėl lietuviams čia pritenka **orientuotis sulig tuo:** girdi, aukščiausioji Heeresleitung [kariuomenės vadovybė] esanti užinteresuota vien Grenzberichtigung tokia linija: Dünaburg, Šventoji, Kaunas, Gardinas. Dėl kitos Lietuvos dalies (rytų) jie esą „desinteressiert" [nesuinteresuoti]. Isenburg.[as] (padaręs tą presiją) paklausė, ar jie patenkinti, ir nusišypsojo, paklausęs „Verstanden?!" [aišku?!]. Sm.[etona] ir Šaul.[ys] apie tai [223] pranešė Ausw. Amtui. Šie pabrėžė, jog tai yra aiški presija, bet kad politiką varo vis tik ne Heeresleitung, bet kancleris. Dėlei to incidento ir kitų reikalų buvo išsirūpinta į Hauptquartier. Priėmė Ludendorff ir talkavo Ausw. Amto atstovas. Sm. ir Š. dėkojo Ludendorffui už L. Tarybos leidimą, nupiešė krašto stovį ir Isenburgo sistemą. Bet Lud.[endorffas] įtikrinėjo, jog Isenb.[urgas] niekuo nekaltas, kad jis **tepildęs** jo įsakymus. Nurodė prieš pačius įsakymus nieko neturį, bet kad tie įsakymai buvę **biauriai** pildomi. Lud.[endorffas] minėjo, jog Isenb.[urgas] esąs daug padaręs bažnyčios reikalams. Bet čia buvo parodyta priešingų dalykų (lenkininkų viešpatavimą ir kt.). Lud.[endorffas] konvencijas su Vok.[ietija] laikė pačios Lietuvos būtinybe, kitaip Lietuva pateksianti lenkams ir virsianti Vokietijos priešininke. Germanizacijos nebūsią, bet čia pat minėjo, jog patys žmonės norį vok.[iškai] mokytis; be to pirkliai, inteligentai ir aficieriai turėtų vokiš.[kai] mokėti. Lietuvos sienos turį būti platesnės, kad šalis būtų stipri (iš militarinio atžvilgio), ypačiai Vokietijai parėmus. Dėl valstybės formos pranešė, jog Berne buvę nutarta konstituc.[inė]

monarchija; tik nepatinka, kad katalikas dinastas. Minėjo, jog „die Zeit drängt" [laikas spaudžia] ir Lietuviai turi pasisakyti, kaip jie žiūri į savo ateitį, kad vok.[iečiai] žinotų, ar [224] verta remti, ar ne. „Unabhängigkeit" [nepriklausomybė] jam nesuprantama. Lietuva = Bauernvolk [kaimiečiai]. Apskritai, Ludendorffas yra gerai informuotas, tik „skeptikas". Kad visa kalba nepasiliktų kokiais paskiau iškreiptais sakiniais, buvo raštu sustatyta visa „pro memoria", tik dabar, taikos taryboms prasidėjus, kiek paseno (čia minėta: nepriklausomybė, nedalijimumas, Tarybos sustiprinimo reikalas, **pašalinimas Isenburgo,** kurs nustojo įsitikėjimo, paskelbimas nepriklausomybės, jos pripažinimas, paskui išdirbimas konvencijų ir jų pristatymas Liet.[uvos] konstituantai). Lud.[endorffas] taip pat sutiko, kad Lietuva be Vilniaus būtų kaip kūnas be galvos. Bet kai Sm. ir Š. priminė aną telegramą, tai jis pasakė, jog toks bus rezultatas: **„jeigu jūs nenorėsite tartis su mumis."** Prasidėjus kaip [tik] tuo metu taryboms su Rusija, mūsų atstovams teko nauja forma statyti, bet jie jau važiavo Berlynan ir žadėjo atsiųsti. Berlyne Ausw.[ärtiges] Amt juos sutiko kaip „laimėjusius", nes Ludendorffas pasiuntė telegramą: „Alle Missverständnisse sind beseitigt" [visi nesusipratimai prašalinti]. Tai yra kaip tik priešingai. Tada Sm. ir Š. tarėsi atnaujinti skundus prieš Isenburgą už jo sistemą, kuri visus įkankino ir pasėjo didžiausios neapykantos. Jie pažymėjo, kad grįžę į Vilnių, [225] nežino, kaip galės dirbti prie tokio (seno) „Verwaltung'o". Kühlmannas juos priėmė visai susirūpinęs. Mat, kaip tik tuo metu s-d. Cohnas „Hauptausschuss'e" iškėlė dvigubą politiką Vokietijoje (dėl minėtos telegramos apie Lietuvos dalijimą): karo valdžios ir kanclerio su reichstagu. Dėl to kilo didelių ginčų ir, kai Cohnas perdaug jau griežtai tą dalyką pastatė, jis nustojo paspirties. Kühlmannas tatai pasakė esant „faux pas" [klaida], ir kada jam buvo atpasakotas visas Lietuvos dabartinis stovis, jisai prašė **nerišti** Lietuvos politinio likimo su tuo dab.[artiniu] stoviu. Gailėjosi taip pat, kad Lietuvos klausimas taip vėlai iškilo.

Kalbėjo Berlyne ir su Falkenhausenu — nauju civiliniu gubernatoriumi Ob. Oste. Irgi prieš Isenb.[urgo] sistemą.

Po kanclerio kalbos reichstage (29.XI) jie siuntė telegramą jam dėkodami ir prašydami pasimatymo. Tuojau ir paskyrė. Papasakojo savo ateities siekimus. Dėl Isenburgo e tutti quanti [ir visų kitų] kancleris pasakė, jog ta sistema greitai turės persimainyti. Vokietija norinti su Lietuva gyventi draugiškai: „Nur ein wenig Geduld" [tik truputį kantrybės]. Prašė savo vardu pasveikinti L. Tarybą. Prieš einant į kanclerį, taip pat buvo įduotas tam tikras „pro memoria", kurį apsvarstė kanclerio kanceliarija.

Po to liet. atstovai ėjo į „interfraktionelle Besprechung" [tarpfrakcinį pasitarimą] [226] reichstago daugumos atstovų. Referavo apie visa. Įspūdis: nepritarimo neparodė; prašė tik informacijų (nes lenkai seniai visokių priešingų žinių teikė); galima pasitikėti paspirtimi.

Kalbėjosi ir su atskirais atstovais, valgydami pietus, su s-d. Davidu, Scheidemannu, Ebertu ir kt.; artimesnius santykius sumezgė su Erzbergeriu, kurio iniciatyva buvo sudaryta „litauisch-deutsche Gesellschaft" [lietuvių — vokiečių draugija]*; kalbėjo dar su liberalu [Friedrich] Naumannu, kurs, rodosi, maino savo pažiūrą į Vilnių, kaip į lenkų miestą. Darė dar ir kitokių pasikalbėjimų, bendrų pietų (pvz. su žydų autoritetu Nathanu, kurs prižadėjo atvažiuoti Vilniun ir pertarti Vilniaus žydų atsparumą) ir t.t. Šiaip ar taip „apdirbo" Berlyno opiniją, įgijo prietelių ir atrėmė lenkų pretenzijas.

Lietuvos klausimo išrišimui Ludendorffas pateikė nuo „Heeresleitung" tokią formulę: girdi, Lietuva reikalaujanti vokiečių paspirties savo ūkiui atstatyti, Taryba gi prašanti kaizerio ir **stiprios** vok.[iečių] valstybės „Schutz und Hilfe" [apsaugos ir pagalbos]. Toliau eina taip: „Um unter Wahrung der litauischen Art auf nationaler Grundlage ein selbständiges litauisches Staatswesen aufbauen zu können, das die von Russland eroberten, vom litauischen Volksstamm [227] bewohnten Länder umfasst und Wilna als Hauptstadt einschliesst, wird der Landesrat nach Stärkung seiner Autorität der deutschen Verwaltung mit Rat und Tat

* [Deutsch-Litauische Gesellschaft buvo įsteigta Berlyne 1917 m. lapkričio 30 d.]

behilflich sein" [Kad galėtų būti tautiniais pagrindais, išlaikant lietuvišką charakterį, atstatyta savarankiška Lietuvos valstybė, apimanti iš Rusijos užkariautas lietuvių gyvenamas žemes su sostine Vilnium, Krašto Taryba, sutvirtinusi savo autoritetą, patarimais ir veiksmais padės vokiečių administracijai]. Po kanclerio kalbos toks „Schutz" (vienas Tarybos narys pasakė lietuviškai. . . „šūds"), žinoma, jau nustojo įspūdžio ir daugiau apie tą „išrišimą" nereikėjo kalbėti. Buvo užsienių reikalų ministerijoje išdirbta kita formulė, kurią užprotokalavę Tarybos prez.[idiumo] nariai ir už.[sienių] reikalų atstovas pasirašė. Tai ir buvo **pirmas realinis Lietuvos klausimo rišimo dokumentas.** Dabar Taryba jį svarstė ir perdirbo. Pirmoje dalyje Liet.[uvos] T.[aryba], atsirėmus Vilniaus konferencijos nutarimais ir kaip aukščiausioji užsienio lietuvių pripažintoji lietuvių tautos instancija, **skelbiasi pati nepriklausoma valstybe** ir atsiskiria nuo visų valstybinių ryšių su kitomis tautomis. Antroje dalyje būsimoji Lietuvos valstybė duoda „rekompensatų". Čia Berlyne sustatytas protokolas, pabrėždamas gyvus Lietuvos reikalus, taria užmegzti su Vokietija **amžiną** sąjungos ryšį, kurs remiasi tokiais pamatais: 1) militarine konvencija, pagal Süd-Deutschland'o kontingentų pavyzdžio, 2) susisiekimo konvencija irgi sulig S.[üd]-Deut.[schlando] pavyzdžiu, 3) muitų viena siena ir 4) Münzgemeinschaft [monetinės sistemos bendrumu]. Visas tas konvencijas išdirba, kaip ir ribas, formą [228] ir kt., L. Taryba ir paduoda tatai patvirtinti konstituantai. Šit ir viskas.

Daug kilo ginčų ir galvos laužymų. L. Taryba per tris dienas savo posėdžiuose nuo 11 val. — 1 1/2 ir nuo 4 — 8 val. svarstė, siaurino, darė kompromisus ir galų gale betgi sutarė. Tik vienas Vileišis balsavo prieš visą antrą dalį, nors konvencijų turinys buvo atmestas ir tik bendrai pažymėtas. Visi jutome, kaip esame pastatyti į sunkų padėjimą ir priversti savo „proklamacijai" daryti daug ir daug skaudžių kompromisų. Sunkiai ypačiai ėjo konvencijos. Taip pat valstybės forma sukėlė daug ginčų. Daugumas stovėjo už konstit.-parlamentarinę monarchiją su katalikų dinastu. Kairys, Biržiška, Narut.[avičius], Vileišis už respubliką. Aš irgi už respubliką, bet numanydamas sunkumą, ypačiai riboms prasiplėtus,

miestų gyventojams esant svetimtaučių daugumos, vengiant nuolatinių sumišimų ir taip silpnai jaunai šaliai, jutau daug palengvinimų monarchinėje formoje, nors taip pat mačiau ir daug keblumų. Todėl susilaikiau nuo balsavimo. Berods, ir visi kiti kalbėjo „principe" už respubliką, bet **dabartinėse** sąlygose geriau sakė būsiant monarchiją. Taip, [229] pasak jų, Berlyne sakę galima būsiant Lietuvos klausimą lengviau išrišti.

Daug intensyvaus darbo sukėlė ir ribų klausimas. Nusistatė Taryba V.[ilniaus] konferencijos etnografiniu pagrindu. Bet Berno konf.[erencija] tas ribas praplėtė ligi už Balstogės ir Pinsko balų ir ligi Dysnos. Vileišis, Petrulis, Smetona—tą sieną palaikė, remdamiesi ne tik etnografiniu motyvu, bet ir strateginiu, ekonominiu ir politikos pagrindu. Ypačiai karštai už tokią Lietuvą stojo Vileišis. Nutarta griežtai nesipriešinti tokiam praplėtimui. Pavojaus tautiniam Lietuvos pobūdžiui rasta, bet ne tiek daug.

Tuos dalykus aptarę, gavome Entlausungsschein'us ir 9.XII vakare 5 val. išvažiavome visas prezid.[iumas] į Kauną (vietoj Stulginskio važiavo kun. Staugaitis).

Priedas prie 228 psl.: prisegti du lapeliai — rašalu rašytas juodraštis P. Klimo straipsnio, rašyto „Lietuvos Aidui", metams praslinkus nuo šitų įvykių — 1918 metų gale. Iš jų prijungimo prie dienoraščio ir straipsnio įžanginės dalies (tik tiek prisegta prie dienoraščio) subraukymų bei sunkumų formuluojant matyti 1917 m. gruodžio 11 dienos nutarimo svarba ir problematiškumas bebandančios atsikurti valstybės pirmuosiuose žingsniuose:

1917 metų gruodžio 11 d. nutarimas.

Praėjo metas, kai mums buvo baugu pasakyti atviras žodis apie vieną ar kitą mūsų politikos darbo įvykį ir mes tylėjome. Bet ir šiandien dar didžiai sunku yra iš tolo, šaltai įvertinti jie, nes mes dar, tarytum, jų esame apgobti. [Viskas išbraukta, žodis „apgobti" išbrauktas du kart.]

Praėjo metas, kada mums negalima buvo pasakyti atviras žodis apie vieną ar kitą mūsų politikos darbo įvykį. Mes viešai tylėjome ir tik visaip kuždėjomės. Dar šiandien betgi mums sunku yra taip pat į daugelį dalykų šaltai pažiūrėti, kaip ir iš tolo, nes visa ta

praeitis dar perdaug arti ir dar mūsų jausmai nespėjo dėl jų aprimti. Tačiau visiems žinomas gruodžio 11 d. nutarimas, kuriam šiandien eina metinės sukaktuvės, jau gali būti ir kiek šalčiau paminėtas [išbraukta „įvertintas"], nes mes nusikratėme [išbraukta „nustojome", „atsišalinome"] jo baugiosios šmėklos. Todėl aš prašau „Aido Redakciją" užleisti man kiek vietos per metines sukaktuves atsiminimams iš to sunkaus laikmečio. Kada man tarp kitų irgi nemaža teko įvertinti — tegalės tik vėlesnioji istorija. Nes gal nė vienas Lietuvos Tarybos žygis nesukėlė mūsų visuomenėje tiek baimės ir tiek nepasitenkinimo, kaip gruodžio 11 d. [Nuo „Kada man tarp kitų" viskas išbraukta.] Įvertinti tas L. Tarybos žygis, kurs tiek sukėlė baimės ir nepasitenkinimo, — šiandien, rasi, dar ankstoka: tatai geriau mokės padaryti vėlesnioji istorija.

Gruodžio 9 d. 1917 metais po ilgų, karštų diskusijų Tarybos posėdžiuose, 5 val. vakarą išrinktieji delegatai — A. Smetona, S. Kairys, kun. B. Mironas, kun. Staugaitis (vieton A. Stulginskio) ir aš gavome iš vokiečių verwaltungo „Entlausungsschein'us" ir išvažiavome į Kauną.

Bevažiuojant atsitiko nelaimė: mūsų traukinys Vievio stotyje užšoko ant prekių traukinio ir padarė gerą „Stoss'ą" [dūžį]. Keli vagonai sutriuškinti, garvežys irgi pagadintas, bet aukų nebuvo; mat, jau stojant. Staugaitis didžiai išsigando. Jautėme, jog buvome **ant plauko** gyvi tepalikę. Pamanėme, kas būtų buvę visus užmušus?! Palaukėme ir dr. Zechlino protekcija ligi Kaišiadorio nuvažiavome prekių traukiniu, o iš ten [230] Urlaubininkų [kareivių atostogininkų]. Kaune pavėlavome ligi 11 val. Automobiliais nuvažiavome į Ob. Ost Oberquartiermeisterį [pas aukšto laipsnio karininką kariuomenės tiekimo reikalams] Waldersee [grafas Georg Waldersee, generolas Ob. Osto štabe] (kazine), kurs mus mandagiai priėmė vakariene. Pasišnekėjome su didžia svita: čia buvo ir atstovas kanclerio, ir [baronas Ludwig von] Falkenhausenas, ir

pilna visokių leitenantų! Visi tuojau pagriebė į „pucą" [ėmė barti] ir daugiausia teko Kairiui, kuriam kažin koks „kryžiuotis" prisispyręs išrodinėjo, jog Lietuvos išgelbėjimas kaizerio ir Vokietijos globoje. Kairys čia gavo „katalikiškai" atremti, jog Lietuva tegalinti turėti tik **kataliką** monarchą. Tai teko jam, matyti, už tai, kad atsisėdo į Hindenburgo krėslą! Kiti „kryžiuočiai" teiravosi apie Prūsų Lietuvą — vis norėjo patirti, ar jų mes norime ir ar jie yra mums giminės. Apie 12 val. nuvežė į aficierių viešbutį ir davė nakvynės. Rytą pavalgę „užsakytų" pusryčių (o pamiegoję šaltokai), nuvykome į Ob. Ost. Ir ėjo sunkios, sunkios, prakaito pilnos **derybos.** Iš vokiečių pusės dalyvavo: baronas Lersner [Freiherr von Lersner, P. Klimas rašo Lessner], kanclerio, Ausw. Amto ir Ludendorffo įgaliotinis, Ob. Osto „Vermittler'is" [tarpininkas] von Gail; prie jų buvo Zechlinas, Kügleris ir Isenburgo adjutantas. Visų pirma Gailis pranešė, kad lietuvių atstovai Vokietijoje patyrė palankų Lietuvai ūpą. [231] Bet kad jie čia žiūrės tik vokiečių interesų. Karas juos, mat, padaręs atsargius ir „hart" [kietus]. „Mes betgi esą turime bendrus interesus ir norime pasiimti jūsų interesus remti". Protokolas, padarytas Berlyne, esąs nepriimtinas, nes jis „nicht ganz unseren Wünschen entspricht" [ne visai atitinka mūsų norams]. Todėl kancleris ir Heeresleitung sudarė naują „Vorschlag'ą" [pasiūlymą]. Ans, mat, visų pirma **per ilgas.** Dabar kalbant su rusais, reikią juo trumpiau. Daugybė punktų konferencijose iššauksią begalinių debatų. Reikia tik svarbių svarbiausia. Šiandien apie konvencijas á la Süd-Deutchland, kur daug neaišku, negalima esą jiems kalbėti — nepatogu. Tas naujas projektas skambėjo taip: (žiūr. paduotą tekstą).

28. [Priedas prie 231 psl.: priklijuota rašomąja mašinėle atspausdinta (kopija per kalkę) „Erklärung":

E r k l ä r u n g.

1) Der litauische Landesrat, von den Litauern des In- und Auslandes als einzige bevollmächtigte Vertretung des litauischen Volkes anerkannt, proklamiert auf Grund der Beschlüsse der in Wilna, der

Hauptstadt Litauens, abgehaltenen September-Konferenz und der Berner Versammlung vom 6. November 1917 die Wiederherstellung eines selbständigen litauischen Staates, sowie seine Unabhängigkeit und Abtrennung von allen staatlichen Verbindungen, die jemals mit anderen Völkern bestanden haben.

2) Zur Aufrichtung dieses Staates und zur Wahrnehmung seiner Interessen bei den Friedensverhandlungen erbittet der Landesrat den Schutz und die Hilfe des Deutschen Reiches. In Anbetracht der Lebensinteressen Litauens, welche die alsbaldige Herstellung dauernder und enger Beziehungen zum Deutschen Reich verlangen, tritt der Landesrat ein für ein ewiges, festes Bundesverhältnis des litauischen Staatswesens mit dem Deutschen Reich, das seine Verwirklichung vornehmlich in einer militärischen, einer Verkehrs-, Zoll- und Münzgemeinschaft finden soll.

Vorgelesen, genehmigt, unterschrieben

den Dezember 1917.

[*Vertimas:*

Pareiškimas.

1) Lietuvos Krašto Taryba, lietuvių krašte ir užsienyje pripažinta vienintele įgaliota lietuvių tautos atstove, remdamasi Vilniuje, Lietuvos sostinėje, rugsėjo mėnesį įvykusios konferencijos ir 1917 m. lapkričio 6 dienos Berno suvažiavimo nutarimais, skelbia atstatanti savarankišką Lietuvos valstybę, nepriklausomą ir atskirtą nuo visų valstybinių jungčių, kurios betkada buvo su kitomis tautomis.

2) Atstatyti šitai valstybei ir žiūrėti jos interesų taikos derybose Krašto Taryba prašo Vokiečių reicho apsaugos ir pagalbos. Atsižvelgdama į gyvybinius Lietuvos interesus, kurie reikalauja netrukus užmegzti nuolatinius ir glaudžius santykius su Vokiečių

reichu, Krašto Taryba pasisako už amžiną, tvirtą Lietuvos valstybės sąjungą su Vokiečių reichu, įvedant ypatingai militarinį, susisiekimo, muito ir pinigų bendrumą.

Perskaityta, priimta, pasirašyta
1917 m. gruodžio mėn. d.]

Lersneris maždaug tą pat pakartojo ir dar pridėjo, jog tame projekte nieko nesą, ko mes nenorime, ir viskas, ko norime. „Druck" [spaudimą] daryti į mus jie nemaną. Bet ryžtis mes turime. Čia pat Lersner perskaitė savo įgaliojimą tartis dėl Lietuvos „Selbständigkeit" [savarankiškumo]. Dalis I turi būti paskelbta, o II — sau. Po to tuojau Šaulys paskaito Tarybos nusistatymą. Lersner randa maža skirtumo (!), bet pataria apsvarstyti. Be to, reikia greit, todėl mainyti esą nepatogu, nes jis esąs įgaliotas tik tą tekstą pasirašyti. Atmesti reikia visi „spitzfindige Erklärungen" [įmantrūs išvedžiojimai]. Gail dargi prideda, jog čia jokios permainos nesą galima įvesti. Kitaip vėl reikėsią vesti tarybos [232] su Berlynu. Išeiname į atskirą kambarį pasitarti. Tarėmės ilgą valandėlę. Stebėjomės vokiečių ta nauja formule, kuri iš Lietuvos norėjo padaryti „Bundesstaat" [jungtinę valstybę]. Pataisas sakinys po sakinio gynėme (žiūr. tekste antrašus).

P. Klimo antrašai (prierašai) rašalu ir pieštuku prie 231 puslapio priklijuotam priede (prierašai surinkti kursyvu):

Erklärung.

1) Der litauische Landesrat, von den Litauern des In- und Auslandes als einzige bevollmächtigte Vertretung des litauischen Volkes anerkannt, proklamiert auf Grund *des Selbstbestimmungsrechts, das von Russland u.[nd] Deutschland anerkannt ist, u.[nd] des Beschlusses*[1] der in Wilna[2] abgehaltenen September-Konferenz[3] die Wiederherstellung eines *unabhängigen*[4] litauischen Staates *mit der Hauptstadt Wilna*[5], sowie seine Abtrennung[6] von allen staatlichen Verbindungen, die mit[7] anderen Völkern bestanden haben.

2) *Jeigu Vokietija pripažins vėliausia taiką darant Lietuvos nepriklausomybę ir rems*[8] seiner Interessen bei den Friedensverhandlungen [,] erbittet der Landesrat die Hilfe[9] des Deutschen Reiches. In Anbetracht der Lebensinteressen Litauens, welche die alsbaldige Herstellung dauernder und enger Beziehungen zum Deutschen Reich verlangen, tritt der Landesrat ein für ein ewiges, festes Bundesverhältnis des litauischen Staates[10] mit dem Deutschen Reich, das seine Verwirklichung vornehmlich in einer militärischen, einer Verkehrs-, Zoll- und Münz*konvention*[11] finden soll.

Vorgelesen, genehmigt, unterschrieben

den Dezember 1917.

[1] Įrašyta rašalu.
[2] *der Haupstadt Litauens* išskirta rašalo skliausteliais.
[3] Tekste išliko und; *der Berner Versammlung vom 6. November 1917* išskirta rašalo skliaustelliais.
[4] Įrašyta rašalu; *selbständigen* išskirta rašalo skliausteliais.
[5] Įrašyta rašalu.
[6] *Unabhängigkeit und* išskirta rašalo skliausteliais.
[7] *jemals* išbraukta pieštuku.
[8] Įrašyta pieštuku. *Zur Aufrichtung dieses Staates und* išskirta rašalo skliausteliais; *zur Wahrnehmung* išbraukta pieštuku.
[9] *den Schutz und* išskirta pieštuko skliausteliais.
[10] Vietoj *Staatswesens* palikta Staat, jam pridėta pieštuku galūnė es, *swesens* išbraukta pieštuko skliausteliais.
[11] Virš *gemeinschaft* įrašyta pieštuku *konvention.*

[*Vertimas:*

Pareiškimas

1) Lietuvos Krašto Taryba, lietuvių krašte ir užsienyje pripažinta vienintele įgaliota lietuvių tautos atstove, remdamasi [tautų] apsisprendimo teise, pripažinta Rusijos ir Vokietijos, ir Vilniuje rugsėjo mėnesį įvykusios konferencijos nutarimu, skelbia atstatanti nepriklausomą Lietuvos valstybę su sostine Vilnium ir atskirianti ją nuo visų valstybinių jungčių, kurios buvo su kitomis tautomis.

2) *Jeigu Vokietija pripažins, vėliausiai taiką darant, Lietuvos nepriklausomybę ir rems* (tekste lietuviškai) jos interesus taikos derybose, Krašto Taryba prašo Vokiečių reicho pagalbos. Atsižvelgdama į gyvybinius Lietuvos interesus, kurie reikalauja netrukus užmegzti nuolatinius ir glaudžius santykius su Vokiečių reichu, Krašto Taryba pasisako už amžiną, tvirtą Lietuvos valstybės sąjungą su Vokiečių reichu, įvedant ypatingai karinę, susisiekimo, muito ir pinigų konvenciją.

Perskaityta, priimta, pasirašyta

1917 m. gruodžio d.]

Pasakė, jog atmainos esančios **žymios** ir jie tegalį jas leisti su Berlynu tepasitarę. Po pietų vėl susirinkome ir pranešė, jog Ausw. Amt sutinkąs permainyti. Tik vietoj: „apsisprendimo teisės, pripažintos **Vokietijos** ir **Rusijos**" padėti „pripažintos apsisp.[rendimo] teisės". Mat, kad neužgautų Austrijos, Turkijos, Bulgarijos ir neužkliudytų Elzas-Lotaringijos! Sutikome. „Hauptstadt Wilna" taip pat sutiko perkelti į mūsų nurodytą vietą. Bet „unabhängigen" [nepriklausomą] jokiu būdu nesutinka ir todėl visai išmeta. II dalyje taip pat jokiu būdu negalį sutikti įdėti mūsų siūlytąją pradžią, nes tatai juos labai suvaržytų taiką darant ir „alldeutschai" pakeltų baisiausią skandalą. „Staates" vietoj „Staatswesens"[50] sutiko. Gi „gemeinschaft" [bendrumą] pakeisti „konvention", jokiu būdu — nes tai būtų tik žodis dar be turinio. Ir kaip tad galima esą pripažinti nepriklausomybę, jeigu tokie neaiškūs santykiai?! Mes spyrėmės kiek galėdami. Vėl ėjome pasitarti į atskirą kambarį. Nutarėme jokiu būdu žodžio „unabhängig" nemesti ir, jeigu jie nesutiks, pertraukti [233] tarybas. Gi II d. pradžioj vietoj „Zur Aufrichtung" [atstatyti] įdėti „Bei Aufrichtung" [atstatant]. Nusileidome ir vietoje gemeinschaft — konvention, prie „militärischen" ir „Verkehrs" padėti konvention, o prie „Zoll-" ir „Münz-" **gemeinschaft.** Ėjo tada jie tartis su Berlynu ir po ilgos valandos pranešė, jog mūsų forma priimta. Bet tai esą paskutinis nusileidimas, ir jog negali dabar būti jokios

permainos, jokios raidės nei brūkšnelio. Lersner rodėsi dargi susijaudinęs, o Kügleris ir Isenburgo adjutantas dargi pabėgo. Reikėjo pasirašyti. Lersner dar pažymėjo, jog Taryba turi tatai **vienu balsu** pasirašyti ir mes patys jokios agitacijos prieš Vokietiją nevaryti. Dar buvo kelios sveikinamosios kalbos iš vienos ir antros pusės, ir pasirašę išsiskirstėme. Buvome pašaukti vėl pas Waldersee į vakarienę, ir čia buvo nežymūs „toastai". Smetona gėrė už vokiečių tautos, vadų ir vyriausio vado kaizerio sveikatą, o Lersner rėkė „Litauen hoch!" [Valio Lietuvai!], ir visi tris kartu pakartojo. Taip ir pasibaigė. Parvažiavome namo labai neribotame ūpe, bet jautėmės, jog ryžomės ir vistik pilni vilties. Kairys vis tik gailavo, kad gale II d.[alies] nebuvo pažymėta, jog visa tat patvirtinti Taryba palieka Konstituantai. Tai teko pranešti vien žodžiu. Kitą dieną* 4 val. buvo Tarybos posėdis. Tai buvo [234] nepaprastas posėdis. Taryba pamatė čia perdaug kompromisų. Pirmą dalį priėmė, bet dėl antros labai ir labai svyravo. Rytoj turėjo Taryba visa važiuoti į Kauną ir savo parašus įduoti. Kiek baimės, kad neapgautų! Kiek nenoro, atsižvelgus į žmonių ūpą, kiek visokių spėliojimų. Parvažiavęs Vileišis ir įkritęs į posėdžio salę, perskaitęs tą priimtą protokolą — ugnim spiovė į prezidiumą, kurs perėjęs savo kompetenciją, nustojęs pasitikėjimo ir t.t., ir t.t. Ir visa tat dėl to, kad Vil.[eišis] pasikalbėjo su kun. Turauskiu, kuriam papasakojo pirma priimtą protokolą, kurs sodžiuje kelias baisiausio pasipriešinimo. Buvo paimtas toks tonas, jog reikėjo Smetonai stabdyti ir tiesiog susibarti. Padarėme dėl to skandalo pertrauką. Vileišį jo draugai perkalbėjo. Atsiprašė. Ėjo toliau svarstymas. Narut.[avičius], Kairys reikalavo būtinai įdėti pastabą (II d.) apie Konstituantos patvirtinamąją reikšmę. Kiti išrodinėjo ją ir be to suprantamą, o dėti ta nauja pataisa — bereikalingos kliūtys. Balsuojant už visą tą protokolą — Narut., Kairys ir Vileišis balsavo prieš, nors Kairys tos savo pataisos neskaitė per būtiną. Vėl iškilo skandalas dėl Vileišio, pasirašant tą protokolą. Jis jokiu būdu negalįs. Bet [235] kai Kairys paaiškino, jog jis pasiduoda daugumos

* [XII. 11 d.]

disciplinai ir jog tas pasirašymas terodo patį daugumos nutarimo patvirtinimą, jis todėl pasirašo, dar padarius pertrauką, Vileišis sutiko, pasakęs, jog **esąs įtikintas.** Prieš tai buvo pasiūlytas prieš jį dargi disciplinos klausimas. Į Kauną betgi, kad nedarytume perdaug didelės iškilmės, nutarėme išvažiuodinti tik 6 žm.[ones]: Sm.[etoną], Šaulį, Smilg.[evičių], Narut.[avičių], Stulginskį ir Vileišį. Posėdį pabaigėme vos 12 val. naktį!

Ryto metą tiems šešiems išvažiavus, svarstėme manifesto ir jo išplatinimo klausimą. Plačiai kalbėta apie kalbas ir jų derinimą. Apie iškilmes, demonstracijas, bažnyčių aplinkraščius etc. etc. Paskui apie santykius su mažumomis. Čia tik paaiškėjo, jog žydai einą į mus. Šiaip jokių permainų.

13.XII.* Nuvažiavus į Kauną, visi vokiečiai nusistebėjo, kad ne visa Taryba, bet tik 6. Paaiškino, jog ilgai svarstė ligi 12 val.

Smetona tuojau perskaitė mūsų pareiškimą „Erklärung". Waldersee atsakė (bendrai, ketino vėliau prisiųsti). Visa tai ketinta pristatyti kaizeriui. Paskui pietūs. Šaukė hoch Lietuvai. Atsakė Smetona. Falkenhausenas, eidamas į naują darbą, išreiškė vilties, jog ateityje viskas eis gerai ir sutartyje. Narut.[avičius] atsakė į tą kalbą. Pietūs pasibaigė 4 val., kalb.[ėjo] su Falkenh.[ausenu] apie dabartinį padėjimą. Pasų teprižadėjo išdavinėti vienam mėnesiui. Buvo pažymėta, jog tik prašalinus sistemą, dings visi **blogumai.**

Perdaug politinių kalbų nebuvo (jose dargi nebuvo minima Lietuvos nepriklausomybė ir valstybė).

Falkenhausenas dėl paskelbimo nepriklausomybės sakė, jog tai bus padaryta, kada atsitiks geras momentas.

Ūpas **pagvėręs** [pagedęs]. Mūsų mažieji politikai jau šneka apie užmokėtus pinigus, bet be prekės, t.y. užmokėjo pinigus, o dvaro dar nežino ar gaus.

Dienotvarkė (dėl to susinervinimo) vietoj bendro nusistatymo nuvesta į konkrečių dalykų sritį.

Eina dėl atstovo Berlyne. Kun. Staug.[aitis] kelia balsą prieš važiavimą Berlynan s-d., girdi, pavojaus pasaulėžiūrai. Išrinktas: Šaulys, kun. Purickis, Janulaitis.

---

* [Rašyta pieštuku lape, kuris priklijuotas prie 235 psl. XII.13 diena seks dar antrą kartą rašalu.]

13.XII. Parvažiavo iš Kauno ir parsivežė visai sugadinto ūpo. Mažieji politikai (Stulg.[inskis], Ban.[aitis] ir Vailok.[aitis], visų pirma, žinoma, baikštusis Vileišis) čia tiesiog sakė **pralaimėjimą** ir pražūtį atsitikus. Jokio, girdi, paskelbimo nebūsią ir mes pardavėme arba užmokėjome pinigus, bet dvaro neturime, išdavėme vekselį ir t.t., ir t.t. (žiūr. lapelį [pirmąjį XII.13 d. įrašą]). [236] Tik po pietų šiek tiek aprimo ir pradėjo kitus dienos klausimus svarstyti. Visų pirma išrinkta atstovybė į Berlyną (Šaulys — Tarybos narys, įgaliotiniai nuo kunigų Purickis ir nuo s-d. Janulaitis). Įdomu, jog čia Staugaitis griežtai stojo prieš s-d., kaip kunigas. Girdi, čia būsią pasaulėžiūrų persvara. Betgi praėjo. Stulginskis irgi uoliai kunigą rėmė. Sutartos ir instrukcijos.

— Laikraščio leidimas tiesiog nepakenčiamas. „Darbo Balsui" visus str.[aipsnius] brauko ir jau. Mums irgi — apie mokyklas nieko bemaž neduoda rašyti, kur tik kokia yda nurodoma. Girdi, visos mokyklos esančios **vokiečių valdžios** vedamos, todėl jų kritika esanti valdžios kritika. O to „militärische Diktatur" [karinė diktatūra] prileisti negalinti.

16.XII. Taryba baigė posėdžius vakar 2 1/2 val. Aptarėme savo finansus (iš Kaun.[no] vyskupo garantuoti 50.000), kamisorių [komisarų] steigimą po apskričius; šiek tiek (be rezultatų) svarstėme mažumų klausimą. Baigėsi ramiai. Ūpas kiek atsigavo.

Vakare buvo Liet. Komiteto su Tarybos nariais 3 metų darbo vakarienė. Gerai Komitetas pašėrė! Smet. pasakė nevykusią prakalbą, kur sveikino Tarybą, pats jos pirmininku būdamas. [237] Kitos prakalbos buvo irgi labai nesklandžios. Gi Šernas tiesiog savo neiškalbumą pavertė turiniu. Pasibaigus pasijutau taip vienas, taip atskirtas, jog visą ilgą valandą, lyg iš „svieto išvytas" šlemščiau nakčia po Bernardinų sodą ir pavargęs grįžau į savo „skylę". Brrr!

— Cenzūra kiek atleido. Visą eilę sulaikytų str.[aipsnių] atgal leido. Sudarėme spaustuvės bendrovę (rotacinei ir linotipui). Sušaukėme mūsų kapitalistus. Akcijos po 5.000 mark.[ių]. Vailokaitis dabar pas mus didžiausias kapitalistas.

— Dėl Smetonos teko pakalbėti tarp mūsų veikėjų labai nemaloniai. Visi nepatenkinti jo nemokėjimu pirmininkauti

ir tvarkyti Tarybą, jo nuolaidumu vokiečiams, jo nepastovumu. Bet žmogus neišvengiamas — nes jo vieton nėra kito tokio **viduriniо.** Taip pat baisiai biaurų įspūdį daro jo namo elgimasis — tie nuolatiniai ūžimai, gėrimai, kortavimai. Visokie vokiečių pasturlakai lankosi ir bičiuliauja. Į tą supuvusią atmosferą įsitraukė ir p-lės tik atvažiavę iš Rusijos J. Chodakauskaitė ir Mėginaitė su senu kavalieriu ir amžinu Apolonu Gaidelioniu. Smetonienė dabar didžiausią imasi vaidinti rolę. Pasisekimo ypačiai ji turi tarp vokiečių; bet kai kas neabejoja, jog tai jos pačios bus prašyta iš vokiečių, kad naujam jų butui vokiečiai **prirekvizuotų** svetimų baldų![51]

[238] 19.XII. Eina tarybos dėl taikos su Rusija. Visi įsitempę laukiame, kas bus. Vaikščioja visokių paskalų. Kainos nupuolė. Cenzūra pirmą kartą leido laikraštyje vartoti „**nepriklausoma** Lietuva". Naujas kursas!

23.XII. A. Smetona ir Mironas penktadienį išvažiavo Kaunan. Iš vyskupo Tarybos reikalams gavo 50.000 rub. paskolos pro publico bono [viešajam labui]. Matėsi taip [pat] su Ob. Osto atstovais (Zechlinu ir Gailiu). Lietuvos klausimas stovįs stipriai. Klausė, kaip mes įsivaizdiname Lietuvos valdymo formą. Sm. sakė, jog Tarybos daugumas monarchiją su katalikų dinastu. Gail nurodė, kad būtų geriau Lietuvai **turtingas** karalius, kurs nė algos neimtų, k.a. [kaip antai] Vokietijos kaizeris (!). Be to, aplink kataliką, girdi, susidarysiąs būrys lenkų ir lenkių! Dėl teritorijos Sm. sakė, kad daugumas (?) lietuvių norį Lietuvos **platesnės,** su Balstoge (kaip tik priešingai; taip neseniai Sm. ėmė manyti, nors pirma buvo griežtas to priešininkas). Suvalkus ir Augustavą ketina greitai atskirti nuo Verwaltung Litauen, bet nepriskirti Lenkijai (vad.[inasi], aneksija prie Prūsų). Buvo ir kitų smulkesnių dalykų. Šaulys gauna leidimą į Berlyną.

— Šiandien susir.[inko] Tarybos prezidiumas. Išklausė tą pranešimą. [239] Nutarė sušaukti Tarybą 8.I.918. Oficial.[us] posėdis tik tada, kada mes gausime progos pasiskelbti savo nepriklausomybę. Tada ir sistemos mainymas eis savaime; atsitaisys taip pat ir Tarybos autoritetas. Priimtas laiško projektas kancleriui, kaip atsakymas į jo pasveikinimą. Toliau kitas posėdis rytoj.

— „Berl.[iner] Tag.[eblatt]" paduoda žinią, kad kun. Isenburgas atsistatydinąs už jo valdymo sistemą. Pagalios! Tai yra didelis Tarybos laimėjimas.

30.XII. Bet gal po laimėjimų eina ir pralaimėjimai. Tarybos su rusais eina, ir jų sąlygos pastatytos tokios, kad kiekvienas kraštas gautų liuosai pasisakyti, ko jis nori. Tuo tarpu vokiečiai remiasi Tarybos „amžinu ryšiu su Vokietija" ir sako, jog Taryba yra **žmonių balsas.** Vadinasi, mes susirišame save! Mes galėtume daugiau laimėti, jeigu ne tas vekselis! Kas žino. Jei rusai spirsis — bus gerai, bet jei nusileis? Kol kas nieko neaišku. Šiandien patyriau, jog leista bus skelbti Lietuvos nepriklausomybė. Pasišaukiau Kairį. Atėjo. Bet koks kapų ūpas! L.S.D. organizacija reikalauja, kad jis atsisakytų iš Tarybos, kuri **uzurpavusi** krašto teisę ir pasižadėjo konvencijas . . . Ir Kairys sutinka, matyti, [240] **Tarybos organizaciją** paaukoti (lenkų) L.S.D.P. organizacijai. Mano ūpas buvo pakilęs, bet po to — nupuolė. Ir ilgai reikėjo kruvinu skausmu pergalėti savo atsakomųjų uždavinių naštos slogutis! Kas bus?! Rytoj rinksimės ir patirsime. Gal naujiems metams paskelbsime nepriklausomą Lietuvą. Bet ar nebus tat tik fejerverkas **vokiečių globoje** . . . Jaučiu audrą. Reikės populiarizuoti Seimo reikalą.

31.XII. Buvome pas Küglerį. Pasiūlė laikraščiui („L. Aidui") paskelbti I dalį Tarybos rezoliucijų (apie nepriklausomybės proklamaciją). Tai esąs Auswärt. Amt telegraf.[inis] prisakymas. Mes dėl tatai ėmėme abejoti ir prašėme palaukti (pasitarti). O tuo tarpu leidindinome telegr.[amą] į Šaulį Berlynan. Pasitarę esantieji Vilniuje Tarybos nariai (aš, Kairys, Mironas, Biržiška ir Vileišis), atsisakėme tą proklamaciją daryti (į orą! be jokių realinių sąlygų! dar per laikraštį, be Tarybos žinios!). Vietoj to nutarėme dėti Naujų Metų nr-in [numerin] Vilniaus konferencijos nutarimą su savo paaiškinimais. Dar nežinau, ar cenzūra leis. Kügleris dar turėjo pažiūrėti, ar to pakaks. Jei nepakaks, Lietuvos Taryba turės būti 4.I.918 sušaukta tam jau reikalui. [241] Jis telegr. į Ob. Ost į Berlyną. Mūsų „ponai", matyti, norėjo čia mažą komedijėlę ir burbulą padaryti!

— „L. Aidas" tik šiam nr-iui tegavo popierio. Kitam, girdi, ir

visom 2-iem savaitėm neduosią. Tai, girdi, perdaug popierio sunaudojote. Iš tikrųjų vokiškas chamizmas. Mūsų miškas visą Vokietiją popieriais užverčia, o Lietuvai lietuviškam laikraščiui 3 kartus per savaitę po 4 psl. neužtenka!

— Įdomus šiandien buvo pasikalbėjimas su lenkais. Vilniaus endekų tūzai paprašė pasikalbėti Tarybos narius dėl ateities ir padavė vokiškai tokią rezoliuciją (žiūr. čia pridėtą). Sapienti sat![52] [suprantančiam užtenka!]

Priedas prie 240 psl.: prisegtas rašomąja mašinėle rašytas lapelis, jo viršuje P. Klimas įrašė rašalu *Lenkų endekų pasiūlymas 31.XII.917.*:

Aus dem gesammten, von den deutschen Truppen besetztem Gebiete des ehemaligen Grossfürstentums Litauen soll ein selbstständiger Staat gebildet werden. Dieser Staat soll mit dem Königreiche Polen einen Bundesstaat bilden, da eine freie politische und wirtschaftliche Entwickelung Litauens, sowie ein zwangloses Gedeihen aller dieses Land bewohnenden Nationalitäten nur durch eine, auf Grund gegenseitigen Abkommens zustande gebrachte Vereinigung mit dem Königreiche Polen verbürgt werden kann. Der polnisch-litauische Bundesstaat soll in Zukunft in nähere sowohl politische wie auch wirtschaftliche Beziehungen zu den westlichen Nachbarstaaten treten. Die Verwirklichung obiger, unlösslich miteinander verbundener Forderungen erachten wir als die einzig angemessene Lösung des litauischen Staatsproblems.

[*Vertimas:*

Iš visų vokiečių kariuomenės užimtų buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos žemių turi būti sudaryta savarankiška valstybė. Ši valstybė turi sudaryti jungtinę valstybę su Lenkijos karalyste, nes laisvas politinis ir ekonominis vystymasis bei nevaržomas visų tautų, gyvenančių šitame krašte, klestėjimas gali būti laiduotas tik susijungus su Lenkijos karalyste abipusiu susitarimu. Jungtinė lenkų-lietuvių valstybė turės ateityje sueiti į artimesnius ir politinius, ir

ekonominius santykius su kaimyninėmis vakarų valstybėmis. Vienintelis tinkamas būdas išspręsti Lietuvos valstybės problemą, mūsų požiūriu, tėra įvykdant aukščiau suminėtus, vienas nuo kito neatskiriamus reikalavimus.]

1918

1.I. Naujų Metų sutikimas iškilmingai nepavyko. To str.[aipsnio] apie Vilniaus konfer.[enciją] vis tik neleido. Siuntė į Berlyną. „Agronomijos draugijos" bute buvo žmonių daug. Bet linksmybės maža. Ypačiai nepasisekė kalbos prie stalo. Mane išprovokavę, irgi privertė nei šį, nei tą pasakyti. O paskui dar nugirdė. Ūžėme per naktį ligi 6 val. Daugelis ir prasilošė.

[242] 5.I. Cenzūra leido pagalios spausdinti „L.A.[aide]" konferencijos nutarimą dėl Lietuvos ateities. Įdėjome nr. 3 (51).

— Grįžo Smetona. Stulginskis grįš šiandien, jei traukiniai nesusivėlins. Berlyne Sm. daugiausia gavo kalbėtis su Erzbergeriu. Dalykai esą neblogai stovį.

— Buvo pasikalbėjimas su žydais (Rozenbaumu). Jie nori plačios Lietuvos su Minsku, Vitebsku, Mohilevu, Balstoge. Jie taip pat nori tautinių kurijų.[53] Nesutinką su 2-3 atstovais. Šiaip išsiaiškinome. Tarybos eis ir toliau.

— Lenkai įdavė kancleriui pareiškimą dėl jų norų Lietuvoje. Čia maždaug taip pat, kaip anam raštelyje (žiūr. 31.XII). Prie Lietuvos čia pagal „Selbstbestimmungsrecht" [teisę patiems apsispręsti] turėtų prisidėti taip pat kraštai už fronto. Lietuva „unabhängig", bet „Bundesstaat su Lenkija" (!). Jei nebus taip — tai lenkai kruvinai spirsiąsi ir reikalausią tiesiog prijungimo Vilniaus prie Lenkijos.[54]

— Jau ruošiasi lenkai į naują žmonių sąrašą ir visokiais būdais agituoja. Darbas verda. Ką čia vokiečiai iš to nori padaryti, neaišku. Reikės mums tur būti pakelti prieš tai balsą.

— Pasiūlė vėl (Tarybai) butą — Miesto salę. Atsisakėme.

[243] — J. Vileišis vėl ima taisytis ir, matyti, trokšta virsti ministeriu su „Macht". Girdi — juo plačiausias Lietuvai ribas — jis važiuosiąs į Balstogę valdyti! Žinoma, juokais.

7.I. Prieš susirenkant Tarybai, prez.[idiumas] kalbėjosi dėl dienotvarkės. Gauta žinia iš Mltverw., kad rytoj 3 val. būtų viešas posėdis dėl proklamacijos. Vileišis ir Kairys netiko tokiam greitam „ūpui". Pas juos kilo daug abejojimų, ar apskritai verta skelbti. Atidėjome 5-6 val. Pasakėme, jog bus. Tai mūsų pačių reikalas. Vileišis vakare (priruošiamame Tarybos posėdyje) stojo griežtai prieš tai (seniau jis griežtai reikalavo, kad būtų skelbiama!). Kas valanda kitaip. Vailokaitis taip pat ėmė svyruoti: girdi, vokiečiai nori, tai tur būti negera kas; reikia pasiderėti . . . Kiti už. Rytoj pakalbėsime dar dėl Sm. kalbos, kaip įvado į proklamaciją, kaip ji buvo sutarta XII.11 d. Kaune.

— „Vorwärts" vėl juokų daro su Liet. Taryba. W.T.B. [Wolffs Telegraphisches Büro — Wolffo žinių agentūra (vokiečių)] pirmiau pranešusi, kad Šveicarijos „Staatsrat" daro nepriklaus. pareiškimą. Paskui Smetona „Das Neue Litauen'e" pranešė, kad tame paskelbime L. Taryba nedalyvavo. W.T.B. atitaisė vėl, kad ne „Staatsrat," bet „Nationalrat", ir tai Taryba yra aukščiausia instancija. Vėl „Das Neue Lit.[auen]" pridėjo, kad „Nationalrat" vis tik esąs aukščiausia įstaiga užsienių atstovavimui. Iš visos tos košės „Vorwärts" daro pasityčiojimų [244] ir dar kartą pabrėžia, kad tuose kraštuose reikia tikros atstovybės.

20.I. Praėjo nepaprastos dienos! Dar nebuvo tokios sunkios Tarybos sesijos. Kada reikėjo skelbti nepriklausomybę sulig sutarties 11.XII.917 (Kaune) — Tarybos nariai iš dešinės ir kairės pajuto momentą, kad atsikračius tos „kilpos", kaip sakė Kairys, kurią Taryba užsinėrė 11.XII. Dėl to, jei ne stačiai griežtai, tai bent įkypai spyrė opozicija ir pirmą dalį taip permainyti, kad ji tarytum nebe ta būtų ir tokiu būdu nekeltų tiesioginio ryšio su II dalim. Vadinasi, antrą dalį tuo tarpu kaip ir anuliuoti. Rezultate dauguma balsų I dalyje buvo išmesti žodžiai, kurie Tarybos autoritetą kėlė, ir pridėta, be to, gale apie Steigiamojo seimo juo greitesnį sušaukimą: „Vidaus tvarkai ir santykiams su kaimynais nustatyti ir t.t." Čia buvo tas taškas ant i, kurio nedavė padėti Kaune. Bet tas taškas vis tik mainė II d. „baisenybes", saugojo nuo jų. Buvo tai „notifikacijai" ir priruošta kalba,

kurią turėjo Smetona pasakyti prieš Rusiją. Smet. padavė savo projektą. Bet tiesiog gėda apie tai ir minėti. Tas projektas buvo vokiečio sustatytas ir tik Sm.[etonos] išverstas! Skambėjo iš tikrųjų „junkeriškai". [245] Čia pasirodė Sm.[etona] visai vokiečių hipnozo apgirdytas. Taryba tokio projekto ir nesvarstė. Buvo sustatytas naujas ir su nauja formule. Viskas turėjo būti 8.I ligi 3 val. paruošta. O mes vis dar ginčijomės. Todėl pietų nevalgęs rašiau prakalbą. Išvertę viską į vok.[iečių] kalbą, nusiuntėme delegaciją į Mltverw.[altung]. Žinoma, nei naujos formulės, nei naujos prakalbos nepriėmė. Ar tai buvo vietinė politika, ar Berlyno — nėra žinios. Būtinai turėjo būti sena formulė, be jokios permainos, tik notifikuota, kad atsiskiriame nuo Rusijos! Mat, to reikalinga buvę Brastoje. O vokiečiai leidžia tik tiek, kiek jiems ko reikalinga! Berods, atstovų buvo nurodyta, kad mūsų pareiškimą jie turi (iš Kauno). . . Numanu betgi, jog to pareiškimo, kurs abi dali apėmė, vokiečiai nedrįso rodyti Trockiui; gi skyrium pirmos dalies, be antros, jie negalėjo rodyti, nes parašai buvo po abiem sykiu. Dabar jie norėjo atgauti su parašais visai identišką I d. ir parodyti rusams — kad lengviau būtų susitarti; o susitarus — parodyti mums II d., kuri mūsų buvo pasirašyta — pirmosios **kaina** (tikriau pirmoji gauta antrosios kaina). Čia ir buvo visas šposas, o mūs atsispyrimas. Kai Mltverw. atstovai nesutiko — tada ir bendras iškilmingas posėdis buvo atidėtas kitai dienai. Kilo klausimas, [246] ar eiti į tą posėdį, kol nėra išpildytos mūsų sąlygos. Kad nedarius iš to nereikalingo kivirčo, kaip pirmą kartą, nutarėme šiuo tarpu, kad ir kompromiso keliu, tą „komediantų" posėdį padaryti. Už tai balsavo ir opozicija. Bet čia Sm. iškėlė savo atsistatymo klausimą. Girdi, jam dabar po to, kas atsitiko, viskas išrodo neaišku, jo stovis keistas, nes Taryba stojusi visai į naują vėžę, ne kaip jis supranta, ir todėl toliau jis negalįs būti pirmininkas jau ir šitam pirmam oficialiniame posėdyje, kur bus patvirtintas prezidiumas. Visi mes širdyje pritarėme tam reikalui — nes jautėme, jog Smetonos pirmininkavimas yra nekas. Bet perrėkėme nedaryti čia tokio skandalo, ir Sm. pasiliko „nuleidęs nosį" pirmininkas. Žmonės šnekėjo, kad visa Sm.[etonos] šeimyna,

kuri taip per vakarus naktis trankėsi ūžė, tas dienas kaip žemes pardavusi tylėjo, o pasakojo pikti žmonės, jog net verkę... Politikos šefas pasijuto atstumtas, „vokiečių pataikavimas" prikištas ir papeiktas...

Jau 11 val. vakare, kada visi galutinai buvome išvargę, staiga kilo sumanymas sutikti paskelbti ir notifikuoti I d.[alį], jei bus leista delegacijai nuvažiuoti į [247] Vokietijos valstybės [ati]tinkamas instancijas ir iš jų gauti garantijų dėl 3 klausimų: 1) kad Lietuvos Tarybai bus įduota valdžia; 2) kada bus išvesta kariuomenė ir leista daryti milicija ir 3) kada ir ar bus pripažinta Liet.[uvos] nepriklausomybė. 9.I tą laišką nusiuntėme baronui Falkenhausenui. Atsakymo, žinoma, greit negalėsime gauti. Oficialinis posėdis praėjo labai gyvai (žiūr. „[L.] Aide"). Po to svarstėme toliau pasižymėtus delegacijai punktus ir nustatėme ribas, kuriomis atsakymas mus galėtų patenkinti. Be to, pasiskirstėme darbus ateities valdymui. Tuo pat metu, matyti, Smet.[onos] sumanymu ir jo „pasvirusios politikos" paturėjimui, sudaryta buvo „centro kuopa" iš 10 žm.[onių] (Sm., Šerno, kun. Šaulio, Petrulio, Mirono, Malinausko, Basanavičiaus ir mudviejų su Biržiška+ Šaulys?). Sm. norėjo ją suprašti kaip kuopą, kurie turi dėtis su vokiečiais... Taip «прозрачно» [aiškiai] pažymėjęs jos tikslą, iš kairės gavo repliką, ir buvo nustatyta ji maždaug, kaip **klapanas,** kad Taryba neiširtų. Pirmas klausimas, kurs čia iš anksto buvo nutartas — tai „ministerijų" kandidatai. Po to buvo padaryti korektyvai su krikščionių ar katalikų-demokr.[atų] partija. Kairieji (Vil.[eišis], Narut.[avičius], Kairys) — mažoji opozicija. Bet žmonės mudu su Birž.[iška] tuojau įtarė kaip „susmetonėjusius"... [248] Iš tikrųjų tokio įspūdžio gali daryti. Ir mudviem patiem išrodo, kad ilgam toj Smetonos kuopoj vargu beišbūsime, jeigu bent kiek pagerės ar paaiškės mūsų politikos stovis.

Gavome atsakymą, jog mūsų delegacijos negauna važiuoti nei į Brastą, nei į Berlyną. Smet. visai nuleido nosį. Ūpas nukrito. Kitų, atbulai, opoziciškai pakilo, kad nebelenkiamės vokiečiams. Užimponavo tatai taip pat žydams ir net lenkams. Nes šiaip jau visi kalbėjo, kad Lietuvą Taryba pardavusi.

15.I Taryba išsiskirstė. Už posėdžius pasiskyrė iš skolintų pinigų po 10 Mk. dienai ir kelionės išlaidas.

— Šaulys vis dar negrįžta. Stockholme buvo paskelbtas nutarimas, kad Liet.[uva] turi apimti ir Mažąją Liet.[uvą] ir kad nepriklausomai Lietuvai nereikia vokiečių kareivių, nes yra arti 100.000 lietuvių! Gal dėl to nutarimo ir Šaulio neįsileis į Vokietiją, nes įtars, kad jisai taip paspyrė būdamas Stockholme. Tačiau gavau laišką, kad šiandien grįšiąs. Peikia taktikos žvilgsniu mūs žingsnį, kaip nedovanotiną. Bet [249] sako, jog stovis nesąs blogas. Michalkevičius einąs von [lauk], o jo vietą užimsiąs lietuvis, turbūt, kun. Šaulys.

— Eina visa eilė pasikalbėjimų informacijų apie Tarybos darbus. Smetonos įdiegtas „slaptumas" (tur būti irgi vokiečių inspiruotas) «потерпѣл фіаско» [susilaukė fiasko]. Iš tikrųjų — tai buvo klaidinga taktika. Dabar net sunku beatitaisyti. Bet taisoma. Iš Tarybos pradeda juokauti. Iš tikrųjų padėjimas «хуже губернаторскаго» [blogiau kaip gubernatoriaus — blogiau negali būti].

— Laukiame Brastos tarybos rezultatų, bet netikime.

1.II. Praėjo dvi savaiti, bet och! Jaučiuosi keliais metais pasenęs ir tarytum sulaužytas. Atsitiko krizis, kurio gal nelaukėme. Parvažiavus Šauliui iš Berlyno, vėl buvo sušaukta Taryba. Ir vėl iš pradžių, vėl nauji išrodinėjimai, diskusijos dėl 11.XII.917 dokumento. Artinasi Brastos suvažiavimas ir vėl mus spiria priimti notifikaciją 11.XII.917 formomis. Tik toks skirtumas, kad Rusijai ir Vokietijai. Vokiečiai, be to, žadą Lietuvos nepriklausomybę pripažinti. Renkamos komisijos derėtis su užsienio reikalų [ministerijos] atstovu [Rudolf] Nadolny. Tuo tarpu pravažiavo ir [generolas Max] Hoffmannas [Ob. Osto generalinio štabo viršininkas], kurs norėjo pamatyti Tarybos narius. Prišnekėjo įvairių mandagių „Anschluss'o" gerybių. Delegacijos atstovai (Kairys, Narutavičius) įsitikino, jog aneksijos apetitai dideli, jog Seimas atidėliojamas ir 11.XII interpretuojama [250] toli gražu ne kaip mes patys. Nadolny gi pakankamą atsakymą tedavė į vieną te punktą, būtent, kad Vokietija tikrai pripažins Liet.[uvos] nepriklausomybę. Bet raštu atsisakė duoti tą pažadą (girdi, to nesą diplomatijoje!). Apie tai, kada ir kaip valdžia pereis į

Tarybos rankas ir kada pasitrauks kariuomenė — jis nesąs įgaliotas; bet tai esą prižadėta. Ir vėl eina ilgos kalbos, ar pakankamas atsakymas, ar ne. Kairieji neišranda taip — aš irgi. Smetona ir Šaulys visai patenkinti. Gi notifikacijai duodamos 11.XII formulės, tik su priedu prie II d., kad santykius su kaimynais ir vidaus tvarką nustato Seimas. Kairieji netinka antrą kartą notifikuoti pragaištingą ir klaidingą 11.XII žingsnį. Stato tą notifik.[acijos] formulę, kuri buvo jau nutarta 8.I. Kun. Olšauskis, kurs buvo Tarybos posėdžiuose kaip užsienio delegatas, susiuostęs su Smet.[ona], laikė jo pusę ir forsavo nutarimą. Tai buvo jau apie 12 val. naktį. Kada kairieji išstatė savo formulę (8.I) — Smet.[ona] ir Olšauskis, bijodami gal, kad gali ne taip išeiti, tiesiog botagais pliauškė — greičiau ir greičiau, balsuoti! Sumišimas. Biržiška nedalyvauja „centre." Aš prašau atidėti. Čia sako, jog Nadolny rytoj 11 val. išvažiuoja. [251] Smetona imasi teroro: girdi, jei ta formulė nepraeis, jis atsisako toliau Tarybai pirmininkauti. Šaulys taip pat atsisako vesti politiką. Kairieji vėl pareiškia, jog jų formulei nepraėjus, jie negalį toliau dalyvauti Taryboje — tai principo reikalas, ir jie nesimato įgalioti. Pasidaro vėl sumišimas. Pertrauka. 1 1/2 val. naktį (26.I — 27.I). Smetona tiesiog „pasiutimo" pagautas. Šaukia, plūsta, džiaugiasi, kad ir išstos — seniai, girdi, turėjo išstoti! Šernas turavoja. Vakchanalija [bakchanalija — betvarkė] su putomis. Dešinieji svyruoja. Stulginskis prieš 11.XII notifikaciją. Balsuoja. Vos 12 balsų už 11.XII notif. su Seimo priedu; 3 susilaiko, 5 — prieš. Kairieji — Kairys, Vileišis, Narutavičius tuojau pareiškia išstoją ir išeina. Biržiška dar palieka. Pats nors balsavau su dauguma, bet visu kūnu ir dūšia jaučiausi „centro" terorizuotas ir priešinausi ir turiniui, ir taktikai. Rytojuje ypačiai pajutau tą priešinimąsi. Biržiška atsiuntė laišką irgi išstojąs. Pakėlėme klausimą dėl vakarykščių atsitikimų ir reikalavome (opozicija — aš, Vailokaitis ir Stulginskis), kad visa, kas atsitiko, būtų pranešta vokiečių atstovui į Brastą. Taip pat, kad toliau eitų pasitarimas su išstojusiais ir susitaikintume. Smetona visam priešinasi. Tiesiog demonas jį tarytum apimė. [252] Išrodo visiškai vokiečių sugraužtas ir jų

užhipnotizuotas, kaip žmonės sako, „parsidavęs". Taryboje jis net džiaugiasi, kad „obstrukcionistų" amputacija atsitiko! Taip, girdi, ir reikia, dabar esą mes dirbsime . . .

Biauru ir nyku. Vokiečiams pranešta, jog su 8.I formule visa Taryba sutiktų ir vėl iš vieno dirbtų. Atsakymų ir ligi šiandien nėra! Čia trūko tarybos Brastoje, čia iškilo streikas Berlyne ir Vokietijoje. Taryba pasidalijo šiokius tokius darbus. Tik komisijų neperrinko, kol nepaaiškės situacija ir ar grįš išstojusieji. Politikos ūpas verda. Išstojusieji įgyja aureolės. O likusieji keikiami ir juodinami. Naktys nemiegamos. Pareiškiau ir aš, jog būsiu priverstas išstoti, jei Taryba nepriims išstojusiųjų antrą kartą apsvarstyti ir bendrą darbą nusistatyti. Atidėjo mano klausimą ligi ateis atsakymas iš vokiečių. Stovis it pakarto.

Komplikuojasi ir padėjimas laikraštyje. Ar nenorės Smetona ir Šaulys patys imtis į savo rankas. Bet juk laikraštis yra **bendras** ir kuopos steigtas. O mes kaip tik varome bendrą darbą. Biržiška jau buvo parašęs laišką, jog iš „[L.] Aido" atsisakąs. Bet jo atsisakymo [253] takto žvilgsniu „neakceptavau" ligi stovis paaiškės. Su Sm. santykiai šalti. Šaulys mažai šneka. Šiandien padarė kažin kokį susirinkimą dėl Tarybos darbų, bet manęs jau nebekvietė. Jaučia, jog neilgai su jais man bus pakeliu. Vokiečiai tuodu mūsų politiku tiesiog „apgirdė". Apgirdymas, berods, ir iš tikrųjų yra . . . Smetonos butas (dabar jau Jurgio prospekte) tiesiog virto restoranu, kur visokie vokiečių „špicliai" [šnipai] sukinėjasi. Pfui! Jaučiu, jog Smetona man tolimesnis, negu aš maniau, net bendros tautinės politikos ir idealų žvilgsniu.

— Tariau nesąs tinkamas politikai ir tik lauksiu progos savo tikram darbui dirbti — knygų kabinete ir mokslo atmosferoje.

8.II. Neseniai susirinkome pas Smet.[oną] Vilniuje gyvenantieji Tarybos nariai pasitarti kas daryti, jei vokiečiai neduoda jokio atsakymo. Visi ėmė širsti. Net Šaulys darosi radikališkesnis. Vokietijos streikai, tarytum, pataisė situaciją. Bet, apskritai, matyti, mes vokiečiams tik tada rūpime, kada jiems esame reikalingi. Tariamas klausimas, kad reikėtų važiuoti Berlynan — apie stovį pranešti valdžiai ir reichstagui ir,

patyrus, grįžti „daryti griežto [254] žingsnio". Aš, norėdamas kiek „suradikalinti" oportunistus, sakiau, jog nesą čia reikalo nė Berlynan važiuoti — nes mūsų reikalavimai ir mūsų sąlygos dėl to negali mainytis ir čia nėra reikalo paisyti „ką vokiečiai leis". Mes turime daryti, kas mums yra konferencijos sakyta ir pats mūsų kraštas privalo. Ta „gaida" kiek vertė „oportunistus" gintis, bet drauge ir kiek radikališkiau klausimą statyti. Nutarta siųsti Šaulį Berlynan „informacijai" — ir kad tuojau grįžtų. O po to — Taryba turės skelbti savo motu nepriklausomybę ir jei vokiečiai trukdys, tai tegu išvaiko. Sutikome. Smet.[ona] kelionei Šauliui paminėjo, kad reikia vokiečiams pranešti, jog toliau taip vokiečiams politiką vedant, po notifikacija 11.XII nepasirašys ir 12 žm.[onių]. Tais pačiais informacijos reikalais Olšauskis galėtų vykti Braston. Bet ir ten Kühlmannui išvažiavus — išvažiavo Ol.[šauskis] Kaunan. Dabar gavome telegr.[amą], jog Šaul. grįš sekmad.[ienį] ir prašo sušaukti visus Tarybos narius (tur būti ir išstojusius).

— Skandalas su cenzūra. Prieš 27.I Pressestelle prašė įdėti net įženg. str.[aipsnį] apie kaizerį. Mes, žinoma, neįdėjome. Paprašė tuojau atsiųsti ant gražesnio popierio nesulenktą [255] num.[erį] su . . . „kaizerio str.[aipsniu]". Žinoma, ir dėl to str.[aipsnis] neatsirado. Sako, jog vok.[iečiai] tatai iš lietuvių pusės palaikę „demonstracija" (nepadėjo nei „T.[ėvynės] Sar.[gas]", nei „D.[arbo] Balsas"). Visi kiti laikraščiai įdėjo ir darė, kaip buvo reikalauta. „Dzien.[nik] Wil.[eński]" net aukso raidėmis! Paskui aš buvau parašęs (nr. 15) str.[aipsnį] apie nepriklausomybę ir santykius su kitomis valstybėmis. Čia, žinoma, buvo jau „Verrat" [išdavimas] prieš 11.XII. Išbraukė ir sujudo. Lietuviai darosi neištikimi. Įtužo. Koliojasi. Kimba. Netyčiomis praspruko kažin koks str.[aipsnis], kurį cenzūra išbraukė. Ne taip buvo permainytas sakinys. Kelios korespondencijos buvo leistos Pressestelle be Militärverwalt.[ungo] vertimo. Sudarė dėl to protokolą. Graso uždaryti. Gąsdina. Mes nesibaidome. Uždarykit. Ir taip cenzūra yra nepakenčiama. Nieko apie mūsų reikalus rašyti neduodama. Tik kas vokiečiams naudinga. Per 48 val.

turėjau duoti atsakymą ir daviau. Dabar laukiu kas bus. (Be abejonės, nieko perdaug baisu).

— Eina agitacija prieš Tarybą toliau. Darbo jokio tokiu neaiškiu momentu, žinoma, nedirbama. Kasdien juodas darbelis. Dabar taisau visą eilę vadovėlių. Vargina nežmoniškai. Laikraštis, išvažiavus Bugailiškiui, irgi daug bėdos teikia. Na! ateis kada galas.

[256] — Sudariau ir praplatinau šventadienių kalbos kursus. Reikia mokyti!

13.II. Šauliui davus telegramą iš Berlyno, kad visi Tarybos nariai suvažiuotų, sukvietėme juos 11 d. Šaulys parvažiavęs (10.II vak.[are]) pranešė, jog „žingsnis" reikia daryti susitarus visai Tarybai. Tam tikslui komisija iš 3 žm.[onių] (aš, Šaul.[ys] ir Vailok.[aitis]) šnekėjosi su Kairiu ir Birž.[iška] (Vileišis nebuvo gavęs žinios, Narutavičius „purtosi"), pranešus jiems, kad Taryba sutinka su jų formule. Tik reikalauja, kad apie Seimą prierašas eitų konferencijos nutarimo pavidalu. Ligi šiol atsakymo iš jų neturime. Jie laukia Vileišio. O mes, bent kai kurie nariai nerimsta, kad visi, o vieno turi laukti. Pastatėme ultimatumą ligi rytojaus **1 val.** dieną. Tuo tarpu jau Roppas iš Berlyno perspėja nedaryti „žingsnio", esą viskas kuo geriausia. Vilioja! Ee! dabar ne taip lengva. Tik Smet.[ona] vis dar vokietukų uodegoje sukasi. Užgavėnėms Taryba sušaukė „blynams" Komitetą, redakcijas ir kt. Buvo labai sotu, bet nuobodu. Kalbų tik vos dvi. Šaulys apie krizį, Dogelis apie sunkų „Lietuvos gimdymą". Paskui per naktį ligi 12 val. šokome „Tėvynės Sargo" redakcijoje. O parėjęs rašiau str.[aipsnį] apie Ukrainos taiką! Eina posėdžiai ir t.t. Redakcijoje darbo vėl iki kaklo (Bugailiškiui išvažiavus). Cenzūra šėlsta vis pikta.

[257] Ūpas apskritai — nežinios, bet tvirtas. Išstojusieji, matyti, reikalaus prezidiumo perrinkimo. Būtų ne pro šalį. Tik gaila nėra vieton Smetonos kito kokio „vidurinio", tik ne tokio „vokiško". Basanavičius išrodo kaip ir netinkamas, persenęs. Bet vienintelis.

— Katalikai stropiai organizuojasi. Lietuva (jų programa) turi būti katalikiška, bet demokratinė.

15.II. Yra tai diena, kai L. Taryba vėl suėjo į krūvą. Komisijai (iš

manęs, Šaulio ir Vailokaičio) per galus ir negalus pasisekė privesti prie vienybės, pamatinai stojant Tarybai ant sausio 8 d. formulės (notifikacijos). Tik dėl „galutinai" žodžio pareiškime apie Seimą viskas užkliuvo. 4 eksnariai čia matė 11.XII šešėlį ir nesileido. Mes išrodinėjome, kad be „galutinai" išeitų tarytum Seimas nebūtų paskutinė instancija (beapeliacinė). Taryba net jau ir tą kompromisą buvo ryžusis padaryti, bet atidėjo (vakar) balsavimą ligi šiandien 11 val. rytą, o mes tuo tarpu vakare ir šiandien 10 val. išgavome sutikimą tokiu pavidalu: en bloc 4 eksnariai balsuos už formulę su „galutinai", o prie pataisos — jie balsuos prieš. Tokiu būdu notifikacijos formulė bus priimta vienu balsu. Pranešus apie tai (11 val.), Taryba (dabar renkasi Komitete) iš pradžių priėmė sutartą formulę (susilaikė nuo balsavimo Smet., Mironas, Petrulis), o paskui vienu balsu [258] nutarė pakviesti išstojusius į posėdį. Čia Smetona padarė pareiškimą, jog jis nuo gruodžio 11 d. nustojęs autoriteto, jog jo, kaip pirmininko, negerbia, jog jis nebesutinka su Tarybos krypsniu ir todėl turi atsistatyti. Šaulys taip pat dėl formalinių priežasčių (pareikštų 26.I) atsistato, nors jis dabar stovi ant tos platformos, kurią nusistatė Taryba. Basanav. užima pirmininko vietą, kaip „senior", ir atsisėdęs pasakė: „užėmus man tokią aukštą vietą, nežinau ką sakyti" ir tiek. Posėdį paskyrėm prezidiumo kriziui išrišti rytoj 11 val. Partijos turės pasitarti. Statoma kandidatūros J. Šaulio, kunigo Šaulio. Basanavičius niekam neišrodo deręs. Nėra žmogaus. Pažiūrėsime. Rytoj bus ir prezidiumo naujas sutvarkymas, ir pati notifikacija. Smetona mažai kam bepatinka savo „vokiškumu".

16.II.[55] Šiandien 12 — 3 val. dieną Liet. Komiteto bute Didžioji gat. 30-2, mažam kambary susikimšusi Taryba „paskelbė" vienu balsu Lietuvos nepriklausomybę (žiūr. lap.) Tai yra susijungusios Tarybos vaisius. Tai yra ir pamatinės reikšmės aktas Lietuvos istorijoje.

29. Priedas prie 260 psl.: priklijuotas *Rankraščio teisėmis*. spaustuvėje spausdintas „NUTARIMAS" (datuotas apačioje: *Vilnius, vasario 16 d. 1918 m.*)

Tą pačią dieną po pasirašymo proklamacijos teko išrišti prezidiumo krizis. Išstačius kandidatus, tik vienas Smetona vėl [259] beliko. Šaulys ir Basanav. atsisakė. K-d. Smetoną vis tik parėmė. Prieš jį balsavo vien kairieji ir Stulginskis. Vadinasi, buvo išrinktas 13 balsų. Ypatingas apsireiškimas! Vakar žmogus pats pasisakė, jog esąs priešingas Tarybos daugumos nusistatymui ir kad pirmininkas turi turėti daugumos atspirties — šiandien jis vėl sutinka užimti pirmininko vietą. Vileišis neišrado kitokio pateisinimo, kaip kad tą, jog Smetona paėmė didelį naują butą Jurgio prosp. ir, žinoma, nebūdamas pirmininkas, turėtų vėl grįžti į seną kuklesnę lindynę. . . Savotiški „politikos" faktoriai! Smetoną išrinkus pirmininku, „kairieji", naujai įstojusieji, pasijuto tarytum „apgauti". Narutavičius tiesiog pabėgo. Kiti griežtai atsisakė dalyvauti prezidiume. Aš taip pat. Katalikai išstatė tik vieną savo kandidatą — kun. Staugaitį. Kiti atsisakė. Į sekretariatą todėl visai nesusirado žmonių, išėmus vieną Šerną. Smetona jaučiasi, matyti, kaip už ausų tempiamas.

— Tą pačią dieną 5-6 val. vak. Šaulys Tarybos nutarimą pranešė užsienio [reikalų] min.[isterijos] atstovui ir prašė leisti paskelbti laikraščiuose. Vakare nuo 6 val. buvo paskutinis posėdis (6 sesijoje). Aptarėme instrukcijas delegacijai į Berlyną. Buvo ir kitų klausimų.

— „[L.] Aido" red. prašė Pressestelle leisti nepaprastą išleidimą su paskelbimo formule. Bet tuo tarpu neleido.

[260] 17.II. Keistokai išeina. Liet. Taryba skelbia nepriklausomybę, o vok. cenzūra išbraukia skelbimą ir galas. Tarytum nieko nėra. Sušaukiau vakare redakcijų posėdį, ką daryti spaudai. Bene reikėtų visai sustabdyti leidus, ligi nepraleis. Bet Kairys ir kt. čia nematė laikraščių uždavinį kovoti už Tarybą. Todėl reikia pamėginti, bet čia yra Tarybos reikalas.

18.II. Visi dega „cenzūros" metodais. Šiandien prirašėme visą eilę str.[aipsnių] apie neprikl. paskelbimą ir padavėme drauge su skelbimu. Cenzūra vėl išbraukė! Laikraščio neleidžiame. Šaulys buvo sustatęs Mltverw.[altungui] protokolą dėl neleidimo skelbti. Matyti, negelbėjo. Eis sunki kova. Be Berlyno paspirties, tur būti, nieko nebus. Kol kas teks leisti slaptosios proklamacijos. Šit tau ir nepriklausomy-

bė vokiečių globoje! Ūpas karingas, pakeltas, piktas ir energingas. Bet pavargimo ligi soties!

(Mane už straipsnį„[1918 m.] vasario 16 d." nr. 22 ėmė grasinti karo teismu. Be abejonės, gąsdino. Priekabių formalinių nėra. Pranešė man iš „Militärverwaltung", kad būčiau atsargus, nes gali padaryti kratą. Todėl laikinai užrašus šiuos išnešiau į nepavojingesnę vietą ir rašiau ant atskirų lapelių).[56]

[261] 21.II. L. Tarybos nutarimą apie Liet. nepriklausomybės skelbimą norėjome įdėti „L. Aido" nr. 22 (19.II). Bet cenzūra išbraukė visa,* kas tuos dalykus lietė (patį nutarimą ir straip.). Ypačiai įtužo dėl mano str.[aipsnio]. Berods, ir Šaulys už jį mane „barė". Girdi, taip galįs rašyti tik „enfant terrible" [nutrūktgalvis, nenuorama]. Eina paskalų, jog mane dargi ketiną išvežti į Vokietiją. (Dėl tos priežasties, saugodamas savo „popierius", išnešiau savo dieninį ir rašau dabar ant atskirų lapelių.) Bet kitais keliais (šmugeliu) išsiuntėme nutarimą į Berlyną ir 18.II vakare jį paskelbė „Das Neue Litauen" ir „Voss.[ische] Zeitung", o 19.II „Tägliche Rundschau" ir dar kiti. „Militärverw. Litauen" baisiai susirūpinusi, kaip tat galėjo atsitikti. Sako, jog ir bevielio telegrafo stotis visa tat pranešusi plačiam pasauliui. Tik Lietuvoje nieks nežino . . . Tur būti, dabar tardys, kaip viskas pasidarė. Tik eidami dabar į Rusiją (paėmę be kovos Dinabarką [Daugpilį]) ir sulaukę Trockio kompromisų, vokiečiai darosi „frech". Dėl Lenkijos atsitikimų net kairieji ima („Vorwärts") abejoti apsisprendimo teise. Tas obalsis, matyti, jau sensta. Lietuvos klausimas vis neaiškus. Eina iš Mltverwaltung paskalos, kad Tarybą paleis. Nervai įtempti. „Pan arba propal" [ponas arba žuvęs].

— Rytoj mane kažin kam šaukia į Pressestelle (cenzūros reikalais!).

30. Priedas prie 262 psl.: pridėtas (vokiečių sukonfiskuoto) „Lietuvos Aido" numeris 22 (70) *(Vilnius, antradienis, 1918 m. vasario mėn. 19 d. II metai).* Virš laikraščio pavadinimo P. Klimo įrašas pieštuku: *„L. Aido" bendradarbiui atminimui ir komplektui* ir antspaudas su vytim: *Lietuvos Aido Redakcija ir Administracija.*

---

* Dėl tos priežasties ir protesto dėlei tas nr. neišėjo.

[262] — Smetona su Mironu buvo Kaune pinigų parsivežti iš bažnyčių kolektų.

25.II. Šiandien Tarybos prezid.[iumas] gavo iš Hertlingo (per Hoeppe) atsakymą į 16.II nutarimą. Būtent, jog **„zur Zeit"** [šiuo metu] Vokietija negalinti pripažinti Lietuvos nepriklausomybės, kadangi 16.II nutarimas anuliuojąs 11.XII.917 sutarimus. Jeigu Taryba grįžtų prie 11.XII nutarimų, tai pripažinimas būtų galimas. Patyrėme iš Berlyno, jog ukrainiečių delegacijoje Berlyne yra ir Voldemaras. Jis buvęs ir Brastoje. Į Vilnių atvažiuoti jo neleidžia. Jis dabar ketina važiuoti į Daniją ir Švediją. Lietuvos klausimas dabar jo žvilgsniu esąs labai nepatogiam stovyje. Bet šaukia prie ištvermės ir kantrybės. Tarybos nutarimas 16.II buvo skaitytas reichstage ir Gröberis bei Davidas reikalavo Liet. neprikl. pripažinti. Militarinės ir konserv. partijos tuo tarpu, matyti, apsvaigę „vormaršais" [žygiavimas pirmyn] Igauniuose [Estijoje] ir Rusijon — apie nieką kalbėti nenori — Deutchland über alles! [Vokietija aukščiau visko!]

— Dabar Vilniuje privaryta belaisvių rusų ir šiaip grįžtančių į tėviškes lietuvių. Juos laiko kalėjime.

[263] — Sklysta paskalos, jog Vokietija Rusijai padarė griežtą ultimatumą per 3 dienas visas vokiečių sąlygas pasirašyti. Kiaulės triumfuoja!

— Vokiečius iš Militärverwaltung pykina, kad visa, kas čia darosi, tuojau sužino Berlynas. O mes turime šiokį tokį greitą kelią!

1.III. Įdomus atsitikimas. 26.II nuėjau į Militärverw. pas Küglerį dėl cenzūros (mat, išbraukė vėl visą eilę str.). Nedavęs man nė pranešti, ko aš atėjau, jis ėmė kolioti lietuvių politiką, kad ji „fantastiška" (bolševikiška), kad vėl mano str.[aipsniai] esą „Unverschämtheit" [įžūlumas], kurie tik nesveiko žmogaus tegali būti po karo diktatūra rašomi. Tokiu maždaug tonu jis ėmė rašyti protokolą (kaip tat priimta su Tarybos nariais). Aš, pamatęs tokį begėdišką elgimąsi, atsistojau ir, pasakęs: „Sie wollen mich beleidigen" [jūs norite mane įžeisti], demonstratyviai išėjau. Grąsino man karo teismu. Dėl to padaviau raštą Tarybai, kad apsaugotų nuo nepraustaburnių komisarų.

— Tarybos Prez.[idiumas] sumanė atsakyti į Hertlingo raštą dėl

„anuliavimo" 11.XII. Smet., Šaulys ir Šernas, žinoma, yra diplomatiški 11.XII rėmėjai. Todėl kiti Tarybos nariai, kurie gyvena Vilniuje, prašė prez.[idiumo], kad tam dalykui būtų pravartu pasitarti drauge. Prez. į tai visai nesiteikė atsakyti, nors 7 nariai to reikalavo. [264] Matyti, pasiryžo «спасать отечество» на свой живот [„išgelbėti tėvynę" savo pilvu]. Atsakymo negavome matyti. Girdėjau tik, kad aiškina, jog 11.XII anuliavimui Taryba nėra padariusio tam tikro akto. Parlamente (Vok.) Lietuvos klausimas nuolat „kiršinamas". Prieš Erzbergerį dėl to dalyko eina baisiausia Hetzerei [piudymas, kiršinimas].

8.III. Aneksionistai pradeda kampaniją prieš Lietuvą. Stengiasi išrodyti, jog nėra pribrendusi ligi savarankiškumo. Kügleris išvažiavo su prez.[idiumo] atsakymu Hertlingui į Vokietiją ir, matyti, inspiravo str.[aipsnį] į „Lokalanzeigerį"* [vietinį laikraštį], kurs šiandien pasirodė ir vietiniuose dienraščiuose. Jau yra Lietuvai ir kitiems pakraščiams paskirtas Vokietijos komisaras (Kaiserlyngk)[57]. Ore kvepia aneksija. Vietinė Verwaltung lietuvius visaip terorizuoja. Rekvizicijos piktesnės, negu kituomet. Tokia, mat, taika su Rusija, apie kurią „Dabartis" rašo, jog ji atnešė Lietuvai didžiausios laimės, būtent „susijungimą" . . . Tik su kuo? Smetona «торжествует» [triumfuoja], mat, ne jo politika žūvanti. Šaulys kartais esti Smetonos (teisingiau Smetonienės) bombarduojamas. Net nusiskundžia. Politikos darbas sustojo. Taryba irgi kaip pelė po šluota. O vokiečiai tokie darosi kiaulės ir barbarai, kaip jie ir visada buvo, tik aiškiau. Ūpas, ypačiai jaunuomenėje — prūsus piauti. Karas! Į Berlyną delegacijos neleidžia; nei Šaulio.

— Susirietęs varau — taisau vadovėlius. Redakcijoj darbo irgi iki kaklo. Bet cenzūra įženg. politikos str.[aipsnių] visai neleidžia. Užrišo tiesiog aklai maiše. Reikia nepaprastai stiprių nervų.

31. Priedai prie 264 psl.: Pridėta iškarpa „Die ostpreussische Kriegschronik" iš 1915.XI.26 d. (Tilžės?) laikraščio. Antraštė pabraukta mėlynu pieštuku. Mėlyni pabraukimai iškarpos krašte.

Prisegtas kun. Aleksandro Bublio 1915 metų raštas Lietuvių Komiteto įgaliotiniui P. Bugailiškiui (rašyba netaisoma):

* [„Berliner Lokal-Anzeiger"?]

Joniškio
Skyrius Lietuvos
Draugijos nukentėjusiems
dėl karo šelpti.

Jo Malonei
Lietuvių Komiteto Įgaliotiniui
Ponui Bugailiškiui.

Ant Tamstos laiško nuo 5/18 X 15 m. turiu pranešti, jog tuojaus platesnių smulkmenų Joniškio Skyriaus darbavimos negaliu pranešti, nes per sumišimą negalima buvo visoko sutvarkyti ir paremti tam tikrais prirodymais; čia pranešu tiktai abelną stovį.

I. 1) Nuo pradžios lig šiam laikui buvo 33 nariai.

2) Iš valdybos narių bepalikome tris: Kun. Al. Bub-lys ir Kun. Antanas Strazdas ir P. Jonas Petraitis.

3) Per visą laiką a) išsiuntėme į Vilniaus Komitetą 380 r. b) Išdavėme neturtėliams 180 maišų (po 5 pudus) miltų (neturtėlių buvo lig 900 asmenų); arba 8 šimtų pudų keptos duonos; c) išdavėme 646 žmo-nėms pabėgeliams arbatos su duoną ir piragų d) užmokėjome už nuvežimą pabegelių arti 40 rublių e) užlaikėme keletą tukstančių nelaisvių.

4) Įgavome pašalpos nuo Komiteto 1500 rublių.

5) Yra daug bėdinų žmonių, bet iš žinomųjų aplinkybių šiuoje valandoje negalima patraukti miltų, nei kitoniškosios didelės pagalbos suteikti. 6) Apie ateitį Joniškү galima bus spręsti tiktai pasitraukus mušio linijai toliaus.

II. 1) Mokyklos ne atidengeme, nes: a) stoka pinigų b) stoka mokytojų ir c) stoka vadovelių. 2) Inteligentai pabėgo **visi.** 3) Gydytojų nėra; žmonės serga živatinėmis [dizenterija]. Reikalingas butų gydytojas ir aptiekorius. 4) Lig šiol maisto užtenka, jei ne surekvizuos. Bet su prekyba eina labai blogai — truksta reikalingiausiųjų dalykų.

Šioksai stovis. Butų gerai pasikalbėjus asmeniškai; bet tuom tarpu man ypač nėra laiko.

Joniškio Skyriaus Pirmsedys
Kun. Al. Bublys.

Priedas prie 264-265 psl.: prisegti 17 puslapių pasižymėjimų Lietuvos Tarybos 1918.III.19, 20 ir 21 d. posėdžiuose, pavadinti **„Užrašai** prie Tarybos posėdžių prieš nepriklausomybės paskelbimą ir pripažinimą". Pasižymėjimai užrašyti pieštuku, tik tituliniam puslapyje pavadinimas ir du nurodymai *(psl. 1-17), Prie sąs. 4* rašyti rašalu. Trečiasis *Prie psl. 264-265* užrašytas pieštuku ir apačioje mėlynu pieštuku du kartu pabrauktas.

[1] [A.] **Lietuvos Tarybos posėdis 1918.III.19.**

Pirmininkauja kun. Staugaitis.

Kas atsitiko nuo 16.II.918? **Praneša Šaulys.** 16.II.918 nutarimą prez. stengėsi paskelbti lietuvių laikraščiuose. Cenzūra neleido. Bet nutarimas nuvyko į Vokietiją greičiau, negu pati valdžia gavo. Bet cenzūra ir ten neleido. Tik su mums priešingais komentarais keli alldeutschų laikraščiai įdėjo. Reichstage tą nutar. širdingai priėmė (Gröberis, Davidas).

Atsakymas teatėjo po 2 savaičių iš kanclerio toks (21.II.918): (rašyta Falkenhauseno vardu):
Der Reichskanzler.

Berlin, den 21. Februar 1918

Euer Exzellenz bitte ich, dem Präsidenten des Landesrates folgendes zu eröffnen:

Die Kaiserliche Regierung war bereit, auf Grund des Beschlusses des Landesrates vom 10. Dezember 1917, Litauen als selbständigen Staat anzuerkennen und ihm den Schutz und die Hilfe des Deutschen Reiches für den Aufbau des neuen Staatswesens zu gewähren. Durch den Beschluss vom 16.II.1918 hat der Landesrat die Grundlage für diese Massnahme der Kaiserlichen Regierung umgestossen. Diese sieht sich daher zur Zeit nicht in der Lage, die Anerkennung Litauens unter diesen veränderten Umständen auszusprechen. Sie muss dies vielmehr

davon abhängig machen, dass der Lit. Landesrat zu den Grundlagen zurückkehrt, die ein zukünftiges gedeihliches Nachbarverhältnis zum Deut. Reich gewährleisten und es der Kaiserl. Regierung ermöglichen, unter Berücksichtigung der wesentlichen deutschen Interessen, dem Selbstbestimmungsrecht der Litauer Rechnung zu tragen und in die Errichtung eines selbständigen Staatsgebildes an seiner Ostgrenze einzuwilligen.

Gez. Hertling.

An den Verwaltungschef in Ob. Ost Herrn Freih. von Falkenhausen, Exzellenz.

[Vertimas:

Reicho kancleris Berlynas, 1918.II.21

Prašau Jūsų Ekscelenciją pranešti Krašto Tarybos pirmininkui:

Kaizeriškoji vyriausybė, remdamasi Krašto Tarybos 1917.XII.10 d. nutarimu, buvo pasiruošusi pripažinti Lietuvą savarankiška valstybe ir suteikti jai Vokiečių reicho globą ir pagalbą atstatyti naują valstybę. Savo 1918.II.16 d. nutarimu Krašto Taryba pašalino pagrindą tokiam Kaizeriškosios vyriausybės žingsniui. Todėl pastaroji šiuo metu nemato galimybės, taip pasikeitus aplinkybėms, pripažinti Lietuvos. Tam Lietuvos Krašto Taryba turėtų sugrįžti prie nutarimų, kurie užtikrina sėkmingus kaimyninius santykius su Vokiečių reichu ateityje, o Kaizeriškajai vyriausybei leistų, skaitantis su esminiais vokiečių interesais, atsižvelgti į pačių lietuvių apsisprendimo teisę ir sutikti su savarankiškos valstybės įkūrimu prie savo rytinės sienos.

Parašas: Hertling

Ober Osto administracijos šefui ekscelencijai ponui baronui von Falkenhausenui.]

Tai yra alldeutschų darbo išdavinys. Verwaltung'as taip painformavo. Tai neatsako dalykų stoviui,

nes 16.II neprieštarauja 11.XII ir jis nebuvo panaikintas. Todėl prez.[idiumas] davė čia kancleriui savo atsakymą: 28.II jis buvo per Verwaltungą įduotas (nors pirma mums buvo sakyta tiesiog kreiptis į kanclerį).

[2] **Tas atsakymas skamba:** „Vilnius, 28.II.918. Jūsų ekscelencijai turi garbės Tarybos prezidiumas šiuo pranešti, jog Vokiečių valdžios 21.II.1918 pareiškimas dėl 16.II Tarybos nutarimo yra gautas žinoti. Dėl to prez. laiko reikalingu daiktu į Vokiečių valdžios pareiškimą štai ką atsakyti: 1) Tarybos 16.II š.m. nutarimas visai neprieštarauja 11.XII.917 nutarimui. 2) Tarybos 11.XII.917 nutarimas, kaipo būsimųjų Lietuvos su Vokietija santykių pamatas, nėra jokiu kitu nutarimu panaikintas ir tebėra kaip buvęs. Dėlei visa to L. Taryba tikisi, kad Vok. valdžia, sekdama 10.XII.1917 aktą, netrukus pripažins Lietuvos nepriklausomybę. Be to, turi Taryba vilties, kad Vok. valdžia padės jai, vaduojantis jos 16.II.918 sutikta formula, notifikuoti Lietuvos nepriklausomybę kitoms valstybėms ir padės per taikos derybas su kariaujančiomis valstybėmis išvesti nepriklaus. Lietuvos valstybės pripažinimą.

Prezidiumas".

Atsitiko irgi kuriozas. To rašto kancleris ilgai negavo. Jis gavo sužinoti tik iš reichstago interpeliacijos (reichstago nariai kopiją gavo anksčiau). 4.III dar nebuvo žinios. Čia vietiniai Verwaltungai paslėpė: Kügleris pro Berlyną nuvažiavo pas Ludendorffą. Tik 7.III pranešė Berlyne. Tuo tarpu dažnai teko susisiekti su reichstago dauguma. Patarta greičiau ryžtis, o reichstagas paremsiąs. Tik kad pasisakytų Taryba stovinti ant 11.XII pamato. Tebuvo pranešta iš Berlyno, kad kancleris sutinkąs priimti delegaciją. **Vakar** gi Verwaltungo šefas paskaitė raštą, kad kancleris sutinka priimti delegaciją, jei Taryba jai duos tokį įgaliojimą (teksto kopijos jie visos nedavė):

„Der Lit. Landesrat beauftragt und bevollmächtigt die Herren . . . der Kaiserlichen Deutschen Regierung folgende Erklärung abzugeben:

Der Lit. Landesrat, als die von der Litauischen Versammlung vom 23.Sept. 1917 zu Wilna anerkannte Vertretung des litauischen Volkes, bittet — auf Grund seines von ihm hierdurch nochmals anerkannten und allein massgebenden Beschlusses vom 11. Dezember 1917 — die Kaiserliche Deutche Regierung um die Anerkennung des litauischen Staates."

[*Vertimas:*

„Lietuvos Krašto Taryba paveda ir įgalioja ponus. . . *įteikti Kaizeriškajai Vokietijos vyriausybei* sekantį pareiškimą:

Lietuvos Krašto Taryba, kaip Lietuvių suvažiavimo Vilniuje 1917 m. rugsėjo 23 d. pripažinta lietuvių tautos atstovė, remdamasi šiuomi jos dar kartą patvirtinamu ir vieninteliu nusprendžiančiu 1917 m. gruodžio 11 d. nutarimu, prašo Kaizeriškąją Vokietijos vyriausybę pripažinti Lietuvos valstybę."]

[3] Prez., gavęs tą raštą dar šventadienį, susistatė savo nuomonę ir pranešė, kad tokio įgaliojimo prezid. neapsiima ginti prieš Tarybą, nes jis anuliuoja 16.II. Prez. tik prašė pranešti Berlynui, kad jis pasistengs pravesti Taryboje tokį **įgaliojimą (projektą):** „Įgaliojimas. Lietuvos Taryba, remdamos savo 1918 m. kovo 19 d. nutarimu, šiuo įgalioja pp. . . . notifikuoti Vokiečių valdžiai nepriklausomos Lietuvos valstybės paskelbimą ir prašyti jos ją pripažinti. Lygiu būdu įgalioja Taryba minėtuosius savo narius pareikšti, kad pamatas nustatyti santykiams tarp Lietuvos ir Vokiečių valstybių yra Tarybos 1917.XII.11 nutarimas.

Lietuvos Taryba."

Tiek grynų faktų. Mes daug pergyvenome, bet konjunktūra pablogėjo. Lietuvos laivas tarp Scillos ir Charibdos. Ar pasiseks išvesti į ramius vandenis —?

Skaudu, kad puikūs mūsų paveikslai dingsta kaip fantomas. Dabar kaip ir prie 11.XII. Per Brastos tarybas mes tikėjome pasieksią maximum'ą. Bet ir mums iš tikrųjų tenka pereiti paprastus visų naujų valstybių etapus. Realybė spiria mus daryti žingsnį. Išėjimo kito nėra — pabandyti stojus ant prez.[idiumo] nustatyto pamato, išgauti Lietuvos neprikl.[ausomybės] pripažinimą. Kas laukia, jei liktume pasyvūs? Jau dabar dešiniosios srovės interesuotos, kad Lietuvos nepriklausomybė nebūtų pripažinta. Ypačiai, kai Kuršas smeigiasi tokio susijungimo ir unijos su Vokiet.[ija]. Gresia pavojus sienų taisymo: Vilniaus atskirimo, gudų kombinacija, Suvalkų gub. prijungimas. Reikia tad įgyti tokios pozicijos, kad galėtume kovoti prieš tai. Jei Lietuva prieš kongresą vis dar bus tik teritorialinė sąvoka, tai taip ji ir bus traktuojama. Kas kita, jei Lietuva bus **valstybė.** Entente tada negalės pro tai praeiti.

[4] Todėl prez. proponuoja tą vienintelę formulę priimti, nes tik ja nešina delegacija galės pasiekti savo tikslo, reichstago paremiama.

Vileišis pasiūlo geresniam susipažinimui su tais dokumentais padaryti pertrauką, kuria sekretariatas pagabintų [pagamintų?] nuorašus.

Kairys stebisi, kad prez. iš anksto nepranešė dienotvarkės. Tos netikybės pašalinimui pataria padaryti pertrauką ligi po pietų.

Šaulys — nespėjo, nėra mašinistų, nesusitvarkė.

Kairys —gi prez. Tarybos nariui neseniai pasakė, kad jis negalįs duoti nuorašų.

Šaulys pataria visiems persirašyti padiktuojant. (Diktuojama).

Po pietų pertraukos 4 val.[andą].

Kadangi ligi šiol dar neturi Taryba statuto, tai Šaulys, pirmininkaudamas, šį tą dėl diskusijų tvarkos praneša.

Pirm. pataria nesvarstyti valdžios įgaliojimo

projekto, nes jis esąs nepriimtinas. Tad pereiti prie tvarkos.

Pirm. pataria išrinkti frakcijų kalbėtojus. (Pertrauka 10 min.)

Šneka pirmas **J. Vileišis.** Primena gražų darbą 16.II. Sutarėme iš vieno kovoti ir, net nepripažinus, drauge stovėti. Bet jau su prezidiumu buvo pirmas ženklas, kad darbas neina sklandžiai. Pasilikus tam pačiam pirmininkui, prez.[idiumas] jau net vargais negalais tesusidarė. Dabar pasirodė, kad neina bendron vagon darbas. Kada buvo gautas atsakymas iš kanclerio, vilniškiai prašė (7 nariai) bent pasitarti. Bet prez.[idiumas] taip atsakė: „P-nui Vileišiui. L. Tarybos nariui Vilniuje. Gerbiamasis! Tarybos prezidiumas, gavęs Tamstos ir kitų vilniškių Tarybos narių [5] raštą iš š.m. vasar. 27 d., šiuo duoda Tamstai ir kitiems pasirašiusiems žinoti, jog proponuojamam susirinkimui šaukti, dėlei atsakymo Vokietijos kancleriui, prez. neranda užtektinai pamato. Prez., atsakydamas prieš Tarybą už savo darbus, tegali vaduotis savo žingsniuose vien bendru Tarybos politikos nusistatymu ir Tarybos jam duotais nurodymais.

Jei betgi Tarybos nariai rastų reikalo tarp plenumo posėdžių pasiinformuoti apie bėgamus Tarybos reikalus, prezid. neatsisako ir sutinka mielu noru tarnauti savo žiniomis. Lietuvos Tarybos prezidiumas: J. Šaulys vice-pirm.[ininkas], Šernas sekretorius."

Tokiu būdu nesitardamas, prez. toliau brido į balą prieš Tarybos nusistatymą. Tas slapstymas tarp Jurgio g. 19 — Militärverw. yra pasireiškęs ir kitaip. Skundų komisija norėjo sužinoti apie prezidiumo atsakymą, bet prez. atsakė: „Kovo 14 d. 1918. Skundų komisijai prie Lietuvos Tarybos. Atsakydamas į raštą iš kovo 14 d. š.m., Prez. duoda žinoti, jog savo korespondencijos nuorašų yra tuo tarpu nutaręs neišdavinėti; Prez. betgi tarnauja Tarybos nariams

savo informacijomis apie bėgamuosius Tarybos reikalus. Už Lietuvos Tarybos pirmininką vice-pirmin. Šaulys."

Čia yra kažin koks nepasitikėjimas net Tarybos nariais. Tai biurokratiškos kanceliarijos elgimasis, ne parlamentas. Dėl to ir brendama į tokius nusistatymus. Prez. neturi teisės interpretuoti Tarybos nutarimų — ta teisė dera tik pačiai Tarybai. Gi prez. interpret. kaip tik grįžta į tokią liniją, kuri privertė mus išstoti. Vokiečiai gerai suprato 16.II, kad jis neigia 11.XII, o prez. savo projektu tik į svetimas valstybes nori kreiptis remdamasis 16.II, o į Vokietiją, matyti, 11.XII. Toks ėjimas [6] toliau visai žudo Liet. nepriklausomybę. Kurgi jūs padėjote 16.II nutarimą; kaip gali 4 žmonės atmesti visos Tarybos nutarimą?!

Prez. čia vis bėga kiek pirmyn, o paskui traukia paskui visą Tarybą. Lyg ožys vis bėga į kopūstus. Manyti, kad Lietuvai pasižadėjus, vokiečiai nustos mus daliję ar skaudę, nėra pamato. Tikėti centro partija Vokietijoje ir reichstago dauguma aš netikiu. Kodėl ta dauguma ligi šiol nieko tam reikalui nepadarė? Katalikų centras, žinoma, turi išrokavimo čia savo ganiavos įgyti, bet kad[a] mūs reikalai atsistoja, jie tyli. Daugumos partijos yra silpnos, viešpatauja Ludendorffas ir todėl nieko nesimaino, — paskelbus Lietuvą, nebus jokios permainos. Ir jeigu mes savo štempelį [antspaudą] pridėsime prie to, ko reikalauja militärai, mes tada atneškime grabą ir parašykime ant jo „Lietuvos nepriklausomybė". Mano tad patarimas: prašyti pripažinimo, atsirėmus 16.II ir tiek, o santykius su Vokietija nustatys Seimas. Mes norime geruoju gyventi, bet konvencijų mes teisės neturime spręsti: tai gali padaryti arba Seimas, arba konferencija. Jei taip būtų nutarta, tai puls šešėlis ant mūsų daugumos ir visų pirma kunigų, nors tai netiesa, nes daugelis kunigų eina prieš 11.XII. O mes turėsime parodyti savo nesolidarumą išstodami.

Nieks neatsiranda kalbėti. Mironas su Malinauskiu šaukia balsuoti. (Pertrauka)

Šaulys. Neatsakinėsiu J. Vileišiui į priekaištus. Tik dėl principinių klausimų. Lygina projektus. Vokiečių projektas tenurodo 11.XII ir tik kalba apie valstybę. Prez. atsakyme yra skelbimo pripažinimas (16.II) ir tik parodo, kad santykiai bus ant pamato 11.XII. Gi iš tikrųjų mes ir neanuliavome 11.XII. 16.II = vietoje 11.XII pirmosios dalies, kuri ir turėjo būti viena [7] teskelbiama. Patys išstojusieji nesakė, kad jie anuliuoja, kada ėjo su jais tarybos. 16.II mes visai nemanėme versti, nes kitaip mes būtume priėmę vokiečių projektą.

Kun. Petrulis. Gina prez. darbus. Kam tie kritikuotojai atsisakė dalyvauti prezidiume? Dėl atmetimo 16.II: jis tik nutylimas, bet neatmetamas. Gi 11.XII lieka. Jeigu mes jį atmesime, mes nustosime ir daugumos reichstage paspirties; be to bus ir Tarybos krizis. Ar tai bus mums gera? Gali klausimas būti taip išrištas, kad Lietuva tebus tiltas Kuršui, gal išskaidyta, išbarstyta. Antra: dabartinė valdžia gali sudaryti naują tarybą iš žydų, lenkų, gudų. Ta Taryba gali dar arčiau sueiti į santykius su Vokietija. Su nepriklausomybės pripažinimu rišasi mūsų vidaus organizacija, Vilniaus vyskupijos (= 1/3 Lietuvos) klausimas. Imti kas galima.

Klimas kalba apie realinius santykius, kurie verčia derėtis į Vokietijos sąlygas (ilgai kalbėjau), kad galėtume vis tik laimėti ir turėti progos toliau kovoti.

Stulginskis protestuoja prieš prezid. interpretacijas, bet renkasi vidurinį kelią. Priimti įgaliojimo projektą su pataisa, jog santykiams su Vokietija nustatyti Taryba yra padariusi du nutarimu 11.XII ir 16.II.

Atvažiavo Dovydaitis, todėl daroma pertrauka pasitarti ir painformuoti.

Šaulys primena, jog įgaliojimo formulė yra sutarta su reichstago dauguma. Jeigu čia įvestume atmainas,

tai reikėtų tartis su dauguma. O jei įdėtume 16.II, tai Ob. Ost gal ir visai mūs neišleistų į Berlyną. Pats klausimas gal būtų atidėtas. Todėl pataria nieko nemainyti.

Narutavičius dar kartą pažymi, jog su 11.XII iš Lietuvos nepriklausomybės bus viena iliuzija. Priplūs vokiečių — prūsų [8] ir Seimu neapsitversime. Kam tad mes patys savo noru turime lengvinti jų apetitų tenkinimą. Čia yra nesusipratimas, kad 11.XII telpa 16.II. Tai suprato kancleris, reichstagas, militärai ir mūsų „liauda" [publika?]. Jeigu dabar mes vėl grįšime — tai tikrai bus „litauisches Kuddel-muddel" [lietuviška maišatis].

Kairys prikiša prez., kad perdaug biurokratiškai ėmė elgtis. Daugiau tiki vokiečiais, negu savo nariais. Lenda į tamsų kampą ir sau knisasi. Tuo tarpu kiekvienas narys turi teisės dalyvauti prez. posėdžiuose ir žinoti. Ad rem [prie reikalo]. Apie prez. projektą visai nėra ko šnekėti. Tai yra tas pats kaip ir vokiečių projektas. Nurodo į Kuršo istoriją su pasiskelbimais ir pasisiūlymais. Po jų Lietuvoj eis tuojau tolesnis darbas. Vers daryti konvencijas ir visą gyvenimą kontroliuos. Jeigu leisimės, tai lengvai žingsnis po žingsnio pateksime į prūsų žandaro nagus ir nebeištrūksime. Abejojimas reichstago dauguma, dabar aneksionistiška, tik pasislėpusi. Dabar eiti sulig 11.XII, tai tremti save į purvą: leistis išgėdinti, o paskui pripažinti, jog tai iš liuoso noro . . . Todėl, nepaisant nieko, laikytis ir išlikti švariais. Čia gi reikia rištis su visuomene. Jei ne Seimas, tai šaukti konferencija. Reikia čia tuojau rūpintis. Imti ant savęs atsakomybę dabar 20 žmonių — mes negalime: nei drąsos, nei moralinės teisės aš bent nejaučiu. Padalijimo pavojaus nemato: prie Lenkijos jokiu būdu. Vaikyti Tarybos nėra reikalo, nes ji gerai žino koks krašto ūpas ir nauja Taryba galėtų būti.

Nutarta tęsti posėdis ligi 9 val. Smetona siūlo ligi 10 val.

Pavargęs nubėgau namo.

[B.] **Posėdis** 20.III. Baigiamas kalbėtojų sąrašas. Patariama apriboti kalbas 10 min. Smetona 5 min. Nutarta 10 min., kurie antru kartu kalbės.

[9] **Kun. Mironas.** Ūpas visuomenėje — nėra tai pastovu. Patys žmonės kol kas dar į nepriklausomybę žiūri kaip į svajonę. Ūpą padaro agitacija. Žmonės bijo konvencijų (kariuomenės) pagal 11.XII, bet mums patiems reikėtų tas ūpas prablaivinti. Jungimasis čia yra būsimai Lietuvai. Kai kur 16.II nutarimas kaip tik sukėlė nepasitenkinimo, nes ėmė vokiečiai rekvizuoti. Lenkijoje gi visai kitaip, nes ji vis tik jau valstybė. Tartis su Vokietija — ne bridimas purvynan. Mums gresia kitaip likti ta „tabula rasa" [tuščia rašomoji lenta], kur Verwaltung savo rašys. Būti gali ir Grenzberichtigung [sienų ištaisymo] tarp Vokietijos, Kuršo ir naujos Gudijos. Seimo ar konferencijos dabar negalima šaukti, nes nėra nei ribų, nei valstybinio pagrindo. Galų gale Verwaltungas ir neleis. Jeigu kas gąsdina protestantų kolonistų šmėkla, tai mums yra baisiau mūsiškių „bedievių" ir „komunistų", kurie iš mokyklos veja tikybos dorą (žiūr. „D.[arbo] Balsą"). Reikia imti kas galima, o ne kas norima. Mes visi norime idealo; bet dabar jo nepasieksime, mums bent reikia priartinti. Ir tik vokiečiai čia yra mums padėjėjai. Kokios gi perspektyvos būtų su Rusija? Bolševikai nuvestų į anarchiją. Arba Rusijai atgijus kokia monarchija — mums gali „amen" pasakyti. Su Vokietija mes gal būsime surištomis kojomis, bet turėsime liuosas rankas. Galėsime viduje dirbti ir prieiti galop prie nepriklausomybės. Nes net jei ir dabar visai taptume nepriklausomi, reikėtų prašyti pagalbos ir nuo lenkų, ir bolševikų, ir nepageidaujamų srovių (Vileišis: Oho!).

Vileišis. Jeigu prez. nebūtų taip savivališkas, nebūtų pastatęs Tarybos į tokį stovį. Netiki, kad tai yra sutarta su reichstago dauguma: kada spėjo? gal tik su vienu centro atstovu? Reikia ne elgetiškai imti trupinius, bet viskas imti. Reikia, kad paskui eitų visuomenė.

Kun. Staugaitis. Teko būti inteligentų susirinkime (sodžiuje). Ir jie pasakė, kad darykite, Taryba, kaip jūs išmanote, kaip jums yra aišku.

[10] Kartais net apipurvintas atstovas pasirodo buvęs teisingas. Ir nėra reikalo kiekvieną kartą atsiklausinėti. Be to, visuomenės ūpas po Brastos atsitikimų persimainė. Žmonės įsitiki Taryba. Ir perdaug į visuomenę apeliuoti nėra reikalo. Dėl momento. Per Brastą, tikėdamas, kad tarybos užkliuvo už Lietuvos, aš stojau į opoziciją. Bet dabar persimainė. Dabar Lietuva kliūva aneksionistams. Dabar mes atsidūrėme Vokietijoje tarp reichstago daugumos ir militärų. Čia mums nėra kitokio kelio, kaip reichstago nurodytas kompromisų kelias. Ir palaikau prez. formulę.

Kairys. Prilygina mūsų politiką su falšyvu aukso laikrodėliu, kurį perša makleriai (valdžia Vokietijos, militarinė ir reichstagas). Jeigu Taryba eis į 11.XII — tai tada mes nustojame ginklo, mes ir vokiečių visuomenę versime kitaip rišti mūsų klausimą. Ir Lietuvoj sudarysime piktą stovį. Nusileisti = klampinti. Reikia išsilaikyti. Mes paliktume be sąryšio su visuomene. Mes turime rištis su valstybėmis, bet liuosai, nepakenkiant nepriklausomybei. Reikia susirišti su visuomene.

Narutavičius kažin ką labai nesklandžiai šneka, ir pusė Tarybos išbėgiojo.

(Pertrauka — pasilsėti).

Stulginskis. Ūpas yra subjektyvus, bet su juo reikia skaitytis ir jis yra „vox dei" [dievo balsas] (Staugaitis: nukryžiuok!). Aš nepasitikiu tais politikais, kurie semia išmintį iš Zechlinų, Golnischų,

Roppų. Iš mūsų pasiskelbtos nepriklausomybės bus žodis. Į konvencijas įdės savo turinį. Nepriklausomybė neapgins nuo dalijimo, kaip Lenkijos. Mandato sudaryti konferencijų mes iš konferencijos negavome. (Šauksmas: nedaro, daro). Jei nedaro, tai kodėl į tą projektą neįdėti provizorinės Tarybos reikšmės.

Kun. Šaulys. Svarbu nuvažiuoti Berlynan. Bet notifikuoti tik 16.II. Sutraukti santykius su dauguma reichstago būtų ne politikos taktas. Aš nežiūriu į Tarybą, kaip į vienintelę krašto [11] atstovybę. Ilgai ji nepatvers. Nes vokiečiai vis tiek čia šeimininkaus, prisiųs savo valdininkus ir mums reikės atsakyti, nes mes pasišaukėme juos . . . Bet tos naštos nesibaidau, nes vis tik šiaip mes kraštui daugiau naudos atnešime. Kitaip mes kraštą žvėrims, bestijoms (vokiečiams) atiduosime sudraskyti.

Biržiška „būsiu trumpas". Reikia skirti, kas eina prieš 11.XII ir prieš santykius su Vokietija. (Asmeniniai pasiaiškinimai dėl diskusijų tvarkos). Reikia aiškiai sakyti savo pažiūras, kaip Mironas, kaip Smetona (girdi, dėl to nekvietė prezidiumas tų 7 narių, kad jie blogai nusistatė!).

J. Šaulys gina 11.XII. Kas būtų, jei vokiečių kariuomenė pasitrauktų? Reikėtų tada patiems kviestis, kaip Suomijai, Ukrainai . . . Tada tektų dar didesnės koncesijos daryti. Mes piešiame per juodai konvencijas.

Obalsiai, idealai tai viena, o gyvenimas kita. Kas iš abstrakcijos obalsių ir idealų Lietuvai? Politika = mokėjimas pasiekti maximum kas galima. Ir dabar tegalima, kas proponuojama. Küglleris pranešė, kad kancleris sutiktų priimti prezidiumo formulę, jei Taryba pasakys, kad anuliuoja 16.II.

Narutavičius pasiaiškina dėl Šaulio priekaišto, kad N. gundąs žmones prieš Tarybą.

Smetona pasiaiškina dėl Biržiškos priekaišto.

Vileišis skaito rezoliuciją, sudarytą opozicijos.

Stulginskis skaito savo rezoliuciją.

Staugaitis praneša, kad prez. įgaliojimas yra vienintelis, kuriuo mes galime patekti Berlynan.

Po pertraukos eina rezoliucijų balsavimai.

[12] **Vileišio** formulėje (4 vardu: Birž., Kairio, Narut., Vileišio) yra tik paminėta 16.II. Vietoj 11.XII tik „geri kaimyniški santykiai su Vokietija". Nurodyta toliau reikalas sušaukti Seimas arba konferencija.

Stulginskio formulėje tėra paminėta, jog santykiai su Vokietija turėtų dėtis atsirėmus nutarimais 16.II ir 11.XII.

Už prezid. formulę balsuoja 12 už, 5 prieš (Kairys, Birž., Narut., Vileiš. ir Stulg.), 3 susilaiko (aš, Vailok. ir Smilg.). Už **Vileišio** formulę balsuoja 4 — kiti susilaikė. Už **Stulginskio** 4 prieš (opozic.), 2 už (Vailok. ir Stulg.), kiti susilaikė. **Tada** aš padaviau pataisą prie priimtos rezol., kad 11.XII ne pamatas, bet tik už tai Taryba **stovi.** Kairys, Birž., Narut. ir Vil. praneša, kad jei ir mano pataisa nebus priimta, tai juos vers pagalvoti apie pasilikimą Taryboje. Pasidaro karšta. Nutaria nusileisti. Balsuoja už 9. Vi-Bi-Na-Ka visai nebalsuoja. Nesant daugumos, Vileišis ir Biržiška balsuoja ir padaro daugumą. En bloc balsuoja 13 žm. (ir aš).

Po pietų 5 1/2 val. Visų pirma Šaulys praneša: Prezidiumas buvo nuėjęs pas šefą Höppe. Ir pranešė, ką Taryba nutarė. Šefas (kanclerio vardu) pasakė, jog tai nepriimtina ir atmetė. Daug ginčytasi dėl prieštaravimo tarp 16.II ir 11.XII. Galų gale pastatė alternatyvą: **arba** jų formulė (ir važiuokit į Berlyną ir notifikuokite), **arba** tiesiog įgaliosite pakartoti 11.XII. Nutarimas 16.II esąs centr. valdžios nepriimtas; todėl tegalima grįžti į 11.XII. Tuo tarpu vakar buvo iš Berlyno žinių, kad ten su tuo sutinkama. Matyti, spaudimas iš „militärinių" pusės. Klausimas perdaug svarbus, kad tuojau deciduotumės [nutartumėm].

Staugaitis — pasiūlo pasiskirstyti į dvi dali, kurie

už 11.XII ir kurie prieš, kad jie išrinktų savo kalbėtojus.

Kairys. Čia nėra ko. 16.II yra galutinas minimum ir čia visai nėra ko kelti diskusijų.

[13] **Smetona** pataria pagalvoti ir padaryti pertrauką bent 30 min.

Ilga pertrauka. Grupės tariasi.

Prez. pasiūlo: kalbėti po 10 min., o antrą kartą 5 min.

Kun. Šaulys. Taryba nusistatė ir jau. Šiaip ar taip reikia reikalauti delegacijai važiuoti Berlynan, ne dėl notifikacijos, bet politikos reikalais.

A. Smetona. Sutikti, ką vokiečiai siūlo! (Kairys: bravo). Yra pavojaus padalyti Lietuvą. Aneksionistams yra reikalinga Suv.[alkų] gub., Žemaičiai. Bus iškeltas gudų klausimas. Mes nustotume ryšių ir su reichstagu. Taryba nustoja buvusi organas. Nors įtaria mane vokiečių aneksionistams padedant. Bet aš matau pavojų. Delegacija — geras daiktas, bet neleis. Lenkus leidžia, o mus ne. Dėl 16.II: vokiečių valdžia daugiau turi galybės mus priversti, nekaip mes. Visuomenės balsas — tai tas, kurį mes sudarome. Jei tęsime — tai tik kitiems naudai.

J. Šaulys. Stovis sunkus. Bet savo nutarimą mes padarėme kaip maximum. Ko iš mūsų gali reikalauti? Anuliuoti 16.II? To mes negalime. Girdi, palikite savo protokoluose . . . Bet Höppe aiškiai sako: kaip mes galime leisti kokiai Konstituantai spręsti mūsų militarines konvencijas! Jis taip pat nesivaizdina užsienių politikos savarankiškumo. Matyti, čia kokia machinacija: vakar sakė sutinka, prieš piet šiandien, kad tai negalutinas atsakymas, dabar jau nepriimtina. Pritaria delegacijos siuntimo reikalui, kad ir ne notifikacijai. Dabar gi išrinkti notifikacijos delegaciją.

Klimas protestuoja prieš Prez. pastangas vesti politiką su Verwaltungu. (Šaulys pataiso: jie kalbėjo kanclerio vardu). Pareikalauti raštu. Tada nebus

falsifikacijos, kurios begėdžiai daug kartų jau nesidrovėjo.

[14] Prieš balsavimą pasiūlymų pertrauka.

Kun. Petrulis pataria, išklausius šefo pranešimo, eiti prie dienos tvarkos. 19 už, 1 susilaikė (Smetona).

J. Šaulys siūlo delegaciją gal perrinkti. Vietoj 5 žmonių 3 žmones (notifikacijai). Daroma pertrauka.

Sutarta 4 kandidatai (perbalsuota). Statomi: Šaulys, kun. Staugaitis, Vileišis, Smetona. Smetona atsisako. Jei taip — tai trys. Susirinkimas sutinka. En bloc 11 balsų išrinkti trys.

Įgaliojimui surašyti padaryta pertrauka.

Eina parašai (opozicija burčijasi [niurna], kad reikia pasirašyti, jeigu ji prieš balsavo).

Dėl baigimo sesijos balsuoja už 5, už tęsimą 12.

[C.] 21.III. **Posėdis** 12 val. 5 nariai išvažiavo.

Šaulys praneša, ką daro prezidiumas: butą laikinai paruošė, o nuolatinis po 1 mėn. Prašo komisijų pranešti savo pirmininkus.

Smulkūs klausimai:

1) Instrukcijos delegacijai.

2) Skundų komisijos praneš. apie vokiečių (plėšikų) šunybes.

Smetona pranešė, kad atvažiavo iš Rusijos Vyr. Tarybos L. Noreika ir Variakojis ir nori daryti pranešimų.

Po pietų vėl maži pranešimai (įvairių komisijų).

(Kuluaruose pasklido pamaži žinia, kad delegacijai yra duodama teisės važiuoti Berlynan. Ūpas kiek atsitaisė). Bet Mironas tą žinią slepia.

Daroma pertrauka su atstovais iš Rusijos pasižinti.

[15] Posėdis su Rusijos Vyriaus. Tarybos atstovais ir delegatais (Noreika, Variakojis, Škirpa).

Smetona sveikina atvykusius. Komisaras (Kügleris) pranešė, kad kancleris nepatenkintas mūsų nutarimu, kad jis jaučiąs afrontą [įžeidimą], jog į delegaciją neišrinktas pirmininkas Smetona. Smeto-

na pasiaiškino, jisai pats atsisakė. Delegacija rytoj turi išvažiuoti, o 23.III bus kanclerio priimta. Išeina į Verwaltungą. Pirmininkauja Šernas.

Praneša Noreika. Informacijos tikslu atvažiavo. Per bolševikų revol. susisiekimas nutrūko. Gi kada vokiečiai ėmė smelktis Rusijon, V. Taryba padarė posėdį ir pasiuntė į pafrontę savo delegatus. Pasisiūlė galį Noreika, V. Petrulis, Variakojis, Pridotkas ir Elisonas (visų srovių). Bet V. Petr. negalėjo dėl buhalterijos kursų; Pridotkas pasirodė mažai dalyvavęs Rusijos lietuvių gyvenime; Elisonas buvo Vitebske, bet turėjęs dėl šeimynos reikalo važiuoti Tomskan; jis vietoj savęs pasiūlė Škirpą. Noreika ir Variakojis Tautos Pažangos partijos, Škirpa liet. soc.-liaud. demokratų partijos.

Jie manė dar prieš taikos galą savo įgaliojimus ir sąlygas Tarybai pranešti, bet pasivėlino.

Trumpai papasakoja Tautos Tarybos istoriją. Paskui po Seimo. Be organo pasijuto esant negera visi (išėmus „bolševikus"). Tam organui sudaryti beišrado tik vieną „neutralinę" Karininkų Sąjungą. Ji apsiėmė ir kreipėsi į K. Grinių, Jablonskį ir P. Mašiotą. Šie kvietė partijas. Atsiliepė 5: L. soc.-liaud. partija, Santara, Tautos Pažanga, Krikš-dem. ir Liaudies Katalikų Sąjunga. 1.XII buvo Voronežo suvažiav. Čia buvo nutarta sudaryti: L. Vyr. Taryba Rusijoj(„Trijų ir partijų Taryba"). 3 dienas svarstė savo platformą ir priėmė vienu balsu rezoliuciją (skaito iš protokolų).

[16] Renkant Vyr. Tar.[ybą] R.[usijoje] buvo renkama **iš partijų,** t.y. visas plenumas renka, kas tinka, o ne pačios partijos. Kadangi Tar. sėdyba buvo Voroneže, o politika koncentravosi Petrapilyje, tai čia buvo sukurta gana savarankiška prezidiumo dalis (sekcija). Pirmininkas K. Grinius (faktinai pirm. Sleževičius, K. Grinius paliko Kaukaze ir neatvažiavo). Petrap. sekcija rūpinos patekti į taikos tarybas. Siuntė tad Slež. ir Voldemarą. Bet Trockis nesutiko,

nes perdaug „buržujai" pasirodė. Tiesa, Komisarų Taryba nieko aiškaus neatsakė, o Trockis išvažiavo. Tik iš Brastos Trockis pranešė, kad reikia lietuvių atstovo, bet tą atidavė lietuvių komisariatui, iš kur ir išvažiavo Kapsukas. Vadinasi, V.T.R. išrūpino jam kelią. Tada įgaliojo Voldemarą per Ukrainą. Jis ir pateko. 17.I jis jau dalyvavo. Ką jis darė, nėra žinios. L.V.T.R. turi nuolatinį atstovą Ukrainoje R. Skipitį, pavad. Jankevičių. Buvo žinių, kad Voldem. su ukrainiečiais išvažiavęs į Liet. Tarybą tartis dėl santykių su Ukraina. Stengiamasi užmegzti santykiai su Suomija, Ukraina, Igauniais. Teko susisiekti ir su Švedais, kur Lietuvos nepriklausomybė jau aktuali; žadėjo remti. Vyr. Taryba privatiniai mano, kad jos yra idėja rištis ne su vakarais, ne rytais, ne pietais, o su šiaure (Švedija, Norvegija, Suomija, Igaunija). Su latviais labai maža ryšių ir nėra vilties kuo susitarti.

Nutarė surašyti memorandumą visoms valstybėms (jau buvo bemaž baigiamas). Istorinę dalį sudarė Jonynas ir Voldemaras, redag. Šilingas; ekon. stovį tvarkė Petrulis ir Variakojis. Paskui pasiėmė Rimka. Greta to atsišaukimą dėl dabartinio stovio Lietuvoje (skaito): 9 punktai reikalavimų. (**„Pasaulio valstybėms ir tautoms"**).

E. Volteris apsiėmė padaryti etnogr. Lietuvos žemėlapį, kuriam dar pirma „Laikinė Valdžia" jam pavedė vakarų etnogr. sąsta [žodis ir sakinys neužbaigtas.]

[17] Juristų kuopai (**Leonas** vedėjas) pavedė V.L.T.R. apspręsti juridinį stovį išsevakuotų įstaigų ir visokių savivaldybių statutus. Toliau mobilizavo inteligentų jėgas — registravo (prieš Kühlmanno tvirtinimą Brastoje, kad Lietuva nieko neturinti). Geležinkelininkai greitai susiorganizavo. Bet bolševikų komisariatas nepripažino sąjungos, mat, lietuvių, tai = buržujų-tautininkų. Tarybos finansai silpni. Mezliavos [rinkliavos] komitetas surinko apie kelis tūkstančius rublių. Taip pat buvo 5.000 Minske. Su

bolševikais (lietuvių komisariatu) V. T. nutarė nieko bendro nedirbti, nes jie nepripažįsta atskirų Lietuvių [Lietuvos] reikalų.

Per pertrauką patyrėme, kad ir Smetona važiuoja į Berlyną; mat, kancleris pareikalavęs . . . Toks jau Smetonos likimas: ar Tarybos, ar Vokiečių už ausų visur yra traukiamas; dabar visai nustojo užuojautos. Matyti, Verwaltungas parekomendavo kancleriui Smetoną.[58]

Rusijoje bolševikų-lietuvių daug moksleivių.

Škirpa praneša apie karininkus. Tiesiog pasakos apie bolševikų „fantomus".

Variakojis praneša apie pabėgėlius.

Pertrauka

Visa eilė smulkių reikalų ligi 9 1/2 val.

Sesija baigiasi.

[265] 25.III. Lietuvos paskelbimas (nepriklausomybės pripažinimas) iš Vokietijos pusės atsitiko kažin kaip paniūromis. Šeštadienį 23.III vakare 11 val. gavau iš Pressestelle telegramą paties pripažinimo, bet ne notifikacijos. Įspūdis labai sunkus. Galvojau, ar verta leisti extra-numeris. Tariau laukti žinių. Ir vos šiandien suradau „Berliner Tagebl.[att]" ir notifikaciją. Todėl tuojau pasiskubinau įdėti „Aidan". Cenzūra, žinoma, leido. Nors straip.[snyje] išbraukė tą vietą, kur buvo kalbama, jog santykius su kitomis valstybėmis galutinai nustatys Seimas!

Tuo tarpu grįžo delegacija. Pasirodo, jog Verwaltung jau iš anksto buvo pasirūpinusi atšaukti juo greičiau delegaciją iš Berlyno namo. Kam — nėra žinios. Falkenhausenas dargi tiesiog prie kanclerio melavo, jog antradienį šaukiama Taryba. Ką jie ruošia — nėra žinios. Laikraščių „intervju" daug kas pramanyta. Eina akcija prieš Tarybą. Vokiečiai nori išrodyti jos neveiklumą, netikumą. Prietelis Roppas, pabūgęs demokratizmo, griebiasi lenkų. Meištavičių siūlo net į ministerius.[59] Iš Lietuvos daro Balkanus. Reichstagas vis tik, pasirodo, daug kovojęs dėl mūsų.

[266] 27.III. Buvo keletos esančių čia Vilniuje Tarybos narių ir

delegacijos pasikalbėjimas. Daugelis tarė neiti į Verwaltungą. Aš patariau nueiti tiesiog delegacijos nariui ir patirti, ko jie norėjo taip ūmai kviesdami. Nuėjo. Pasirodė, kad jie čia iš pradžių manė kelti šventę. Bet paskui susipratę, jog tai būtų vėl nevykęs žingsnis, susilaikė ir tik mano paskelbti amnestiją. Vakare 6 val. kvietė Höppe Šaulį ir Smetoną ir tą dalyką plačiau pasiaiškino. Įdavė jam mūsų išdirbtas instrukcijas dėl amnestijos ir palengvinimų. Prižadėjo aptarti. Šiandien vakare turėjo būti atsakymas.

— Kalbėjome apie laikraštį lenkų kalba, bet lietuvių dvasia. Įvairių nuomonių. Bet galų gale — palikti iniciatyva patiems „lietuviams, lenkiškai šnekantiems", tik Taryba padės ir parems. Šiandien 8 val. tam tikslui susirinkimas.

— Vokiečių konservatorių laikraščiai agituoja už uniją su Prūsais. Ofenzyva eina kaip pašėlusi! Vokiečiai tiki laimėjimu ir greita taika.

[267] 31.III. Velykos. Sėdžiu namie ir taisau Janulaičio „įtaisymus". Darbas iš tikrųjų nedėkingas: tas senas mūsų rašytojas dar visai nemoka rašyti, nemoka aiškiai, tiksliai, rimtai savo ir svetimų minčių dėstyti. Šalia to begalės naujų terminų ir nėra kada pasirausti.

Po pietų nuėjau į Biržiškus „atsigavėti". Išbuvau iki 10 val. ir vis plepėjau. Gal ir teisingai pasakė Biržiška, jog man evangelijos receptu reikėtų liežuvis išpiauti, nes jis į pagundą veda. Pagalios išėjo kalba apie „bolševikus". Dabar atvažiavus iš Rusijos Noreikai, Variakojams, Petruliui ir Škirpai, teko patirti, kas tai yra „proletariato diktatūra". Pažadėjau šį tą laikraštin parašyti, kad žmonės iš anksto „imunitetą įgytų". Susilaukiau pasipriešinimo iš Janulaičio ir visų kitų. Girdi, tai būtų vanduo ant vokiečių malūno. Tas tiesa ir aš sutinku, bet jau mano toks yra likimas, kad aš noriu surasti ne tik minties pasaulyje, bet ir socialiniame absoliutiniai galimąją realingą liniją, ir todėl priverstas esu kraštutinumus lamdyti, kaip maksimalizmą, bet dėl to ypačiai nei šen, nei ten nepritapti, kaip ir ore kyboti. Kalbėdamas su kairiaisiais, aš visai sąmoningai smerkiu jų maksimalistišką taktiką ir jų nusistatymams priešinuosi, [268] kad jie bent paabejotų dėl savo „tabu" ir pasidarytų

artimesni mano tikimajai absoliutiniai galimajai ir realiniai būtinajai visuomenės plėtojimosi linijai. Tuo būdu pats jų darbas turėtų visuomenėje vaisingesnių išdavinių ir teisingi jų reikalavimai gautų gyvesnio įsikūnijimo, nes eitų visuomenės plėtojimosi apytikriais keliais (arčiau prie tikrosios „linijos"). Iš kitos gi pusės, kalbėdamas su dešiniaisiais, aš visai sąmoningai smerkiu jų kraštutiniąją oportunizmo taktiką ir tuo būdu, kaip nepartinis ir negrupinis žmogus, stengiuos versti juos rimčiau atsižvelgti į opozicijos reikalą ir daugiau įgyti apykantos bei atodairos. Ir tokiu savo darbu aš nepritampu nei prie vienų, nei prie antrų, bet aš ir nenoriu pritapti. Nes jau kelis kartus, ypačiai Taryboje, aš pamačiau, kad be tokios „niveliacijos" bendras Lietuvos darbas nukęstų ir ne pirmyn stumtų visuomenės evoliuciją, bet ją tramdytų, ardytų, skaidytų be realinio išdavinio. Jeigu man pasisektų bent kiek kraštutinumai **surimtinti,** įpratinti į realinę atodairą ir į bendrą kad ir kovos, bet ne pairimo lauką — aš jausčiaus darąs pozityvų darbą. Man [269] rodosi, jog to pozityvaus darbo man vis tik jau šiek tiek pasisekė padaryti. Aš čia sau jaučiuosi teisėtas prisiimti visų pirma pastarosios Tarybos sesijos išlaikymą, nesuskaldant vėl Tarybos. Aš ne tik rūpinausi sulaikyti kairiuosius nuo išstojimo, ką jie visai rimtai manė vėl padaryti, bet ir pačioj Taryboje įnešdamas pataisą prie pareiškimo prie notifikacijos Vokietijai (žiūr. pridėtų užrašų psl. 12). Ta pataisa tai ir buvo tas šiaudelis, kurs išlaikė Tarybos vienybę, nors nepanaikino kontrastų ir, tiesą sakant, nieko dargi „esencialinio" nedarė. Bet ji ėjo prieš kompromisinę Prezidiumo dvasią, priešinosi iš anksto nustatytoms vėžėms ir tuo būdu „sotino" opozicijos troškulį „nepasiduoti faktams". Reikia betgi pastebėti, jog ir opozicija pati čia jau dirbo mano linkme ir būtent pati išsigelbėjo, kai Vileišis ir Biržiška, iš pradžių atsisakę visai balsuoti, savo balsus padavė ir sudarė pataisai „išganingą" daugumą.

Tiesa, mano toks darbas nepadaro man „protekcijos", bet jausdamas save visiškai nepriklausomu žmogum, be to dar ir pakankamai kol kas pajėgiu išsilaikyti visuomenėje, tokios protekcijos aš neprivalau ir tur būti [270] neieškosiu. Ir

visiškai vienas likdamas, aš, dar ligi sąmoningai savo keliu eidamas, nematau savo darbo nereikalingumo. Gal aš visai iš politikos pasitrauksiu, bet to paties takto aš turėsiu laikytis tūkstantyje kitų sričių! Nes gyvenimas ir Kosmos eina, kad ir pikčiausiai stumiamas, vis tik geležinių pusiausvirumos dėsnių keliu, kurs ir yra tikslingo plėtojimosi potencija. Iš kairės reikia stumti ir juo labiau, bet nereikia kaktos daužyti į akmenio sieną ir gėrėtis savo principingumu, neįsiterpiant į realingą vagą, kuri gal pamažėliau, kartais bemaž neįmatomai, betgi patvariai, nuosakiai, tikslingai ir tvirtai veda į statomąjį tikslą. Principinis „maksimalizmas", surištas su praktikos „minimalizmu" to paties principo naudai — šit yra realinio darbo krypsnis. Trumpai sakant: imk visumą dalelytėmis, dalelytėmis nesitenkindamas!

— Lenkai stebisi, kodėl lietuviai, nepriklausomybę gavę, nešoka, nedemonstruoja, kaip kad jie.[60] O lietuviai jau žiūri toliau, kas daryti. Kas gauta, tai gauta. Džiaugsmu tat dar nepasitvirtins. Reikia įsirėžus toliau kovoti. O kaip tik toji kova dar priešais!

[271] 1.IV. Rytoj išvažiuoju tėviškėn pasilsėti ir prasivėdinti. Šiandien mačiau Voldemarą. Padarė įspūdį labai medinio žmogaus, kaip ir netašyto.

□ □ □

5.V. Grįžau iš tėviškės 18.IV. Kalvarijoje laikiau viešą paskaitą apie Liet. nepriklausom.[ybę] ir Tarybos darbus. Be to šalia ankštesniam būreliui tiksliau pranešiau apie dalykų stovį ir ypačiai santykius su vokiečiais. Tokius pat siauresnius pranešimus dariau Mariampolėje, Domeikiuose, Pilviškiuose. Mariampolėje, be to, gavau patekti į Kunigų susivažiavimą. Visur žmonės, kurie prieš tai žvairomis žiūrėjo į Tarybą ir skeptikais tarėsi, ūmai mainėsi ir „ištikimybės" jausmus pareikšdavo. Surinkau netgi aukų. Patyriau, kaip svarbu yra tiesioginiai su žmonėmis susidurti. Žmonės vis tik orientuojasi. Padariau vizitus kreishauptmannui ir Kalvarijos bürgermeisteriui. Labai rodosi malonūs. Buvau atsilankęs dar Mariampolėje vakare — gimnazijoje ir Kalvarijoje. Žmonės kažin kaip kitaip išrodo. Vis jaunimas, nepažįstami. Šiek tiek įdegiau saule [272] ir pardrožiau į Vilnių. Čia politika apkito.

Delegacijos į Berlyną neleido. Ir šiaip, ir taip atsišnekinėjo. Abejojo, ar verta kviesti Tarybos plenumas. Pagalios nutarė kviesti; apie visa kita patirsime iš čia pridėtų Tarybos posėdžių protokolų — užrašų. (Žiūr. prot.)[61]

Priedai prie 272 psl.: prisegta dienotvarkė (atspausdinta per kalkę rašomąja mašinėle) ir 12 psl. protokolų-užrašų L. Tarybos 1918 m. balandžio 25-27 d. posėdžiuose.

Posėdžiams nuo IV. 25-1918.[62]

DIENOS TVARKA

1. Notifikacijos delegacijos pranešimas.
2. Politikos klausimas:
   a) agitacija už personalinę uniją;
   b) priešvalstybinė agitacija;
   c) Palangos ir kitų Kuršo pakraščių klausimas.
3. Nepriklausomybės iškilmės klausimas.
4. Vėliavos klausimas.
5. Lietuvių kalba katalikų dvasininkų seminarijose.
6. Komisijų sudarymo būdas.
7. Tarybos „finansų komisijos" klausimas.
8. Tremtinių grąžinimas.
9. Komisijų pranešimai.
10. Tarybos kredito klausimas.
11. Naujas memorialas apie krašto padėjimą.
12. Protokolų
13. Seinų vyskupo klaus.[imas]

[1] Sąs. **4**[63]
Prie p. *272*[64]

L. Tarybos sesija balandžio mėn. 25 d.[65]

10 val. rytą. Neatvyko Narutav., Biržiška.

Smetona praneša, jog posėdžiai vietoj 8.IV teko surinkti vėliau. Skaito dienos tvarką (priimta).

Berlyno notifikacijos delegacijos vardu praneša J. Šaulys:

Ta delegacija išvažiavo po ilgų kovų su mūsų priešininkais. Jeigu ne reichstago proga — notifikuo-

ti taiką su rusais — vargu Lietuva būtų buvusi pripažinta. Tik reichstago paspirtimi mes ir praėjome.

Atvažiavus į Berlyną, mus pasitiko adjut. Matuschka. Jis pranešė, kad tuoj 10 val. (atvažiavo 7 val.) reikės būti ministerijoje, 12 val. pas kanclerį. Tokiu būdu jau nebuvo laiko pasimatyti su reichstagu. Tik Olšauskis tepainformavo. 10 val. Ausw. Amte pasirodė Tarybos įgaliojimo negavę, tik telegraf. žinią. Čia įteikė įgal. kopiją ir notif. formulę. Čia dar buvo be Nadolny, dar Falkenhausenas ir karo valdžios atstovas. Čia jau delegacija pasisakė norinti turėti ypatingą audienciją pas kanclerį ir centr. valdžią. Bet palydovai tuojau nurodinėjo, kad nėra čia reikalo, daug kas vietoje galima bus padaryti. Po to susiėjo su Erzbergeriu ir nuėjo pas kanclerį, kurs pranešė atsakymą į notifikaciją. Deleg. prašė padėkoti kaizeriui ir prašė kanclerio priimti juos antradienį (tai buvo šeštadienį). Bet kancl. nusistebėjo, nes, girdi, mes turime antr.[adienį] būti Vilniuje. Mes irgi nusistebėjome. Įsikišo Falkenhausenas, kurs pasakė, [2] kad Vilniuje esą svarbių reikalų. Paskui buvo pietūs, buvome kanclerio svečiai, operoje turėjo ložes . . . Prasidėjo nesusipratimai. Presija, kad nedarytume konflikto su Militärverw., kad važiuotume namo. Tada reikalavome patikrinimo, kad tuojau po Velykų galėtume atvažiuoti. Nadolny davė garbės žodį, kad tai visa bus. Reichstago atstovai patarė taip pat, nes jeigu jums patikrinta po Velykų grįžti, čia nesą reikalo eiti į konfliktą. Bet visą tą reikalą geriausiai nujautė Olšauskis, kurs jau atkando dantį Berlyne. Buvo dar pietūs Lietuvių-vokiečių draugijoje. Pastebėtina, jog Militärverw. Berlyne laiko gražiausias kalbas apie nepriklausomybę (Falkenhausen) ir apskritai rodo savo gerumą. Gražią kalbą pasakė nationalliberalų atstovas, pasakęs, jog Liet. laisvė priderės nuo Vokios laisvės. [Profesorius Alfred] Weberis ragino taikintis į Vokie-

tijos formas (kad būtume monarchija). Labai biauri kalba bar. Roppo. Jis išėjo aikštėn.

Grįžus Vilniun, laukėme kas čia žadama Verwaltungo daryti. Pasirodė — nieko: grynas Puff [melas] — išvilioti iš Berlyno. Prez. įdavė amnestijos projektą — ligi [šiol?] jis nepaaiškėjo. Po Velykų padavėme reikalavimą važiuoti Berlynan. Bet iš Berlyno atėjo žinia, kad kancl. esąs užimtas ir reikia atidėti ligi 15.IV. Prez. važiavo dėl to į Kauną pas Falkenhauseną, bet važiavimas jau pasirodė atidėtas į balandžio galą, mat, Verwalt. neprisiruošęs ir t.t. Tada reikalavome vėl, kad ta kelionė nebūtų kliudoma atskiriems žmonėms dėl susiėjimo su mokslo žmonėmis pasirūpinti literatūros ir t.t. Bet pasirodė, kad ir to [3] negalima. Girdi, Smetonai tai galima, bet Šauliui ne. Tada Smetona reikalauja — vėl negalima. Tas pat su Staugaičiu Kaune. Bet po visų pastangų mes tikime, jog turės išleisti, bet tik oficialinėms taryboms, kad nedarytume politikos už kanclerio nugaros (su reichstagu). Tokiame tad stovyje Prezid. nutarė šaukti Tarybą, nors buvo tarta tik po delegacijos aprūpinimo įduotų jai dalykų. Bet šaukia ne pamatiniams politikos klausimams, nes nėra žinoma konjunktūra, o šiaip reikalams — klausimams, ypačiai Tarybos susitvarkymo klausimams. Prirengiamam darbui dabar grįžta daugiau pajėgų iš Rusijos ir tai palengvina.

J. Vileišis prie tvarkos prašo geriau tvarkyti protokolus ir užrašinėti kalbas. Protokolai lig šiol nesutvarkyti ir kalbos nesurašytos. Rimtai įstaigai tai nepritinka.

Tiems klausimams kiek pasiaiškinti daroma 5 min. pertrauka.

Prez. jau padarė žingsnių stenografijai išdirbti, po 2 mėn. rasi tai bus galima. Dabar gali būti tik trumpai užrašomas turinys. Stašinskas turinį sudarė. Šiandien jau baigia perrašinėti. Naujų rašinėtojų kviesti neturi

kurių, be to keltų painiavos pats jų kvietimas. Todėl atmainų įvesti nėra galima tuo tarpu.

[4] **Smet.** pataria balsuoti.

Vileiš. pataria pakviesti Jucaitį ir Paknį.

Stašinskas abejoja iš trijų užrašinėtojų ką tikresnio išgauti. Jau greičiau tada reikėtų 3 protokolai rašyti.

Vailok. reikalauja sudaryti daugiau protokolų.

Tas klaus. atidėtas galui.

Vileišis. Delegacijai principas — vienybė. Bet grįžus į Vilnių, pasirodė Vileišis nereikalingas. Šaulys ir Smet. važiavo į Kauną su Voldemaru, sakydamies — pas Staugaitį „midaus gerti"; bet iš tikrųjų važiavo pas Falkenhauseną tartis. Aš irgi prašiaus „midaus gerti", bet mane nepaprašė. Yra taip pat delegacijos garbė reikalauti visai važiuoti į Berlyną, o ne skyrium prašytis ir žeminti delegacijos garbę.

Šaulys protestuoja prieš tokius Vil. pasiskundimus. Jis pats buvo delegacijoje kaip delegacijos rinktinis; jis dar tuo būdu nevirsta prezidiumo nariu. Prezidiumas žinosi, ką pats daro. Jeigu deleg. neleidžia, tai nieks negali drausti prezid. pačiam rūpintis savo žmones siųsti kitiems reikalams.

Šaulys dėl 2 p.[unkto]: **Agitacija už personal. uniją.** Tas neleid.[imas] į Berlyną surištas greičiausia su agitacija už pers. uniją. Vokiečiai buvo priversti pripažinti Liet. nepriklausomybę, bet norėdami Kuršą sujungti su Prūsais, jie ir Lietuvoje ėmė varyti akciją. Iš pradžių toliau nuo Vilniaus, kad greit nepatirtų. Daugiausia varė Panevėžyje Keyserlingkas; prie jo prisidėjo „geltonsnapis" Örtelis Šiauliuose, ir vokiečių padedamas. Buvo bandomi [5] šaukti dvarininkai, žydai (šiuos net gąsdino į Rusiją išvežti, jei jie nepasirašys). Dvarininkus gąsdino žemės reforma, tuo tarpu unija apgins jų turtus. Bet pasisekimo nebuvo. 10.IV Örtelis per žandarus išsiuntinėjo pakvietimus, bet ūkininkai patys sušaukė per 200 žm. ir, nujausdamas ką tas susir. reiškia,

Örtelis nepasirodė. Kreish.[auptmannas] davė jam automobilį, Radvil.[iškio] amtsvorsteheris [valsčiaus viršaitis] užleido kanceliariją. Kuršėnuose sušaukė dvarin. ir kunigus. Tik vienas Czapskis tam pritaręs. Suvalkų gub. dvarininkai taip pat (apie Rudaminą) atsisakė kištis į Lietuvos vidaus reikalus. Ta akcija eina, matyti, iš Berlyno. Remia vietinė valdžia, tik maskuoja. Gi Ob. Ost net, girdi, užgynęs tai daryti.

Skaito tų dokum. tekstus.

Ta akcija verta atkreipti domės.

Smilgevičius papildo, jog iš Kuršėnų prašant tėvams šeinų į Telšių gimnaziją, nedavinėjo, kol nepasirašys deklaracijos. Pasirašė visgi keli dvarininkai (pvz., Kazilowski, Czapski). Tik toj deklaracijoje nėra apie Tarybą.

Kairys: agituojant sakyta, jog pasirašydami deklaraciją pasiliuosuos nuo rekvizicijų ir bausmių. Utenoj taip pat varoma agitacija: kreipėsi į kun. Turauskį; į kitus net piktai klupo [užsipuolė].

Vileišis: griežtai reikalavę ir Širvintuose. Nepasirašius, būsianti Taryba išvaikyta ir kitų būsią sunkenybių. Ką mano prezidiumas?

Smet. Išgirdęs apie tą agit., Verwaltunge pareiškiau „zapros" [užklausimą]. Sakė, nežiną. Parodžiau originalą ir pavardes ir Tarybos vardu užprotestavau, nes dalyvauja [6] valdžios atstovai. Komisaras prižadėjo išleisti visiems kreishaupt.[mannams] įsakymą, kad to nebūtų. Ob. Ostas irgi nežinojęs ir išleidęs įsakymą prieš. Prez. mano, jog plenumas turėtų išnešti nutarimą prieš tokią agitaciją, kaip nusidėjimą prieš nepriklausomybę, ir tam tikru raštu kreiptis į Verwaltung, o visa tai sunaudoti Berlyne.

Stulgin. riša tą agit. ir su kitu dalyku. Komisaras pasiūlė rašyti „Tėv. Sargui" apie žemės reformą ir, matyti, norėjo sukiršinti dvarininkus prieš valstiečius.

Šaulys pataria nutarti tą dalyką raštu atlikti prezidiumui.

Vileišis paduoda rezoliuciją. Be to, Vileišis siūlo,

jei tiesa, kad Ob. Ost išleido įsakymus prieš, kad būtų jie paskelbti.

Kairys — pabrėžia ne tik kliūtis spaudai, bet ir Kairiui su Vileišiu daryti politikos susirinkimus.

Pertrauka.

Paduodama rezoliucija: Liet. Taryba, pasižinusi su varomąja gr.[afo] Keyserlingko ir jo šalininkų akcija prieš Liet. nepriklausomybę ir L. Tarybą, prie kurios akcijos yra prisidėję ir kai kurie vokiečių okupacijos valdininkai, griežtai pasmerkia šitą priešvalstybinę akciją ir paveda Prezidiumui išgauti iš okup. valdžios raštą, kuriuo draudžiama valdininkams remti ir patiems agitaciją varyti prieš Liet. nepriklausomybę, ir tą raštą paskelbdinti Liet. spaudoje, lygiai kaip ir leidimą išgauti spaudai tą dalyką aiškinti platesnei visuomenei. Negalint šito pasiekti, paveda Taryba kreiptis Prezidiumui į centrinę Vok. valdžią tam tikru dėlei visos šitos akcijos raštu.

[7] Pn. [punktas] **c.[Palangos ir kitų Kuršo pakraščių klausimas]**

Smet. Taryba savo laiku nustatė ribas, tik į rytus nebuvo tiksli. Tas klausimas neaiškus. Taikoj su Rusija pravesta linija, kuri negali mūs patenkinti. Dar nėra aiški ir riba su Lenkija. Kompensacija už aneksiją Domrovos ir pakraščių Lenkijoje, mano [vokiečiai] atiduoti Bielostoką, Bielską ir t.t. Pataria dargi Lietuvai atsižadėti visos užnemunės Gardino gub. Antras klausimas: rytų ir Kuršo riba. Dabar Kuršą jie praplatino ir prijungė lietuviškas dalis. Taip pat lig šiol lieka Kurše Palanga ir pajūris. Girdi, Kuršas nesutiksiąs: = naudojimasis Kuršu. Dar primena, kad Kuršas turįs pretenzijų į Kauno gub.[ernijos] Panevėžio aps.[kritį]. Jei su Lenkija byla dar neaiški, tai su Kuršu kitaip. Jei mes dabar čia nepasireikšime, tai bus sunkiau. Gi dabar ten varoma mokyklose germanizacija. Dalimis — lengviau.

Šaulys pritaria.

Vileišis pataria sykiu ir rytų sieną kliudyti, kad nematytų čia kokio keršto Kuršui.

Petrulis ragina rinkti delegatus dalyvauti vokiečių-rusų komisijoje.

Kairys prideda, jog teritorijos klausimas ypačiai svarbus taryboms su mūsų mažumoms.

Klimas kelia abejonės dėl takto, į ką reikia kreiptis dėl Palangos, ar į Kuršą, kaip į nepriklaus. valstybę, ar į Vokietiją, kuri juk tik strateginę pusę žiūri. Bet mes esame prip.[ažinti] etnograf. ribomis.

Biržiškai neaišku su Suvalkų gub., nes ne tik lenkai, bet ir vokiečiai ją kartais plaka prie lenkų.

Smet. Tos rusų-vok. komisijos dar nėra. Naujai užimtus kraštus vokiečiai žada 99 metams už skolas pasilaikyti.

[8] Pataria suorganizuoti žinovų komisiją dėl tų ribų. Su Kuršu nebus patogu tartis, nes tai yra vokiečių darbas.

Pertrauka rezoliucijai.

Skaito: „Apsvarsč. Liet. ribų klaus., L. Taryba nutarė: 1) pavesti Prez. pasirūpinti kuo greičiausiu Palangos ir jos apylinkių prijungimu prie Lietuvos; 2) pranešti Vokiet. valdžiai, kad jos nustatytoji sutartyje su Rusija siena tarp Lietuvos ir Rusijos prieštarauja etnogr. Lietuvos sienų principui, ir pareikalauti, kad vok.-rusų komisijoje, kuri galutinai ves ribas tarp Liet. ir Rusijos, būtinai dalyvautų ir Tarybos atstovai; 3) sudaryti ribų komisija, kuri rūpintųs Lietuvos sienomis, būtent — senųjų sienų (su Kuršu) pataisymu ir naujųjų (su Rusija ir Lenkija) nustatymu.“

Visų priimta.

Pn. 3. Staugaitis: Pro patį paskelbimą ir pripažinimą praeiti negalima. Bet buvo manoma, jog tai tik po šiokių tokių permainų galima bus padaryti. Dabar betgi buvo Prez. jau verčiamas iš visuomenės pusės. Bet Prez. pats negalėjo čia nusistatyti — yra pro ir contra.

Po piet 5 val.

Petrulis. Keliant vėliavą ant kalno Vilniuje, jau reikės iškilmės. Tik kuo siauriausiose ribose.

Vileiš. plačią šventę.

Smet. atsargiau; reikia tinkamų sąlygų, skeptikas. Vilniuje bent reikia vyskupo.

[9] Dar daug buvo ilgų ir gražių kalbų apie iškilmės reikalingumą. Visi balsavo, išėmus Smetoną!

Rezoliucija priimama vienu balsu.

Bizauskas praneša, kad Karosas yra išrinktas Lenkijos virilistas, taigi Suvalkijos vyskupas turi 2 vyskupiji ir dvi pavaldinybi. Čia Taryba turėtų savo žodį tarti. Užklausti vyskupo paties. [Nukelti] į 13 pn.

4 pn. Vėliavos spalvos.

Posėdis 26.IV.

Pn. 5. **Liet. kalba katalikų dvasin. seminarijoje.** Praneša **Staugaitis.** Iki šiol tik Kauno kun. semin. buvo lietuviška. Gi Seinų ir Vilniaus daugiau lenkiška. Tai yra dabar nepakenčiama.

Seinų semin. pirma buvo daugiau lietuvių. Bet Antanavičiaus ir vysk. Karoso metu didino lenkų ir dabar buvo lygus [skaičius] arba dargi lenkų daugiau. Dabar turi skirtis diecezija į dvi dali. Tada Seinų sem. turi virsti visai lietuviška.

Vilniaus sem. kitaip. Čia lietuvių vos 1/3 (šnekančių). Todėl jau sunkiau. Turime betgi įsikišti kaip valdžios atstovai. Prez. mano, jog čia reikia daryti kaip rusai: nesikiša, bet kalbai turi būti duodama tinkama vieta. Su Rymu [Roma] susitarus, buvo paskiriamas rusų kalbos mokytojas. Per kvotimus dalyvaudavo valdžios atstovai. Gi dabar jau nesama net kunigų lietuvių.

Petrulis. Naujos Lietuvos vyskup. čia lietuv. šnekančių bus 1/2. Ir lietuvių, ir lenkų kalbos nuo [vyskupo] Roppo yra priverstinos. [10] Bet liet. kalba pro forma. Gi lenkų kalba yra griežtai reikalaujama. Dabar čia įvestas 7 metų kursas, ir papildomieji gimnazijos dalykai varomi lenkų kalba. Kelias

lietuviams užkirstas jau ir dėl to, kad iš liet. gimnazijų einant į semin., čia reikia visi dalykai ūmai lenkiškai mokytis. Kanoniškai visa turi eiti lotynų kalba.

Kun. Šaulys. Nėra tokio įstatymo, kad viskas eitų lotynų kalba. Tik grynai teologiniai.

Kairys: neaišku klausimo statymas. Jeigu Taryba imtų švietimą į savo rankas, tai būtų suprantama. Dabar čia praktikoje nėra kelio. Kodėl užmirštama gudų kalbos teisė? Visos trys kalbos turi būti privalomos.

Smetona: neteisinga žiūrėti, kad kol valdžios neturime, tai negalime čia kištis. Kodėl mes reikalaujame išmesti vokiečių kalbą iš prad. mokyklų? Čia tyliai sėdėti — neteisybė. Mes nesikišime į seminarijos vidaus tvarką, bet reikalausime, kad būtų lietuvių kalbos, istorijos ir geografijos mokytojas.

Kun. Šaulys: į semin. bažnyčia žiūri kaip į **vyskupo** mokyklą. Ir todėl nuo vyskupo pareis mokykla, jis turės čia būti teisingas. Sutinka su Kairiu, kad negalima tuo tarpu čia kas padaryti.

Vileišis: čia reikėtų griebtis vokiečio pagalbos — todėl atsargiai. Kunigai patys čia turės permainyti ganytojus, susibūrę. Reikia Tarybai visas švietimas **paimti,** o ne tik dalis.

Mironas šaukia nustoti jautrumo antilenkizme.

Kairys atsako Smetonai ir perspėja nuo kompromitacijos, jeigu dabar Tar. kreiptųsi į Michalkevičių ar į vokiečius. Čia turi būti visas švietimas tvarkomas, nes lenkinimas eina ir prad. mokyklose, ir prieglaudose; eina tai ir su vokiečių kalba.

[11] **Smetona** sutinka ir vokiečių botago imtis prieš **plėšikus.**

Staugaitis tą botagą atmeta ir ima Müncheno nuncijų kaip botagą.

Mironas iš pradžių pataria kreiptis į čia, o paskui į nuncijų.

Kun. Šaulys. Konkordatu remtis negalime, nes jau

[?] Rusija laužė jį. Be to, šiandien jis de jure jau neturi galios; mes neatsižvelgiame į visas Rusijos teises. Jeigu remtumės, dvas. vyriausybė nerimtai pažiūrėtų.

J. Šaulys: dalykas painus. Kunigų mažėja. Prieš kreipimąsi į nuncijų. Reikia naujo konkordato su Rymu. Rymas jau ruošiasi. Prieš Prūsų žandarą mes negalime eiti taip griežtai. Mes jais visur naudojamės.

Kun. Šaulys priešingas pranešimui vokiečių valdžiai. Gali tada uždaryti semin.

Po pertraukos skaitoma rezoliucija:

Seinų seminarija, kuri palieka Lietuvos teritorijoje ir turės tarnauti bemaž vieniems lietuviams, jau šiandien turi būti lietuvių dvasios vadovų rankose ir sutvarkyta sulig lietuvių tautos reikalų. Tuo tarpu Vilniaus dvasinėje katalikų seminarijoje turi būti lietuvių kalbos, istorijos, geografijos ir literatūros mokytojas. Išėję tą seminariją kunigai privalo pakankamai mokėti lietuvių kalbos, būti susipažinę su lietuvių literatūra ir istorija. Ir bent pusė seminarijos vyriausybės ir profesorių turi būti lietuviai. Tais reikalais rūpintis renkama trijų Tarybos narių komisija.

Pataisa Vileišio, kad tik per dvasinę vyriausybę, nepraeina. Tada kai kurie žmonės ima abejoti. Visi ima atsisakinėti nuo dalyvavimo komisijoje. Vargais negalais išrinkti: kun. Petrulis, Bizauskas, Smetona.

[12] **Po pietų.**

Komisijų pranešimai: Smetona ir Statuto ir konstit. kom. pradėjo, bet neištesėjo. Neturėjo laiko, nebuvo žmonių. Perdavė Šauliui.

Iš švietimo kom. Biržiška: dirbo skyrium; šiaip sunku dėl trūkumo buto.

Vileišis praneša apie teisininkų kom.

Praneša ir kitos kom.

Toliau eina komisijų tvarkymo klausimas.

Smet. praneša apie nusistatytuosius Prezidiumo principus.

Į valsčių komisiją išrinko.

[**Posėdis**] 27.IV.

Maži reikalai.

Dėl mažumų praneša apie žydus ir gudus su lenkais. Žydai vis spiriasi; gudai leidžiasi.

Extra praneša Vailokaitis:

Joffe Maskvoje Zubovui ir Bielskui pasakęs, kad Rusija pripažintų Lietuvos nepriklausomybę, jei atsiųstų notifikaciją. Kun. Vailokaitis galėtų nuvežti. Ar nepasinaudoti?

Po Tarybos posėdžių turi eiti komisijų darbas. Bet kol nėra buto, kur jos galėtų sudaryti kanceliarijas, darbas stovi. Žmonių taip pat trūksta, nors kasdien vis daugiau ir daugiau grįžta iš Rusijos. Kurį laiką turės laukti be užsiėmimų ir darbo. Delegacija vis dar neišvažiavo.

— Redakcijoje nuo 1.V permainiau tvarką. Pats tedirbsiu 2 val. ir gausiu 200 Mk. ir vesiu visą organizaciją. Noreika ir Zajanč.[kauskas] atlikinės visą kitą darbą. Rodos, įėjo į tvarką. Atliekamą laiką darbuojuosi dėl vadovėlių ir Finansų komisijoje. Apsiėmiau taip pat išversti kriminalinį kodeksą.

— Taryboje kol kas vis nesusitvarko. Sekretorius Šernas vaidina didelį poną, bet nieko nemoka dirbti. Stašinskis nenori apsileisti Šernui ir retiruojasi nuo darbo. Čiort svojo, pop svojo [velnias savo, popas savo]. [273] Smetona į organizacijos darbą visai netinka. Sunkina padėjimą ir neaiškumas su vokiečių valdžia.

— 4 dienos jau kaip parvažiavo Sergijus [P. Klimo brolis] iš Rusijos. Atsėdėjo karantinos 3 d. Projektų, kaip visada, pilna galva!

14.VII. Nepaprastos dienos! Liet. Taryba, pasivadinusi L. Valstybės Taryba, griebėsi revoliucinio žingsnio, nesiskaito su Konferencijos rezoliucija ir įgaliojimais ir varo savo darbą daug griežtesniu krypsniu: nustato konstit. monarchiją ir šaukia karalium Urachą, krikštiję jį Mindaugu II. Kairieji protestuoja, pareiškia daugumą peržengus įgaliojimus ir

nustojus tų įgaliojimų. Visa tat atsitiko 11.VII nakčia. Nes, kaip paprastai, prezid.[iumas] ir ypač Smetona tokius svarbius klausimus suvaro į ožio ragą naktį. Apie 1 val. tas klausimas buvo rišamas panašiai kaip 26.I. Kairiųjų (keturių) deklar.[aciją] dauguma paskaitė irgi „rezoliucija" ir nutarė juos esant išstojusius, nors anie neišstojo iš Tarybos. Tai progos davė kooptuoti naujus [274] „ištikimus" „monarchistus" ir daugumos rėmėjus: Šilingą, dr. Alekną, M. Yčą, Voldemarą, kun. Purickį ir E. Draugelį.

32. Priedas prie 273 psl.: priklijuotas atspausdintas per kalkę rašomąja mašinėle lapelis (P. Klimo įrašai pieštuku: viršuje *Prie 273*, apačioje *Nutarimas posėdyje 11.VII. 918)*:

I. Atsižvelgdama į dabartinį Lietuvos padėjimą ir jos politikos sąlygas, Lietuvos Valstybės Taryba laiko Lietuvai tinkama valdymo forma konstitucinę paveldamą monarchija su kataliku karalium priešakyje.

II. Rupindamos greitesniu Lietuvos Valstybės atstatymu ir veikesniu Lietuvos valdžios sudarymu, Lietuvos Valstybės Taryba renka Erzogą Vilhelmą Urachą, Württembergo Grafą, Lietuvos karalium ir kviečia jį netrukus apimti Vilniuje Lietuvos sostą.

V i l n i u s, Liepos mėn. 11 d. 1918 metais.

LIETUVOS VALSTYBĖS TARYBA

— Šiaip jau nieko ypatingo. Vokiečiai smaugia. Inteligentų privažiavo, bet negauna darbo. Pyktis. Padėjimas be galo sunkus.

— Aš pats taip pat padariau kiek permainų. Iš „Aido" redakcijos išėjau, kaip nuolatinis darbininkas. Daugiau ėmiausi vadovėlių ir darbo prie Tarybos.

Priedai prie 274 psl.: prisegti pieštuku rašyti 19 puslapių užrašų L. Tarybos 9-tojoje sesijoje 1918.VII.9-13 d. ir 3 puslapiai jos tęsinyje VII.23-26 d. Prie jų prijungti 3 priedai, atspausdinti rašomąja mašinėle[66]: „LIETUVOS VALSTYBĖS DEPARTAMENTAI", „PRIE MILICIJOS SUDARYMO PROJEKTO" ir „Skrajojamosios milicijos organizacija".

[1] **L. Tarybos**[67] **9-toji sesija** VII.9 — [13]

Dienotvarkė[68]

1. Prezidiumo pranešimas
2. Tarybos titulo pakeitimas
3. Antspaudų su valst. ženklu vartojimo klausimas
4. Valdžios sudarymo klausimas
5. Departamentų klausimas
6. Komisijų pranešimas
7. Banditizmo klausimas
8. Gyvulių ir būsimojo derliaus rekvizicijos
9. Prezidiumo klausimas
10. Ribų klausimas

Posėdžio pradžia 11 val. Neatvyko kun. Petrulis, Banaitis, kun. Šaulys, Narutavičius ir Smilgevičius. Sekretoriais Ersatz-stenografais pakviesti: Šilingas ir Tumas.

Pirm. skaito dienotvarkę.

J. Vileišis: prideda prezid. perrinkimą ar papildymą.

Priimta su 9 p.[unktu]: Prezidiumo klausimas.

Dar Smetonos pranešama: Malinauskas po atsitikusio su juo incidento randa, jog jam reikia iš Tarybos pasišalinti. Bet tuo tarpu svarstyti jo neduoda, tik susitarus su Prezidiumu.

J. Vil. pataria išrinkti Komisiją ištyrimui.

Birž. klausia, kodėl ne visų narių atvažiuota?

Šernas — Prez. išsiuntė pakvietimus visiems 5.VII.

Vil. piktinasi apsileidimu, kad taip vėlai viską pranešinėja (Smet. stabdo už išsireiškimą). Statutas reikalavo 1 sav[aitę].

Šaulys. Statutas neveikia. O pasitarti dėl dienotvarkės ir kitų **grupių** reikalo pasitarti — tai bus duota progos po prez. pranešimo.

Šernas praneša apie bėgamuosius reikalus ir prezidiumo darbus.

1. Dėl delegacijos važiavimo Berlynan: kodėl neleido, tai prieštaraują nepriklausomybei. Taip pat

buvo reikalauta išvažiuoti Münchenan. Bet jokio atsakymo nedavė. Tik 5.V buvo paskaitytas atsakymas, kad Reichsleitung [reicho vadovybė] nesijaučia prisiruošusi prie konvencijų sudarymo ir todėl nesą galima dabar delegacijos priimti.

[2] 2. Dėl priešvalstybinės agitacijos buvo Prez.[idiumo] paduotas raštas, bet Mltv. atsakymo nedavė, tik pasisakė, jog ji tam nepritarianti ir neremianti.

3. Dėl ribų klausimo. Atvažiavo 2 atstovu iš Centr. Gardino Komiteto tartis dėl prijungimo Gardino g[ub]. į Lietuvą. To norį Gardino g. pabėgėliai (arti 1/2 mil. gyvent.). Remiasi taip pat tradicija, ekon. reikalais ir kt. Įsivaizdina jie tą prijungimą kultūrinės autonomijos forma. Prie Lenkijos nei prie Ukrainos jie nenori jungtis. Pavažinėję po kraštą, jie įdavė raštą Ob. Ostui ir davė kopiją Tarybai. Po to jie dar padavė raštą Tarybai, kad jos ji būtų atstovaujama Gardino gubernijai ir gintų jos neliečiamybę ir ateitį. Į iškilmes jie norėjo taip pat atsiųsti savo delegaciją, kuri pareikštų viešai gardiniečių troškimą. Prez. nieko nepažadėjo.

Toliau papildo **Smetona.** Teko apie tai kalbėti su Mltv. šefu, pas Ob. Ost ir pas Hoffmanną. Norėjo raštu — bet neaišku, antra vertus, jau paduotas žemėlapis. Mltv. vadai ėmė pusiauoficialiniai išrodinėti, kad Lietuvai apskritai nereikia visa, kas į pietus nuo Nemuno, net gal ir nuo Vilniaus. Smet. klausė: o į rytus siena? — Ats.: negera, bet galima būsią pataisyti, apsisprendimo teise ir priemonėmis. **Hoffmann** į ribų klausimą atsakė, kad reikia tenkintis tąja, kur yra, nes ji nėra taip bloga. Antra, yra norinčių patys prisidėti. Bet ar nebus tų norinčiųjų perdaug? Pvz., nori (ar raštu net prašo) **Dysnos, Vileikos** apskričiai, net atskiri dvarininkai (iš Švenč., Adutiškio — vokiškai šnekėjo!). Tokių esą daug. Buvo taip pat Minsko vysk. valdytojas, buvo ir sakėsi, jog minskiečiai norį [3] sudaryti savo (Gudų) valstybę, kuri jungtųsi su Lietuva. Sm. čia nurodė

sunkenybių: nes Gudija didelė, pravoslaviška ir po karo bus Lietuvos antkapis.

Dėl **Palangos** vokiečiai pasisakė, jog ją jie prijungsią prie Lietuvos (nors tai sakė tik antraeiliai valdininkai). Vokiečiai apskritai nesą priešingi rytų sienos nukėlimui. Bet Gard. gubernijoje vok. norį pasidaryti koridorių **sau.** Gi pietuose lenkai galį įsigalėti. Ir patarimas — **raštu** atsisakyti. Matyti, vokiečiai norį čia sau kolonizacijos Land'ą [kraštą] pasidaryti.

Prez. kelis kartus reikalavo leisti savo atstovą į ribų komisiją (su Rusija tariantis).

Toliau vėl tęsia **Šernas.** 4. Buvo platus raštas, reikalaująs susisiekimo palengvinimų. Neatsakė ir į reikalavimą papiginti tarifą Tarybos nariams ir įgaliotiniams; taip pat reikalauta atmesti dvigubumą greitais traukiniais važinėti. Bet tai esą Hauptquartier nustatymas ir ketina greit tie suvaržymai panaikinti (ne anksčiau 8.VII ir ne vėliau 15.VII). Su pasu visur laisvai, bet dėl geležinkelių — neaiškiai pasakyta. Į **Süd-Litauen** [pietų Lietuvą] reikės gauti šefo leidimas. Buvo sutarimas, kad per 24 val. Tarybos įgaliotiniams duotų leidimus — bet nepildė.

Reikalavo ir telefonų su vyriausiomis įstaigomis bei su Tarybos namais (prisižadėjo). Korespond. tuo tarpu teleido su Taryba, bet netrukus būsią leista ir šiaip (atsiradus cenzoriams).

[4] Toliau praneša apie iškilmes, apie vėliavą (vos terado 1 1/2 vėliavai medžiagos!). Dėl vėliavos iškabinimo ant kalno: nuėmė [vokiečių vėliavą Gedimino kalne?] ir kai „Aidas" apie tai parašė, o Berlyne alldeutschai paskaitė, tai pareikalavo vėl iškabinti. Lietuviams tada leido jau tik šalia arba apačioj. Prez. reikalavo iškabinti lietuviškus parašus gatvėse Vilniuje. Tepasisekė tik ant svarbesniųjų gatvių (kitoms dažų trūkstą!). Daugelyje vietų bandyta liet. parašai užtepti. Buvo reikalaujama liet.

paraš.[ai] I-oj vietoj, bet vokiečiai nesutiko (girdi, kareiviai turį skaityti, tai . . .).

Buvo šefo atsiųstas **taupomųjų**-skol. kasų projektas, kad Taryba nurodytų ir asmenis tam reikalui, kurie galėtų tartis su Mltv. (buvo jau atsiųsta sąrašai iš kreisų). Iš 58 tokių žinovų, aiškių vokiečių buvo daugiau kaip trečdalis. Prez. atsakė į tą raštą, kad tai L. Tarybos darbas, o iš vokieč.[ių] mėginimų nieko neišeisią. Daug rūpesnio turėjo Prez. su tremtiniais.

Landsbergis tremt. reikalais buvo siųstas Maskvon, buvo maloniai priimtas, pripažintas pasiuntiniu. Išėjo betgi principo konfliktas. Lands. norėjęs pasistatyti Lietuvos pasiuntiniu ir pareikalavęs teisės išdavinėti pasus, o vokiečiai tik vizuotų. Vokieč. nesutiko, ir todėl susitrukdė gabenimas. Prez. nutarė Landsbergį atšaukti.

Iš Kubanės respublikos buvo atvažiavęs [5] baronas Egert'as dėl 13.000 pabėgėlių grąžinimo. Jį taip pat įgaliojo su instrukcija, kuri jį varžė. Apie jo darbus nėra žinios. Tremtinių grąžinimui vokiečiai davė 100.000 Mk. (važinėjo į Rusiją Vileišis ir Yčas). Toliau praneša apie mokyklų uždarymą Vilniuje ir reikalavimą išmesti priverstinumą vokiečių kalbos (atsakymo nesulaukė).

Dėl universiteto. Klausimą buvo pakėlę užsienio lietuviai. Tarybos tuo reikalu memorialas buvo įteiktas 8.VI. Atsakė, kad dabar jau Lietuvos jaunuomenė gali važiuoti Vokietijon (Königsb.[erge], Breslau ir Braunsberge teologams). Projekte buvo teminėti: istorijos-filol., juristų ir teologų fakult. Medicinos — nors labai reikalingas — bet per brangus tuo tarpu. Bet Ob. Ost pats nurodo reikalą medicinos fakulteto. Jie pritaria, tik pastebi atkreipti domės ir į gudų, lenkų, vokiečių ir kt. kalbas.

Dotnuvos mokyklai yra sudaryta komisija iš agr. Tūbelio, M. Končos ir P. Variakojo.

Muzikos ir dailės mokyklos steigimas. Yra jau Muz. mok. projektas (pav.[esta?] kun. Braziui,

Naujaliui ir Kelpšai). Dailės mokyklai irgi ruošiamasi.

Departamentų sumanymas buvo įteiktas su universiteto projektu.

Įdomu: Kai reikėjo daryti remontas, tai darbininkai [6] ėmė teirautis, kam tie namai, ir kai sužinojo, kad L. Tarybai, tai sustreikavo ir apskritai statė perdėtas sąlygas.

Kun. Račiūnas paaukojo pirmą 100 rub. **aukso** Lietuvos valstybės iždui!

Kun. Staugaitis praneša apie Seinų diecezijos reikalus. Anoj sesijoje buvo nurodyti nenormalumai: Karoso dalyvavimas senate ir lenkiškoji seminarija. „Aide" atšaukta dėl dalyvavimo senate. O Seinuose jau steigiama **lietuv.** sem. (gi lenkams turės būti skyrium). Vedėjas **Vizgirda.**

Smetona apie Vilniaus diecez.: tikra žinia — Rymas sutinka, kad čia būtų vysk. lietuvis, bet nenori jo skirti, kol nėra paaiškėjęs politikos klausimas. Galima esą paskirti administr. lietuvį. Dėl Michalkev. išvežimo — kaltino lietuvius. Tai visai neteisinga.

Važiuojant į Müncheną nebuvo leisti [važiuoti į M. nebuvo leista?], o kai Erzbergeris davė interpeliaciją reichstage, tada atėjo telegrama, kad leidžia (matyti, tik po interpeliacijos!).

Pietų pertrauka

Kyla plenumo teisėtumas. **Vil.:** sulig statutu 2/3 daugumos reikia. Tuo tarpu ateina Mironas. Klausimas tuo tarpu išrištas, bet Kairys reikalauja, kad būtų daugumos klausimas išaiškintas.

[7] **Praneš. Šaulys** apie politikos stovį. Vienas **bergždžiausių** laiko tarpų. Po mūsų klausimo išrišimo 23.III prasidėjo ofenzyva [fronte] ir sekėsi; todėl mums buvo blogiau. Vyriausios įtakos čia turėjo Rusijos atsitikimai. Prasidėjo akcija alldeutschų, militaristų remiama. Įsipynė Ukrainos byla; Lenkijos klausimas irgi neaiškus. Vokiečiai naudojasi tuo momentu ir varo savo politiką. Unijos akcija nepasisekė. Dabar ėmėsi kitos taktikos. Gretinasi ir

traukia žmones: vartotojų draugijomis, kredito įstaigomis etc. Jie dabar mano panaikinti etapą [okupuota užfrontė; teritorija užfrontėj, iš kurios aprūpinama kariuomenė], sudaryti apskrič.[ių] beiratus. Bar. Roppas dabar ėmė važinėti po Lietuvą, uostytis su dvarininkais, net kunigais. Jis nori atidaryti Kaune L.-vokiečių d-jos skyrių ir pradėti įtaką į būsimuosius beiratus, o toliau Taryba jau būtų nereikalinga ir ji būtų galima pašalinti. Kažin kodėl į Lietuvą vokiečiai leidžia „bolševikus", ne taip kaip Lenkijon ar Latvijon. Patys vokiečiai sako, kad rudenį čia būsianti revoliucija! Matyti, nori pasinaudoti, idant patys galėtų čia imti į savo rankas stipresnes vadžias. Mltv. tiesiog inspiruoja alldeutschams straipsnius, kad Lietuvoj lenkai stiprūs, o lietuviai — menki; todėl čia reikią vok. „Faust'o" [kumščio].

Lietuvos stovis Entente's pusėj nepagerėjo.

[8] Tik str. „Le Temps" šiek tiek nori paduoti lietuviams vilties. Šiek tiek ir anglų diplomatai kreipia domės. Ypač iš Švedijos yra simpatingų atsiliepimų. Jie nori sudaryti Šiaurės sąjungą.

Todėl didelis pavojus Lietuvai, ypač einant prie personalinės unijos.

(Pertrauka)

J. Vil. Nėr vadovaujamos linijos. Prezid. dirbo slapčiomis. Nemokėjo suburti narių. Neturėjo drąsos ir įsitikėjimo savimi. Vėlinosi net su vėliavomis. Tatai ardo ne tik darbą čia viduje, bet dar labiau Lietuvoje. Taryba — nulis. Tarybos priešininkai didėja. Jie eina prieš Tarybą, nepaisant kas jie. Iš dalies čia ir mūsų kaltės yra: reikia tartis, ne neguoti [neigti, nepripažinti] pasirėmus vokiečių galybe. Reikia mums dabar kaip tik daryti didesnis frontas tarp lietuvių ir tarp piliečių. Todėl tarpas ne tik bergždžias, bet tiesiog vodingas [kenksmingas]. Gal ateis momentas bėgti iš Tarybos, nes nebus pajėgos, kuri mus palaikytų.

Smetona: Palangos klausimas nekeltas tik dėl to, kad be pasiruošimo čia negalima spręsti. Su visuomene visaip jungtasi (per įgaliotinius, mokyklas). Taip pat atsako ir į visus kitus priekaištus, gan sėkmingai.

[9] **M. Biržiška** — vistik Prez. kartais elgiasi taip, kad Tarybos nariams tenka vytis paskui įvykusį faktą, pvz., universiteto komisijoje, idant apgynus Tarybos garbę. Keista, kad departamentų sudarymo projektas padarytas be jokio pasitarimo su Taryba. Išaiškinti Falkenhauseno [Erzbergerio] sakymas reichstage, taip kaip jisai yra — neteisėtas. Reikėtų patirti Prez. raštas.

Smet. atsako: dėl univ. klausimo buvo skubu, todėl taip išėjo. Kodėl Erzbergeris reichstage taip sakė — nėra žinios. Prez. apie konvencijų darymo tikslą nieko nesakė.

Šaulys (atsako Vileišiui ir Biržiškai).

Kairys: smulkmenos pranešimuos parodo sunkų padėjimą. Iškelia St. Seimo idėją, kuri dabar visai pranyko. Rublis išmainyta kapeikomis ir tos kapeikos kreipiamos į Mltv. arba Ob. Ost. (Kalbėjo ilgai ir nors iš lėto, bet stipriai ir красочно [spalvingai]).

Iškelia aikštėn Prez. konspiraciją ir nustojimą įtakos, kas yra daug pavojingiau. Taryba virsta pastumdėle. Reikia sunaudoti iškilmės susibūrimui su visuomene vietoj konferencijos.

Atsako Smetona.

[10] [**Posėdis**] 10.VII. (10 1/2 val. rytą)

Narutavičius prašo anksčiau pranešti tolimesniems nariams.

Petrulis negavo jokio pakvietimo!

Kairys dėl savo grupės pareiškimo. Apie bolševikus «лирическое отступление» [lyriška digresija (nukrypimas nuo temos)].

Mironas įneša visai priešingą pareiškimą didžiausio pasitikėjimo.

(Atmosfera opozicijos nepasitikėjimo, „kartūs

žodžiai" — Prezidiumas susirietęs teisinasi). Net Šernas.

Už Kairio rezol. 4, prieš 5, susilaiko 7 (krik.-demokr.).

Už Klimo 11 balsų, prieš 3, susil. 2.

Mironas savo „pasitikėjimą" atsiima.

[Posėdis] 11.VII.918.

Keli maži klausimėliai dėl dienotvarkės.

Šernas ima balsą dėl Tarybos titulo pakeitimo.

Prideda **„Valstybės".**

Daug šneka apie antspaudą. Šernas vėl vyriausias kalbėtojas. Ilgai laukęs, Basan.[avičius] pagaliau paskaitė savo studiją.

Po pietų, 4 val.

Smetona. Padėjimas pablogėjo. Atstatymo darbo nematyti. Kultūros darbas eina palengvėle. Ūpas toks jau blogas. Taryba savo darbui jaučia tiek pat kliūčių. [11] Mažumose maža permainos. Tik realingieji dvarininkai, grįžtą iš Rusijos, orientuojasi į mus. Ir lietuviai iš Rusijos pakėlė ūpą. Bet valdžios mums neduoda: palaukite! . . Kol karas pasibaigs. Tuo tarpu vokiečiai kažin ką daro — „pasodinti į balną". Bet sferose susitarę, kad Saksonija su Lietuva, o Elzas-Lotaringija su Bavarija, Berlyne stovi dvejopai mūsų klausimas, net trejopai: reichstage (senoviškai remia), Reichsleitung ir Hauptquartier. Centras ir parlam. didžiai riša su Lietuvos forma. Centras remsiąs tik Lietuvą **monarchinę.** Bendras politikos stovis užsieniuose tas pats.

Jeigu paliks kaip buvo — tai autoritetas Tarybos kris visai ir gali pasibaigti blogai. Reikia padaryti visa kas galima, ar bus rezultatų, ar nebus. Ar prezidentas, ar monarchas? — šit klausimas! Jeigu Taryba, kaip dabar, įstat. leidžiamoji ir pildomoji valdžia, tai galų gale išeis **decernentai** [reikalų paruošėjai, referentai] prie vok. Militärver. Todėl reikia ryžtis, kitaip — nieko neišeis. Anuomet mes išreiškėme tik sentenciją, kad būtų monarchija. Dabar reikia

pozityviai atsakyti; be to, su **savo** dinastija. Entente supras mūsų ryžimąsi. Bet jeigu mes nesusiorganizuosime dar karo metu — tai gresia pavojus ir iš Rusijos, ir iš Lenkijos. Tada Vilnius dingtų. Prez. nusistatė: **konstit. monarchija** ir **ėmimas valdžios.**

Nori svarstyti tą klausimą, bet Vileišis reikalauja pertraukos 1 val.; **Narut.** — ligi rytojaus; Vailokaitis 1/2 val. Nutarta 1/2 val.

[12] **Vileišis:** Ką apsirinkęs Prez. kviesti monarchu?

Smet.: Bus pranešta.

Vil.: Pačiam nusistatymui yra reikalinga žinoti kandidatas.

Smet: Prez. yra nužiūrėtas **Würltembergo Urachas.**

Vileišis: Naujas klausimas. Pirma buvo su nusistatymu tik bandymai. Per anksti. Kam reikalinga? Tai yra „zamach stanu" [valstybinis perversmas]; konferencija tai kitaip pasakė. Mes užmiršome ją. Kam ieškoti svetimo valdovo. Iš savo tarpo parinkime pildomąją valdžią. Vokiečiai nepripažins? Tegu nepripažįsta, tegu išvaiko — bet kraštas žinos, kad mes statėme valstybės pamatus. Kam mes galime atiduoti tą visą valdžią. Gerai, jei tas atėjęs karalius pasakytų: aš čia savo krašte, von [šalin!] Gilsos ir Kügleriai, mano visa valdžia. Reikia atsargiai čia eiti, jei tas pats monarchas turės lenktis prieš Mltverw. Žmonės — žinoma, norės monarcho, jei jis tik „vožnas" [vertas pagarbos], **sėdi soste** ir bažnyčioj meldžias. Žinokite, kunigai, kad už monarchiją jūs atsakysite, o mes stosime labai toli nuo jūsų. Mes ligi šiol drauge dirbome, — bet po tokio nutarimo jau mes negalime toliau eiti. Bet kas bus — jei tik jūsų viena srovė liks Tarybos vadovė, ar jūs drįsite «держать» [išlaikyti] Lietuvą. Ar jūs nejaučiate, kad dreba sostai? Taryba nustos visokios užuojautos. Atsiras gal dvarininkų apie karalių suktis. Gal ir kunigų! Juk ir dabar juos vokiečiai ne taip skaudžia.

[13] **Smetona** paaiškina: ne tą mintį turėjau, kad

įsteigtume pirmininką, o jį pašalintume. Ar turi Taryba teisės? Bet ar turi ir konferencija? Neišeisime iš užburto rato. Kiekvienas žingsnis bus revoliucinis.

Klimas (prieš karaliaus kvietimą).

Smetona: Ką pastatys Lietuva į regentus? Kas pripažins jų autoritetą? Reichstagas gal ir palaikys. Karalius gal ligi karo galo ir neatvažiuos, bet bus faktas.

Vailokaitis. Jau daug kartų Smet. ėmėsi gelbėti Lietuvą. Iš pradžių paskelbimu nepriklausomybės, o dabar monarcho rinkimu. Bet kas iš to išėjo pirma ir kur dabar garantijos? Aš stoviu už monarchiją, bet tos teisės aš nesijaučiu turįs kviesti. Abejoju, ar tas monarchas gins Lietuvą.

Smetona pataiso: kad nepaskelbus nepriklausomybės, valdžios negausime.

Staugaitis gina Smet. Dėl teisių: jeigu į jas žiūrėsime, tai bus kaip kareiviui, kuriam uždrausta šauti. Kviesdami monarchą, mes užšachuosime aneksionistus ir unijonistus. Čia verčia aplinkybės. Centras jeigu remia, tai jis, matyti, susitaręs su **Mehrheit** [dauguma].

Dar kiek pasako Vileišis, ir eina pertrauka.

[14] **Kairys.** Jau 11.XII.917 mes „šovėme" ir nepataikėme. Pritaria man ir nemato praktikos naudos. Kas ryžtasi parduoti ateitį ta kaina (Tarybos gelbėjimu) — tai jo sąžinės dalykas. Man demokratui — tai kad tas klausimas yra viso krašto reikalas. Savo genijum rišti tą klausimą — tai būti Napoleonu.

Pertrauka 1 val. (pavakarieniauti)

Šaulys: pridera [priklauso] Prezidiume prie abejojančiųjų. Bet nenori būti gražiai giedančia lakštingala, kuri giedodama gražiai užsimerkia ir ją nučiumpa katė. Salus publica suprema lex [valstybės gerovė aukščiausias įstatymas].

M. Biržiška: Užbėrė smulkmenomis ir staiga tas klausimas per dvi valandi. Nejaugi jau tiek pavojaus.

Monarchistai pabūgo, kad ūpas mainosi, taigi skuba. Raštelių svarba — jau žinoma.

Narutavičius: Be reikalo baidomi.

Klimas: prašo atidėti.

Kun. Šaulys pataria nutarimą į dvi dali paskirstyti: nutarimas, kad Lietuvai reikalinga konstit. monarchija, o apie dinastiją — atidėti.

Stulginskis: Krikščionių demokratams forma tai ne principas — by demokratiška. Pakraščiams, kur yra svetimtaučių, reikia monarchijos. Klausimas negreitas. Nereikia dirbtinai skaldyti.

[15] **Smetona:** Konstituanta — fikcija. Joje nėra išganymo. Konferencijos nenoriu, nes ja netikiu. Su dvarininkais būtų visai nebloga susidėti.

Diskusijos pasibaigė 11 1/2 val. vak.

Už atidėjimą to klausimo 7.

Už monarchiją 13, prieš 5 (Kairys, Birž., Vil., Narut., Klimas), susil.[aikė] 2 (Stulginskis ir Vailokaitis).

Už Kairio, Biržiškos, Narutavičiaus ir Vileišio rezoliuciją dar balsuoja: Klimas. Susilaiko: Stulg., Vailokaitis, Dovydaitis, Bizauskas, Kaz. Šaulys, Smilgevičius.

(Pertrauka)

Smet. Urach — mokinys Hertlingo, 52 m., darbštus, religingas, [turi] 8 vaikus (4 sūnus ir 4 dukteris). Dabar jis yra korpuso generolas.

Už **Uracho** pakvietimą 13 žm., prieš 1 (aš), nebalsuoja 6.

(Kairieji paduoda savo pareiškimą).

[16] [**Posėdis**] 12.VII.918

Delegacija į Berlyną. (Pirmininkas ir abu vicepirmininku).

Kooptacija: Išstojusieji (13 balsų paskaitė anuos išstojusiais).

Priedas prie posėdžių užrašų 16 puslapio: pridėtas P. Klimo rašalu rašytas juodraštis 1918.VII.12 d. pareiškimo L. Valst. Tarybai (pieštuku apačioje pažymėta: *Mano pareiškimas*):

Šiuo pareiškiu Lietuvos Valstybės Tarybai, jog josios daugumos pasiryžimą jau šiandien, nustačius Lietuvai per tinkamą konstitucinės monarchijos formą, kviestis Lietuvos karalium Viurtenbergo grafą Wilhelmą Urach'ą, laikau Lietuvių Konferencijos Vilniuje (18-22.VIII,917) Lietuvos Tarybai duotų įgaliojimų peržengimu; kaipo Lietuvos Tarybos narys pasilieku sau teisę daryti tolimesnes konsekvencijas. Vilniuje, 1918.VII.12.

[Posėdis] *Liepos 13 d.*[69]

11 val.

Dėl kooptacijos:

Staugaitis: nuo savo frakcijos stato kun. Juozą Purickį ir dr. Eliz. Draugelį.

Petrulis: + (vidurio grupės) M. Yčą ir Voldemarą.

Smetona + (kandidatai iš nebuvusios grupės) St. Šilingas ir dr. Alekna (ne grupės, bet iš grupės).

Mironas primena, kad būtų valstietis (bet kandidato nestato). Bet prašo rezervuoti vietą.

Staugaitis: Valstiečių buvo statomi dar Kovaliūnas, Andziulis ir kiti.

Yčas, Šilingas, Voldemaras po 15 balsų, **Draugelis** ir **Purickis** po 14 balsų ir **Alekna** 13 balsų.

[17] Sveikina Šaulys naujai kooptuotus.

Atsako **Yčas.** Esame optimistai!

Skaito **Santaros** pareiškimą Šilingas.

Klimas: interpeliuoja kooptacijos reikšmę.

Redakcija nutarimų: vietoj „**kviečia**" Urachą karalium „renka . . . ir kviečia". Priimta.

Ribų komisija: iš trijų narių Klimo, Yčo, Šilingo.

Plenumo posėdžių sesija: pertraukiama ligi antradienio [liepos 23 d.] 10 val. rytą.

Kun. Purickis praneša: Prez. siūlė pazonduoti dirvą tam nutarimui, kurs dabar įvyko. Hertlingas visiškai pritars. Jisai apie tai pranešė partijų atstovams. Vicekancleris irgi tos nuomonės. Tarėsi su centru: Erzbergeris visai aprobavo. Taip pat Fehrenbachas. Iš tolo kalbėjo su s-d. Davidas ir Scheidemannas sakę, jog jei dauguma nutars monarchiją —

tai jie parems. Westarpas: Lietuva neprivalytų turėti savo dinastijos. Militarinė valdžia savo sutikimo greitai neduos; bet kontraakcijos neišdrįs daryti, tik Uracho neišleisią. Voldemaras didesnis pesimistas. Urachas gyvenąs labai gerai su Bavarijos ir Württemb. dinastijomis ir todėl jos palaikysią.

[18] **Klimas:** kodėl (klausia) nesikreipta į s-d. tiesiog ir kaip jie žiūri principaliniai į monarchiją neparlamentarinę.

Purickis: Erzbergeris nepatarė kreiptis į s-d., kad neišplėpėtų. Davidas labai nuolaidus ir ne toks griežtas.

Staugaitis: Kokiais pamatais susidarė reichstago dauguma?

Puric.: Vienija tik liepos 19 d. nutarimas, disciplinos nėra.

Birž.: Iš kur P. Klimas paėmė, kad Taryba prieš parlament. monarchiją.

P. Klimas: iš to konstit. projekto, kurį sudarė Taryba Urachui, nes kalba tik apie ministerių kontroliavimą, o ne atsakomybę.

Smet.: niekur konstitucijose parlamentarizmo nėra įnešta; tai yra publicistikos padaras arba faktas. Antra, reikia pribręsti visuomenei, nes kitaip ministeriai kasdien lakstys.

Smilg.: Dėl rekvizicijų reikia rašyti protestai. Išrinkta komisija.

Išrinkta taip pat **sienų komisija** Lietuvos sienoms svarstyti.

[19] **Posėdžiai pertraukiami.**

Ūpas, matyti, patenkintas, kad kairieji „išstojo". Darbas, mat, sklandesnis. Baigiant šaukta pasirašyti po nutarimais. Aš ir Stulginskis atsisakėme. Bet iš to „casus belli" [karo priežasties] dauguma nedarė. Naujai kooptuotieji Tarybos nariai davė **priesaiką** nutarimų ištikimybei. Šilingas pasirodė didelis monarchistas šiuo atveju.

Laukia didelių rezultatų!

[1] **Sesija** (tęsimas), 23.VII.1918.

11 val.. Sveikina naujai kooptuotus. Permaino dienotvarkę dėl atsitikimų, apie kuriuos praneš. Eina Kaukazo delegacijos pasveikinimas (mok. Dailidė). Atsako A. **Smetona:** Džiaugiasi užuojauta (nes jos labai maža!). Bėdos mus užgrūdino — ir mes eisime toliau tuo pat keliu.

Dienotvarkė

1. Paaiškinimas pastarųjų atsitikimų
2. Ribų klausimas
3. Komisijos
4. Departamentai
5. Banditizmo klausimas
6. Rekvizicijos
7. Prezidiumo klaus.
8. Artimasis posėdis

I. **Šaulys.** Po plenumo išsiskirstymo Prez. pranešė kancleriui apie nutarimus. J. Staug. nuvežė į Kauną, kad toliau pasiųstų. Bet išsigando ir pasiūlė nusiųsti per tam tikrą instanciją. Tada Prez. siuntė per Verwaltungą. Iš pradžių elgėsi pasyviai. O paskui, kaip matyti iš „N. All. Ztg." [„Norddeutsche Allgemeine Zeitung"], painformavo neteisingai. Nors ta žinelė be.*, vadinasi, ne visai oficialinė, bet oficialiniai inspiruota. Jie aiškina, kad dalis Tarybos įsteigė naują **Korporaciją** ir padarė „coup d'état" [valstybės perversmą]. Taip pat apie konvencijas [2] neteisingai paminėti sosto ir valstybės formos klausimai, kaip sutartos konvencijos. Ta žinia, matyti, greitomis sudaryta ir Verwaltungas ją nori išplatinti. Ob. Ostas net graso „[L.] **Aidui**" uždaryti, jei jis tos žinios be jokio prierašo nepadės. Prez. mano išsiųsti kancleriui tam tikrą paaiškinamąjį raštą.

Nieks jokių klausimų neduoda. Tik Purickis klausia dėl Wallrafo. Dėl sosto — savo prakalboj pabrėžė **nepasitenkinimą** tuo „slaptu žingsniu".

II. **Ribų klausimas.** (Nukeliu 3-iuoju klausimu).

III. **Eina Komisijų klausimas.**

Yčas praneša apie Švietimo komisiją. Kooptavo J. Yčą, Vokietaitį ir Mašiotą. Dirbamos programos. Dėl universiteto iš Ob. Ost gautas atsakymas. Sveikina. Tik nori, kad **lietuvių univ.** įtrauktų ir kitaip kalbančius. Vietoj juristų — medicinos fakult. Lenkų katedros tik nuo 3 kurso. Gudų — nėra ko, nes jie steigia Minske. Kitos komisijos praneša nieko neveikusios!

Stulginskis randa reikalo tuojau dirbti **nuostolių** apskaitymo komisijai.

Po pertraukos

Interpeliuoju (aš) dėl slaptumo konstitucijos.

Prez. slaptai ir toliau laikys, kad nelaiku neišeitų aikštėn.

Visuomenė neturi teisės reikalauti iš mūs tokių apyskaitų! (Smetona).

[3] IV. Sienų klausimą referavau aš.

Posėdis trečiadienį [liepos 24 d.].

Dėl departamentų sumanymų. Prez. iškrypo iš normalinės darbų tvarkos. Pateikta (mano su Stulginskiu) rezoliucija. **Smetona** sutinka, kad neteisėta. Bet Šaulys ir Staugaitis nesolidarizuoja. Šaulys neprisipažįsta — girdi, nepasitikėjimo formulė. Pertrauka. Kun. Petrulis paduoda savo pasitikėjimo formulę.

Tik 6 balsais prieš 5 priimta Petrulio rezoliucija.

Sekretariatas tingi net sudaryti projekto kopijas!

Posėdis ketvirtadienį liepos 25 d.

Skaitomas J. Vileišio pareiškimas.

Prezidiumas nutarė nepolemizuoti ir pasiūlė tokią rezoliuciją.

Posėdis penktadienį 26.VII.

Departamentų sumanymas.

Perdirbome seną projektą: aš, Alekna ir Šilingas.

Laikinas nustatymas Departamentų darbui ir tvarkai[70]

LIETUVOS VALSTYBĖS DEPARTAMENTAI.

A. **Departamentai ir jų darbas.**

str. 1. Lietuvos Valstybės Taryba steigia tuo tarpu šiuos aštuonis departamentus: Švietimo, Teisių, Vidaus, Finansų, Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų, Susisiekimo, Karo ir Valstybės politikos.[71]

str. 2. **Švietimo Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomas švietimo darbas. Imdamas savo žinion mokyklas, Švietimo Departamentas steigia bei[72] veda valstybines ir prižiūri privatines. Be to, Švietimo Departamento žinioj yra meno reikalai.

str. 3. **Teisių Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomi teismai ir teisių santykiai civilinėje bei kriminalinėje ir procesualinėje srityje. Imdamas savo žinion teismą, Teisių Departamentas tvarko jį.[73]

str. 4. **Vidaus reikalų**[74] **Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomi valstybinis administravimas, vietos savivaldybės, piliečių apsauga, visuomenės sveikatos priežiūra.[75] Imdamas savo žinion šitąsias sritis Vidaus [reikalų] Departamentas veda jas ir prižiūri. Be to, bažnyčių reikalai, kiek jie tiesiog paliečia valstybinius, yra to departamento žinioje.[76]

str. 5. **Finansų Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomi valstybės valiuta, pajamų ir išlaidų aparatas, savivaldybių finansai ir valstybės, visuomenės bei privatinės kredito įstaigos. Be to, Finansų Departamentas ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomi prekybos ir pramonės santykiai valstybėje, o lygiai ir prekybos sutartys su kitomis šalimis. Imdamas šitąsias sritis savo žinion, Finansų Departamentas veda ir prižiūri jas. Finansų Departamentas ruošia taip pat sumanymus muito ir monetos sistemos konvencijoms Lietuvos su Vokietija.

str. 6. **Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomi aprūpinimas Lietuvos piliečių žeme, ūkio melioracijos, viešasis ūkių kultūrinimas, kreditas minėtiems reikalams ir valstybės turtų valdymas bei jųjų naudojimas. Imdamas šitąsias sritis savo žinion, Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Departamentas veda ir prižiūri jas. Be to, Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Departamentas apskaito karo padarytuosius nuostolius ir ruošia sumanymus šitiems nuostoliams atlyginti ir sugriautiems ūkiams atstatyti.

str. 7. **Susisiekimo Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkomi visi keliai valstybėje, paštas bei telegrafas ir susisiekimas su kitomis šalimis. Imdamas savo žinion šitąsias sritis, Susisiekimo Departamentas veda jas ir prižiūri. Be to, Susisiekimo Departamentas ruošia sumanymus susisiekimo konvencijai Lietuvos su Vokietija.

str. 8. **Karo Departamentas** ruošia įstatymų sumanymus, kuriais būtų tvarkoma ginkluota valstybės apsauga, taip pat sumanymus[77] karo konvencijai Lietuvos su Vokietija.

str. 9. **Valstybės Politikos Departamentas** — vykdo valstybei užsienio politiką.

B. Departamentų santykiai su Lietuvos Valstybės Taryba.

str. 10.[78] Departamentų paruoštieji įstatymų ir kiti[79] sumanymai, sumanymai nuostoliams atlyginti, suardytiems ūkiams atstatyti, muito, monetos, susisiekimo ir karo konvencijų Lietuvos su Vokietija atiduodami Lietuvos Valstybės Tarybos Prezidiumui.[80]

str. 11. Departamentai dirba atsakydami prieš Liet. Valst. Tarybos Prezidiumą.[81]

C. Departamentų sutvarkymas.

str. 13. Departamentą valdo departamento direktorius, kiekvienam departamentui atskiras.

str. 14. Departamento direktoriaus padėjėjas yra departamento vicedirektorius, kuris reikalui esant pavaduoja departamento direktorių.

str. 15. Departamentų skyrius veda jųjų vedėjai, kurie gali turėti savo padėjėją.

str. 16. Departamentų ir jų skyrių raštines veda jųjų sekretoriai.

str. 17. Kitų departamentų valdininkų rūšis nustato departamentų direktoriai, susižinodami su skyrių vedėjais.

str. 18. Departamentų direktoriai yra skiriami ir paleidžiami[82] Liet. Valstybės Tarybos Prezidiumo.[83]

str. 19. Departamentų vicedirektoriai ir sekretoriai [,] taip pat departamentų skyrių vedėjai yra departamentų direktorių pristatomi ir Liet. Valst. Tarybos Prezidiumo tvirtinami; jie pasitraukia Liet. Valst. Tarybos Prezidiumo sprendimu.

str. 20. Departamentų sąmatos eina per Liet. Valst. Tarybos Biudžeto Komisiją ir yra Liet. Valst. Tarybos tvirtinamos.

Seka P. Klimo įrašas pieštuku: *Su Bažnyčių ir tikybų departamentu katalikai su Yču tęsė, tąsė ir nieko doro nesugalvojo. Nutarė abėcėlės tvarka departamentus sustatyti, nors kun. Petrulis norėjo pirmon vieton pastatyti.*

PRIE MILICIJOS SUDARYMO PROJEKTO[84]

Pateikdama Lietuvos Tarybai milicijos sudarymo projektą ir remdamos tuo, kad sudarytos milicijos svarbiausiu uždaviniu bus kova su banditizmu, Milicijos komisija skaito reikalinga pridėti prie jo keletą bendrų dėl svarstomo klausimo pastabų.

Komisija mano, kad kovos su banditizmu pamatan turi buti dedama kova su priežastims, kurios banditizmą pagamino ir duoda jam Lietuvoje vis labiau plėtotis. Priežaščių eilėje Komisija skaito galimu nurodyti šias pamatines.

Aktivų banditų tarpe gaivalą sudaro Rusijos karo belaisviai, pabėgę iš Vokietijos, iš Lietuvos stovyklų ir

pasilikę musų krašte rusų kariumenei pasitraukiant. Jų skaičius nuolat didėja, nes neapsakomai sunkios belaisvių gyvenimo sąlygos verčia juos bėgti iš belaisvės, gi Rusijos sienos uždarytos ir netvarka pačioje Lietuvoje verčia arba leidžia pabėgusiems pasilikti musų krašte ir imtis banditizmo, kaipo pelningo ir kol kas neperpavojingo amato.

Privalomų darbų sistema, įvesta okupacijos valdžios Lietuvoje 1916-17 metais, palaikoma ligi šiol ir pastačiusi darbuosna paimtus į nepakenčiamas darbo ir gyvenimo sąlygas, verste vertė paimtuosius bėgti iš darbo batalionų ir slapstytis apie namus ar miškuose, nes pabėgusiems tebegresia pavojus buti vėl sugautais ir į batalionus sugrąžintais.

Net paskutiniais laikais birželio menesį okupacijos valdžia, nežiurint griežto pasisakymo, kad darbo batalionai panaikinti, dar gaudė vyrus Panevežio, Kupiškio ir Utenos apskričiuose, kad naujai paimtais pamainytų nuo seniau dirbančius batalionuose darbininkus. Ligi šiol nelikviduoti privalomieji darbai sudaro antrą banditizmo šaltinį.

Gyviausiai remia ir nuolat papildo banditų eiles ir Lietuvos bednuomenės skurdas. Okupacijos valdžia šiais metais pasistengė išimti iš Lietuvos tiek javų ir valgomų daiktų, kiek tik galėjo. Tuo pačiu laiku ji tik iš dalies aprupino pigesne duona Lietuvos miestus ir miestelius, bet visai beveik nieko nedarė ir nedaro aprupinimui duona kaimo bednuomenės. Visuomenės jegomis tiek pat ligi šiol neleidžiama, išskirus labai retus atsitikimus, bent ką daryti, kad bednuomenė butų apsaugota nuo alkanos mirties. Ir iš tos priežasties šiandien, kuomet visas artimesnis pafrontis, duonos netekęs, moka rugių pudui 25 ir net 35 rub. ir vis tik rugių nebegauna, bednuomenei belieka du keliu: arba badu mirti, arba eiti miškan ir naktimis užpuldinėti tuos, kas dar turi ir duonos ir pinigų.

Moralį pamatą banditizmui plėtotis sudarė

šiandien Lietuvoje viešpataujanti valdymo sistėma. Okupacijos valdžios organų kasdieninė praktika ištiesu vaduojasi vienu svarbiausiu desniu: Lietuvoje viskas beveik galima daryti, kas Vokietijai naudinga ir reikalinga. Tos valdžios vietiniai organai, be jokios vietos žmonių kontrolės ar atsispirimo, daugumą daiktų taria ir patys vykina. Asmens nuožiurai, sauvaliai ir piktiems palinkimams duota geriausios sąlygos plėtotis ir kaipo to viso pasekmę turime šiandien niekuo nenormuojamas rekvizicijas, arba tiesiai plėšimus, papirkimą, neteisingus skundimus, persekiojimus ir t.t. Vaduojasi nuo tos sistemos sunkenybių kaip kas galėdamas ir mokėdamas, lengviau apsigina nuo jų labiau pasiturintieji, už tai suvargusiems tenka dviguba našta kelti. Suprantama, kad tokiose sąlygose iš pamatų griaunama žmonyse supratimas, kas yra teisinga ar neteisinga, leistina ar baustina, bloga ar gera.

Kol tos pamatinės musų netvarkos priežastys bent savo didumoje nebus pašalintos, ginkluota kova su banditais pasiliks netikusi ir neteisinga paliativa [vaistai, kurie padėtį švelnina, bet negydo], be šansų pradėta kova laimėti, nes musų gyvenimas nesiliaus gausiai gaminęs vis naujų banditizmui žmonių.

Ir todėl pirma, negu bus pradėta ginkluota kova su banditais reikalinga:

1. Atidaryti frontas Rusijos pusen, paskelbti visur Lietuvoje (ir miškuose), kad visi belaisviai-pabėgeliai gali per visą menesį netrukdomi grįžti Rusijon. Kas per tą laiką nebus Lietuvos apleidęs, sugautas bus skaitomas banditu.

2. Galutinai likviduoti Lietuvoje ir Vokietijoje privalomieji darbai. Paskelbti visam krašte, kad iš darbo batalionų arba iš Vokietijos pabėgusieji liuosai gali grižti namon ir legalizuotis.

3. Paskelbti amnistija visiems, kas buvo persekio-

jamas už belaisvių užlaikimą, už ginklus, ar politišką akciją.

4. Leisti pačiai Lietuvos visuomenei be ko kito organizuoti ir Lietuvos maitinimo reikalus tiek kaime, tiek miestuose, davus ir galimybės tą uždavinį atlikti.

5. Gauti pagalios sąlygų pradėti valstybiniai-tveriamąjį Lietuvos darbą ir tuo budu vesti gyvenimą normolon vagon visose jo srityse.

Be to Milicijos Komisija skaito reikalingu pabrėžti, kad sudarant miliciją žemiau sumanytu budu, ji tuomet tegalės atlikti jai skiriamą uždavinį, jei turės pilno Lietuvos gyventojų pasitikėjimo ir iš to jau seka pamatinis organizacijos dėsnis, — **Lietuvos milicija turi buti sudaryta iš Lietuvos žmonių, turi priklausyti nuo laikinos krašto atstovybės ir vietinės savyvaldos organų,** tiek tesisiekiant viršunėje su okupacijos valdžia, kiek neišvengiamos karo butenybės to reikalauja.

Iš to pamatinio nusistatymo miliciją organizuojant ir ją užlaikant seka du butinu reikalavimu:

1. Kiek galima greičiau turi buti sutvarkyti valsčiai po kaimus ir miestų savyvaldos;

2. Turi buti greičiausiu laiku sutvarkyti Lietuvos gyventojams teismai ir atiduoti laikinos krašto atstovybės žinion.

Puslapio apačioje P. Klimo įrašas pieštuku: Priimti žinion ir daryti kas reikia.

Skrajojamosios milicijos organizacija.[85]

Milicijos uždavinys ir bendri nurodymai.

1. Kovoti su banditizmu Lietuvoje organizuojama skrajojamoji milicija.

2. Skrajojamoji milicija jokių paprastųjų policijos pareigų nepildo, žiuri vien tik kovos su banditizmu.

3. Skrajojamosios milicijos tiesioginės pareigos yra: neprileisti prie užpuolimų, įvykus kur nors banditų užpuolimui kuogreičiausiai nuvykus vieton

griebtis priemonių, reikalingų plėšikams suimti ir[86] įduoti teismui. Jei kur nors akciją prieš banditus pakelia savo inicijativa okupac. vyresnybė ir šaukiasi milicijos pagalbos ji privalo padėti.

4. Tuo tikslu skr. milicija turi teisę savistoviai tardymus daryti revizijas ir areštus. Bet teisti jau neįeina skraj. milicijos kompetencijon, tai yra teismų įstaigų dalykas.

Milicijos centralė.

5. Skr. milicija organizuojama atskiromis vienatomis dabartinių apskričių ribomis, betgi visų tų atskirai veikiančiųjų vienatų darbai koncentruojasi vienoje CENTRALEJE, iš kur jos gauna direktivų — instrukcijų principialiuose dalykuose.

6. Centralinė skr. milicijos valdyba yra Vilniuje.

7. Centralinė skr. milicijos valdyba yra Lietuvos valstybės vidaus reikalų ministerijos, o tuotarpu Lietuvos Tarybos prezidiumo žinioje.

8. Santikius su okupacijos valdžia palaiko skr. milicijos organizacijos viršunė — Centralė valdyba, kuri susitarus su okupacijos valdžia, duoda tinkamų instrukcijų apskričių milicijos viršininkams.

9. Centralinę milicijos valdybą sudaro: skr. milicijos komendantas, jo padėjėjas,[87] du inspektorių ir vyriausis sekretorius. Be to Centr. valdybos raštinėje yra vyriausis buchalteris ir reikiamas kancelistų[88] skaičius. Inspektorių priedermė yra kontroliuoti ir normuoti atskirų apskričių skr. milicijos tarnybą; tuo tikslu, pasiskirstę rajonais, jie nuolat privalo juos apvažinėti.

10. Centr. milicijos valdybą, butent, komendantą, abudu inspektorių ir vyriaus. sekretorių skiria Lietuvos Tarybos prezidiumas; jis skiria taip pat, susižinojęs su komendantu pirmuosius apskričių milicijos viršininkus; tolimesnėsės apskr. viršininkų permainos išeina iš komendanto, L. Tarybos prezidiumas tik patvirtina.

Apskričių milicijos valdyba.

11. Kiekvienos apskrities milicijos pryšakyje stovi apskričio viršininkas, priklausąs nuo Centralinės milicijos valdybos.

12. Apskričių milicijos darbus veda ir už juos atsako apskrič. viršininkas. Jis veikia autonominiai, bet Centr. valdybos nurodytomis direktivomis. Du kartu per[89] menesį apskrič. viršininkas įteikia raportą Centr. valdybai, o jei yra reikalo ir dažniau.

13. Apskr. milic. viršininkai nuo okupacijos valdžios nepriklauso, veikia betgi sutariamai su vokiškaisais apskričio kreishauptmanais, kuriems taip pat praneša apie savo milicijos žygius.

14. Apskrič. milicijos viršininkai skiria ir prasikaltus gali paliuosuoti savo apskrities milicijonerius.

15. Apskrič. milicijos viršininkai tegali buti krašto žmonės, senai pažįsta vietines sąlygas.

16. Kiekvienos apskr. milicijos valdyba turi sekretorių, kurį skiria ir atstato Centr. milicijos valdyba.

Milicijos sąstatas, pareigos, bendros instrukcijos.

17. Skraj. milicija susidaro iš a) tikrųjų milicijonerių, kurie yra visą laiką tarnyboje ir b) atsarginių, kurie šaukiami yra reikalui atsiradus.

18. Tikrųjų milicijonerių kiekviena apskritis turi apie 50 žmonių, be vyresniųjų.

19. Tikrieji milicijoneriai pildo tarnybą išskirstyti nuovadomis, maždaug 1-2 parapijų ribomis, po 7-10 milicijonerių ir 1 vyresnįjį (dešimtininką); gyvena jie po 2-3 žmones tose vietose, kur randa daugiau reikalo.[90]

20. Kiekvienos nuovados dešimtininkas privalo kas savaitė pasiųsti raportą savo apskr. viršininkui.

21. Atsarginiais parenkami ištikimi apylenkės vyrai, kurie pasižada reikalui atėjus stoti kovon su banditais.

22. Milicijoneriai (paprastaisiais), taip tikraisiais,

taip atsarginiais gali buti visi Lietuvos piliečiai, be tautos ir tikėjimo skirtumo, nejaunesni kaip 23 ir ne vyresni kaip 50 metų amžiaus, žinomi savo doru gyvenimu, rekomenduojami, ne mažiau kaip 2 vietos gyventojų, pasitikėjimo turinčiųjų piliečių.

23. Visi tikrieji milicijoneriai yra apginkluoti: šautuvu ir tesaku [durtuvu]; vyresnieji valdininkai, nuo apskr. viršininkų pradedant, turi be to dar revolverį, o vieton tesako — kardą.

24. Sekretoriai ir kancelistai ginklų neturi.[91]

25. Atsarginiai milicijoneriai ginklų neturi, bet kada yra mobilizuoti — tam kartui pareikalavus aps. viršininkui vietos okup. valdžia duoda jiems ginklų.[92]

26. Atsarginių gali buti sulig reikalo, tai yra didesnio ar mažesnio vietos pavojumo, nedaugiau, kaip du syk tiek, kiek yra nuovados tikrųjų milicijonerių.

27. Atsargą turi teisę šaukti tik apskr. mil. viršininkas (iš visos apskrities ar iš tam tikrų nuovadų), bet nepaprastuose atsitikimuose (staigus banditų pasirodymas ir t.t.) gali šaukti savo apylenkės atsargą ir dešimtinininkai.

28. Kiekvienoje skr. milic. nuovadoje privalo buti nemažiau, kaip vienas bent du arkliu, kad reikalui atsitikus galima butų greitai duoti žinią apsk. viršininkui, kaimynėms nuovadoms, pasiųsti kvieslį po sodžius atsarginiams milicijoneriams šaukti, pasiųsti vytis bėgančiųjų plešikų ir taip t.t.

29. Oficijalinė milicijos kalba — lietuvių kalba.

30. Tikrieji milicijoneriai turi tam tikrą kariškojo tipo uniformą laukų spalvos („chaki", feldgrau).

Slaptieji milicijos agentai.

31. Kiekvienos apskrities milicija turi savo slaptuosius agentus, kurių uždavinys yra susekti banditų slepimosi vietos, su kuo jie turi santikius ir t.t.

32. Tam tikslui prie kiekvienos apskrities viršininko yra apie 3[93] agentai;[94] jie privalo pažinti gerai visą

apskritį ir turėti nuolatinį ryšį su nuovadomis ir apskrities viršininko raštine.

33. Slaptosios milicijos agentai uniformos nedevėja, bet kiekvienas turi revolverį; jie privalo turėti tam tikrą legitimaciją, su fotografija, išduodamą iš Centr. valdybos.

34. Slaptiesiems mil. agentams pareikalavus privalo jiems suteikti reikiamos pagalbos kiekvienas milicijoneris.

Milicijos tarnaut. algos.

35. Tikrieji milicijoneriai gauna menesinę algą, atsarginiai nuo sugaištojo laiko (dienų).

36. Tikrieji milic. (paprastieji) gauna menesiui 150 mr., be to, vedusieji po 10[95] mr. menesiui nuo žmonos ir kiekvieno vaiko ligi 14 metų; taip pat normalėmis kainomis nustatytąjį provizijos skaičių iš valdžios sandėlio (kol nebus sutaisyti sandėlių prie valsčiaus), — iš amtsvorsteherių.

37. Atsarginiai milicijoneriai gauna, kada jie yra sumobilizuoti, po 10 mr. parai; be to, turi teisę gauti tam tikrą provizijos skaičių iš valdžios sandėlių.

38. Taip pat tikr. mil. (visų rangų) privalo buti paliuosuojami nuo mokesčių, nuo kelių taisymų ir vežiojimų,[96] atsarginiai tiktai nuo kelių taisymo ir vežiojimo.[97]

39. Dešimtininkas gauna algos 200 mr. menesiui ir t.t.

40. Apskrič. viršininkai gauna algos 500 mr. menesiui, produktų normalėmis kainomis, be to, arklį ir jam pašaro. Sekretoriai gauna 300 mr. menesiui ir t.t. Slapt. mil. agentai gauna po 300 mr. menesiui.[98]

41. Komendantas — 1000 mr. men., jo padėjėjas 800 mrk.,[99] inspektoriai po 600 mr. men. ir 10[100] mr. dienai kelionėje, vyresnis sekret. 600 mr., buchalteris — 400 mr. ir kiti valdininkai nuo 200-300 mrk.[101]

42. Kiekvienas milic. narys (ir atsarginiai) nuo

pirmos savo tarnybos dienos įrašomas draudžiamojon draugijon; mokeščius apmoka krašto vyriausybė.

43. Skr. mil. nariui žuvus kovoje su banditais jo šeimynai išmokamas atlyginimas: paprastiesiems ir slaptiems agentams, dešimtininkams ir sekretoriams — 5000 mr. iš karto ir po 30 mr. kas menuo per 10 metų; apskr. viršininkams ir aukštesniesiems valdininkams — 15.000 mr. iš karto ir po 90 mr. kas menuo per 10 metų; be to žuvusiųjų kovoje su banditizmu milicijonerių vaikai dykai mokomi ir užlaikomi vidurinėse krašto mokyklose.

Provizorinė Skr. milicijos sąmata (menesiui).

1. Milicijoneriams (eiliniams) alga	247.500 mr.
2. Dešimtininkams	35.000
3. Priedo jų vaikams (šeimynoms)	10.000
4. Sekretoriams	9.900
5. Slaptiesiems agentams	49.500
6. Slapt. agentų dešimtininkams	11.550
7. Apskričių viršininkams	16.500
8. Centralinei valdybai	5.500
	385.450
9. Atsarginiams	14.550
Išviso	400.000

4.VIII. Tarybos posėdžiams pasibaigus, tuo tarpu dar sunku atsverti visi jų rezultatai. Faktai tokie: nutarimas pasikviesti Urachą karalium ir pasivadinimas Tarybos Liet. Valstybės Taryba buvo okupacijos valdžiai kaip perkūnas iš giedro dangaus. Kada Smetona su Šauliu (ir Staugaičiu?) apie tuos nutarimus pranešė Kaune Hoffmannui ar užsienio [reik.] minist.[erijos] atstovui — jie nežinojo ką daryti. Tik į antrą dieną gavo popierį, idant tuos nutarimus siųstų per Mltverwaltung Vilniuje. Tik po kelių dienų Nord. Allg.[emeine] Zeit.[ung] 21.VII įdėjo, matyti, Verwaltungo inspiruotą straipsnelį, kur kalbama apie dalį Landesrato, [275] kuri «самозванно» [uzurpatoriškai] pasivadino „Staatsrat" [valstybės taryba] ir pasikvietė karalių. Kad Liet. V. Taryba tokios

teisės neturinti, nes Lietuva be Vokietijos sutikimo ir savarankiškai negalinti spręsti nei sosto kandidatų, nei valstybės formos — tatai, girdi, konvencijų rezultatas. Gi todėl ir žinia apie Uracho sutikimą nesanti teisinga! O apie Saksonijos unijos klausimą dar nieko tikro nenutarta . . . Hier ist der Hund begraben [čia šuo pakastas]! Tai dar nieko. Bet per Pressestelle Vilniuje „Liet. Aidas" gavo (kaip ir kiti laikraščiai) iš Ob. Osto įsakymą būtinai tą str.[aipsnį] įdėti pirmajame pusl. be jokių priedų ir komentarų. Pasitarę, kadangi tat buvo oficialinis popieris ir todėl neprivaląs cenzūros, nutarėme įdėti (nors tat ir laužymas sutarties iš vokiečių pusės) visai taip, kaip buvo paduotas, būtent su pavadinimu: įsakymas Ob. Osto ir kitos smulkmenos kaip reikia tas str. spausdinti. Bet 11 val. vakare, rodos, 22 ar 23. VII atėjo popieris iš Pressestelle, kad būtų išmestas paminėjimas „Ob. Osto įsakymas" ir kitos pastabos, o įdėtas tik tekstas, kitaip gi laikraštis bus uždarytas, lyginai [lygiai] būsiąs uždarytas, jeigu nieko nepadės! Tada p. Noreika tarė to num.[erio] neišleisti. Buvo norėjęs „Darbo Balsas", kuris net tarytum džiaugėsi ta kombinacija, bet paskiau [276] susiprato esąs vokiečių aneksionistų įrankis, pasidrovėjo. Redakcijos tad susitarė to str.[aipsnio] nedėti jau dėl to, kad tas reikalavimas formaliniai laužo „Vertrag'ą" [susitarimą], o antra yra neteisinga žinia, iškraipyta ir prieš Tarybą sustatyta. Bet tai nepadėjo. Ir laikraščiai visi, išėmus „Pavasarį" Vilniuje ir „Vienybę" Kaune (tur būti laikomi grynai tikybiniais laikraščiais), ligi šiol **negali** išeiti. Pressestelle tiesiog atsakė, jog dėl jūsų „Stellungnahme" [nusistatymo] laikraščiai **tvirtai** uždaromi. Šit kokia priemonė jau dvi savaiti tveria, ir joks laikraštis neišeina!

Verwaltung atsisako pripažinti taip pat Tarybą Valstybės Taryba ir raštus su tuo parašu grąžina atgal. Neduoda ir pinigų. Jau visas mėnuo tarnautojai negauna algų. Neduoda pašalpos ir Komitetui. Baisiausias padėjimas. Ieškoma vidaus paskolų. Sustojo ir universiteto projektai. Vokiečiai nutarė mus į ožio ragą susukti. Verwaltunge nėra jokios tvarkos. Tarybos santykiai sutraukti. Vis tatai dėl Uracho! Kada taip buvo jau paruošta unija su Saksais. Saksų sosto įpėdinis per

laikraščius [277] pasisakė net, kad dėl Lietuvos jis atsisakytų nuo Saksonijos sosto! Voldemaras „Berl. Tagebl.[att]" padėjo gerą str.[aipsnį] prieš „Nord. Allg. Ztg." be jokio redakcijos prierašo. Šiaip jokios delegacijos neleidžia. Atvažiavęs Staatssekret.[är] Wallrafas tik pasipiktino staigumu tų nutarimų! Bar.[onas] Roppas mėgino Kaune sudaryti kitą Tarybą tuo tarpu paslėptoj Ūkio draugijos formoj. Bet nepavyko. Eina dar derybos su dvarininkais. Visi laukiame kas bus. Vokietijos spauda dar nepasireiškė.

Visur po Lietuvą eina senoviškai ar pikčiau vokiečių šunybės, plėšimas etc. Vokiečiai visur provokuoja, kad L. Taryba leidžianti atiminėti paskutinę karvę ir viską rekvizuoti. Tuo būdu varoma agitacija prieš Tarybą. Žmonės, nematydami jokių Tarybos darbo rezultatų, tiki ir murma. Lenkų „Dzien.[nik] Wil.[eński]" (Obstas! [Jan Obst, „D.W." redaktorius]) irgi inspiruotas parašė šlykštų str.[aipsnį] prieš lietuvius ir dabartinį nusistatymą.

Taryboje darbas eina nuobodžiai. Be opozicijos truputį «прѣсно» [nuobodu] ir „tingu". Daugiausia kalba ir tvarko Šilingas. Tas žmogus greit orientuojasi, [278] bet ir lengvai „taikosi" į aplinkybes. Įdomūs buvo ginčai dėl opozicijos „neišstojusių", bet skaitomų išstojusiais, narių Vileišio ir Biržiškos. Vileišį, kadangi jis kreipėsi į Prezidiumą, nors ir už aštrų laišką, paskaitė neišstojusiu, o Biržiškos laišką, rašytą per mane (žiūr. pridėtą), neišrado pakankamu, ir pasipiktinę nutarė tiesiog eiti prie dienotvarkės. Tokiu būdu Biržiškos byla lieka neaiški: jis turįs parašyti dar kitą laišką, kurs išrodytų, kaip jis žiūri į V. Tarybą ir joje darbą. Griežtai stojo čia prieš daugumos nusistatymą (iš 11.VII) Yčas, kaip prityręs parlamentaras, ir Šilingas, kaip „kairiojo centro" žmogus. Išėjo incidentas su Smetona, kai jis prisipažino, jog 11.VII Tarybos dauguma elgėsi neteisėtai — Šaulys ir Staugaitis pareiškė tuojau savo nesolidarumą.

Priedas prie 278 psl.: priklijuotas Lietuvos Valstybės Tarybos nario M. Biržiškos laiškas (rašytas rašalu) Lietuvos Valstybės Tarybos nariui P. Klimui:

Prie 278.[103]

47.[102]

Sugrąžinti P. Klimui.
Įrašyta į protokolą N 92[104]

Lietuvos Valstybės Tarybos nariui
Petrui Klimui.

Prašau ir įgalioju Tamsta, būk taip geras: artimiausiame Lietuvos Valstybės Tarybos posėdyje perskaityk viešai ir pareikalauk įnešti protokolan šį mano protestą:

17.VII.18 esu gavęs laišką, po kuriuo 13.VII. yra pasirašę Lietuvos Valstybės Tarybos vicepirmininkas J. Šaulys ir jos generalis sekretorius J. Šernas, kad skaitaus esąs išstojęs iš Lietuvos Valstybės Tarybos ir todel turįs su ją ja likviduotis. Tuo tarpu, pareikšdamas protestą del Lietuvos Valstybės Tarybos 13-os narių sulaužymo jiems duotųjų Konferencijos įgaliojimų ir užgriebimo Steigiamojo Seimo teisių[105], aš, kaip ir trys kiti po pareiškimu pasirašę Lietuvos Valstybės Tarybos nariai (S. Kairys, S. Narutavičius ir J. Vileišis), kartu pabriežiau, jog iš L.V.T. **neišstoju.** Nutariusius kviesti karalių narius, lygiai ir tuos 6, kurie paskiau pririnkti savo parašais palaikė tą nutarimą, skaitau veikiant nebe iš Konferencijos įgaliojimų, bet savavaliai. Lietuvos Valstybės Tarybos nutarimą skaityti mane esant išstojus iš Lietuvos Valstybės Tarybos, nors aš aiškiai pasisakiau neišstojąs, skaitau dar turbūt negirdėtu pasaulyje nekultūringu politikos kovos būdu, neturinčiu po savim jokio telsinio pamato: mane tegali pašalinti iš Lietuvos Valstybės Tarybos tik nauja Konferencija, Steigiamasis Seimas ar — vokiečių žandarai. Todel šitokiam Lietuvos Valstybės Tarybos nutarimui aš **nepasiduodu,** skaitau save ir toliau Lietuvos Valstybės Tarybos nariu ir, kaipo toks, atsirėmęs Konferencijos man įteiktais įgaliojimais, gįsiu kaip mokėsiu Lietuvos nepriklausomybę ir jos demokratinio

plėtojimos reikalus netik prieš vokiečių aneksijonistų pastangas, bet ir prieš pačios Lietuvos Valstybės Tarybos „13-os ir jų draugų" nusistatymo įvykinimą.

Lietuvos Valstybės Tarybos narys Mykolas Biržiška

27.VII.18

— Šiaip jau Taryboje „dirba" «кучка друзей» [krūvelė draugų] iš centro su Smetona ir Yču. Ką jie daro ir kaip, iš šalies nieks nežino — ligi Sesijos, kuri nutarta padaryti ne vėliau kaip 15.IX. Tuo laiku Tarybos nariai turi apvažiuoti įvairius kreisus pranešimams.

— Statant ribas, čia pasklidus gandui, jog atvažiavo [279] sienų komisija (tarp Rusijos ir Vokietijos), Smetona ir Šilingas stojo už plačią Lietuvą su Dysnos pavietu arba bent jo didesne dalim. Pagaliau apsistojom ant Katrės II linijos per antrąjį Lietuvos padalijimą 1793 m.

— Esu nuvargęs ir skubu, galvą kvaisdamas, miegoti! Darbo negali dirbti — o pavargęs chroniškai. Ūpas prakeiktas. O dar lyja ir lyja.

23.IX. Šiandien suėjo lygiai metai nuo Vilniaus Konferencijos ir Tarybos išrinkimo. Bet laikraščiai nieko nepaminėjo . . . (Tiesa, laikraščiai leisti jau beveik 3 savaitės. Savotiškai vokiečiai išėjo iš keblaus stovio. Kai Smetona išvažiavo užsienin, Pressestelle atsiuntė raštą tokio turinio: kadangi Sm. sutiko su Ob. Osto sąlygomis (įdėti be prierašų „Nord. Allg. Ztg". straipsnį), tai laikraštis gali eiti; bet kadangi tų sąlygų reikalavimas esąs jau pasenęs, tai nuo to paliuosuojama. . . Aiškus melas ir išsisukinėjimas begėdiškas. „Tėvynės Sargą" leido be jokio rašto, nes nebuvo kaip parašyti: Stulginskis buvo Vilniuj ir nebuvo sutikęs su jų sąlygomis!). Apskritai, laikraščiai, ypač „L. Aidas", be galo „supažangėjo", Noreikos vedamas žingsnį pirmyn, žingsnį atgal, o Tumo visokių nesuprantamų dalykų arba „cinizmo" pripildytas. Atstojo visiškai nuo spirginamųjų [280] momento reikalų, išpendėjo [sumenkėjo], liko lyg be dvasios. Ir paviršutinai sublogėjo, tiek kalbos žvilgsniu, tiek sutvarkymu. Tarybos oficiozas virto „pažangos partijos" tyrele. Na, tiek to.

— Politikos horizonte tokios naujienos. Vokiečių „boikotas"

Tarybai eina. Biudžetą tepatvirtino 18.000 Mk. mėnesiui. Tremtinių ir belaisvių Komisija nepripažįstamos: girdi, tai Milit[är]verwaltungo funkcijos. Taip pat nepripažįsta L. Tarybos atstovų Rusijoje: Mltverwltg esąs Lietuvos tikroji valdžia. Wir sind die Regierung! [Mes vyriausybė!] Tarybai skiriama bereikšmio faktoriaus rolė, spektatoriaus, žiūrinčio, ką daro be jo valios ir žinios vokiečiai. O jie nori Lietuvoje viską į savo rankas paimti. Visose gyvenimo srityse jie daro kaip tikroji Lietuvos Regierung. Charakteringas taktas su Taryba. Ši nori, antai, išsiųsti savo delegaciją Vokietijon. Verwaltungas delegacijos neišleidžia, bet pasirenka atskirus žmones: Smetoną, Yčą ir Petrulį. Šaulys Prezidiumo posėdyje priešinasi tokiam taktui ir pataria netikti važiuoti, nes tai būtų principinis kompromisas ir negeras precedentas. Bet Smet. su Yču ir C⁰, kaip paprastai, gaudo zylę, o ne žuvėdrą padangėse, ir džiaugiasi proga nuvykti pasivažinėti . . . Tuo tarpu, kai netinkant, būtų galima toks dalykas iš centro paremti [281] ir pasistatyti kaip reikiant su delegacijos siuntimu. Tiek to. Po kiek dienų Kügleris ir vėl kviečia Stulginskį į Berlyną ribų klausimui spręsti. Stulginskis sutinka važiuoti tik tremtinių reikalais. Pasitaręs su Prez.[idiumu] (aš tuomet pavadavau Šerną ir buvau 2 savaiti gener. sekretorium), Stulg.[inskis] surašė tam tikrą savo sutikimo ir jo sąlygų protokolą, nurodęs, jog bet koks delegacijų siuntimas privalo eiti per teisėtas instancijas, būtent Tarybos Prezidiumą. To kreipimosi vokiečiai kaip tik ir vengia. Stulg.[inskis] nuvažiavęs ir parodęs savo įgaliojimo ribas, kviečiamas tartis visai kitais klausimais (Lietuvos pilietybės priėmimo), atsisakė ir grįžo. Ten patyrė, jog Šaulys buvo kviečiamas atvykti Berlynan, bet Verwalt.[ungas] tos žinios nepraleido. Šaulys «въ загонѣ» [atstumtas], als deutschfeindlich [kaip priešiškas vokiečiams]! Pasirodo, jog „trejybė" ir visi Berlyno ponai iki vieno išdūmė į Šveicariją ir net nieko nepaliko paprastos informacijos reikalui. Čia pasirodė mūsų diplomatų avių būrio psichologija — kur vienas kitas, tai ir visi neiškenčia. Tuo tarpu sklinda gandas, kad Entente nepraleidusi Šveicarijon Amerikos lietuvių ir Šveicarijos konferencija dėl to neįvykusi. Tuojau po to gavome patirti, jog generolas

gubern. Harbou, šefas [282] Tiesleris, Wallrafas ir Falkenhauseno decernentas tarėsi dėl Lietuvos reikalų ir nutarė, kad jokiu būdu neturi būti duota galimybės Tarybai sudaryti kokia krašto valdžia, jog Vilnius turėtų būti priskirtas Lenkams arba Rusijai. Pasisekę sugriebti ir machinacijos tarp Hintze bei Ludendorffo iš vienos pusės ir Lenkų[106] diplomatų iš antros dėl Lietuvos klausimo. Čia Vilnius Lietuvai nebereikalingas esąs, o kaip kompensata Lenkams, jei jie atsisako „austro-polnische Lösung" [austriškai-lenkiško sprendimo], labai tinka. Atiduoti Vilnius Rusams = supykdyti drauge ir lietuvius, ir lenkus, o rusams duoti progos kelti pretenzijų reikalauti daugiau Hinterlando [sritis, ūkiškai susirišusi su gretimu ekonominiu centru] už Vilniaus į vakarus. Likusi be Vilniaus Lietuva turėtų būtinai rištis unija su Prūsais arba Saksais. Baltvyžių giria su „Hinterlandu" turėtų pavirsti „Prūsų valstybės domėnu" [žemės valda]. Jei Lenkai laikytųsi „austro-polnische Lösung" — tada Vokietija reikalauja sienų „ištaisymo" ligi Pilicos — Bzūros — Narevo! Po vienos savaitės tas dalykas turėsiąs būti viešai praneštas ir nutartas. — Tos žinios vis tik sujudino Vilnių. 22.IX buvo padarytas „politikos skyriaus" (aš, Šaulys, Chodakauskaitė) sumanymu visų srovių pasikalbėjimas [283] dėl visų tų reikalų ir klausimų. Suėjo apie 60 žmonių. Kalbėjo neperdaugiausia: Šaulys pranešė, paskui Janulaitis, Tumas, Nagevičius, aš ir Reinys. Daugiausia: kad sutvirtėtų Taryba, kad išsilygintų vidaus frontas, grįžtų išstojusieji, būtų daugiau informacijų etc. Nutarta tokie pasikalbėjimai daryti kas savaitė. Tatai, berods, mano buvo jau seniai projektuota, bet tik „piktos žinios" privertė čia ūmiau griebtis. Dabar kasdien eina visų partijų atstovų pasikalbėjimai („interfrakciniai") dėl kelių reakcijai prieš tuos vokiečių planus. Ruošiamas atsišaukimas, šaukimas atstovų iš provincijos (nes esąs panaikintas draudimas važiuoti Vilniun) ir t.t.

— Netyčia valgykloje susitikau Kapsuką, kaip iš kito pasaulio. Važiuoja sykiu su vokiečių-rusų sienų komisija. Prašiau pasikalbėti su mumis, nors mūs ir nepripažįsta. Sutiko 5 1/2 val. pas Vileišį. Pakvietėm kelis žmones, jam artimesnius iš seno: Šaulį, Janul.[aitį], Paknį, Biržišką. Kits kitą pasiinforma-

vom. Įdavėm pastaruosius dokumentus dėl Vilniaus ir kombinacijų su Lenkais, kad paskelbtų Rusijoje ir visam pasauliui. Paakinom nereevakuoti turtų ir ypač žemės dokumentų (notariato), [284] kol jie gali patekti vokiečių rankosna ir [būti] suvartoti prieš mus. Pažiūros į „Lietuvos nepriklausomybę" bolševikiškos: jiems terūpi darbininkų ir vargingesniųjų valstiečių klasė bei jos apsisprendimas, o paskui bendra pasaulinė socialistinė revoliucija. Jos jie netrukus laukia Vokietijoje, Austrijoje, Italijoje. Liet. Komisariatas visa daro tik tam, kad persikeltų į Lietuvą „revoliucijos" reikalui. Revoliucija jiems „sau tikslas" ir visa akcijos prasmė. Pasikalbėjimas vis tik gan įdomus. Tarytum užsimezgė koks kontaktas . . . tarp „buržujų" ir bolševikų lietuvių! — Vakar buvo didelės „L. Aido" redakcijoj Strazdo vestuvės. Žmonių ligi 200. Apsčiai ko pavalgyti. O kalbų prakalbų! Gira net dvarų deginti šaukė, jei Vilnių atiduotų lenkams. Šiaip ūpas buvo labai geras, nepaisant politikos piktų naujienų. Juo labiau, kad pasklido žinia apie „Verfassungsumsturz" [santvarkos nuvertimą] Vokietijoje (parlamentinė valdžia). Šokom ūžėm ligi 5 val. rytą. Ir pats kuo nepasigėriau! Šiandien todėl nemiegojęs vaikščioju ir rašau it sapne.

Priedas prie 284 psl.: prisegti 8 puslapiai pieštuku rašytų užrašų Lietuvos Valstybės Tarybos sesijoje 1918.X.28-29 d. ir Lietuvos — Latvijos žemėlapis anglų kalba.

[1] **Lietuvos[107] Valstybės Tarybos sesija**
1918.X.28 — X.29

[Pirmas **posėdis** 1918.X.28]

(4 val. po pietų)

Smetona (atidaro). Sveikina. Buvo daug sunkenybių, bet ir dar bus. Reikia sutaisyti valdžia, kuri įvestų kraštą į tvarką ir paruoštų Steig. Seimą. Sudaryti valdžią turime šią savaitę. Reikės susitarti su mažumomis ir papildyti. Skaito dienotvarkę.

Šilingas. Ar buvo kviestas L. V. Tarybos narys M. Biržiška.

Smetona. Jį skaito ne nariu, taigi negalėjo jo kviesti.

Šilingas. Primena pereitą sesiją, kur buvo pereita prie dienos tvarkos.

Vileišis. Pataria siųsti pakvietimus visiems trims (Biržiškai, Kairiui ir Narutavičiui). Svarbus momentas. Šalin ambicijos.

Šernas. Aiškinasi, kad turėjo pamato nekviesti.

J. Šaulys. Svarbu. Bet neparuošta. Jie statosi prieš. Nėra naujos medžiagos, todėl nėra reikalo reviduoti. Atidėti.

Vileišis. Svarbu, kad šių dienų klausimui dalyvautų visi.

Šilingas: skiria Kairio ir Biržiškos stovį. Narutavičius visai nesusiėjo. Gaila, kad Prezid. per 3 mėn. nieko neparuošė.

Šaulys. Prezidiumas atsisako tartis su išstojusiais, kol nepamainytas nutarimas.

[2] **Vileišio** propozicija nepriimta 7 balsais prieš 5 (Vileišio, Šilingo, Aleknos, Klimo ir Stulginskio).

Šernas ir Smetona balsuoja prieš įsteigimą komisijos tam reikalui ištirti. Komisija išrinkta iš Šilingo (atsisako), **Aleknos, Vileišio,** Stulginskio (atsisako), **Draugelio.**

Dienotvarkė priimta + P. Kl.[imo] punktas apie **Komisijos** dėl išstojusių narių pranešimą.

P. Kl. kelia dalyvavimą korespondentų.

Šaulys eina **prieš viešumą** ligi valdžios sudarymo.

Yčas pritaria.

Klimas pataria sudaryti organą daryti communiqué.

Pertrauka (Dienotvarkė).

Šernas trumpai praneša, kas atsitiko po paskut. sesijos. Dėl pamainymo vardo **Staatsrat'u** kancleris atsisakė pripažinti. „Nord. Allg. Ztg." pranešimą dėl visos tos bylos lietuvių laikraščiai atsisakė dėti. Tada uždarė ir tik Smet. nuvažiavus Berlynan, jie pranešė, kad Sm. sutikęs dėti tą pranešimą, bet, girdi, jau paseno, tai ir be to galima esą apsieiti. Melas!

Dėl departamentų Mltverw. atsisakė pripažinti jų

biudžetą, nes esą Taryba apskritai tik patariamasis esąs organas ir neturi jokių teisių [3] daryti ar vykdyti valdžią.

Naujiems nariams (kooptuotiems) Mltverw. reikalavo jo sutikimo ir pasitarimo. Peikdamas Tarybą už jos nutarimus (Uracho), jis toliau pažymėjo, jog Taryba negalės daryti savarankiškai posėdžių, o tik per Chef'ą. Be to, šefas pasiliko ir pats sau teisę šaukti Plenumą.

Dėl sąmatos — vokiečiai apkarpė ligi 18.600 Mk. mėn. Nepripažino komisijų kompetencijos. Jos turinčios būti **Verwaltungo komisijos.** Atstovavimą užsieniuose atmetė.

Rekvizicijas sustabdyti nuvažiavo Bizauskas į Berlyną. Bet ten pareikalavo faktų. Tada pastatė Prez. principialiniai, ir jei nenori tikėti visais faktais, kad būtų įsteigta **neutralų komisija.**

Buvo interfrakc.[inių] pasikalbėjimų dėl Vilniaus, dėl mokyklų ir t.t.

Berlyne teko patirti apie Vilniaus pavojų ir tik nauja valdžia išrišo jį.

Prie Tarybos dabar yra susidariusi Apsaugos Komisija.

Bizauskas (ne iš eilės): [Karl] Trimbornas [valst. sekretorius vidaus reikalams] labai užsigavo, kad paskut. rekvizicijos pavad. **Räuberei** [plėšikavimu]. Pareikšta reikalavimas **neutralų komisijos.** Gi kol tai bus [4] padaryta ir ligi Komisaras atvažiuos, turi būti sustabdytos rekvizicijos. Komisaro valdžioj bus ir karo valdžia. Falkenhausenas stengiasi atidėti. **Zimmerle** jau esąs paskirtas, bet jis sakęsis tik nuo 15.XI galėsiąs vykdyti savo valdžią. Erzbergeris gi pasakė, kad jis tuojau galės pildyti valdžią ir stabdyti rekvizicijas. Komisaras priderės nuo vidaus [reikalų] ministerijos. Tada užprotestavo ir Erz. prižadėjo pavesti kancleriui ir užsienių [reikalų] minister. Trimbornas dėl pinigų atsisakė, nes Tarybos Prezid. esąs **Privatleute** [privatiniai asmenys]. Telegr. betgi

100.000 atleisti, o Komisarui įsakyti išduoti 3.000.000. Roppas išvažiavo į Šveicariją daryti akcijos su Gabriu prieš Lietuvą.

Smetona atpasakoja savo kelionę į Šveicariją. Nors ir netinkamai susidarę — ne Prezidiumo noru ir nusistatymu, bet nuvažiavo, nes kitokio išėjimo nebuvo. Berlyne buvo paduota eilė raštų. Jų rezultate naujo kanclerio [princo Max von Baden] Erklärung [pareiškimas]. Važiuodami į Šveic., pasimatė su Urachu, kurs prašė grįžtant vėl užvažiuoti į jo Schloss'ą [pilį]. Žmonės į Šveic. buvo kviesti šveicariečių dar V.918. Šveic. išėjo nesusipratimų su Gabriu, kurs nepripažino [5] L. Tarybos. Todėl jokių konferencijų nebuvo, tik barėsi. Biuras [J. Gabrio įsteigtas] perdaug naudojosi **humbugais** [melais], kurie žemino lietuvių vardą ir gadino. Gabrys, be to, būtinai spyrėsi dirbti su Roppu. Paskui primelavo; ir privertė parašyti protestą-pareiškimą. Vaizdelis Gabrio intrigų. Pagaliau atvažiavo **amerikiečiai** (Dobužinskis, Mastauskas ir Pakštas). Amerikoj labai madoj tautų klausimas. Seni amerikonai „grįžtą į Lietuvą". Pavasarį buvo mitingas iš 1.300 žm. Jie buvo krikščionių atstovai. Tautininkų stovis neaiškus. Socialistai bolševikų plauko. Nusiuntė deleg. iš 30 žm. Wilsonas pripažino visų tautų apsispr., bet reikalavo susipažinti su Lietuvos klausimu. Paskui nustatė Komisija sienas (žiūr. žemlp.). Latvius nori autonomija sujungti su Lietuva. Amer. atstovai važiuos į Italiją, Paryžių, Londoną. Olšauskio vyskupu Rymas nesutiko skirti, o kadangi Prezid. neatsisakė Olš. nuimti, tai jo buvo kaltė, kad taip ilgai vyskupas nebuvo paskirtas. Tik kaip Prez. Berlyne sutiko, buvo **Matulevičius** paskirtas. Разоблаченіе [demaskavimas] Roppo.

Vokiečių vyr. sutiko, kad Urachą gali kaip nori šaukti ar ne. Bet Prez. susilaikė nuo aiškių žingsnių, norėdamas patirti Entente ir kita ko situaciją.

[6] Berlynan atvažiavo Alf. Tiškevičius, Kazakauskis, Plateris ir Radvila, vedami Roppo. Sakėsi

ESTHS
LAKE PEIPUS
OESEL
BALTIC SEA
GULF of RIGA
LIVONIA
LETTONIA
COURLAND
RIGA
MITAU
WINDAU
LIBAU
VITEBSK
RUSSIA
KOVNA
LITHUANIA
KOVNA
VILNA
SUWALKI
GERMANY
MASURIAN LAKES
GRODNA
MINSK
WHITE
POLES
WARSAW
BREST LITOVSK
UKRAINIANS
RIVER NIEMAN
LIDA
DVINSK
LAKE VYGONOVSK

LEGION
ETHNOGRAPHIC BOUNDRY
BOUNDRY SET BY GERMANY
BOUNDRIES OF THE FORMER RUSSIAN GOVERNMENT
SCALE OF MILES
10 20

I.7103.18.

atvažiavę prašyti, kad kariuomenė neišsitrauktų iš Minsko. Pasikalbėti prašė. Su visu kuo jau tiko, nes patyrė kanclerio nusistatymą dėl Vilniaus. Pas Trimborną dėl to dalyko buvo užprotestuota, kad nebūtų kelios atstovybės iš Lietuvos, su kurioms tariamasi.

Šaulys papildo. Dėl **pietinės** Lietuvos. Vokiečiai norėjo palikti sau, „neutralizuoti" ligi kongreso. Užprotestavo. Eis ten agitacija už lenkus. Dėl valdžios sudarymo.

Yčas pran. apie kelionę į Švediją zonduoti dėl 1) nepriklaus. pripažinimo, 2) kariuomenės siuntimo, jei vokiečiai greit atsitraukų, ir 3) dėl įvairių prekių. Kalbėjo su ministeriu pirm. Edenu ir užsienių [reikalų] minist. Pripažinimas po to, kai paaiškėjo, jog Lietuva nėra tai Brastos [taikos] sutarties rezultatas — palengvėjo.

Kariuomenės siuntimas sunkus; instruktorių ir ginklų siuntimas nėra negalimas. Entente numato dvi sąlygi Lietuvai: kad neprašytų vokiečių kariuomenės pasilikti ir kad neimtų **vokiečių** princo karalium.

Smet. Šveic. buvo pas prezidentą. Pripažinti sunku tuo tarpu. Tik atsiųskit atstovą, jie pripažins.

[7] [antras] **2 Posėdis.** 29.X.6.25 val. vak.

Komisija praneša (Alekna): **Birž.** sutiktų dalyvauti Tarybos darbe, jei Taryba tiktų šaukti konferenciją. **Kairys** ir **Narutavičius** griežtai atsisako tokioje Taryboje darbuotis. Taryba neturinti teisės kurti valdžios. Ligi konferencijos jos nariai tik privatiniai žmonės, kurie gali sueiti tartis dėl konferencijos surinkimo. Sutiko raštu atsakyti. Prie dienos tvarkos.

Dar eina paklausimai. Vileišis dėl **amnestijos,** ar daryta kas?

Sm. Neatėjo į galvą!

Šilingas varo filipiką [smarkią kaltinamąją kalbą] prieš Prez., nors ir švelnią.

Sm. atsako — jei negeras Prez., išrinkite kitą . . .

Ne tema atsako. Maždaug bendrai: gali ir šiaip, gali ir taip padaryti ar išvesti.

(Arbata).

Smetona praneša Prez. konstitucijos projektą. Eina diskusija.

Šilingas įneša savo projektą. Ištisas 4 dienas tariamasi dėl pagrindinių dėsnių, kurį [projektą?] visais trimis skaitymais priima tik šeštadienį [lapkričio 2 d.] naktį 12 val. Ūpas ilgą laiką buvo [8] biaurus, nes Smetona spyriojosi su savo frakcija prieš demokratinius reikalavimus ir prieš atskiro organo kūrimą. Bet kai Urachą pašalino, ūpas atsitaisė. Ir toliau eina labai sklandžiai. Nors jaučiama, kad ne viskas eina kaip reikiant greitai.

Voldemaras vis dar neatvažiuoja. (Atvažiavo tik pirmadienį. Tą dieną ėjo klausimas dėl santykių su mažumomis — paskutinį kartą Taryboje, prieš susidarius valdžiai. Aš pasakiau griežtą kalbą prieš tą nuolatinį puldinėjimą [ant pilvo?] prieš gudus, žydus ir lenkus. Tą pačią dieną apsirgau „gripu" ir sirgau 2 savaiti. Kaip tik tuo metu darėsi valdžia — bet jau be mano dalyvavimo ir reikiamo memuarams žinojimo.)

[285] **1 9 1 9 metai**[108]

Sausio mėn. 15 d. **Münchene,** hotelis „Regina-Palast." Tik dabar, po ilgos ilgos pertraukos, gavau progos, po ilgos kelionės iš Berlyno, tęsti toliau savo užrašus. Važiuoju su M. Yču (jo žmona, vaiku ir aukle) į Šveicariją, o iš ten ieškosime kelio į Paryžių (prie taikos kongreso). Berlyne išbuvau nuo 22.XII ligi 14.I.919. Atvažiavau drauge su Smetona ir Lastauskiu, kai iš seniau pasiųstos delegacijos (Olšauskis, Rozenbaumas, Daujotas, Siemaška) gavome Vilniuje telegramą, jog būtinai ir tuojau reikalinga nauja komisija taikos kongreso reikalui. Kadangi M. Yčas su Voldemaru jau dvi dieni kaip buvo išvažiavusiu Berlynan, tai aš (tuomet dviem dienom paliktas už.[sienių] reik.[alų] viceministeriu, visai be mano noro), su Smetona pasitaręs, pakvietėm Lastauskį nuo gudų ir Vygodskį nuo žydų (bet žydas išvažiuoti dėl kitų

reikalų negalėjo ir todėl išvažiavome be jo). Jau tąsyk ėjo stiprūs gandai apie Vilniaus evakuaciją (vokiečių) ir todėl grėsė būti atkirstiems. Tas motyvas ypač Smetoną vertė skubėti — jis, kaip mačiau, nemaža ir baimės kentė apskritai, ir regimai saugojo savo kailį. Daugeliui darė įspūdį, jog ir Voldemaras su Yču „pabėgo". Paskui, [286] kaip jau teko patirti Berlyne, toks visų „šefų" pabėgimas padarė baisiausią valdžios suirutę. Buvo nutarta visa valdžia evakuoti į Kauną. Paskui vėl nutarta likti Vilniuje, kol vokiečiai pasilieka ir lietuviai galėtų atlaikyti bolševikų užplūdimą. Per Kalėdas tas krizis išsirišo tuo būdu, kad Voldemaras buvo pašalintas nuo ministerio pirmininko vietos, o jo vietą užėmė Sleževičius; visa eilė naujų ministerių — ir ypač stojo valdžion soc.-demokratai (Janulaitis, Paknys, Biržiška, taip pat soc.-liaud.[ininkas] J. Vileišis) ir krikščionys-demokr.[atai]. Susidarė labai «дружный» [vieningas] koalicinis kabinetas. Bet darbo sąlygos buvo perdaug sunkios. Voldemaras, apėmęs šimtus darbų, negalėjo nė vieno reikiamai atlikti. Ypač pagadino **apsaugos** dalyje. Tiesa, vokiečiai daug kliudė, nedavė ginklų etc., bet paskyrimas gen. Kondratavičiaus viceministeriu buvo tiesiog skandališkas. Paskui tas „vyras" pabėgo ir paglemžė apie 100.000 rub. Tokiam tragingam momente iš pradžių mėgino Šilingas virsti aukšč.[iausiu] vadu, bet karininkai jį „apšvilpę", ir skyrė pats Šilingas (jis dabar turėjo „To [Tarybos?] Prezidiumo" galios ir [287] skyrium vienas) Sleževičių, kurs tik ką grįžo iš Rusijos (20.XII). Šis atsisakė ir karo reikalai buvo pavesti Velykiui. Iš pradžių valdžia manė gintis Vilniuje, bet, neturėdama nei pakankamai kareivių, nei ginklų, gintis, žinoma, netesėjo, ir, palikusi savo vyriausią įgaliotinį Vilniuje M. Biržišką, išsikraustė Kaunan. Susidaręs lietuvių pulkas dar turėjo saugoti Vilnių. Tuo tarpu lenkai užėmė 3.I.919 Vilnių, bet vos 2 dieni paviešpatavę, pabėgo į Landvaravą, kur juos vokiečiai nuginklavo. Prieš tai jie prašėsi lietuvių pagalbos ir apskritai labai elgėsi „korrekt" su lietuviais, nors M. Biržiška **notoje** protestavo prieš lenkų kišimąsi į Vilniaus ir Lietuvos valdžios sferas. Sausio mėn. pradžioj Berlynan atvažiavo Janulaitis, kaip užsienių [reikalų] ministerijos valdytojas, pasiteirauti. Tuo tarpu mums Berlyne

paaiškėjo, jog Ob. Ostas senas varo seną politiką ir lietuvių akciją stengiasi paraližuoti net kad ir lenkų protekcija (žinoma, tik Lietuvoj). Hoffmannas, pvz., įsakė [288] duoti ginklų Vilniuje ne lietuviams, bet lenkams. Iš kitos vėl pusės paaiškėjo, jog vokiečiai (10[-oji] armija) be kokio pasipriešinimo atiduoda Lietuvos dalis bolševikams ir tuo būdu mano užtrinti savo plėšimų pėdsakus. Gi aiškinasi, jog kariuomenė esanti demoralizuota ir nenorinti laikytis. Dei tos dvilinkos politikos buvo iš Berlyno išleista visa eilė notų į Entente šalis. Rezultatų kol kas nematyti. Dabar turime žinių, kad ir Kaunas 15.I bus evakuotas ir vargu lietuvių vos vos pradėta organizuoti kariuomenė tesės atsispirti prieš bolševikus-rusus, padedamus dar iš vidaus (nes agitatoriams iš Rusijos vokiečių Soldatenratai [kareivių tarybos] laisvai davė darbuotis). Šiaulių — Kaišiadorių gelžk. linija jau apleista ir todėl susisiekimas iš Kauno valdžios su kraštu faktiškai pertrauktas. Abejotina, ar galės susirinkti ir konferencija, kaip manyta, 16.I.919. Priėjome tad liepto galą. Žinoma — tai **vis maior** [įvykis, kurio neįmanoma išvengti] — Rusijos bolševikai, [289] kurie dabar visai gerai susiorganizavo ir varo senos taktikos bolševikiško imperializmo karą. Valdžia tur būti kraustysis, jei vėl netesės atsispirti, į Tilžę. Visa akcija toliau turės eiti Europoje Ententėje. Tam tikslui ir mes skubame į Šveicariją bei Paryžių. Pirmiau siųstoji delegacija į Londoną etc. Berlyne sėdėjo, negaudama leidimo išvažiuoti, bene visą mėnesį ir tik atsitiktinai per amerikiečių belaisvių komisijos protekciją pasisekė nuvykti į Spaa, o iš ten gal ir į Paryžių. Voldemaras jau anksčiau gavo išvažiuoti Danijon (su sekretorium Jaščenkiene ir adjut. Juozapavičium). Turėjo įsteigti pasiuntinybes Danijoj ir Švedijoj.

— Berlyne visas tas laikas buvo labai neramus ir per dienų dienas šaudėsi s.[ocial] d.[emokratai] (valdžia) su spartakais[109]. Bet jau apgalėjo apie 14.I.919. Todėl ir politikos kaip nebuvo Berlyne, nes ir laikraščius spartakai užėmė. Per tą laiką betgi Yčas padarė [290] 100.000.000 Mk. paskolą, kurios dalį jau išsiuntė Kaunan. Tų pinigų dalis eis taip pat propagandai Ententėje.

19.I. Züriche. Iš Müncheno išvažiavome 16.I po pietų. Būtume

galėję išvažiuoti ir iš ryto — bet Yčo kompanija — labai sunki: su žmona, su vaiku ir kitomis ceremonijomis, kurios daug reikalauja visokių dietų etc. Lindau buvome tik apie 11 1/2 val. Reikėjo pernakvoti. Apžiūrėjome tą savotišką, seną miesčiuką — salą. Labai patiko. Apie 1/2 12 val. ėjome per muitinę nekratomi — „exterritorial". Nors klausė, kiek turime pinigų (pamelavome!). Apie 2 1/2 val. buvome jau Šveicarijoje, anapus Boden ež.[ero] **Romanshorne.** Čia traukinio į Zürichą teko laukti ligi 7.25. Apvaikščiojome miestelį — gėrėjomės jo gražumu. Apie 11 val. buvome Züriche. 18.I rytą išsiuntėme telegramą Bernan ir Lausannon Daumantui, kad atvyktų pasitarti dėl tolesnės kelionės. Tuo tarpu aš apžiūrėjau miestą. Labai man nepatiko. Banališka visa ir išvaizda, ir pats gyvenimas su žmonėmis. Tik ežeras ir jo krantai dar lyg kiek atgaivina, bet irgi greit atbosta. O kokie negražūs žmonės! Vakare atvyko Daumantas. 19.I kiek pasipasakoję [291] naujienas, pasidalije, rytoj, bent aš, nutariau drožti Bernan su Daumantu. Yčas dar dieną pasilieka. Tuo tarpu Züriche politikos reikalais nieko nepadaryta. Tas kelionės laikas tiesiog išleistas kelionei ir jos įspūdžiams! Yčas perdaug yra užsiėmęs savo asmens ir žmonos bei savo Marčiuko dalykais. O žmona pilna savo ypatingų reikalavimų, o Yčas žmonos valioje! Na, pažiūrėsime toliau . . .

Rytoj sueina beveik mėnuo, kaip aš ne Lietuvoj. . . Sunkiausius metus išbuvau savo tėviškėj ir šit dabar ją apleidau . . . Kažin kaip keista bastytis po svetimas žemes. Jaučiu, jog nemėgstu tų kraštų — kažin kodėl jie manęs netraukia. Numanau, kad net didžiausios Šveicarijos gražybės manęs nesužavės ir aš grįšiu į savo kraštą, kaip tik nusivylęs visais taip giriamais svetimų kraštų gražumais. Nueinu į muziejus, į teatrus, į koncertus, į galerijas ir išeinu bėdinas, skurdus — nors ir daug matęs! O ten už Nemuno, kas ten darosi. Kaip biauru yra būti svetimose šalyse, kada savoji šalis yra biauriausiam padėjime. [292] Kaip gal linksma, jauku būtų net Šveicarijoje, jeigu nebūtų to pikto reflekso!

Noriu baigti tą sąsiuvinį — toli gražu ne pilną, nei net neapypilnį tų faktų ir tų jausmų atavaizdą, kurį davė tas

tarpas nuo 1915 m. vokiečių okupacijos ligi 1919 m. ruošos į taikos kongresą bolševikų išguitiems, apardytiems . . . Bet jei bus daug apleista [praleista], tai bent šis tas bus ir nepamiršta, kas kada nors galės nušviesti mūsų erškėčių takus. Gyvenimas pastaruoju laiku vis darėsi painesnis, bet ir viešesnis, o aš pats ėmiau vis daugiau sprūsti iš politikos verpetų ir šalintis į ramios atmosferos literato darbą. Bet sąlygos! Berlyne buvau jau bemaž prie galo priėjęs su „Diplomatine knyga" (su dokumentais nuo 1915 ligi 1918 XI. 11 d.)[110] ir žemėlapiu ir vėl turiu skristi toliau. Čia pradėsiu kitą darbą ir vėl bėgu . . . Sunku ypačiai jaučiant, kad to darbo krūvų krūvos, o kiti žiopso ir tik laukia algos priedų . . .

Toliau užrašai eina sąsiuvinyje V[111].

Priedas dienoraščio gale: prisegtas J. Šauliui 1940.IV.20 d. rašomąja mašinėle Paryžiuje rašyto laiško[112] atspaudas per kalkę (rašyba netaisoma):

KELIOS CHRONOLOGINĖS DATOS

[1915.IX.3 — 1917.XII.4].

1915

IX.3 Rusų įstaigoms iš Vilniaus išsikrauscius, Lietuvių Komitetas su visomis savo prieglaudomis užima „Kūdikio Jėzaus" [stačiatikių prieglaudos] patalpas.

Visi lietuvių laikraščiai sustojo. Vilniuje teeina „Naša Kopeika", „Mały Kurjer" ir „Przegląd Wileński".

IX.7 Susikūrė iš 8 žmonių Piliečių Komitetas Vilniaus ir Kauno gubernijoms, daugiausia iš dvarininkų, bet yra ir vienas darbininkas Wierzbicki. Tai tik lenkų įstaiga.

IX.18 Grafo Pfeil'io atsišaukimai išlipdyti gatvėse su pažymėjimu, kad Vilnius yra Lenkų Karalijos perlas ir kuriame šaukiama: Dievas telaimina Lenkiją. Atsišaukimas vokiečių, rusų ir lenkų kalbomis. Bet

16 val. policija tą atsišaukimą pradėjo nulupinėti. Be cenzūros išėjo „Aušra", „Lietuvos Žinios" ir „Viltis", bet toliau nebeišėjo, ligi atvyks cenzorius.

IX.20 Lenkų Piliečių Komitetas pasiūlė kitoms tautoms įeiti tokia proporcija: lenkų pasilieka 10, lietuviai pasiunčia 5, žydai 3 ir gudai 2. Žydai, gudai sutiko. Iš lietuvių tik individualiai įėjo Jonas Vileišis ir J. Šaulys (IX.23).

X.13 Pasirodė Vilniuje žydų leidžiamas laikraštis visomis vietinėmis kalbomis (tik vokiečių žinios).

X.15 Komitetas išsiuntė tris slaptus agentus (Bugailiškį, Dovydaitį, Klimą) po Lietuvą pasižvalgyti ir surinkti tikslių žinių apie padėtį ir apie likusius inteligentus. Taip buvo užmegzta ryšiai su visu kraštu.

(Ligi XI [mėn.] pabaigos buvau išvažiavęs iš Vilniaus. Kas buvo tada daryta — neturiu duomenų.)

XII.4 „Rūtos" klube Komiteto valgykloje susirinko 31 asmuo, kur Janulaitis iškėlė Lietuvos problemas Gaigalaičio brošiūros proga („Die litauisch-baltische Frage" [Berlin 1915]). Plačiai pasikeista nuomonėmis dėl lietuvių propagandos, reikalo įkurti informacijų židinį, nustatyti etnografines Lietuvos sienas etc.

XII.5 Kairiųjų susirinkimas Vilniuje dėl lietuvių liaudies universiteto įsteigimo prie „Uniwersytet ludowy im. A. Mickiewicza" (ten M. Biržiška skaitė „Historja Litwy") arba visai skyrium.

Pirmas lietuvių spektaklis su vaid.[inimu] „Adomas ir Ieva".

XII.9 Išėjo pirmas nr. „Zeitung der 10. Armee".

XII.10 L. K.[omitetas] įteikė raštą Oberbürgermeisteriui Bekeraičiui [von Beckerath] dėl ateinančių Lietuvai iš užsienių pinigų paskirstymo.

XII.11 Antras „Rūtos" posėdis, kur Šaulys pranešė apie Rohrbacho knygą „Russland und wir" [Stuttgart 1915]. Debatai ėjo apie būsimą Lietuvą ir reikalą tuojau kovoti prieš lenkų akciją, kuri įtikinėjo

vokiečiams, jog Lietuva lenkiška arba reikalinga Lenkijai (Vokiečių politikoje).

XII.13 Wilhelmas II aplankė Vilnių.

XII.18 Trečias „Rūtos" posėdis su aktualijomis. L. K.[omitetas] išrinko Švietimo Komisiją Vilniaus miesto mokyklų reikalams (Biržiška, Janulaitis, Kairys, Stulginskis, kun. Kukta, Šernas).

XII.26 Ketvirtas „Rūtos" posėdis, kur Janulaitis dėstė Lietuvos nepriklausomybės tezę.

XII.28 Išleista pirma mokytojų (greitomis paruoštų) partija.

XII.30 Oberbürgermeisteris į savo „Beiratą" prašė atstovų ir iš lietuvių. L. K.[omitetas] pasiuntė kun. Bakšį. Bet galų gale nuo lietuvių ten įėjo: Smetona, Janulaitis ir J. Vileišis (daugiausia pinigų pašalpai paskirstymo reikalams).

1916

I.6 Pasirodė „Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos Konfederacijos" atsišaukimas, kuriame pranešta, kad toji konfederacija susidarė 1915.XII.19 iš lietuvių, gudų, lenkų ir žydų organizacijų.

Organizuojama visų tautų bendra „masonų" loža.

Atvyko Steputaitis su Jagomastu. Pranešė, kad Suvalkai bus prijungti okupacijoje prie Kauno.

I.9 Debatuojamas klausimas dėl „Lietuvių draugijos agronomijos ir teisės pagalbai teikti" (kur dalyvavo tik kairieji) susijungimo su Liet. Komitetu. Nieko neišėjo.

I.20 Išspausdinta 15.000 egz. kalendoriaus „Vilniaus Aidas".

Išėjo „Wilnaer Zeitung".

I.27 Pasitarimas (antras; pirmas buvo prieš savaitę) dėl Lietuvos — Gudijos konfederacijos ir dėl Lietuvos etnografinių sienų (nutarta rinktis kas ketvirtadienį). Dalyvavo: Smetona, Dogelis, Basana-

vičius, Janulaitis, kun. Kukta, Stulginskis, Šaulys, Grajauskas, Kairys, Kymantas, Klimas.

I.29 Steigiamas Liaudies Universiteto **lietuvių sekcijos** susirinkimas. Pirm. Janulaitis, garbės pirm. Basanavičius, sekretorius Šaulys. Viską veda Domaševičius.

II.2 Išėjo „Dziennik Wileński" ir žydų laikraštis.

II.3 Inteligentų būrio Lietuvos reikalams svarstyti posėdis (dalyv. Basanavičius, Smetona, Janulaitis, kun. Kukta, kun. Dogelis, kun. Stankevičius, Domaševičius, Stulginskis, Šernas, Levanavičius, Šaulys, Klimas). Daugiausia svarstyti būsimos Lietuvos sienos ir kovos planai.

II.10 Naujas „inteligentų būrio" susirinkimas, kuriame pasiskirstyta įvairių klausimų memorandumus paruošti.

II.15 Oberbefehlshaber Ost atsakė, kad „Dabarties" perkelti į Vilnių negali, o kito laikraščio leisti nesą reikalo. Bendras pasipiktinimas ir tuo atsakymu, ir visomis vokiečių okupantų egzakcijomis [duoklių reikalavimais, prievartavimais].

Išėjo gudų „Homan".

II.17 Inteligentų būrio posėdis (politiniais reikalais). Bet visas darbas vis daugiau ir daugiau koncentruojasi L. Komitete. Ir „būrio" susirinkimai eina Komiteto bute.

II.24 Intel. būrio posėdis. Pakeltas klausimas dėl informacinio laikraščio Berlyne ir dėl atstovybės ten steigimo.

III.1 L. Komitetas rašo laiškus Vokietijos ir Olandijos vyskupams, prašydamas pašalpų, ir ta proga nurodo lietuvių skirtingumą nuo lenkų.

III.4 Gyventojų surašinėjimo proga pasitarimai su vokiečių valdžia dėl principų ir pačių surašinėtojų kadro.

III.9 Surašinėjimas.

III.16 Intelig. būrio susirinkimas svarsto pareiškimą-protestą prieš gyventojų surašinėjimo

metodus (protestą pavesta surašyti Smetonai, J. Vileišiui, Klimui. Tekstas: „[Der] Werdegang [des Litauischen Staates von 1915 . . .]" Nr. 2).

III.23 Intelig. būrio posėdis. Nepriklausomybės klausimas ir tuo obalsiu proklamacija.

III.29 Intelig. būrio posėdis. „Orientacijos" klausimas.

IV.6 Išleistas slaptas atsišaukimas su parašu „Laisvosios Lietuvos kovotojai". Nepriklausomybės šūkis aiškiai pabrėžtas.

IV.24 Intelig. būrys pakrinka, bet siauresnis komitetas svarsto reikalą sušaukti Lietuvos Konferenciją.

IV.29 Konfidencialus susirinkimas (Smetona, Kymantas, kun. Dogelis, Stulginskis, Janulaitis, Kairys, Žmuidzinavičius, Šaulys, Basanavičius, Biržiška, Klimas) dėl teksto, kurį atvežė Steputaitis: „Rusijos pavergtųjų tautų" protestas [prieš Rusiją].

V.6 Kitas posėdis tuo pačiu reikalu: savojo teksto svarstymas ir įgaliojimas pasirašyti Kairiui, Žmuidzinavičiui ir Šauliui („Werdegang" Nr. 4).

V.26 Politinė grupė (Smetona, Basanavičius, Šaulys, Dogelis, Stankevičius, Biržiška, Stulginskis, J. Vileišis, Janulaitis, Klimas) svarsto memorandumą vokiečiams apie Lietuvos siekimus. Jis buvo įteiktas VI.10 („Werdegang" Nr. 1 ir Nr. 3) iš dviejų dalių, kur pirmoji buvo istorinė.

VI.10 Politinė grupė nutarė siųsti 3 atstovus į Lozanos [Rusijos] pavergtųjų tautų kongresą [3. Konferenz der „Union der Nationalitäten," „Werdeg." Nr. 5] (Kairį, Šaulį, Žmuidzinavičių). (Pareiškimus žiūr. „Werdegang" Nr. 4, 5).

VIII.2 Delegacijai grįžus, politinė grupė išklausė pranešimą ir nutarė steigti Berlyne atstovybę (numatytas Šaulys ir keli bendradarbiai) su informacijų biuru.

VIII [diena nenurodyta]-*IX.10* Daug kratų ir areštų: J. Vileišis, Janulaitis sėdi Lukiškėse [kalėjime]; kaltinami dėl proklamacijų. Dogelis turėjo teismą už tariamą špionažą.

X.26 Pabaigiau etnografinės Lietuvos studiją, kuri buvo išversta į vokiečių kalbą Smetonos ir kun. Brazio. Atspausdinta buvo Stuttgarte kareivio Woehrle pagalba (K. Werbelis „Russisch-Litauen").

(**Spraga,** nes buvau išvykęs pasilsėti į Suvalkiją ir ten areštuotas. Kalėjime Vilkavišky buvau ligi 1917.II.27 d., o Vilniun grįžau tik 1917.IV.4 d.) (To meto dok. žiūr. „Werdegang" Nr. 7-10).

1917

IV.7 Susirinkimas laikraščio reikalu; vardas numatytas „Vilniaus Aidas". Redakcija — Smetona, Šaulys, Bugailiškis, Bakšys, Klimas. S[ocial]-d.[emokratai] norėjo [perstatyti consortiumą] partijų lygybės pamatais; kitiems nesutikus — išstojo iš „consortium". Tik Biržiška pasiliko.

IV.15 Piliečių „mitingas" Bielorusų klube. Lietuva — Bielorusija turi šlietis prie demokratinės Rusijos . . . (tokių mitingų buvo keletas ligi V.8, kur lenkai gynė Lietuvos — Lenkijos uniją).

V.8 Gauta žinia, kad Gaigalaitis Berlyno sferoms pasiūlė sudaryti Lietuvos Herzogtum [kunigaikštiją] su kataliku herzogu.

V.10 Išplečiamas vadinamas „consortiumas", į kurį įtraukiamas Gylys, Brazys, Malinauskas. Nuolatiniai posėdžiai einamais reikalais. Debatai dėl etnografinės Lietuvos. S-d. išstojo iš consortiumo ir savo darbą varė skyrium. Consortiumas sudarė biurą (Smetona, Šaulys, Stankevičius, Biržiška, Klimas), kurs dažniau renkasi. Jo uždavinys — paruošti viską Lietuvos politiniam statutui be jokių partijų skirtumo.

V.30 Consortiumo biuras svarsto lenkų memorandumą [Vokiečių] kancleriui ir ruošia repliką („Werdegang" Nr. 11, 12).

VI.2 „Wilnaer Zeitung" paskelbė, kad Oberbefehlshaber Ost.leido įkurti Lietuvoj „Vertrauensrat".

VI.6 Consortiumo biuras pavedė Žmuidzinavičiui apgalvoti Lietuvos vėliavos spalvas. Nurodyta, kad turi dominuoti žalia ir raudona.

VI.17-19 Mokslo Draugijos susirinkimas.

VI.28 Consortiumas apsvarstė laikraščio leidimą, paskyrė redakciją. Priėmė atsakymo tekstą į lenkų memorandumą.

VII.11 Consortiumas nutarė šaukti organizacinį konferencijos komitetą VIII.1.

VII.29 Atvyko Vilniun kaizeris.

VIII.1-4 Organizacinio Komiteto posėdžiai (žiūr. „Werdegang" Nr. 13).

IX.6 Išėjo „Lietuvos Aidas".

IX.18-22 Vilniaus Konferencija.

IX.23 Adresas Isenburgui ir vakarienė.

X-XI [dienos nenurodytos] Tarybos nariai lankosi Berlyne, Šveicarijoje, Stockholme. Michalkevičius nubaudžia lietuvius kunigus, kurie pasirašė memorandumą kancleriui.

XI.26 Smetona, Šaulys turi vizitą Hauptquartier'e.

XI.28 Vakaras Berlyne („Adlone").

XII.3 Apie tą laiką (bene XI.29) kancleris kalbėjo reichstage apie tautų apsisprendimo teisę Lenkijai, Kuršui ir Lietuvai.

XII.4 Grįžo Tarybos delegacija iš Berlyno. Visa savaitė Tarybos posėdžių ligi [lietuvių-vokiečių] susirinkimo [susitikimo] Kaune ir XII.11 deklaracijos.

(Toliau chronologija gana lengva nusekti iš mano knygos „Der Werdegang des Litauischen Staates von 1915 . . .")

1 Trečiasis sąsiuvinis, kur aprašoma P. Klimo 1915 m. spalio 15-31 d. kelionė į Dzūkiją ir Kapsiją, Prancūzijoje neišliko. Kelionės aprašymas buvo paskelbtas 1935 metų „Naujoje Romuvoje" (nr. 23-28) ir plačiai aprašoma atsiminimuose („Iš mano atsiminimų", Bostonas 1979, psl. 54-85).
2 Santrumpų paaiškinimai įrašyti violetiniu rašalu, viskas kryžmai pieštuku perbraukta ir pieštuku įrašyta: *Neišlaikyta praktikoje!*
3 Įrašyta juodu rašalu. P. Klimas rašo *F.* Bugailiškis.
4 Lenkiškai turi būti *lutów*.
5 „Alldeutscher Verband" — virš partijų stovinti politinė organizacija, įsteigta 1891 m. Dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą gynė imperialistinę politiką, o karo metu pirmavo aneksiniais reikalavimais.
6 Nuo *etnogrf. ribas* iki *didelis nuostolis* pabraukta mėlynu pieštuku.
7 Pranešimą apie P. Rohrbacho knygą „Rūtos" d-joje darys A. Janulaitis 1915.XII. 11 d. (dienoraščio 16 psl. — autoriaus numeracija).
8 Rankraštyje tuščia.
9 Pabraukta mėlynu pieštuku.
9a K. Michalkiewicz-Vilniaus vyskupijos valdytojas nuo 1908.IX.15 iki 1918 m. gruodžio. Protegavo lenkus ir liet. reikalams palankumo nerodė.
10 Rankraštyje strėlelė į *žydus*.
11 *Ta jau teka* pabraukta mėlynu pieštuku.
12 Parašyta stilizuotomis raidėmis ir skaičiais.
12a Daugtaškiai rodytų, kad P. Klimas galvojo vėliau įrašyti daugiau pavardžių?
12b Dienoraštyje „20.I." stovi tekste: tarp brūkšnio — ir „Išėjo pirmas „»Wilnaer Zeitung» nr."
13 Rankraštyje nuo *neteisybė* į *Juo* rašalu įpaišyta strėlė.
14 Žodžio galūnė neišskaitoma.
15 Balandžio 1 ir 2 dienos pasižymėjimai įrašyti į dienoraštį pieštuku. Mėnuo pieštuku įrašytas klaidingai (III), vėliau rašalu pataisytas į IV.
16 Rankraštyje įpiešta strėlė iš *jam* į *Piliečių*.
17 Nuo balandžio 11 iki balandžio 25 d. (imtinai) dienoraštis rašytas pieštuku.
18 *Vinim* kasdieninėje prancūzų kalboje vadinama pagrindinė atrakcija, įdomiausias dalykas.
19 Baronas Friedrich von der Ropp, gimęs 1879.X.21 Daudžgirio dvare, Panevėžio apskr.
20 „Rusijos valdomų tautų lyga" (Liga der Fremdvölker Russlands) — ją ėmėsi 1916 m. kovo mėnesį su Vokietijos užsienių reikalų ministerijos parama organizuoti baronas F. von der Roppas.
21 49 posmai — rankraščio 120-138 psl. Dienoraščio eiliuotoji dalis sutrumpinta.
22 Seka neišskaitomas žodis.
23 Katalikiškas savaitraštis, leistas nuo 1906 m. Seinuose. 1914 m. gale perkeltas į Vilnių, kur ėjo iki 1915 m. rugpiūčio mėnesio.

24 Vokietija ir Austrija 1916 metais paskelbė Lenkijos karalystę, kurioje lenkai 1917 metais sudarė laikinąją valstybės Tarybą su įstatymų leidžiamąja galia.
25 Nuo V.19 iki V.22 (imtinai) dienoraštis rašomas raudonu rašalu.
26 Visa ši diena į dienoraštį įrašyta raudonu rašalu.
27 Nuo *Biuro* iki *bent* pabraukta mėlynu pieštuku.
28 Nuo *tad eksteritorialinė* iki *turėti* rankraščio krašte pabraukta mėlynu pieštuku.
29 Vėl rašoma raudonu rašalu iki VI.9 dienos galo.
30 Nuo *„Biuro"* iki *lenkų* pabraukta mėlynu pieštuku.
31 Abu žodžiai pabraukti mėlynu pieštuku.
32 Data pabraukta du kartu mėlynu pieštuku.
33 Sakinys pabrauktas mėlynu pieštuku.
34 „Muravjovo laikmetis Lietuvos žemės ir žemininkų istorijoje" (Lietuvos žemės valdymo istorija po lenkmečio), išleistas Vilniuje 1920 metais.
35 Taip 1840 m. buvo pavadintos Vilniaus ir Gardino gubernijos. Nuo 1843 metų, kai iš Vilniaus gubernijos vakarinės dalies buvo sudaryta Kauno gubernija, visos trys gubernijos buvo vadinamos Šiaurės vakarų kraštu.
36 Nuo *kur vokiečiai turi* iki *neturi būti* pabraukta mėlynu pieštuku.
37 Nuo *sidalysią pusiau* iki *Lenkų eksploatacijai* pabraukta mėlynu pieštuku. Nuo *jei mes būsime* iki *kaip kad esame* statmenai mėlynu pieštuku pabraukta ir prie dienoraščio teksto kairiajame krašte.
38 Pavardė pabraukta raudonu pieštuku.
39 Sakinys pabrauktas raudonu pieštuku.
40 Rankraštyje sakinys pabrauktas mėlynu pieštuku.
41 Sakinys iki *po lietuvių* pabrauktas mėlnyu pieštuku. Toliau visas rankraščio 214 puslapis krašte pabrauktas mėlynu pieštuku.
42 Kapitonas von Gilsa, karinės valdžios viršininko Lietuvoje pavaduotojas.
43 1917-1919 m. Vilniuje leistas socialdemokratų savaitraštis.
44 Sakinys pabrauktas mėlynu pieštuku.
45 Katalikų dienraštis, centro partijos organas.
46 Sakinys pabrauktas mėlynu pieštuku.
47 Nuo *Girdėti* iki *visai nesiruoštume* rankraščio krašte pabraukta mėlynu pieštuku du sykiu.
48 Nuo *Visi prielankiai* iki *Trečiame* rankraščio krašte pabraukta mėlynu pieštuku.
49 Pavardė pabraukta mėlynu pieštuku. Toliau nuo *dekanas/pareiškė* iki *ryšys turi būti* rankraščio krašte pabraukta mėlynu pieštuku.
50 Neišverčiamas žodžių žaismas. „Staatswesen" — atskirti nuo „Staat" — gal būtų galima pavadinti „valstybiniu vienetu".
51 Nuo *Dėl Smetonos teko* rankraščio krašte pabraukta mėlynu pieštuku.
52 Nuo *endekų tūzai* rankraščio krašte raudonu pieštuku pabraukta du sykiu.
53 Nuo *plačios Lietuvos* iki *tautinių kurijų* pabraukta raudonu pieštuku. Nuo *plačios Lietuvos* iki *su 2-3 atstovais* rankraščio krašte pabraukta raudonu pieštuku du sykiu.
54 Nuo *Jei nebus taip* iki *prie Lenkijos* pabraukta raudonu pieštuku. Nuo *Lenkai įdavė* iki *prie Lenkijos* rankraščio krašte pabraukta raudonu pieštuku.
55 Data pabraukta 3 sykius.
56 Skliausteliuose esantis tekstas įrašytas raudonu rašalu. Nuo II.21 iki III.31 d.

darąs pozityvų darbą. Man (rankraščio 261-268 psl.) dienoraštis rašytas ant įklijuotų kiek mažesnio popieriaus lapų.

57 Iš tikrųjų: Keyserlingk. Sumažinti karinės valdžios įtakai kancleris Hertlingas 1918 m. kovo 2 d. paskyrė grafą Robertą Keyserlingką (civiliniu) reicho komisaru Lietuvos, Kuršo ir likusių rytinių sričių, išskyrus Lenkiją, reikalams.

58 Pastraipa apvesta linija (lyg rėmeliu).

59 Nuo *Prietelis Roppas* iki *ministerius* pabraukta raudonu pieštuku.

60 Sakinys pabrauktas raudonu pieštuku.

61 Skliausteliuose įrašas pieštuku.

62 P. *Klimo* įrašyta pieštuku. Pieštuku įrašyti taip pat dienotvarkės 12 ir 13 punktas, ketvirtas eilės numeris pieštuku pabrauktas du kartu, o šeštas dienotvarkės punktas (6. *Komisijų sudarymo būdas.)* apvestas pieštuku ir nukeltas po devinto punkto.

63 Įrašyta rašalu.

64 Įrašyta ir pabraukta pieštuku. Vėliau pabraukta mėlynu pieštuku, *p.* įrašyta rašalu.

65 Protokolai — užrašai rašyti pieštuku.

66 Visų trijų pirmojo puslapio dešiniajame krašte viršuje pieštuku įrašyta *P. Klimas.*

67 Prieš *L. Tarybos* rašalu įrašyta *Prie sąs. 4 psl. 274 etc.*

68 Atspausdinta per kalkę rašomąja mašinėle ant atskiro lapelio ir priklijuota prie pirmojo puslapio. Pieštuku įrašyta viršuje *Prie 274* ir paskutinieji du dienotvarkės punktai: *9. Prezidiumo klausimas, 10. Ribų klausimas.* Rašomoji mašinėlė be lietuviško raidyno, reikalingi ženklai įstatyti kitais turimais ženklais (bet nėra brūkšnelio ant „u" ir *Dienotwarkė* per klaidą įrašyta su „w").

69 Nuo *(Kairieji paduoda savo pareiškimą* iki *Liepos 13 d.* įrašyta violetiniu pieštuku.

70 P. Klimo įrašyta pieštuku vietoj išbraukto rašomąja mašinėle rašyto *Laikino įstatymo sumanymas.*

Šis priedas (3 puslapiai) ir sekantieji du priedai rašyti rašomąja mašinėle be lietuviško raidymo. Reikalingi ženklai įstatyti kitais turimais ženklais (čia dar įrašyti P. Klimo ranka, kaip ir kiti teksto pakeitimai).

71 Pastraipos krašte pieštuku suskliausta suskliaudimo ženklu ir įrašyta *gale.*

72 *steigia bei* įrašyta pieštuku.

73 Išbraukti toliau sekusieji rašomąja mašinėle rašyti *ir prižiūri teismų darbo teisėtumo iki įkuriant aukščiausiąją teismo instanciją.*

74 Žodis įrašytas pieštuku.

75 Išbraukti toliau sekusieji rašomąja mašinėle rašyti *ir viešieji bažnyčių reikalai.*

76 Sakinys įrašytas pieštuku.

77 Tarp *valstybės apsauga* ir *taip pat* (kurie įrašyti pieštuku) *sumanymus* išbrauktas sakinys rašom. mašinėle: *Imdamas savo žinion šitąją sritį, Karo Depart. sudaro kariuomenę ir valdo ją. Be to, Karo Departamentas ruošia.*

78 Pieštuku pataisyta: 11.

79 *ir kiti* įrašyta pieštuku.

80 Žodis įrašytas pieštuku, rašomąja mašinėle buvo tik *Lietuvos Valstybės Tarybai.* Šitoje skiltyje išbraukta prieš *sumanymai nuostoliams atlyginti* rašom. mašinėle įrašyti *taip pat* bei kiek toliau sakinio dalis *muito, monetos, susisiekimo ir karo konvencijų.*

81 Žodis įrašytas pieštuku, rašomąja mašinėle buvo tik *Liet. Valst. Tarybą.* Išbraukti toliau sekusieji *ir L. V. Tarybos Prezidiumo prižiūrimi.* bei *str. 12. L. V. Tarybos Prezidiumas iki artimiausios L. V. Tarybos sesijos gali sulaikyti atskirus Departamentų darbus.*

82 *ir paleidžiami* įrašyti pieštuku.

83 Žodis įrašytas pieštuku. Išbrauktas rašomąja mašinėle rašytas *sprendimu,* kuris turėjo būti po *Tarybos.*

84 Trys puslapiai, atspausdinti per kalkę rašomąja mašinėle. Rašyba netaisoma.

85 Penki puslapiai, atspausdinti per kalkę rašomąja mašinėle. Rašyba netaisoma.

86 Žodis *ir* įrašytas pieštuku. Tarp *plėšikams suimti* ir *ir įduoti teismui* išbraukti rašomąja mašinėle rašyti *ir išplėštas turtas grąžinti savininkams, pačius gi plešikus — banditus.*

87 *jo padėjėjas* įrašyta pieštuku.

88 Prieš *kancelistų* išbraukti rašom. mašinėle rašyti *(ligi 10-ties) sekretorių ir.*

89 *Du kartu per* įrašyta pieštuku. Išbrauktas žodelis *Kas.*

90 Nuo *po 2-3 žmones* iki sakinio galo įrašyta pieštuku. Toje vietoje išbraukti rašomąja mašinėle rašyti *kruvoje, žymesniuose apylenkės centruose (miesteliuose).*

91 *ginklų neturi* įrašyta pieštuku. Išbraukta rašom. mašinėle rašyti *turi revolverį.*

92 Nuo *pareikalavus aps.* įrašyta pieštuku. Išbraukti rašomąja mašinėle rašyti *gauna iš nuovados sandėlio šautuvą. Tam tikslui prie kiekvienos nuovados privalo buti atsargai bent 10-15 šautuvų, kurie yra saugojami dešimtininko ir apskr. viršininko atsakomybe.*

93 *apie 3* įrašyta pieštuku. Išbraukta *8.*

94 Išbraukta toliau rašom. mašinėle rašyti, *iš jų 1 vyresnysis.*

95 *10* įrašyta pieštuku, buvo *5.*

96 Nuo *nuo kelių taisymų* įrašyta pieštuku. Išbraukta rašomąja mašinėle ten įrašyti *ir naturalių priedermių.*

97 Nuo *tiktai nuo* įrašyta pieštuku. Išbraukta rašomąja mašinėle rašyti — *nuo naturalių priedermių.*

98 Išbraukti toliau sekusieji rašomąja mašinėle rašyti *o jų vyresnieji po 350 mr.*

99 *jo padėjėjas 800 mrk.* įrašyta pieštuku.

100 *10 įrašyta pieštuku, buvo 5.*

101 Nuo *ir kiti valdininkai* įrašyta pieštuku. Išbraukta rašomąja mašinėle rašyti *sekretoriai (Centr. vald.) po 300 mr. ir kancelistai po 200 mr.*

102 P. Klimo įrašyta rašalu (ankstyviausias įrašas).

103 P. Klimo įrašas rašalu.

104 Įrašas J. Tumo-Vaižganto ranka rašalu.

105 Nuo *sulaužymo jiems duotųjų* pabraukta pieštuku.

106 Nuo *tarėsi dėl Lietuvos reikalų* iki *pusės ir Lenkų* rankraščio krašte pabraukta mėlynu pieštuku.

107 Šalia *Lietuvos* rašalu įrašyta *Sąs. 4 prie psl. 284.*

108 Dienoraštis dabar iki galo rašomas pieštuku.

109 Spartakistais. Revoliucinė kairiųjų radikalų sąjunga („Spartakusbund"), 1918/1919 m. suvažiavime pasivadinusi komunistų partija.

110 Būsimu „Der Werdegang des Litauischen Staates von 1915 bis zur Bildung der provisorischen Regierung im November 1918".

111 Šitam sąsiuvinyje P. Klimas daugelį metų pasižymėjo įvykius Paryžiuje, bet ten nebuvo rašoma nei pastoviai, nei išsamiau.

112 Paryžius, 1940 m. balandžio m. 20 d.

J.S. Ponui J. ŠAULIUI,

Brangus Kolega,

Štai kelios kronologinės datos, kurių galiu Tamstai suteikti, atsakydamas į Tamstos laišką, rašytą man š.m. kovo men. 1 d.

[Seka chronologija]

Reikšdamas geriausių linkėjimų

REDAKTORIAUS ŽODIS

P. Klimo dienoraštyje yra trys didesni laikotarpiai, kai nieko nebuvo rašoma: mėnesio — tarp 1918.IV.1 ir V.5, dviejų mėnesių — tarp 1917.IX.17 ir XI.9 ir beveik 4 mėnesių — tarp 1918.IX.23 ir 1919.I.15. Dienoraštyje buvo stengtasi išlaikyti ano meto kalbą.

Sumoderninta tik kai kurių žodžių rašyba: ankieta — anketa, fabrika — fabrikas, formalinai — formaliniai, formula — formulė, francūzas — prancūzas, intaka — įtaka, įspiruotas — inspiruotas, kaipo — kaip, kaliošiai — kaliošai, kazina — kazinas, konsulis — konsulas, kvita — kvitas, monopolija — monopolis, mužėjus — muziejus, nėsa — nes, norint — nors, oficialinai — oficialiniai, opozicioniškai — opoziciškai, organizacijinis — organizacinis, paojus — pavojus, paojingas — pavojingas, pašta — paštas, politikinis — politinis, poperis — popieris, popierosas, poperosas — papirosas, pricipalinai — principaliniai, privatinai — privatiniai, realinai — realiai, senai, nesenai — seniai, neseniai, spektaklius — spektaklis, sporadinai — sporadiniai, taipo pat — taip pat, tiesioginai — tiesioginiai, todel — todėl, toki — tokie, užsienių dalykų ministerija — užsienių reikalų ministerija, visoki — visokie, Aigiptas — Egiptas, Holandija — Olandija, Mariampolė — Marijampolė, Rymas — Roma, Kymontas — Kymantas, Ploteris — Plateris, Talmontas — Talmantas.

Rašoma kaip dabar priimta: audijencija — audiencija, avijatorius — aviatorius, ceremonijalas — ceremonialas, dijeta — dieta, imperijalizmas — imperializmas, inicijatyva — iniciatyva, memorijalas — memorialas, orijentacija — orientacija, patrijotas — patriotas, prezidijumas — prezidiumas, proletarijatas — proletariatas, sąsiuvinys — sąsiuvinis.

Paliktos formos, kurias P. Klimas vartoja: sakiniai su bendratim ir vardininku, kur mes dabar vartotumėm galininką (pvz., „neturi būti duota galimybės Tarybai sudaryti kokia

krašto valdžia" — mes dabar sakytumėm „kokią krašto valdžią"), „pagal" su kilmininku, kur mes vartojame galininką („pagal numerio didumo", „pagal pavyzdžio" — pagal numerio didumą, pagal pavyzdį).

Suvienodinta skyryba. Svetimžodžiai ir kitų tautų pavardės, kurias P. Klimas rašo su apostrofais (nors pasitaiko ir be), čia rašoma kiek galima daugiau be apostrofų.

Suvienodinti smarkiai įvairuojantieji sutrumpinimai: markių — Mk., pavyzdžiui — pvz., valandų ir minučių — val., min., kunigo — kun., numerio — nr., draugijos — d-ja.

Suvienodintas įvairiai rašomas žodis consortiumas (consortium, konsortiumas) į consortiumas.

Nieko nebuvo keičiama dienoraščio prieduose, kaip ano meto dokumentuose, nei kalba, nei rašyba.

Laužytais skliausteliais žymimi redaktoriaus priedai, papildymai. Išimtis tėra dienoraščio rankraščio ir dienoraščio priedų puslapių numeracija, kuri rašoma taip pat laužytuose skliausteliuose.

Rankraštyje pabraukti žodžiai spausdinami stambesnėmis raidėmis.

Kadangi spaustuvė neturi trupmenų ženklų, pusė rašoma 1/2, trečdalis 1/3 ir pan.

Vardyną sudarė P. Klimas (sūnus).

* * *

P. Bugailiškio dienoraštį P. Klimas vadina užrašais. Pirmasis P. Bugailiškio užrašų sąsiuvinis viršeliu buvo priklijuotas prie „Lietuvių vargų ir linksmybių chronikos" užpakalinio viršelio ir P. Bugailiškio pavadinimas, jei toks buvo, neišliko.

Užrašų kalba netaisoma, išskyrus: kaipo — kaip, tečiaus — tačiau, bet sumoderninama rašyba: bataljonas — batalionas, biletas — bilietas, dezertiras — dezertyras, grupa — grupė, karuomenė — kariuomenė, orijentacija — orientacija, papierosas — papirosas, parada — paradas, sluogsnis — sluoksnis, širdgela — širdgėla, perrašomos tarminės veiksmažodžių formos: kratyties — kratytis, tarties — tartis.

Suvienodinami įvairiai rašomi sutrumpinimai: rublių — rub., kapeikų — kap., valandų — val., pavyzdžiui — pvz.

Rankraščio puslapiai nebuvo sunumeruoti, tai padaryta dabar, puslapiai žymimi laužytuose skliausteliuose.

P. Bugailiškio užrašai yra P. Klimo subraukyti. Reikia manyti, kad jis užrašus savo kuriam darbui naudojo. Subraukymų ypatingai daug antrame užrašų sąsiuvinyje. Braukymai yra dvejopi: pabraukimai ir perbraukimai mėlynu pieštuku (jų palyginti nedaug) ir pabraukimai bei perbraukimai paprastu pieštuku. Pirmame sąsiuvinyje pabraukta paprastu pieštuku tik keliose vietose. Antrame sąsiuvinyje be perbraukimų paprastu pieštuku tik 6 puslapiai.

Mėlynu pieštuku pirmame sąsiuvinyje **perbraukta** 36 puslapyje nuo *Taip pat sugavo* iki *„gerai" išsprogdinęs.* Antrame sąsiuvinyje mėlynu pieštuku **pabraukta** 18 puslapyje nuo *Kom. siunčia įgaliotinius* iki *kultūros gyvenimui pakelti,* o 24 puslapyje **pabraukta** kairiajame teksto krašte nuo *13-X.* iki *vokiečių agentūros telegramos.*

Pirmame sąsiuvinyje paprastu pieštuku yra **pabraukti** šie sakiniai:

36 psl. *Raginama stoti į darbą.*

37 psl. nuo *Liepiama daboti* iki *raupų ir choleros.* ir nuo *Už rekvizuotus daiktus* iki *komendantūra atlygino.* **Pabraukta** kairiajame teksto krašte: nuo *nustatoma pinigų kursas* iki *dar markės kursas.*

Pirmame sąsiuvinyje paprastu pieštuku **perbraukta** skersai tekstą:

32 psl. nuo *Mieste stinga* iki *be pinigų.*

33 psl. nuo *Pareikalauta taip pat* iki *žygiuoti per tiltą.* ir nuo *Lenkai, pasijutę* iki puslapio galo.

34 psl. visas perbrauktas.

35 psl. nuo pradžios iki *apleisti Vilnių.*

36 psl. nuo *Vilniaus laikraščiai nebeišeina* iki *bus kita koncesija.* ir nuo *22-IX.* iki *stoti į darbą.*

37 psl. nuo *Liepiama daboti švarumo* iki *Liepiama vokiečių* ir nuo *Už rekvizuotus daiktus* iki *komendantūra atlygino.*

38 psl. nuo *Pravažiavo dvi didžiausios* iki *žmonėms prasideda.*

39 psl. nuo *Lietuvių gyvenime paminėtinas* iki *iš klerikalų ir neaiškiųjų.*

40 psl. nuo *Kainos produktų vis* iki *užimtos kariuomenės.*

Antrame sąsiuvinyje paprastu pieštuku **perbraukta** skersai tekstą:

1 psl. visas.

2 psl. nuo *Matyti juos varant* iki *serga užkrečiamąja liga.*

3 psl. nuo *Vietos gyventojai* iki puslapio galo.

4 ir 5 psl. visas.

6 psl. nuo pradžios iki *žydai apie lenkus.*

7 psl. visas.

8 psl. nuo pradžios iki *tiek tarp kareivių.*

9 psl. nuo *Lietuvių prirengiamuosiuose* iki puslapio galo.

10 psl. nuo pradžios iki *perdaug vietos kalbų.* ir nuo *Milicijoje įvyksta* iki puslapio galo.

11 psl. nuo pradžios iki *su antrąja alternatyva.*

12 psl. nuo *Gubernatoriaus įstatymai* iki *Mykolo 29/12 dieną.*

13 psl. nuo *Belaisvių kas dieną* iki puslapio galo.

14 psl. *dr. žmonių skaičiaus.*

18 psl. nuo *Nuo Piliečių Komiteto* iki *gyvenimui pakelti.*

22 psl. nuo pradžios iki *(šv. M.*

23 psl. nuo *Nustatytos ir viešai* iki *30 Pf. — 18 kap.*

24 psl. nuo pradžios iki *vokiečių agentūros telegramos.*

RANKRAŠTINIAI PRIEDAI

Vardynas